

GMINA TERESPOL

X-XXI wiek

GMINA TERESPOL

X-XXI wiek

Stanisław Jadczyk

Opracowanie graficzne: Tomasz Walęciuk

Fotografie: Krzysztof Iwaniuk, Stanisław Jadczak, Danuta Wowczeniuk, archiwum Urzędu Gminy w Terespolu, archiwum „Echa Polesia”

© OWD „Express Press”

Wydawca

OWD „Express Press” na zlecenie Urzędu Gminy w Terespolu

Druk:

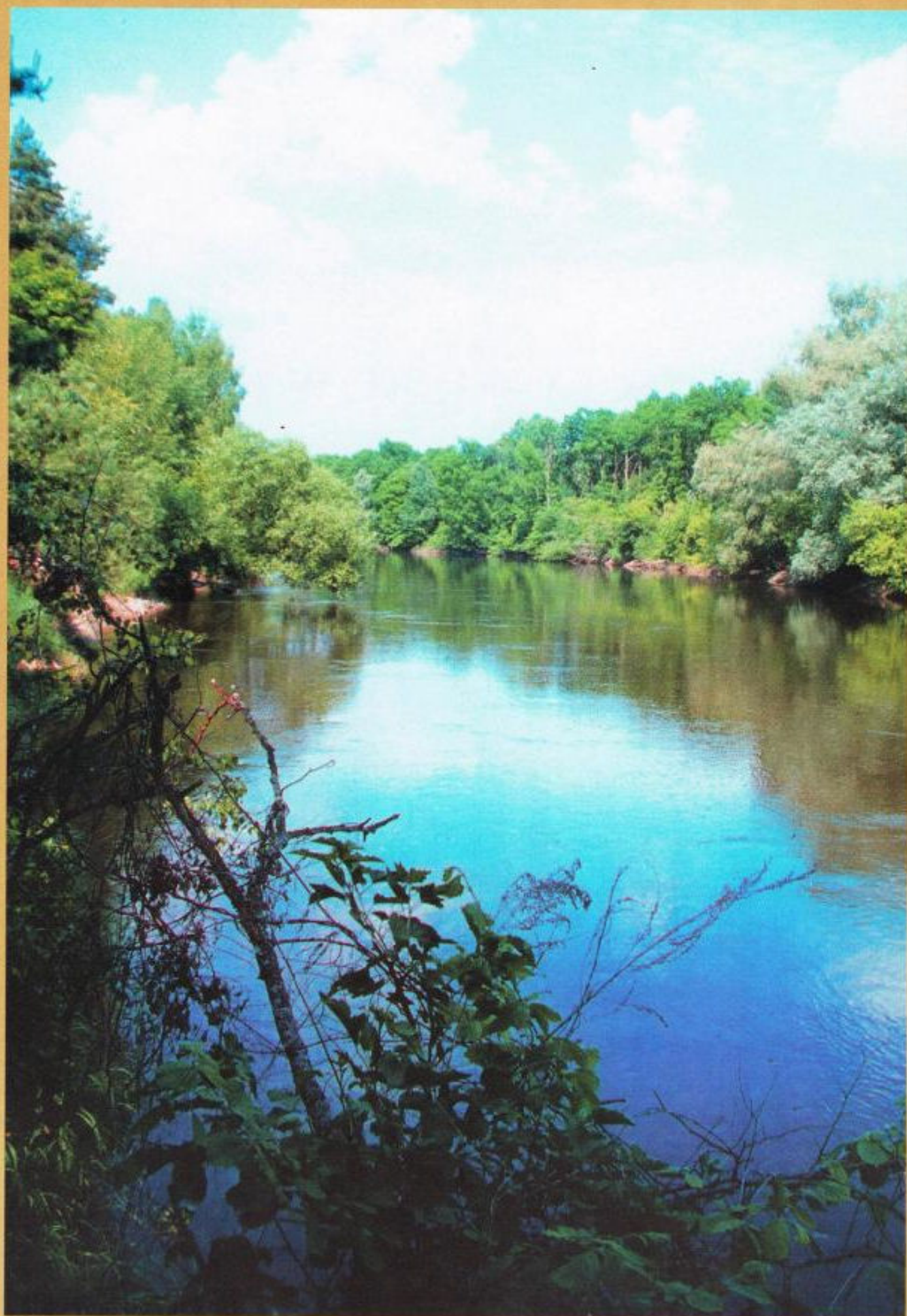
LCM Lublin

CZEŚĆ I

DWADZIEŚCIA WIEKÓW HISTORII

Józef Bogusław Słuska
właściciel wsi wchodzących w skład obecnej gminy Terespol i założyciel Terespoła

Rzeki Bug

ROZDZIAŁ I

Zanim przyjechał tu Jagiełło

P ołożenie gminy Terespol – między Krzną i Bugiem – wywarło wielki wpływ na jej historię, na losy mieszkających tu ludzi, na stopień cywilizacyjnego rozwoju, wreszcie na przynależność państwową. Od 4 tysięcy lat przemieszczały się tu rozliczne ludy, mieszały kultury i religie. Każda społeczność pozostawiła po sobie ślady stanowiące wspólne dziedzictwo obecnych mieszkańców nadbużańskich miejscowości. Przeszłość ziem nadbużańskich zapisana została w starych cmentarzach: unic-

kich, prawosławnych, rzymsko-katolickich i muzułmańskich; świątyniach katolickich i prawosławnych; ukryta jest też w dworach ziemiańskich. Fascynująca historia i niezwykle zabytki, wielokulturowość i wielonarodowość, unikalna w skali Europy przyroda, to wszystko wyznacza współczesne walory gminy Terespol – tego skrawka dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego w granicach obecnej Rzeczypospolitej.

Zapraszamy na spotkanie z historią i współczesnością gminy Terespol.

2000-1400 p.n.e. – pierwsze ślady pobytu człowieka na terenach nadbużańskich. Wybitny archeolog rosyjski N.F. Bielaszewski odkrył w 1898 roku na piaszczystych pagórkach przy szosie z Terespoła do fortu twierdzy brzeskiej nr 6, na terenie ówczesnej wsi Błotków, oraz w Neplach na wydmy na południowym skraju dzisiejszego obszaru zabudowy wsi, ślady obozowisk plemion koczowniczych trudniących się łowiectwem. Wędrując wzdłuż Bugu zakładały one nad rzeką swoje obozowiska. Bielaszewski znalazł w Błotkowie około 80 wyrobów krzemiennych, w tym strzały trójkątne i w kształcie serca do grotów, skrobacze i drapacze, półtyłczak, rdzenie oraz wióry z obróbki krzemienia, a w Neplach – 12 narzędzi krzemiennych. Znaleźiska Bielaszewski przekazał Uniwersytetowi św. Włodzimierza w Kijowie, a wyniki swoich prac opublikował w książce pt „*Диунная стоянки neолитической эпохи на берегах реки Западного Буга в среднем его течении*”. Tak więc w okresie późnego neolitu i wczesnej epoki brązu, tereny nadbużańskie były już penetrowane przez ludzi i służyły im bogactwem swych lasów i wód.

Ozdoby z neolitu

700-200 p.n.e. – w Błotkowie, nad Bugiem, pozostawiła swoje ślady także ludność kultury pomorskiej. W 1875 roku, podczas budowy szosy z Terespoła do fortu Lebedziew, Rosjanie zniszczyli cmenta-

rzysko z grobami z obstawą kamienną, nakrywane płytami kamiennymi (a w nich popielnice z przepalonymi kośćmi oraz różne przedmioty: szczątki broni, metalowe pierścienie, obrobiony w sześcian czarny kamień).

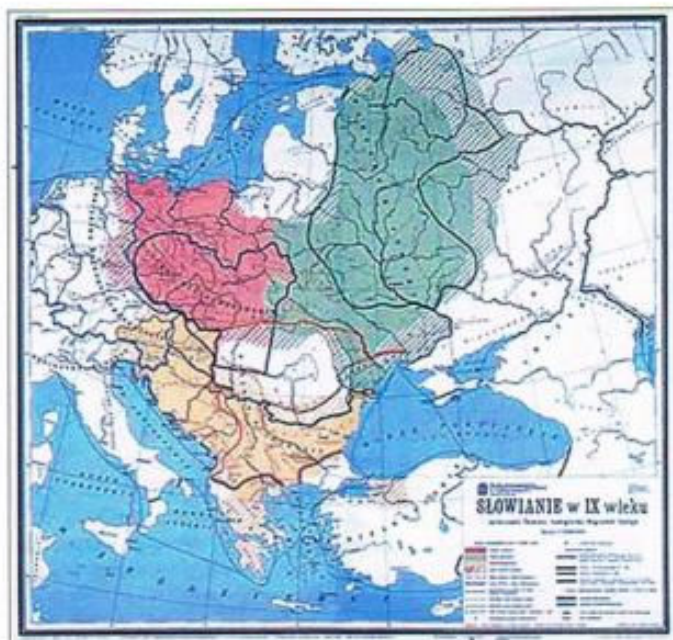
Tak wyglądały cmentarzyska kultury pomorskiej

Wzdłuż Bugu, na szlaku południe – północ, wędrowały ludy późniejszych kultur, a na szlaku wschód – zachód przemieszczali się wojowniczy Hunowie. Spowodowali oni w V wieku n. e. europejską wędrówkę ludów.

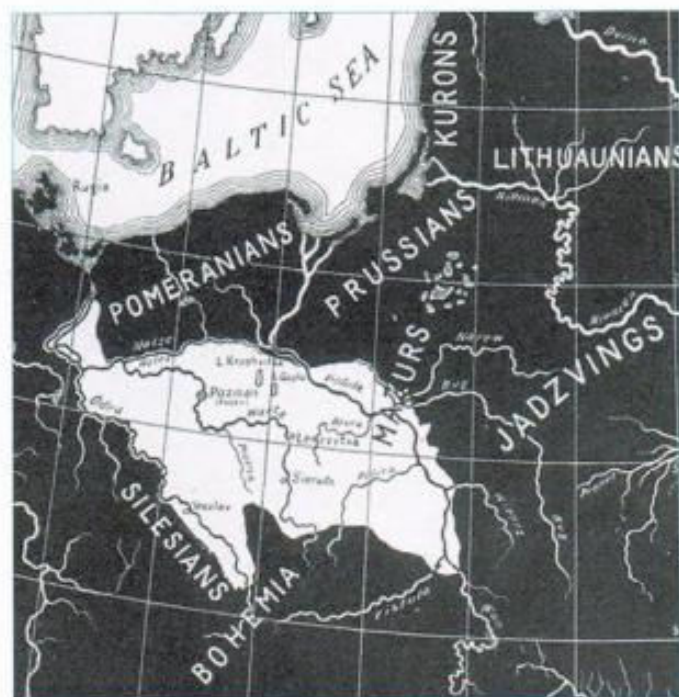
Hunowie – zasięg ich ekspansji (upload.wikimedia.org/...)

VII wiek – nad Bug dotarli Słowianie. Tereny nadbużańskie najbardziej spodobaly się plemionom Bużan i Lędzian, które postanowiły osiedlić się tutaj na stałe. Polesie Lubelskie było górną granicą pierwotnego osadnictwa lędziańskiego.

Mapa terytoriów Lędzian i Bużan (Wikipedia)

X wiek – państwo Mieszka I obejmuje swoimi granicami tereny nad Bugiem. W 966 roku w Polsce przebywał hiszpański Żyd Ibrahim Ibn Jakub. Opisał on państwo Mieszka I jako najrozleglejsze wśród państw słowiańskich (obodrzyckiego, czeskiego, polskiego i bułgarskiego). Pierwszy też podał, że państwo polskie graniczyło na wschodzie z Rusią, a na północy z Prusami. Rzeka Bug stała się wówczas naturalną granicą pomiędzy Słowianami Zachodnimi (Polska), a Słowianami Wschodnimi (Ruś). Nie były to państwa

w dzisiejszym, ani nawet w średniowiecznym znaczeniu. Nie było słupów granicznych i straży granicznej. Przynależność państwowa danego terenu zależała od woli księcia lub jego namiestnika. Wojowie Mieszka I i jego komesowie przybywali z Gniezna wzdłuż Bugu i Krzny na teren późniejszego Polesia i Podlasia, w ślad za kupcami i ich opowieściami o wschodnich ludach – Waregach oraz o nadbużańskim grodzie nazywanym z ruska Berestje, a z polska – Brześć.

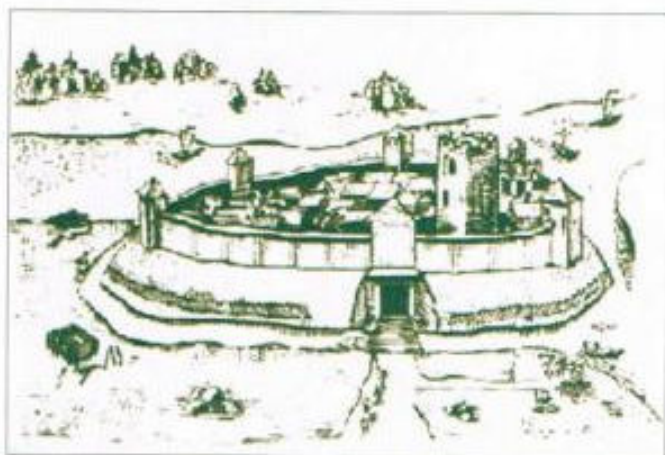
Książę Mieszko I (Jan Matejko)

981 – według kronik ruskich w okolicach Nepli nad Krzną miała miejsce bitwa wojsk księcia ruskiego Włodzimierza Wielkiego z „Lachami”.

X-XII wiek – w Krzyczewie nad Bugiem funkcjonowała duża osada wczesnośredniowieczna.

Mapa państwa Mieszka I na tle ówczesnej Europy środkowo-wschodniej

1019 – pierwsza wzmianka w ruskim latopisie o Berestju – Brześciu, handlowym i warownym grodzie wzniesionym na wschodnim brzegu Bugu u ujścia doń rzeki Muchawiec, jednym z najstarszych grodów na pograniczu rusko-polskim. Wedle latopisu gród otaczały wały ziemne, na których ustawiono wysokie drewniane palisady, wypełnione wewnątrz ziemią. Na wałach urządzono galerie strzelnicze. Wokół miasta rozrastały się przedmieścia. Być może było wśród nich dworzyszczce na zachodnim brzegu Bugu, znane później jako Błotków.

Najstarszy Brześć (ryc. średniowieczna)

Król Bolesław Chrobry (Jan Matejko)

1020 – pierwszy związek Brześcia z Polską, wojowie Bolesława Chrobrego zdobyli gród nad Bugiem i Muchawcem. Odtąd, przez ponad trzy wieki, Brześć był obiektem walk polsko-ruskich, a później – jeszcze przez kilkadziesiąt lat – między Polakami a Litwinami.

Brześć. Cóż takiego było w tym grodzie, że toczyły o niego wojny trzy, a w zasadzie cztery narody, bo do wymienionej wyżej trójki dołączyli jeszcze Jaćwingowie? Tajemnica „apetytu” na Brześć tkwiła w jego strategicznym położeniu. Maurycy Saski mówił, że kto posiada twierdzę brzeską, ten panuje nad całą okolicą – Polesiem, Wołyniem, Podlasiem. Oślonięty od wschodu bagnami i moczarami Polesia, od zachodu chroniony przez wielką rzekę Bug, trzymał w szachu szlaki komunikacyjne z Litwy na Wołyn i Podole, i z głębi Rusi, z Kijowa, na zachód Europy. W pierwszych źródłowych przekazach ruskich Brześć jawił się jako gród centralny ziem ruskich wysuniętych najdalej na północ i zachód, ziem graniczących z Polską i Jaćwingami. Jego rolę wzmacniał fakt, że był on grodem obronnym stanowiącym – według dzisiejszego nazewnictwa – bazę wojskową książąt kijowskich, którzy stąd organizowali wyprawy wojenne przeciwko Jaćwingom. Dla Rusi Kijowskiej Brześć miał też wielkie znaczenie jako gród pograniczny z Polską, przez który biegł wówczas najważniejszy szlak łączący Kijów z Polską i dalej z zachodem Europy. Posiadanie więc takiego grodu, leżącego na skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjnych, było nie lada gratką dla każdej ze stron: wschodnich i zachodnich Słowian, Jaćwingów i Litwinów.

1038 – Rusini podbijają ziemię brzeską po raz wtóry. „Jarosław (Mądry, książę kijowski – przyp. aut.), ciągnąc łodziami z wojskiem lądowym i wodnym z południa ku północy, ku ziemiom polskim rzeką Bugiem, opanował ziemię nad Bugiem, aż do granic Mazowsza, zabrał stąd gromady niewolników spośród miejscowej ludności, których osadził aż pod Kijowem, osadzając na terenach zdobytych sprowadzonych z Rusi Rusinów” – zapisano w „Kronice Ruskiej”. W taki sposób pojawiła się nad Krzną i Bugiem ludność rusińska. Według latopisu książę Jarosław wkroczył w głąb ziemi brzeskiej, przekroczył Bug i uderzył na zachód wzdłuż Krzny, zajmując osiedla nad nią leżące. Czy były wśród nich późniejsze Neple, Starynka? Niestety, tego nie wiemy.

1071 – król Bolesław Śmiały zdobywa na krótko Brześć dla Polski. Wojska polskie dotarły do Brześcia z południa wzdłuż Bugu i z zachodu wzdłuż Krzny.

Król Bolesław Śmiały (Jan Matejko)

1182 – przez tereny dzisiejszego Lebieżewa i Polatycz maszerowali wojowie Kazimierza II Sprawiedliwego, księcia krakowskiego, by po 12-dniowym oblężeniu zdobyć

Książę Jarosław Mądry

Brześć. Książę przyłączył Brześć do Polski oraz zbudował wśród bagien Muchawca i Bugu obronny zameczek z drewna. Po 1184 roku Kazimierz II Sprawiedliwy oddał ziemię brzeską w lenno, z obowiązkiem hołdu, swojemu kuzynowi Romanowi, księciu halickiemu. Ten rychło podniósł bunt przeciwko Polsce i zginął w 1205 roku w słynnej bitwie pod Zawichostem.

1241 – Brześć spalili Tatarzy

1242 – książę litewski Erdziłł wykorzystuje osłabienie książąt ruskich i polskich, wkracza na Podlasie i Polesie, zajmując je wraz z ziemią brzeską.

Makieta starego Brześcia (Muzeum w Brześciu)

Kazimierz II oraz jego synowie Konrad Mazowiecki i Leszek Biały – książę krakowski, ingerując w sprawy rozbitej i osłabionej Rusi, wytyczali nowy kierunek polityki państwa polskiego – kierunek wschodni. Mistrz Wincenty Kadłubek, współczesny kronikarz, określał jasno, że celem polityki polskiej jest m. in. ziemia brzeska. Następstwem tej polityki była ekspansja osadnicza i gospodarcza. Brześć był już w tym czasie stolicą księstwa obejmującego tereny wokół miasta, także na zachodnim brzegu Bugu i nad Krzną. Okresowo władali nim książęta turowscy, kijowscy, włodzimiersko-wołyńscy i halicko-wołyńscy. Gród zarządzany przez ruskich posadników rozciągał swą władzę nad okolicznymi siolami, także na terenie obecnej gminy Terespol. Rozwijające się w XII-XIII wieku miasto stało się celem łupieżczych wypraw Litwinów (kniaź Skirmunt w 1164 roku) i jaćwieżskich kunigasów (Sceguta, Szutra i Nebra w 1227 roku) oraz Tatarów (w 1241 roku). Najeźdźcy starali się zdobyć gród brzeski, ale też łupili bez litości okolice, w tym tereny między Krzną a Bugiem. Próby zdobycia Brześcia podejmowała też wielokrotnie Jaćwież.

1258 – książę Daniel Halicki, syn Romana, odstąpił ziemię brzeską księciu litewskiemu Wosielkowi, synowi Mendoga.

1264 – papież Urban IV swoją bullą skierowaną do arcybiskupa gnieźnieńskiego o chrzcie Jaćwingów przyznał Polsce całe Podlasie i Ziemię Brzeską na zasadzie „praw wojennych”.

1282 – Leszek Czarny, książę krakowski, po rozgromieniu Jaćwingów przywrócił ziemię brzeską Polsce.

1319 – Litwini dotarli w swojej ekspansji na południe Rusi, wykorzystując zniszcze-

nie jej poszczególnych księstw po napa-
dach mongolsko-tatarskich. Wielki książę
litewski Gedymin przyłączył Brześć i oko-
lice do Litwy. Związek Brześcia z Litwą
miał trwać – jak się okazało – blisko pięć
wieków.

1349 – Kazimierz Wielki po 9-dniowym
oblężeniu wypiera z Brześcia Litwinów.
W ten sposób tereny nad Bugiem i Krzną
weszły ponownie w skład państwa pol-
skiego. Król Kazimierz doceniając wagę
Brześcia uwzględnił go w systemie obron-
nym swojego państwa, w łączności z Dro-
hiczynem, Mielnikiem i Chełmem.

Książę Leszek Czarny
(Jan Matejko)

Wielki książę litewski Gedymin...
(drzeworyt)

...i jego syn Kiejstut książę trocki,
współzarządca (z Olgierdem) Litwy

1351 – na mocy traktatu polsko-litewskiego zawartego w Szczepieszynie pomiędzy królem Kazimierzem Wielkim i księciem Kiejstutem ziemię brzeską objęła Litwa.

1366 – w wyniku układu króla polskiego Kazimierza z księciem Lubartem Giedyminowiczem, Brześć wszedł ostatecznie w skład państwa litewskiego. Ustaliła się wówczas zachodnia granica ziem litewsko-ruskich na gruntach pojaćwieskich nad Narwią. Biegła ona powyżej mazowieckiego zamku Wizna na południe, osiągając Bug przy ujściu do niego Nurca. Stąd kierowała się na południe zagarniając ziemie ruskie na lewym brzegu Bugu, graniczące z mazowieckim Liwem i małopolskim Łukowem. Dalej docierała do starej osady Woin (Wołyń) i w pobliżu Parczewa, gdzie zbiegały się granice litewska, lubelska i chełmska. Cały obszar na wschód od tej linii, a więc dzisiejsze powiaty bialski i włodawski, należały do Litwy.

1379 – Krzyżacy pod wodzą komtura Teodoryka Elsnera z Balgi zniszczyli i zrabowali Brześć i okolice.

Król Kazimierz Wielki (Jan Matejko)

Król Władysław Jagiełło (Jan Matejko)

1385 – po zawarciu unii polsko-litewskiej w Krewie i oddaniu tronu polskiego Władysławowi Jagielle, wielkiemu księciu litewskiemu, ustały ostatecznie konflikty polsko-litewskie o Brześć.

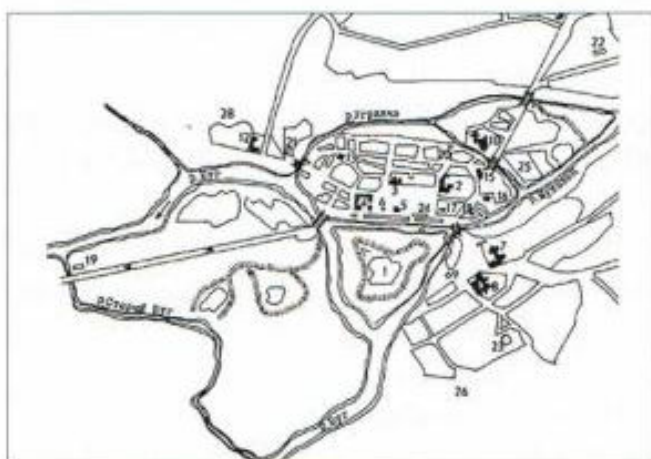

Akt unii w Krewie

1386 – Jagiełło wyruszył do Krakowa po polski tron. Jechał z Wilna do Brześcia, tu przeprawił się przez Bug i przez dzisiejsze Kobylany i Piszczac udał się do Lublina i dalej do Krakowa. W ten sposób król wytyczał nowy i najważniejszy szlak drogowy polsko-litewskiego państwa, z Wilna przez Brześć do Krakowa.

Miejscowości leżące na tym nowym szlaku miały – przez dwa kolejne wieki – korzystać z gospodarczych i politycznych profitów, jakie niosły wizyty kolejnych monarchów z rodu Jagiellonów.

Unia polsko-litewska przyniosła ogromną zmianę w sytuacji ziem nad Krzną i Bugiem. Pustoszone dotąd przez zastępy najeźdców różnych nacji tereny, teraz znalazły się w samym centrum olbrzymiego polsko-litewskiego państwa.

Plan starego Brześcia

Wielkie Księstwo Litewskie w XV wieku (Jerzy Ochmański – „Historia Litwy”, Wrocław 1982, str. 90)

15 sierpnia 1390 – Brześć jako pierwsze miasto na południu Litwy otrzymał prawo magdeburskie (później potwierdzone i przedłużane w latach 1408, 1412, 1511, 1554, 1580, 1607, 1614, 1661 i następnych). Miasto miało wówczas około 2 tys.

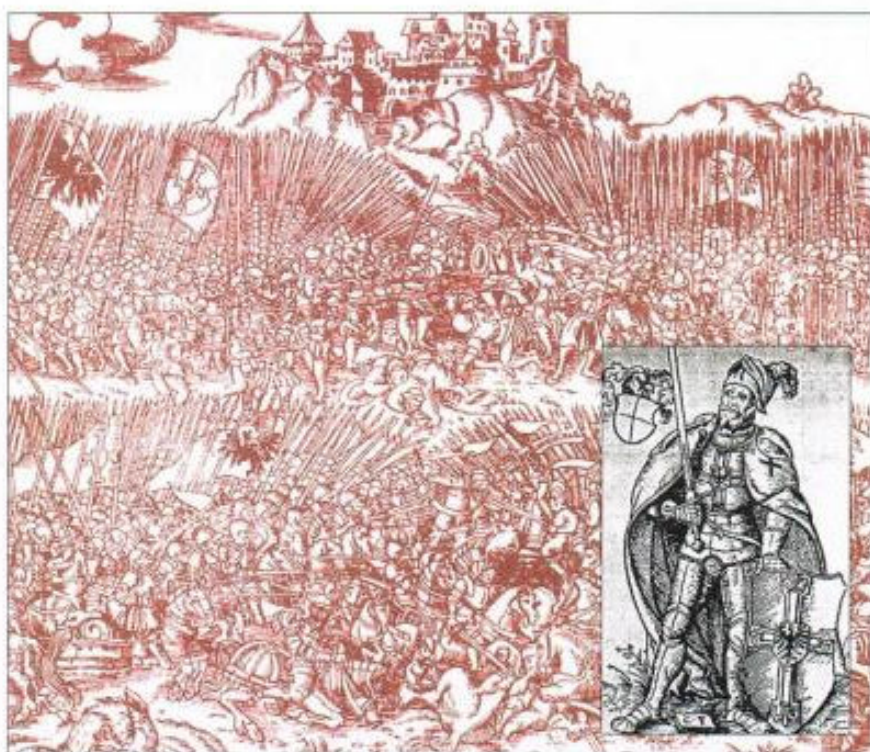
Pieczęć majestatyczna wielkiego księcia litewskiego Witolda z wyobrażeniem jego postaci

Handel brzeski rozwijał się tak znacząco, że w 1402 roku król Jagiello poprosił wielkiego mistrza krzyżackiego Urlicha von Jungingen, o zapewnienie (przywilej) na wolny handel drewnem i innymi towarami dla brzeskich kupców handlujących z miastami nadbałtyckimi. Drewno pozyskiwano z puszczy rozciągających się po obu stronach Bugu. Musiały więc istnieć osady drwali karczujących puszcze, w ślad za nimi szli kmiecie zagospodarowujący wykarczowane ziemie.

W ten sposób powstawały tzw. pustki, to jest wykarczowane połacie ziemi, które później stały się na ziemiach nadbużańskich podstawą lokacji wsi i tworzenia siół. Zapewne w taki sposób powstały pierwsze siola na terenie obecnej gminy Terespol – Neple, Kobylany i inne.

15 lipca 1410

– bitwa pod Grunwaldem. Kilka miesięcy wcześniej król Jagiełło spotkał się w Brześciu z wielkim księciem litewskim Witoldem i władcą Kipczaku – Seladynem, by omówić plan wspólnej walki z Krzyżakami. Wśród 150 tys. wojsk sojuszniczych polsko-litewskich była chorągiew wystawiona przez ziemię brzeską. Zapewne walczyli w niej wojowie z lewobrzeżnej części tej ziemi, z terenu obecnej gminy Terespol.

Bitwa pod Grunwaldem (grafika średniowieczna) i wielki mistrz krzyżacki Ulrich von Jungingen

1411 – książę Witold sprowadza do Brześcia zakon Augustianów i funduje im drewniany kościół pw. św. Trójcy z klasztorem, wzniesiony za miastem, pomiędzy Muchawcem a rzeczką Uhrynką. Zakonnicy rozpoczęli działalność misyjną wśród mieszkańców miasta i okolicznych siół.

Synagoga brzeska

1411 – w historii Brześcia i ziemi brzeskiej pojawia się gmina żydowska. W tym to roku zbudowano w Brześciu, pierwszą w tej części Wielkiego Księstwa Litewskiego, synagogę. Przetrwała ona do 1842 roku, kiedy rozebrano ją z powodu budowy twierdzy brzeskiej. Żydzi mieszkający na lewym brzegu Bugu wchodziłi w skład kahału brzeskiego i modlili się w brzeskiej synagodze.

1412 – budowa w Brześciu gotyckiego parafialnego kościoła rzymsko-katolickiego pw. Św. Krzyża i Najświętszej Marii Panny, ufundowanego przez wielkiego księcia litewskiego Witolda. Świątynia przetrwała do 1842 roku, kiedy to władze carskie rozebrały ją podczas budowy twierdzy brzeskiej. Parafia brzeska miała olbrzymi zasięg terytorialny, w jej skład wchodziły tereny na wschód i zachód od Bugu. Dopiero III rozbiór Polski w 1795 roku odłączył tereny obecnej gminy Terespol od kościoła parafialnego w Brześciu.

1413 – w efekcie unii w Horodle Litwa przyjęła podział terytorialny wzorowany na Polsce, oparty o województwa i powiaty. Książę Witold tworząc olbrzymie województwo trockie włączył w jego granice także ziemię brzeską. Oznaczało to kres samodzielnego księstwa brzeskiego.

1460 – Król Kazimierz Jagiellończyk postanowił, że ziemia brzeska wraz z całym Podlasiem należeć będzie po wsze czasy do Litwy.

W dawnej Litwie pełna własność ziemską przysługiwała „hospodarowi”, czyli księciu. Za zasługi wojenne albo państwowe nadawał on ziemię bojarom, najważniejszej klasie społecznej ówczesnej Litwy, pełniącej służbę państwową. W XIII-XIV wieku posiadłość bojara na Litwie obejmowała z reguły jedną wieś z własnym gospodarstwem rolnym. Szczególnie hojnie rozdawał książe ziemię bojarom na Rusi. Wzbogacali się oni podczas podboju Rusi, a także w okresie wojen obronnych z Krzyżakami i domowych na Litwie. Sporne między Polakami a Litwinami tereny między Bugiem a Krzną stały się po unii krewskiej ostatecznie częścią państwa litewskiego. Wówczas to ks. Witold zaczął nadawać tu ziemię swoim bojarom, a jednocześnie na te zniszczone wojnami tereny ruszyło od strony Mazowsza polskie osadnictwo. Żeby wzmocnić gospodarczo bojarów książe Witold nadawał im też po kilku poddanych. Najbardziej zasłużeni i najbliżsi księciu bojarzy otrzymywali od niego za „służbu wierną” po kilka włości. Tak zaczęły się tworzyć majątki ziemskie, także na terenach między Krzną i Bugiem.

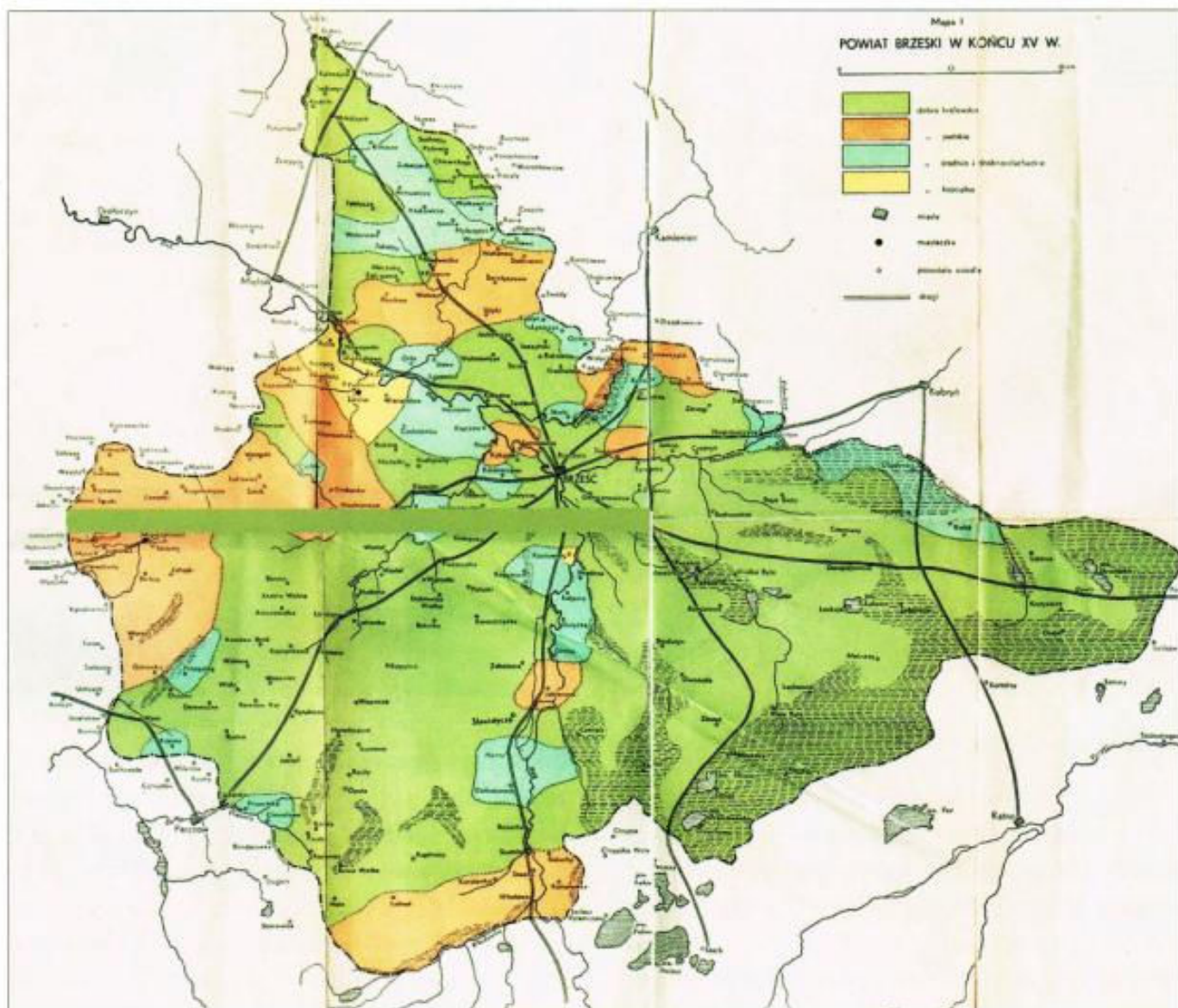

Bojar litewski

Wielki książę litewski Witold

W zamian za łaski księcia każdy z bojarów musiał wystawiać na wyprawy wojenne odpowiednią liczbę koni, tj. zbrojnych rycerzy na koniach, walczących pod wodzą księcia. Ci najzamożniejsi, bogacący się na wojnach, awansowali z czasem do grona panów, najbliższego kręgu ludzi księcia. Na początku XVI wieku zastęp panów i kniaziów na Litwie liczył kilkadziesiąt osób. Wśród nich byli możnowładcy, którym książe Witold nadał włości ziemskie na terenach między Bugiem a Krzną: Radziwiłłowie, Ościkowicze, Hlebowicze, Zabrzezińscy, Piotr Kiszka, Illinicz, Bohowitynowicze. Do szczególnej potęgi doszedł ród Radziwiłłów, który już w 1528 roku – w świetle popisu wojskowego – wystawiał 760 koni i miał 12160 dymów (poddanych chłopskich). Po Kieżgajlach zajmował drugie miejsce na Litwie. Ościkowicze wystawiali 338 koni i mieli 5408 dymów, Zabrzezińscy odpowiednio 258 i 4128, Piotr Kiszka – 3548 i 224, Illinicz – 2560 i 160, a Bohotynowicze – 2208 dymów i 138 koni.

Mapa powiatu brzeskiego w XV wieku (A. Wawrzyńczyk „Rozwój wielkiej własności na Podlasiu w XV i XVI wieku”, Wrocław 1951)

Koniec XV wieku – na mapie powiatu brzeskiego widzimy, że tereny obecnej gminy Terespol należały wówczas do dwóch grup właścicieli ziemskich. W jednym obszarze, na północnym zachodzie obecnej gminy, leżały włości prywatne: wsie – Koroszczyn, Neple, Samowicze, Krzyczew, a na południu obecnej gminy – wsie należące do króla: Kobyłany, Polatycze, Kukuryki i Małaszevicze. Tak więc już w XV wieku nadania królewskie i osadnictwo mazowiecko-litewsko-ruskie przyniosły powstanie aż 8 wsi istniejących do dziś w gminie Terespol. Nie było na tej mapie jeszcze Błotkowa, Łobaczewa, Kuzawki, Lebiedziewa, Lechut, Łęg, Michalkowa, Murawca, Podolanki, Starzynki, Zastawka, Żuków.

Przez teren obecnej gminy Terespol przebiegały wówczas trzy – ważne dla całej Litwy – szlaki drogowe:

Brześć–Polatycze–Kobyłany–Dobrynka–Pieszczatka (obecnie Piszczac), Łomazy–Rossosz–Polubicze–Parczew–Lublin–Kraków, zwany „wielką drogą”, „gościńcem lubelskim” lub „szlakiem królewskim”, bo tą drogą podróżowali z Wilna do Krakowa królowie z dynastii Jagiellonów.

„Gościńiec łukowski” z Brześcia przez Koroszczyn–Kijowiec–Woskrzenice–Białą–Międzyrzecz–Łuków–Radom na zachód Europy i do Gdańska,

Brześć–Kostomłoty–Sławatycze–Włodawa–Chełm.

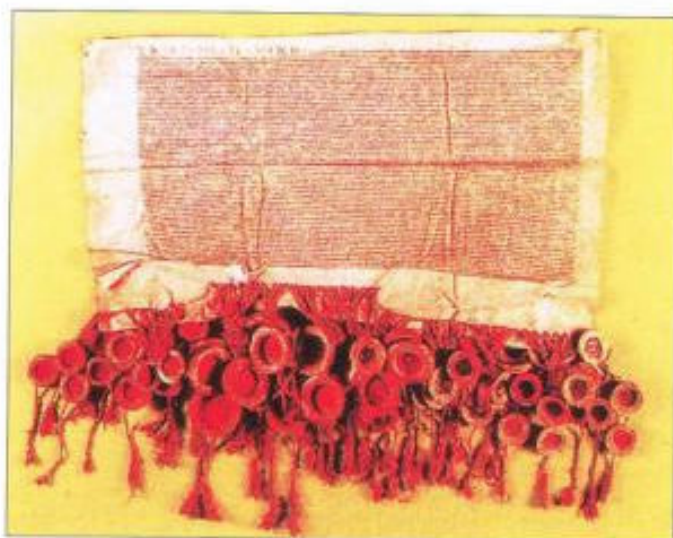
Król Zygmunt I Stary (Jan Matejko)

1511 – Brześć otrzymał od króla Zygmunta Starego przywilej pozwalający na organizowanie w ciągu roku trzech 2-tygodniowych jarmarków. Rychło uzyskały one międzynarodowe znaczenie, potwierdzające ważną rolę Brześcia w handlu polsko-litewskim i europejskim. Handel wpływał na rozwój starostwa brzeskiego – ziem na wschodnim i zachodnim brzegu Bugu.

1520 rok – król polski i wielki książę litewski Zygmunt Stary zmienił podział administracyjny Litwy. Z 6 powiatów Rusi Litewskiej, wchodzących dotąd w skład województwa trockiego, utworzono nowe województwo podlaskie. W jego skład weszły miasta (stolice ziem): Drohiczyn, Bielsk, Mielnik, Brześć, Kamieniec Litewski i Kobryń. Brześć został stolicą powiatu brzeskiego w nowym województwie. Województwo podlaskie pod względem wojskowym nadal podlegało wojewodzie wileńskiemu.

1553 – starosta brzeski książę Mikołaj Radziwiłł „Czarny” zakłada pierwszy na ziemi brzeskiej zbór kalwiński. Odtąd datuje się szybki rozwój wiary protestanckiej – kosztem katolicyzmu – na terenach nadbużańskich Wielkiego Księstwa Litewskiego. Na kalwinizm przechodzili przede wszystkim bojarzy i mieszcianie.

1 lipca 1569 – w Lublinie zawarto unię między Koroną Polską a Wielkim Księstwem Litewskim. Powstało wspólne państwo – Rzecz Pospolita. Unia przewidywała utworzenie jednego wspólnego sejmu, wybór króla wspólnie przez Polaków i Litwinów, wspólną politykę zagraniczną i wojskową. Polska i Litwa zachowały oddzielne władze administracyjne, podatki, armie i sądownictwo, prawo i język. W rezultacie unii rolę stolicy państwa obojga narodów zaczęła przejmować Warszawa, leżąca tylko 200 km na zachód od Brześcia. Dzięki temu Brześć zyskał nowe możliwości rozszerzenia kontaktów kulturalnych i ekonomicznych z Europą Zachodnią. Przeniesienie stolicy do Warszawy stworzyło także nowe możliwości dla terenów nad Krzną i Bugiem, które z peryferii zachodnio-południowych Litwy, stały się teraz przyczółkiem Wielkiego Księstwa Litewskiego na trasie do nowego grodu stołecznego.

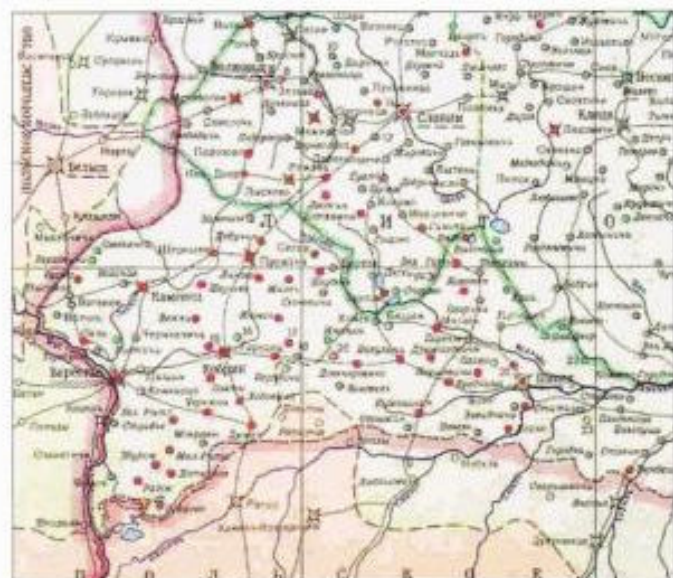

Akt unii lubelskiej z pieczęciami panów polskich i litewskich, którzy go podpisali

Unia Lubelska (Jan Matejko)

1569 – Brześć staje się centrum nowoutworzonego województwa brzeskiego (określonego też jako województwo brzesko-litewskie, w odróżnieniu od województwa brzesko-kujawskiego) w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego. W jego skład wszedł oczywiście powiat brzeski ze swoją zachodnią częścią na lewym brzegu Bugu, a więc tereny należące do obecnej gminy Terespol. Pierwszym wojewodą brzeskim został Jerzy Tyszkiewicz, a pierwszym kasztelanem brzeskim – Jan Chajka.

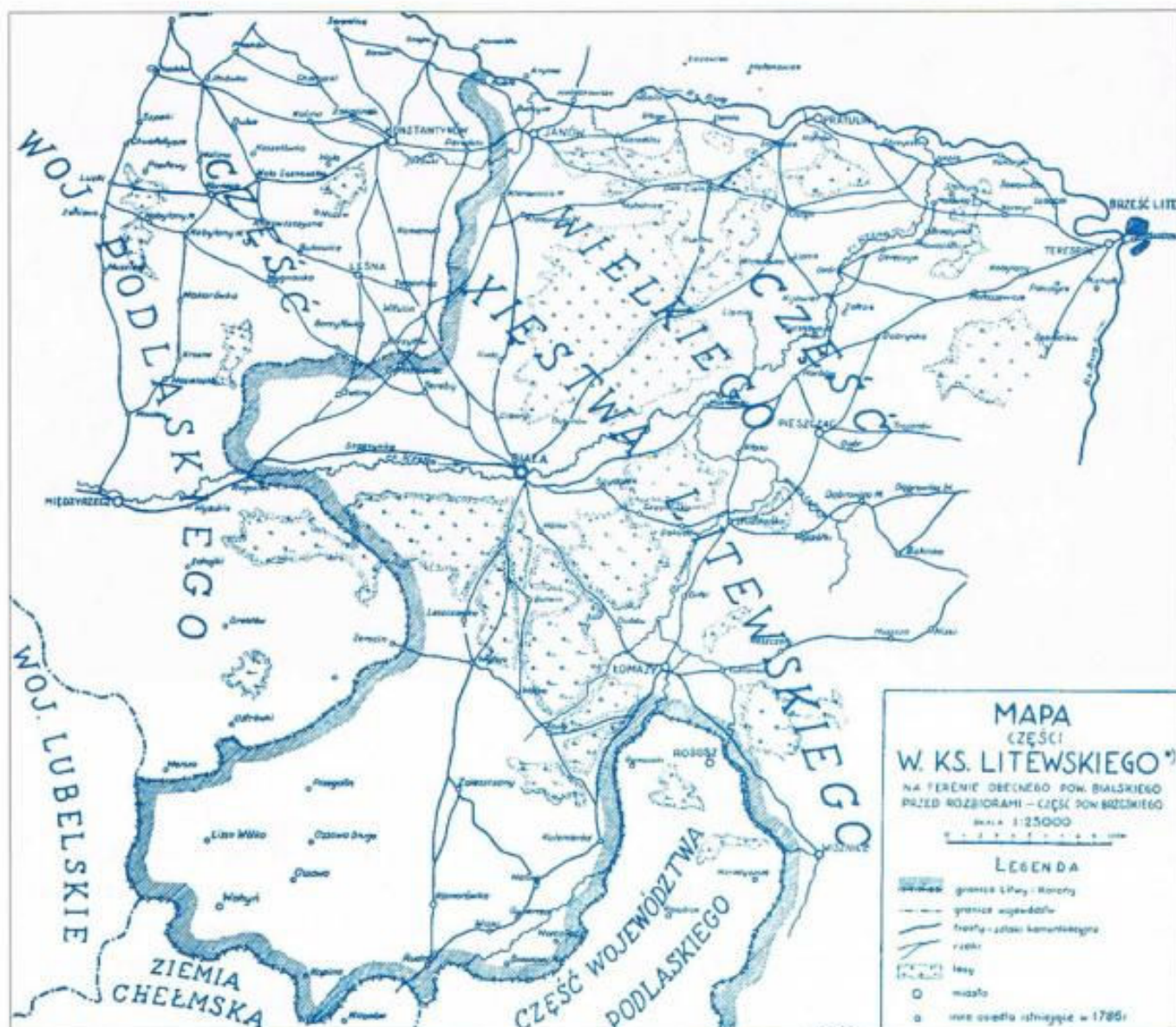
Zachodnia część nowego województwa brzesko-litewskiego

Brześć miał w tym czasie 26 ulic (Biskupska, Wietrzna, Wileńska, Żydowska, Kuścińska, Krakowska, Kowalska, Kobryńska, Gliniana, Wójtowska, Przewóz, Łucka, Pijarska, Michałowska, Świńska, Uhrynka, Ruska, Niemiecka, Nałowski i in.) Na zachodni brzeg Bugu wiodła ulica Krakowska, a także ulica Przewóz, na końcu której była przystań rzeczna. Miasto miało ratusz z wieżą i zegarem. Daleko za Bug niósł się głos hejnału na Anioł Pański codziennie granego przez trębacza. Także zegar z wieży ratusza wydzwaniał godziny dla mieszkańców Zabuzza.

1571 – wybudowano pierwszy stały most na Bugu między Brześciem a Błotkowem.

Brześć w XVI wieku

Zachodnia, zabużańska część powiatu brzeskiego z województwa brzesko-litewskiego utworzonego na sejmie lubelskim w 1569 roku, przetrwała w niezmienionym stanie terytorialnym aż do III rozbioru Rzeczypospolitej w 1795 roku (Bolesław Górny, „Monografia powiatu białskiego”, 1938)

Herb województwa brzesko-litewskiego

Herb Brześcia z 1554 roku
nadany przez króla Zygmunta Augusta

Pieczęć miasta Brześcia
używana od XVI wieku

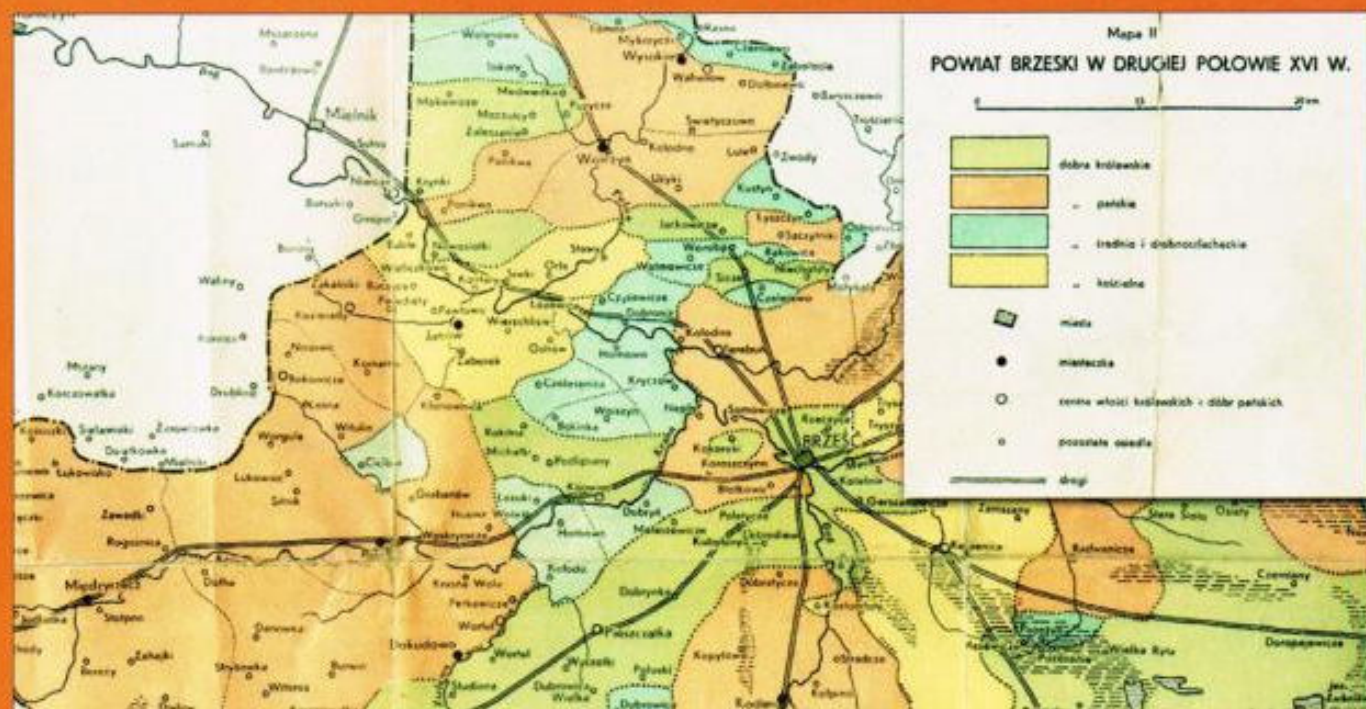
ROZDZIAŁ II

Nad Bugiem i Krzną

XVI wiek – ów złoty wiek jagiełłoński, okres niesłychanego rozkwitu wszystkich dziedzin życia gospodarczego i kulturalnego w Rzeczypospolitej, był także wielce znaczący dla terenów nad Krzną i Bugiem.

I tak w grudniu 1512 roku wymieniono w dokumentach wieś Błotkowo (obecnie Błotków). Iwan Sapieha – założyciel Kodnia – kupił wówczas od Pawła Czarnego wójtostwo brzeskie, składające się z dworu w Kurnicy (koło Brześcia) oraz wsi: Błotkowo na lewym brzegu Bugu i wsi Skorby-

cze, Zynowicze, Sberony, Bujaki i Koniuchy Mańkowskie położonych na prawym brzegu rzeki. Do grona wcześniej wymienionych wielmożów litewskich, mających swe włości na terenach między Bugiem a Krzną, dołączył więc ród Sapiehów. Iwan Sapieha przeniósł się bowiem w tym czasie z rodzinnej Smoleńszczyzny właśnie nad Bug, konkretnie do Kodnia. W 1528 roku Sapiehowie zajmowali 14 miejsce na liście najbogatszych panów litewskich, wystawiając na wojnę 153 koni i posiadając 2448 dymów (gospodarstw).

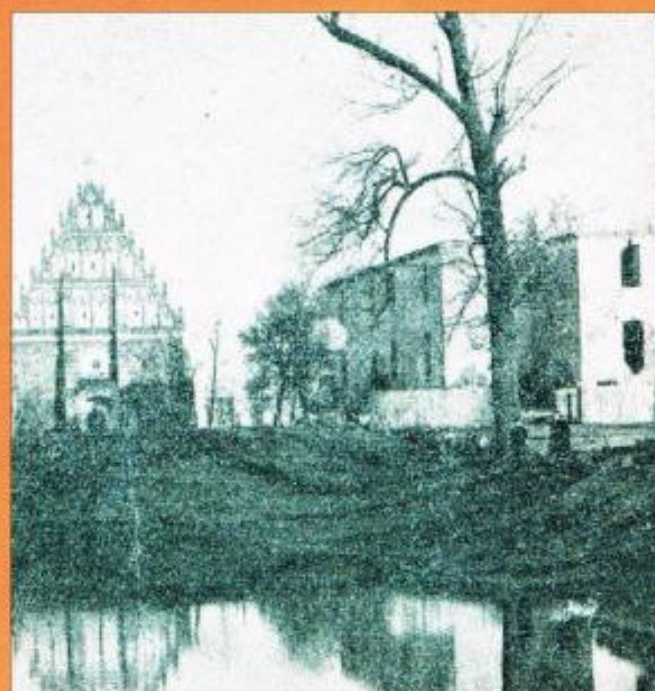

(A. Wawrzynczyk, *op. cit.*)

Herb rodu Sapiehów

BŁOTKOWO – nazwa ma podłoże topograficzne. Wieś rozwinęła się na piaszczystym wzgórku wyrastającym wśród błot i rozlewisk Bugu, naprzeciw znaczącego ośrodka miejskiego Litwy jakim był Brześć. Przewóz ludzi i towarów przez Bug, coraz intensywniejszy po pierwszej unii polsko-litewskiej w Krewie w 1385 roku, był czynnikiem decydującym o powstaniu Błotkowa. Naprzeciw Brześcia, na zachodnim brzegu Bugu, wybudowano zajazdy i karczmy dla podróżnych przeprawiających się w tym miejscu przez wielką rzekę Bug – kupców, członków dworu królewskiego,

Dawna cerkiew, obecnie kościół gotycki zbudowany przez Pawła Sapiehę, syna Jana, na początku XV wieku i zamku Sapiehów w Kodniu (rozebranego przed II wojną światową przez oo. Oblatów)

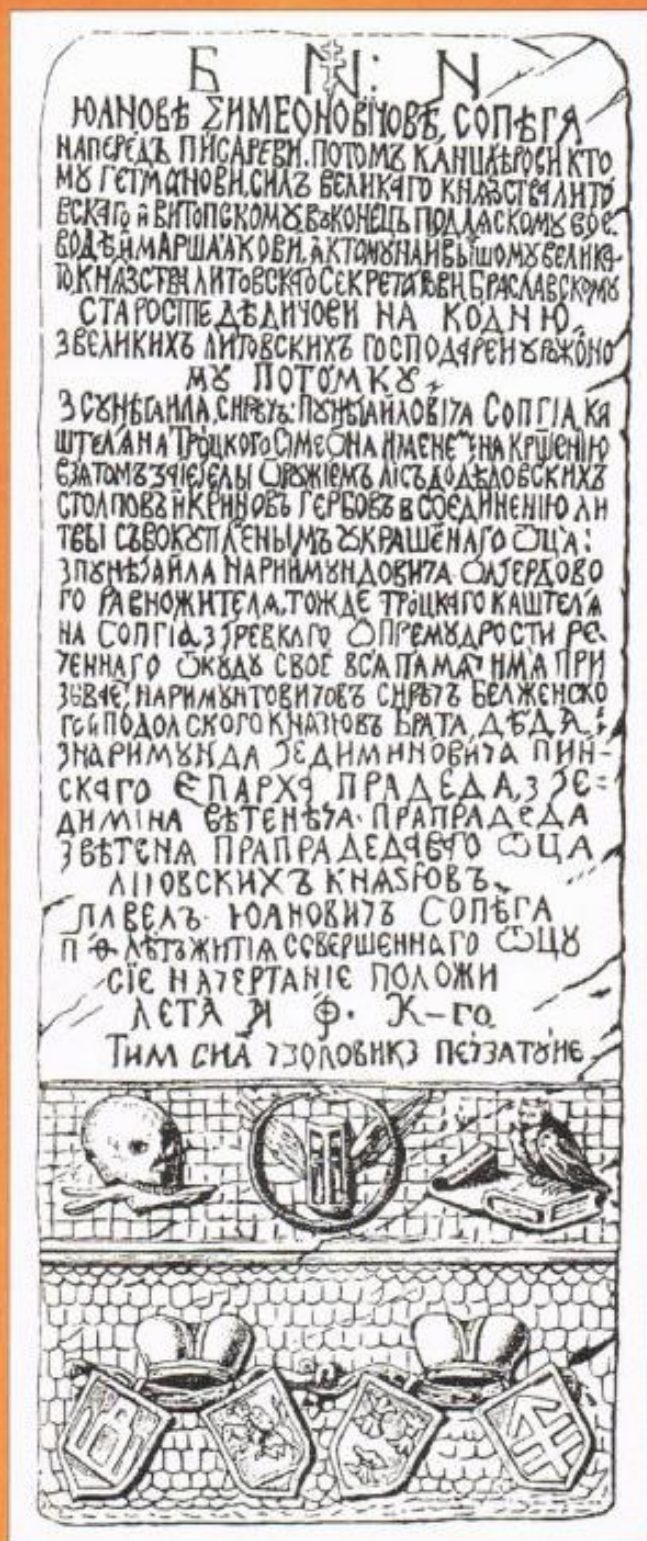

Jan Sapieha (Iwan Sapieha) marszałek i sekretarz królewski, założyciel miasta Kodnia

wojskowych. Niestety, nie ma wiadomości o Błotkowie z XIV czy XV wieku. Ale w XVI wieku odnotowujemy niebywałą karierę tej miejscowości, związaną właśnie z bliskością Brześcia i położeniem na najważniejszym szlaku drogowym ówczesnej Rzeczypospolitej – tzw. gościńcu głównym brzeskim, prowadzącym z Wilna do Krakowa.

Po raz pierwszy nazwę Błotków zapisano w źródłach w 1512 roku, kiedy to Iwan Sapieha – właściciel pobliskiego Kodnia – kupił od Pawła Czarnego wójtostwo brzeskie, m.in. z wsią Błotkowo.

W 3 lata później, w 1515 roku, Iwan Sapieha pozbył się z nieznanych przyczyn Błotkowa na rzecz Awrama (Abrahama) Ezołowicza. Abraham, a później jego syn Iwan Ezołowicz, władali Błotkowem maksymalnie przez 18 lat, bowiem w dokumencie z 1533 roku (spis łąnów pustych położonych nad Bugiem, przy gościńcu głównym brzeskim) jako właściciel Błotkowa wymieniony został Iwan (Iwaszko) Hornostaj – podskarbi ziemski litewski. Można przypuszczać, że Hornostaj kupił

Epitafium Jana Sapiehy z cerkwi zamkowej w Kodniu (J. Hawryluk, „Z dziejów cerkwi prawosławnej na Podlasiu w X–XVII wieku”)

Błotków od Iwana Efozowicza. W rękach Hornostajów Błotków pozostawał jeszcze przez następne dwa pokolenia. Syn Iwana – Hawryło Hornostaj był starostą brzeskim, a później wojewodą mińskim. Zamieszkał

on na stałe w Błotkowie, w dworze, który wybudował na pagórku w pobliżu Bugu. Obok dworu dziedzic Błotkowa zbudował jeszcze młyn, piekarnię, spichrze, domy dla służby. Osada rozciągała się wówczas na obszarze będącym dziś wschodnią granicą ul. Kościuszki w mieście Terespol i składała się z dwóch równoległych ulic kierujących się ku bagnom na południu.

W 1535 roku odnotowano, że w Błotkowie – przedmieściu Brześcia – osiedlili się pierwsi starozakonni, członkowie gminy wyznaniowej w Brześciu. Żydzi zarabiali na przewozie przez Bug, handlu i wyszynku w karczmie.

Modlący się rabin (Szymon Buchbinder)

Po raz kolejny Błotków pojawił się w źródłach w 1567 roku, kiedy podczas popisu wojskowego powiatu brzeskiego właściciel wsi Błotkowo Hawryło Hornostaj, wojewoda i starosta miński, wystawił 2 konie. Oznaczało to, że Hawryło miał w Błotkowie 16 rodzin służebnych, jako że w ówczesnej Litwie bojar wystawiał na wojnę jednego rycerza z 8 rodzin służebnych.

W 1571 roku wybudowano most na Bugu, na drodze głównej brzeskiej, między Brześciem a Błotkowem. Podróżni zjeżdżali za Bugiem z nowego mostu do gościńca brzeskiego przez pola uprawne Hawryły Hornostaja, niszcząc jego zasiewy.

Były to zapewne duże straty, skoro Hornostaj wniósł skargę do króla Zygmunta Augusta i skoro otrzymał od króla grunty przylegające do jego folwarku błotkowskiego, wzamian za zgodę na przeprowadzenie przez jego pola drogi prowadzącej do nowego mostu na Bugu między Brześciem a Błotkowem oraz za zniszczone przez podróżnych zasiewy.

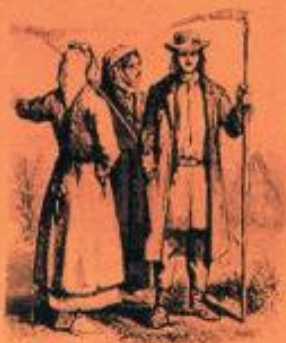
Karczma staropolska

Być może tak właśnie wyglądał stary dwór w Błotkowie

Według inwentarza ziemi brzeskiej z **1589** roku wieś Błotkowo obejmowała 23 włóki chłopskie (ponad 500 ha) i składała się z 31 gospodarstw włościan, którzy zobowiązani byli do robocizny na rzecz dworu i do płacenia dziedzicowi czynszu

Ubiory włościan i mieszczan z ziemi brzeskiej

w naturze. „Dobrze zagospodarowany majątek” był wtedy własnością wdowy po wojewodzie mińskim – Hawryłowej Hornostajowej. 31 włościan błotkowskich zobowiązanych było do robocizny w folwarku Hornostajowej przez 3 dni w tygodniu z włóki, 6 dni tłoki (pomocy przy żniwach) w roku, wystawiania podwód, a także płacenia na rzecz dworu 30 groszy czynszu z włóki, beczki owsa, 1 gęsi, 1 kury i 10 jaj. W Błotkowie mieszkało wówczas 8 ogrodników, rozporządzających 3-morgowym gospodarstwem rolnym.

Syn Hawryły – Hieronim Hornostaj, wojewoda brzeski, w 1591 roku zastawił Błotków Lwu Sapieha – kanclerzowi Wielkiego Księstwa Litewskiego i z tej okazji sporządził inwentarz majątku. Opisano w nim „dwór nowy” położony „w koniec mostu Bużnego Brzeskiego, z wszelkim budowaniem”. Tak więc Hornostajowie zbudowali w Błotkowie dwór w najbardziej dogodnym miejscu – naprzeciw mostu prowadzącego przez Bug do Brześcia. W drewnianym dworze była „salia około okon zwerchu malowanaja”. Inwentarz majątku Hornostaja wymieniał oprócz dworu kilka budynków mieszkalnych i gospodarczych: zajazd, piekarnię, browar i młyn o czterech kamieniach, a także sady, ogrody i „folwark stary z siołem Błotkowym, z ludźmi osiadłymi i ogrodnikami”. Folwark, owe „sioło błotkowskie”, położony był o ponad pół kilometra na południowy-zachód od dworu. W inwentarzu opisano także folwark Polatycze należący do dóbr błotkowskich.

KOBYLANY – według informacji z „*Metryki Litewskiej*” prawosławny pop Michał Bezmeznicki posiadał od czasów księcia Witolda (1392-1430) folwark we wsi Kobylany.

Sławni przedstawiciele rodu Sapiehów: Lew i Kazimierz Nestor

W 1537 roku Paweł Sapieha z Kodnia wytoczył proces poddanym królewskim z Kobylan. Oskarżał on włościan, że niszczą mu uprawy i rozpędzają ludzi w dobrach kodeńskich. Sąd ziemski w Brześciu pod przewodnictwem starosty Chodkiewicza rozpatrzył sprawę bez wyroku. Sapieha odwołał się do króla, który polecił dwóch sprawców zamieszek „szyjami wydati”, a pozostałych winowajców miał ukarać starosta brzeski.

Wiemy też, że w XVI wieku sługą Mikołaja Radziwiłła był Iwan Potolowicz, którego ojciec Iwan Potoł otrzymał w Kobylanach ziemię dzięki wstawiennictwu starosty brzeskiego Jerzego Iwanowicza Illinicza.

W lustracji starostwa brzeskiego z 1565 roku wymieniono w jego składzie dobra królewskie Kobylany, obejmujące swoimi granicami wsie: Kobylany, Małaszewicze, Lebedziew, Polatycze i Kokoszki (obecnie Kukuryki). W rękach królewskich dobra Kobylany pozostawały aż do trzeciego rozbioru Polski. Włościanie z tych dóbr podlegali bezpośrednio administracji królewskiej i zobowiązani byli dostarczać zboże do spichrzów królewskich w Kijowcu, Łomazach, Piszczacu i Brześciu.

Starostwo brzeskie w XVI wieku dzieliło się na 7 włości, a te na wójtostwa. Włość brzeska z miastem Brześć miała 5 wójtostw, w tym Kobylany na zachodnim brzegu Bugu. Granice starostwa obejmowały 1 miasto – Brześć, miasteczka – Dywin, Łomazy, Pieszczatka, Woin i Milejczyce oraz 83 wsie: w tym Małaszewicze mające 24 włóki ziemi i 84 dymy, Kobylany – 42 włóki, Lebediewo (Lebedziew) – 50 włók, Polatycze – 11 włók, Kokoryki (Kukuryki) – 5 włók. W zachodniej części starostwa brzeskiego leżały też dwa zaścianki szlacheckie: Małaszewicze i Kobylany.

Młócka zboża w średniowieczu

KOROSZCZYN – wieś w XV wieku stanowiła własność Jacka i Michny Taluszkowiczów, a potem była w rękach ich potomków. Syn Jacka Taluszkowicza – Tworjan Dremlik został w 1500 roku ukarany przez króla Aleksandra Jagiellończyka. Zamiast stanąć podczas wojny do walki, uciekł do Korony i – co gorsza – najeżdżał stamtąd Litwę. Za to król odebrał mu jego część Koroszczyń i nadał ją prawem wieczystym Mikołajowi Jundziłłowi. Ale Dremlik jakoś się wybronił przed królem, bo w 1507 roku zapisał swojej żonie oprawę na dobrach m. in. w Koroszczyń (trzymał ponadto Dolhobrody, Berezę i Hanne). Obaj bracia Taluszkowiczowie sprzedali w 1516 roku Koroszczyń Hryhoremu

Stanisławowiczowi Ostikowi (Ościkowi), który w końcu XV wieku wysłużył u króla Kazimierza Jagiellończyka „4 żrebia w Mor-darowiczach i 2 w Somowiczach brzeskiego powiatu”. Syn Ościka, również Hryhory, był człowiekiem niezwykle majątnym – wystawiał na potrzeby wojenne 116 koni. Sprzedał wieś w 1525 (1528) roku Bohdanowi Lwowiczowi Bohowitynowi za 1 tys. kop groszy litewskich. Bohowitynowicz wkrótce zmarł, i w popisie wojskowym z 1528 roku wystąpił już drugi mąż wdowy po Bohdanie – Patej Tyszkiewicz, wystawiając 3 konie. Bohowitynowicz zapisał żonie wiano w wysokości 600 kop groszy. Ostatecznie Koroszczyno odziedziczyła córka Lwa Bohowitynowicza – Maryna, która około 1570 roku została żoną emigranta politycznego z Moskwy księcia Iwana Szujskiego i wniosła mu majątek

Ówczesna chałupa chłopska

koroszczyński w posagu. Po śmierci Szujskiego Maryna została żoną Piotra Gnojeńskiego i zapisała mu 3 tys. złp. na majątku Koroszczyn (Gnojeński był bardzo bogatym człowiekiem, oprócz Koroszczyna posiadał także Terebuń, w 1568 roku wywiózł z portu brzeskiego do Gdańska 76 łasztów towarów, a w 1575 roku – 36 łasztów). Potwierdzili ten zapis książęta Manuilo i Iwan Szujscy, pasierbowie Gnojeńskiego, synowie Maryny i księcia Iwana, którzy po matce ostatecznie odziedziczyli Koroszczyn. W rękach Szujskich dobra Koroszczyn, z folwarkami w Koroszczynie i Samowiczach, pozostawały do końca I Rzeczypospolitej. Tak więc po licznych zmianach właścicieli wsi w pierwszych

dekadach XVI wieku, ród Szujskich przetrwał w Koroszczynie ponad dwa wieki. Z księgi nadań ziemskich króla Kazimierza Jagiellończyka wiemy, że między Koroszczynem a Tuczną rozciągały się wówczas wielkie obszary leśne.

KRZYCZEW – pierwszym, znanym z księgi nadań króla Kazimierza Jagiellończyka, właścicielem wsi był Andreikowicz Kryczowski (Andrzejkiewicz Kryczewski), żyjący w II połowie XV wieku. Po nim dobra trzymał Zenko Kryczowski, a następnie Żyd z Brześcia – Benko Szaniewicz. Nie wiemy dlaczego Benko utracił później Krzyczew. W każdym bądź razie Żyd Benko usunął się z Krzyczewa, otrzymując wzamian „seło naimia Kamienicu”. W 1516 roku Stečko i Waško Fedkowiczowie Kryczowscy, potomkowie pierwszego właściciela wsi Andrejkowicza Kryczowskiego, uzyskali potwierdzenie króla na majątek Kryczew w pow. brzeskim, jezioro za Bugiem, młyny które zbudował ich ojciec oraz na przewóz przez Bug. Był więc to znaczący majątek, skoro funkcjonowały w nim młyny (co najmniej dwa) oraz przewóz przez rzekę Bug z dojazdem do Brześcia. W 1523 roku obaj bracia otrzymali prawo pobierania myta od przewożonych przez ich majątek towarów, w zamian zawieszonego prawa pobierania opłat za przewóz promem przez Bug do Brześcia.

W popisie w 1528 roku Waškowa Kryczowska wystawiła 2 konie. W 1565 i 1567 roku w popisach powiatu brzeskiego występował sędzia brzeski Kierdej Kryczowski z 3 końmi. Kryczew pozostawał w rękach Kryczowskich do siódmej dekady XVI wieku, a więc łącznie ponad 100 lat. Według lustracji z 1565 roku majątek był jeszcze w rękach sędziego brzeskiego Kierdeja Kryczowskiego, a w 1573 roku – już Michała Bohusza Bohowitynowicza – podskarbiego litewskiego. Fedora Bohuszowa, żona Michała, splawiała Bugiem

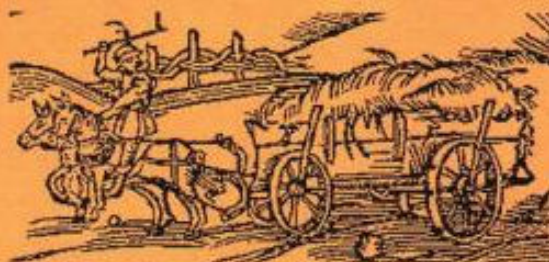
do Gdańska towary nie tylko z Koroszczyzna, ale i z Dolhobrodów i Sławatycz, które podskarbi zapisał żonie w dożywocie. Dodajmy jeszcze, że według zapisów z XVI wieku najbliższym od północy majątkiem dla Krzyczewa był Hornów – późniejszy Pratulin.

KUKURYKI – wieś Kokoreki była w XVI wieku swoistą enklawą – stanowiła własność królewską – otoczoną przez wsie będące własnością prywatną: Błotkowo, Neple, Samowicze, Koroszczyno.

LEBIEDZIEW – wieś Lebiediew została wymieniona w spisie królewskich starostwa brzeskiego z 1565 roku. Pierwotnie należała do Radziwiłłów, od których w drodze wymiany nabył ją król Zygmunt August w 1558 roku. Odtąd, aż do 1795 roku, wchodziła w skład dóbr królewskich Kobylany. Jan Kopytowski z Kopytowa dostał „gajownictwo” brzeskie i od króla „stawiszczę lebiedowskoje”, o które następnie musiał procesować się z włościanami z Lebiedziewa, mającymi tam poprzednio swoje udziały. Kopytowski ostatecznie odstąpił prawo na „stawiszczę” niejakiemu Horbowskiemu. Ten na spornym miejscu wybudował młyn, i następnie go sprzedał Markowi Zubrzyckiemu. Włościanie z Lebiedziewa, mimo niekorzystnego dla nich wyroku sądu brzeskiego, napadli i zniszczyli młyn. Za to skazani zostali na bardzo dotkliwą karę pieniężną w wysokości 40 kop groszy. Kmiecie zebrali 30 kop, a za 10 brakujących kop musieli zastawić Zubrzyckiemu część swoich pól.

MAŁASZEWICZE – po raz pierwszy wieś została wymieniona w źródłach pisanych w 1565 roku – w inwentarzu królewskich starostwa brzeskiego. Wchodziła wówczas w skład dóbr królewskich Kobylany. Małaszewicze pozostawały w rękach kolejnych królów polskich do 1679 roku.

NEPLE – pierwotnie sióło znajdowało się w rękach niejakiego Piatkowskiego. Potem wielki książę Witold i król Kazimierz Jagiellończyk swoimi nadaniami przekazali Neple w ręce przedstawiciela zamożnej i wpływowej rodziny z powiatu brzeskiego – Bohowitynów. Zapis brzmiał: „Bohowitynu Nepli, szto Piatkowski derżał”. W 1499 roku król Kazimierz Jagiellończyk nadał wieś Lwu Bohowitynowi. W 1513 roku synowie Lwa Bohowityna – Iwan i Bohdan otrzymali Neple „na wieczność”. Po śmierci Lwa Bohowityna

Ówczesny wóz konny

Neple trzymała wdowa po nim, mająca te dobra zapisane w wianie. W 1528 roku sądziła się ona o Neple z Iwanem Bohowitynowiczem. W zapisach sądowych określono, że dobra Neple graniczyły wówczas od północy z Kozieradami, późniejszym Konstantynowem. W rękach rodu Bohowitynowiczów Neple pozostawały jeszcze przez ponad półtora wieku.

POLATYCZE – folwark Polatycze wchodził w skład dóbr królewskich Kobylany – według rejestru z 1563 roku – 17 włók gruntu średniego.

SAMOWICZE – wieś związana w początkach XVI wieku z rodem Ościkowiczów. Hryhory Ościk, syn Hryhorego, właściciel także Koroszczyzna, sprzedał w 1525 roku Samowicze i Koroszczyn Bohdanowi Lwowiczowi Bohowitynowiczowi. Jako wiano jego córki Maryny wieś znalazła się około 1570 roku w rękach księcia Iwana Szujskiego – emigranta z Moskwy.

ROZDZIAŁ III

Od prawosławia do Unii Brzeskiej

XVI wiek na terenach między Krzną a Bugiem to także wiek PRAWOSŁAWIA. Wcześniej, w XIV-XV wieku, mieszkańców tego obszaru, jeszcze bardzo nielicznych, obsługiwali duchowni ze świątyń w Brześciu: Rusinów i Litwinów – prawosławni, Mazurów (osadników z Mazowsza) – rzymsko-katoliccy. W wieku XVI, gdy właścicielami wsi zostali nowi, bogacący się możnowładcy litewsko-ruscy, ich ambicją stało się też fundowanie świątyń obrządku, w którym sami byli ochrzczeni – obrządku prawosławnego. Pierwszymi jednak fundatorami cerkwi prawosławnych na terenie obecnej gminy Terespol byli królowie polscy. Jest to jeszcze jeden dowód na tolerancję panującą w czasach jagiellońskich i na stosunki w dobrach królewskich – monarcha był opiekunem i dobroczyńcą swoich poddanych, spełniał więc także ich potrzeby religijne.

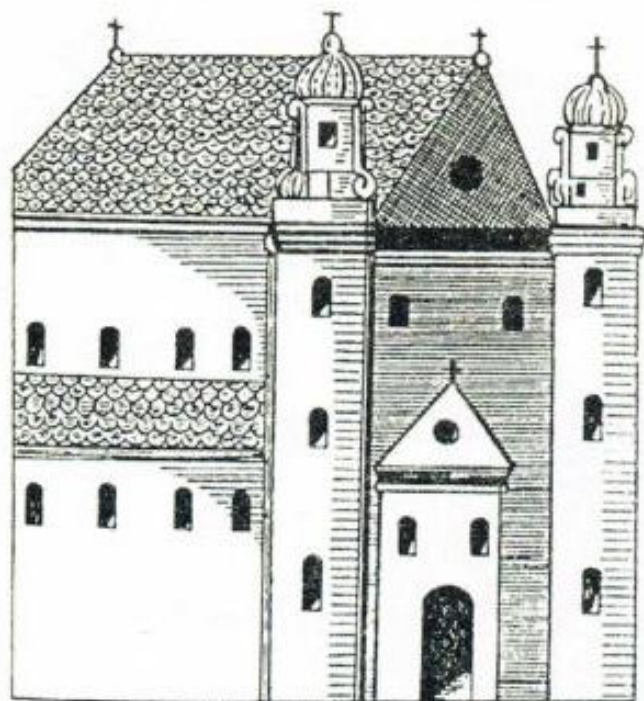

Św. Cyryl i św. Metody

Chrześcijaństwo rytu wschodniego dotarło na ziemię nad Krzną i Bugiem zapewne wraz z wojskami Jarosława Mądrego, który w I połowie XI wieku napadł na wschodnie kresy państwa Lechitów i skolonizował zagarnięte ziemie między Bugiem, Wieprzem i Krzną. Zapewne tereny te objęła wówczas swoimi wpływami prawosławna diecezja turowska (Turów nad Piną), funkcjonująca od 1005 roku. Po utworzeniu prawosławnego biskupstwa brzesko-włodzimierskiego ziemię nad Krzną i Bugiem znalazły się w jego granicach. Obszar dzisiejszej gminy Terespol wchodził w skład parafii i cerkwi Bohojawleńskiej w Brześciu Litewskim.

W państwie Jagiellońców Brześć był ważnym ośrodkiem prawosławia na Litwie. Miejscowy biskup nosił tytuł prototronus i w hierarchii Cerkwi prawosławnej w Rzeczypospolitej był drugą osobą po metropolicie kijowskim.

1519 – po raz pierwszy wzmiankowana jest cerkiew prawosławna w królewskiej wsi Kobylany. Pod datą 1523 wymieniono w źródłach cerkiew w Lebedziewie. W 1572 roku książę Piotr Szujski, właściciel Koroszczyzna, ufundował w swojej wsi cerkiew pw. Najświętszej Marii Panny. Wszystkie te cerkwie były drewniane i niezbyt wielkie. Te daty podaje znany białostocki historyk prawosławia Antoni Mironowicz w swojej pracy pt. *„Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku”*. Z kolei XIX-wieczny rosyjski historyk A. Łonginow w pracy pt. *„Czerwieńskie goroda”* pisał, że cerkiew w Koroszczynie zbudował w 1609 roku książę Iwan Szujski, który nadał jej ziemię i dziesięcinę. W 1695 roku Wasilij Dejneka z Koroszczyzna kupił w Warężu koło Bełza psalterz prawosławny i podarował go koroszczyńskiej cerkwi pw. Uspienija Preswiatyja Bogorodicy – postarał się o to ówczesny paroch koroszczyński o. Ilja Werbskij. Łonginow widział ten psalterz i podpis parocha Werbskiego z datą 7 października 1695 roku.

Cerkiew katedralna pw. Św. Mikołaja, w której podpisano akt Unii Brzeskiej (rys. na ikonie – repr. z „Słowa pamiątkowe historii.”)

9 października 1596 – w cerkwi pw. św. Mikołaja w Brześciu, podczas obrad soboru biskupów prawosławnych z terenu Rzeczypospolitej Obojga Narodów, większość z nich podpisała akt zjednoczenia z Kościołem rzymsko-katolickim i zobowiązała się „oddać naszą wolę i myśl w posłuszeństwo Ojcu Świętemu i podporządkować Cerkwie Bożej zwierzchniej władzy Świętego Papieża Rzymskiego”. Prawosławni z terenu Polski, Litwy i Rusi wchodzili do Kościoła katolickiego na zasadzie całkowitej równości, zachowując kanony swojej wiary, liturgii i obrzędowości. W efekcie unii brzeskiej na arenę dziejów wkroczył Kościół unicki. Jednym z twórców unii był prawosławny biskup brzeski i włodzimierski Hipacy Pociej.

Papież Klemens VIII był gorącym orędownikiem unii Cerkwi prawosławnej z Kościołem rzymsko-katolickim

Po podpisaniu unii podporządkowani władcyce Hipacemu Pocielowi parochowie (proboszczowie) cerkwi w Kobylanach, Lebedziewie i Koroszczynie stali się duchownymi nowego obrządku unickiego, a ich cerkwie leżące nieomal na przedmieściu Brześcia – świątyniami unickimi. Świątynie te wchodziły – aż do kresu I Rzeczypospolitej – w skład dekanatu Kodeń w unickiej diecezji włodzimiersko-brzeskiej.

Metropolita Hipacy Pociej

sta, autor dzieł w języku polskim i ruskim (białoruskim), w których zwalczał prawosławie. W 1595 roku Hipacy Pociej wraz z biskupem łucko-ostrogskim Cyrylem Terleckim odwiedził Watykan. 23 grudnia obaj biskupi prawosławni złożyli przed papieżem Klemensem VIII katolickie wyznanie wiary i przysięgali wieczną unią prawosławia z Kościołem katolickim. W tym samym dniu papież ogłosił bullę „Magnus Dominus et laudabilis nimis” informując świat o przystąpieniu Rusinów do unii z Rzymem. Pociej przywiózł z podróży do papieża ikonę Matki Bożej, znajdującą się dziś w kościele pw Podwyższenia Krzyża Św. w Brześciu i uznawaną od wieków za cudowny obraz Matki Bożej Brzeskiej.

Hipacy Pociej przed podjęciem służby Bożej nosił imię Adam Lwowicz. Urodził się 12 kwietnia 1541 roku we wsi Różanka koło Włodawy, wówczas w pow. brzeskim (zmarł w 1613 roku). Absolwent Akademii Krakowskiej, wywodzący się z możnego i ważnego na Litwie rodu Pociejów, został sekretarzem króla Zygmunta Augusta. W latach 1580 – 89 pełnił funkcje sędziego ziemskiego brzeskiego, po czym awansował na kasztelana brzeskiego i automatycznie został senatorem Rzeczypospolitej. Ale na krótko, bo już w 1590 roku wstąpił do zakonu i przyjął imię zakonne Hipacy, a w 1593 roku stanął na czele włodzimiersko-brzeskiej prawosławnej katedry biskupiej. Był bardzo zaangażowany w dzieło zjednoczenia Prawosławia z Rzymem w granicach Rzeczypospolitej. Od 1599 roku kijowski metropolita unicki. Obrońca unii i pisarz – polemista.

*Medal wybity w Watykanie z okazji Unii Brzeskiej
– po lewej stronie papież Klemens VIII, po prawej biskupi Terlecki i Pociej*

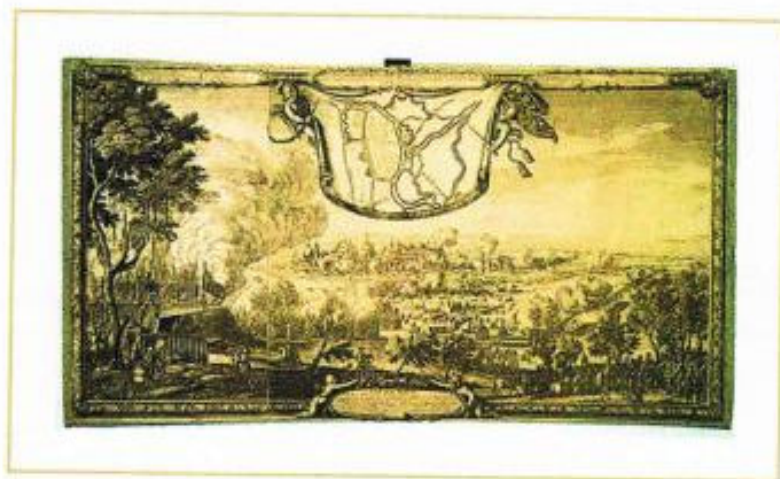
ROZDZIAŁ IV

Bugiem do Gdańska

W końcu XVI wieku zmieniła się ranga szlaków drogowych przebiegających z Brześcia przez teren obecnej gminy Terespol. Wygaśnięcie dynastii jagiellońskiej spowodowało, że niemal zamarł ruch na najważniejszym dotąd szlaku drogowym państwa obojga narodów, z Wilna do Krakowa, przez Brześć – Błotków – Kobylany – Piszczac – Łomazy – Lublin. Ustanowienie przez Zygmunta III Wazę stolicy państwa w Warszawie spowodowało, że nowego znaczenia nabral trakt drogowy ze Smoleńska – Orszy – Mińska – Brześcia przez Błotków – Koroszczyn – Białą Radziwiłłowską – Łuków

– Siedlce do Warszawy. W 1619 roku wzmiankowano w źródłach „wielki główny gościniec” z Orszy do Brześcia, o długości aż 500 km, wiążący ściśle Wielkie Księstwo Litewskie z Lublinem. Inna ważna droga przebiegająca przez Brześć – „trakt warszawski” prowadziła do stolicy państwa od Błotkowa przez Lechuty – Koroszczyn. Wykształcenie traktu warszawskiego wiązało się z budową grobli koroszczyńskiej przez bagna Czapelki. Na mapie terenów nad Bugiem i Krzną pojawiła się wówczas nowa wieś – LECHUTY.

Brześć stał się w XVI wieku jednym z najważniejszych portów rzecznych Rzeczypospolitej.

*XVII-wieczny sztych z widokiem Brześcia nad Bugiem
(malarz nieznany)*

Rzeka **BUG** po raz pierwszy została wymieniona w źródłach w 1065 roku. Co najmniej od schyłku X wieku rzeka była ważną drogą handlową i wojskową łączącą Ruś Kijowską z Polską. W średniowieczu przewożono Bugiem futra, воск, miód, luksusowe tkaniny i inne towary ze Wschodu oraz sól z salin ruskich.

Sporadycznie płynęło rzeką zboże – są konkretne wiadomości, że Jaćwingowie nabywali zboże we Włodzimierzu Wołyńskim, skąd spławiali je Bugiem do Narwi i swoich siedzib, narażając się po drodze na normalne w tamtych czasach niebezpieczeństwa.

Rzeka Bug płynie dziś tak jak przed wiekami

W średniowieczu Bug był rzeką pograniczną między Polską a Rusią. W **XV wieku** rola Bugu radykalnie się zmieniła – w wyniku unii polsko-litewskiej stał się z rzeki pogranicznej, terenu walk, szlakiem wodnym obsługującym centrum państwa polsko-litewskiego.

Na pierwszym walnym sejmie w Piotrkowie Trybunalskim w 1447 roku przyjęto statut Kazimierza Jagiellończyka zapewniający swobodę żeglugi na rzekach Królestwa Polskiego. W „*Volumina legum*” zawarte są liczne prawa o użyciu wód. Prawo polskie dzieliło rzeki na spławne i niespławne. Spławne były publiczne czyli królewskie, wolne do żeglugi dla wszystkich.

W **XVI-XVII** wieku Bug pełnił już rolę jednego z najważniejszych szlaków wodnych państwa. Wzdłuż rzeki powstały prywatne magnackie przystanie. Po obu jej brzegach mieli swoje latyfundia: Orzechowscy, Ostrogscy-Zasławscy, Zamoyscy,

Szkut

Wiśniowieccy, Łaszczerowie, Firlejowie, Koniecpolscy, Zbarascy, Tęczyńscy, Sapiehowie, Pociejowie, Sanguszkowie, Leszczyńscy. Wywozili oni statkami swoje zboże Bugiem do Gdańska, skąd płynęło dalej dużymi statkami morskimi przez Bałtyk do Europy Zachodniej. Magnaci bogacili się, bogaciła się też Polska i Gdańsk.

O roli rzeki Bug w XVI wieku niech świadczą wyniki badań historyków polskich i ukraińskich, którzy ustalili, że w ostatniej ćwierci XVI wieku około 76% żyta i około 71% pszenicy produkowanej na Ukrainie przewożono do Gdańska właśnie Bugiem.

W **1583** roku w rejestrach komory cła wodnego w Brześciu odnotowano, że najbardziej masowym towarem przewożonym do Gdańska był potaż (węgiel drzewny), a następnie zboże.

W **1583** roku odnotowano wykaz statków, które płynęły Bugiem do Gdańska w okresie od 14 kwietnia do 13 maja, w najlepszym czasie żeglugi na Bugu, okresie wiosennego spływu wód z Roztocza. Przez

Spichlerz na zboże w Kazimierzu Dolnym nad Wisłą. Podobne murowane magazyny stały w XVI wieku nad Bugiem w Brześciu, a drewniane – w Błotkowie

komorę celną w Brześciu przeplęły wówczas 122 transporty, liczące od jednego do 9 statków, w sumie 308 komięg, 10 szkut i 9 lichtanów z około 10 tys. łasztami zboża. Przez Brześć przewieziono w 1583 roku także 1473 łaszt popiołu, 280 setek klepki, 121 setek wańczosu (asortyment drewna tzw. ciosanego, wytwarzany z dębiny wysokiej jakości, eksportowany do Anglii i Holandii jako materiał stolarski) oraz 3 i 1/2 setki wasilki (łaszt gdański miał 60 korców, czyli 3 tys. litrów pojemności).

Ruch na Bugu był bardzo duży – dziennie przepływało przez Brześć kilkanaście statków udających się w dół rzeki, do Gdańska i drugie tyle płynących w górę rzeki, z powrotem. Transportowały one do Brześcia i dalej towary „egzotyczne”, zamawiane przez magnatów z Ukrainy, Wołynia i Polesia. Przywożono m.in. słynne już wówczas toruńskie pierniki.

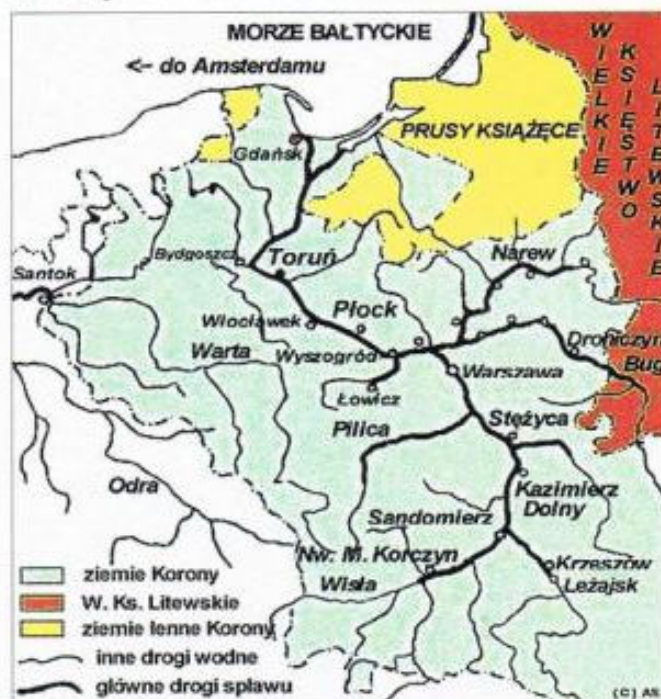
Toruńskie pierniki – smakołyk przywożony Bugiem do Brześcia.

Takie komiegi pływały w XVI wieku po Bugu. Budowano je w nadbużańskich puszczech

Komiegi – stateczki o bardzo wątłej konstrukcji, służące do jednorazowego spławu towarów do Gdańska, tam je sprzedawano jako drewno na rozbiórkę. W komiedze mieściło się – jak ustalił Stanisław Kutrzeba – około 15-20 łasztów zboża, tj. ok. 2800-3000 kg. Szukty były dużymi okrętami, do wielokrotnego spławu. Komiegi budowano wzdłuż całego brzegu Bugu, strugano je z drewna rosnącego w puszczech nadbużańskich. W lustracji starostwa chełmskiego z 1565 roku zapisano, iż „rzeka Bug w tem starostwie płynie mająca po obu stron brzegów swoich lasy wielkie i bory, ludzie też komiegi rąbają przy brzegach /.../”. Na pewno tak samo wyglądał Bug w granicach starostwa brzeskiego. W Błotkowie, Neplach też „rąbano” komiegi...

1605 – przez Brześć przejechało 573 kupców wiozących najróżniejsze towary na 2381 wozach. Przejazd przez miasto tak licznej rzeszy handlowców w znaczący sposób wpływał na rozwój miejscowego rzemiosła. Kupcy kupowali w Brześciu воск, obuwie, chmiel, miód, skóry, drewno, wytwarzane także przez ludność nadbużańskich wsi.

Mapa sieci wodnej Rzeczypospolitej w XVI wieku (<http://republika.pl/cpx/mapa>)

Tak wyglądał w końcu XVI wieku Brześć i Błotków wg makiety z brzeskiego Muzeum Sztuki

ROZDZIAŁ V

XVII wiek

Początek XVII wieku nie zapowiadał pasma czekających Litwinów i Polaków nieszczęść związanych z powstaniem Chmielnickiego, z potopem szwedzkim, a później z wojną północną. Wręcz przeciwnie, w pierwszym

ćwierćwieczu XVII wieku region rozwijał się wręcz żywiołowo, korzystając z profitu lokalizacyjnego na ważnych szlakach tranzytowych z Brześcia do Lublina i do Warszawy. Dotyczyło to szczególnie BŁOTKOWA.

Chorągiew Rzeczypospolitej Obojga Narodów i husaria polska w XVII wieku

Początek **XVII** wieku – dotychczasowy właściciel Błotkowa Hieronim Hornostaj, wojewoda brzeski, sprzedał folwark Krzysztofowi Dorohostajskiemu, marszałkowi Wielkiego Księstwa Litewskiego. Ta druga co do ważności osoba na Litwie nabyła Błotków „prawem wieczystym”. Można przypuszczać, że Błotków wzbudził żądze litewskich magnatów już wcześniej, ze względu na swoje położenie nad Bugiem, naprzeciw Brześcia, przy moście łączącym to duże miasto litewskie z resztą Polski.

Zygmunt III Waza (Marcin Kober)

15 czerwca 1609 – z nieznanych bliżej przyczyn Dorohostajski podarował swój nowy majątek królowi Zygmuntowi III Wazie. W akcie darowizny napisał: „*Królowi Zygmuntowi III daruję i zapisuję na wieczność prawem nieodzownym sióło moje Błotkowo w województwie brzeskim leżące, którem kupił prawem wieczystym u pana Hieronima Hornostaja, wojewodzica brzeskiego*” Do darowanych dóbr należało oprócz sióła Błotkowo także

osiedle z „*dworem, kamienicą ode mnie zamurowaną, z ogrodzińcem i wszystkim budowaniem oraz dwa sióła Łobaczowo i Kalhy*” (późniejsze Lechuty). „*Kamienica*” to dom murowany, zapewne oficyna dworska, którą – jak widzimy – wystawił Dorohostajski, „*ogrodzińiec*” – to ogród dworski, „*wszystkie budowania*” – to pozostałe obiekty dworskie.

Około **1625** – król Zygmunt doceniając położenie Błotkowa, swoistego przedmieścia Brześcia – miasta odgrywającego coraz większą rolę w Rzeczypospolitej Obojga Narodów (by przypomnieć tylko unię religijną z 1596 roku) – postanowił wybudować tu swoją litewską rezydencję. Królewski pałac wzniesiono na terenie położonym na południowy zachód od osiedla dworskiego (obecnie na południe od Rogatki), na niewielkim wzniesieniu otoczonym z czterech stron wodą. Pałac założony na prostokącie miał dwie kondygnacje, wysoki 4-spadowy dach i 8-boczną wieżę ze stożkowym hełmem od północy. Budynek usytuowany był frontem do Bugu, z widokiem na Brześć i jego zamek. Od południa obszerny dziedziniec pałacowy zamykała oficyna boczna z niską wieżyczką nakrytą cebulastym hełmem. Z tyłu pałacu rozciągał się w kierunku Kobylan, jeden z najpiękniejszych w ówczesnej Polsce ogród, otoczony z trzech stron szerokim kanałem.

O królewskiej rezydencji pisał w 1632 roku na łamach swego pomnikowego dzieła „*Polonia albo opisanie Królestwa Polskiego*” Szymon Starowolski:

„*.../ pałac królewski nowej architektury poza miastem (Brześciem – przyp. aut.) z wypielegnowanymi ogrodami*”.

W tymże **1632 roku** zmarł król Zygmunt III Waza. Dobra błotkowskie wraz z pałacem odziedziczył jego najmłodszy syn – królewicz Jan Kazimierz.

1643 – Jan Kazimierz władał Błotkowem tylko 11 lat. Sprzedał Błotków, Lechuty i Łobaczew za cenę 55 tys. złp swemu rodzonemu bratu Karolowi Ferdynandowi – biskupowi plockiemu.

Król Jan Kazimierz (Jan Matejko)

Karol Ferdynand Waza (1613-1655). W wieku 12 lat został biskupem wrocławskim i księciem nyskim (mimo oporu miejscowej kapituły), a w 1640 roku – biskupem plockim, mimo że nie miał odpowiednich święceń kapłańskich. Książę nyski, a później opolsko-raciborski, zapewne nigdy nie był w swoim pałacu w Błotkowie.

Wiosna 1653

– Maria Ludwika Gonzaga, żona króla Jana Kazimierza, która wraz z mężem przybyła na obrady Sejmu do Brześcia, zamieszkała poza miastem. „w pałacu najjaśniejszego królewicza Karola w Błotkowie”. Zachwycona urodą tego miejsca przebywała w pałacu błotkowskim przez cały okres obrad sejmu w Brześciu. Warto przypomnieć, że królowa założyła w 1652 roku pierwszą polską gazetę „Merkuriusz Polski”.

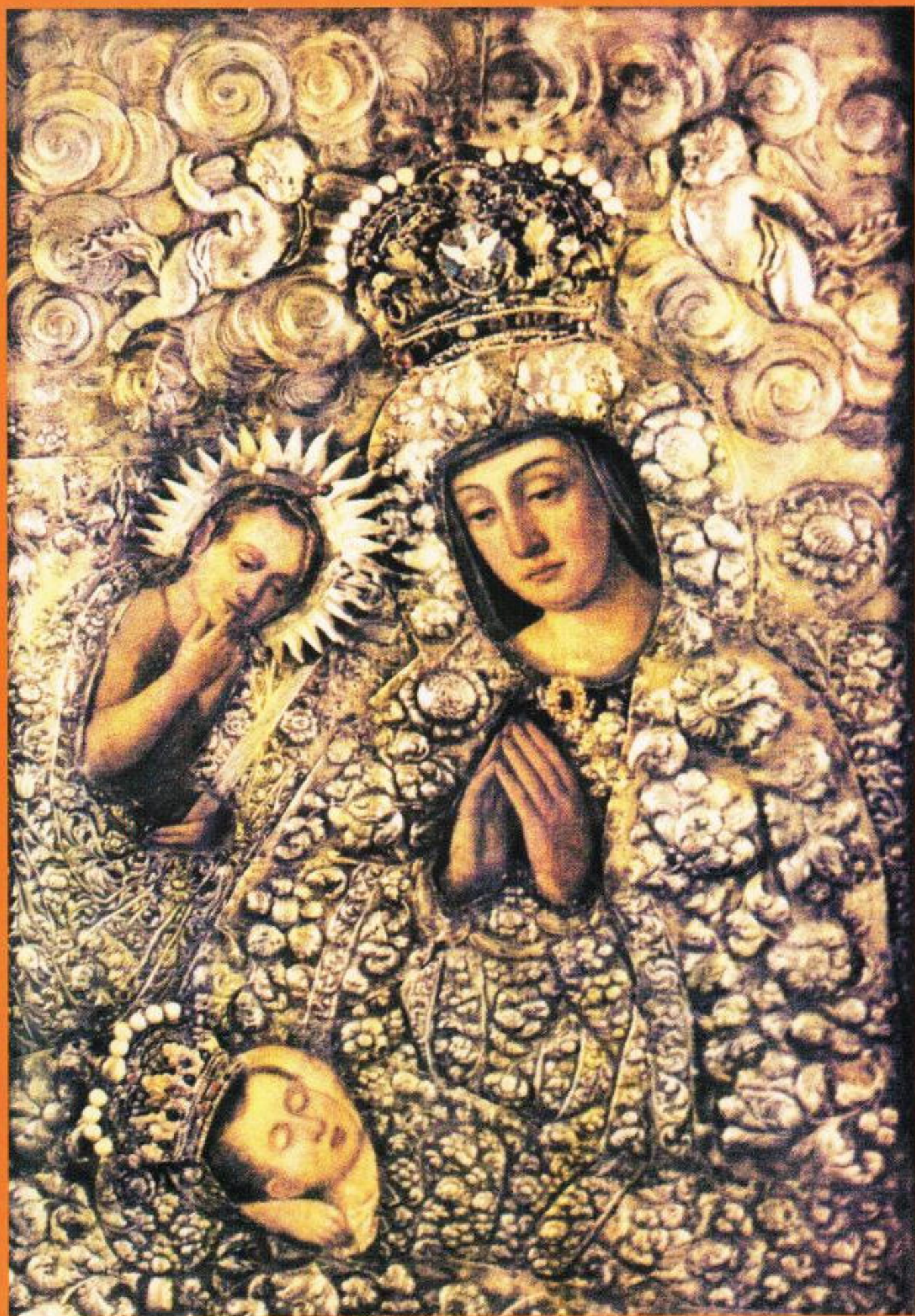
Maria Ludwika

Król przyjechał do Błotkowa 19 marca 1653 roku i zatrzymał się w pałacu do końca kwietnia. 20 kwietnia król zwołał w pałacu błotkowskim naradę senatorów i części posłów, a w następnych dniach urządził polowania w okolicznych lasach.

10 maja 1655 – umiera bp Karol Ferdynand Waza. W testamencie zapisuje dobra błotkowskie swojemu bratu, królowi Janowi Kazimierzowi.

11 kwietnia 1668 król Jan Kazimierz sprzedał dobra błotkowskie Cyprianowi Brzostowskiemu – refendarzowi i pisarzowi Wielkiego Księstwa Litewskiego. Intromisja Brzostowskiego odbyła się 24 maja 1668 roku. W skład dóbr wchodził folwark ze wsią Łobaczewo, Leguty (Lechuty), Ogrodniki, Błotków i Wola.

Cudowny obraz Matki Boskiej Brzeskiej (fot. na sąsiedniej stronie) został przywieziony z Rzymu do Brześcia w XVI wieku przez kasztelana brzeskiego Adama Pocięja. Podczas powstania Chmielnickiego generał ziem podolskich Mikołaj Potocki odbił zrabowany przez Kozaków obraz i umieścił go w swej kaplicy. Między 1677 a 1685 rokiem obraz, dzięki starostwie łomżyńskiemu Wojciechowi Prażmowskiemu, powrócił do Dominikanów brzeskich. Obraz namalowany na płótnie naklejonym na deskę o wymiarach 80x120 cm jest wyjątkowy między innymi z powodu dwóch postaci namalowanych obok Matki Bożej. Dzieciątko Jezus znajduje się nie na rękach Matki, lecz leży przed nią a obok Matki Boskiej widzimy postać św. Jana Chrzciciela, który zazwyczaj nie występuje w tego typu obrazach. Wierni z okolic Brześcia już od początku obecności obrazu w tym mieście uważali go za cudowny i pielgrzymowali doń w święta maryjne.

1673 – Brzostowski odsprzedał dobra nad Bugiem Józefowi Bogusławowi Słuszcze herbu Ostoja (1652-1701), późniejszemu kasztelanowi wileńskiemu i hetmanowi polnemu litewskiemu (1685-1701).

ŁOBACZEW – kolejna wieś wchodząca w skład dóbr błotkowskich, przechodziła te same koleje losu co Błotków. Po raz pierwszy wymieniono ją w dokumencie z 15 czerwca 1609 roku, mocą którego właściciel dóbr błotkowskich – Krzysztof Drohojowski, podarował je królowi Zygmuntovi III Wazie. W skład dóbr wchodziło także sioło „Łobaczowo”, leżące na terenach dzisiejszego Łobaczewa Małego, w kierunku bardziej na południe. W rękach Wazów dobra Błotków z Łobaczewem pozostawały do 1668 roku. W połowie XVII wieku zbudowano we wsi cerkiew unicką. W 1670 roku Piotr Boniecki, proboszcz unicki z Łobaczewa, był członkiem Kapituły Brzeskiej. Cerkiew w Łobaczewie należała do Kapituły Brzeskiej (unickiej) do 1795 roku. W Kapitulie było 6 cerkwi: Spaso-Preobrażeńskaja za rzeką Muchawiec w Brześciu, Michailo-Archangielskaja „na Piaskach w Brześciu sytuowana”, Troicka na ul. Wójtowskiej w Brześciu, Roźdestwo-Bogorodicznaja we wsi Gierszenowicze w pobliżu Brześcia, Joanno-Bogosłowskaja we wsi Łobaczew i Kresto-Wozwiżenskaja za rzeką Muchawiec „podle ulicy do Schizmatyckiej cerkwi idącej” (w Brześciu).

LECHUTY – pierwsza wiadomość źródłowa o tej wsi pojawiła się na początku XVII wieku. Pierwotnie znana jako Kalhy, była własnością Hieronima Hornostaja, potem kupił ją Drohojowski razem z Błotkowem i na początku XVII wieku przekazał Lechuty w darze królowi Zygmuntovi III Wazie. Kalhy położone były wówczas nieco na północ od dzisiejszej wsi Lechuty Duże. W 1643 roku spadkobierca Zygmunta III królówic Jan Kazimierz sprzedał Kalhy-Lechuty swojemu rodzonemu bratu Karolowi Ferdynandowi, biskupowi płockiemu.

W skład dóbr błotkowskich wchodziły też **POLATYCZE**, których los był taki sam, jak Błotkowa, Lechut, Łobaczewa.

SAMOWICZE w XVII wieku były nadal związane z Koroszczynem i rodem Szujskich.

KOBYLANY – Anna Nastazja Gabrielowa Porębina – wdowa po wiceekonomie brzeskim, miała w końcu XVII wieku jeden „dym” w tej królewskiej wsi.

KOROSZCZYN – określany wówczas także jako Choroszczyn – był własnością (po rodzicach) podstolego brzeskiego Aleksandra Szujskiego (zmarłego w 1671 roku) i jego brata małoletniego Konstantego Jana. Dobra liczyły 14 dymów. Po Aleksandrze Koroszczyn objął Konstanty Jan Szujski, który miał także folwark w Dobryniu i pałac w Pińsku.

KRZYCZEW – w 1677 roku właścicielem wsi był jeszcze Daniel Felicjan (Stanisław) Stefanowicz Zembocki, podstoli brzeski od 1668 roku, z żoną Zuzanną Kościanką. Zmarł on w 1689 roku. Jego synowie Józef i Jerzy zastawili Krzyczew Janowi Kazimierzowi Brzoska, stolnikowi bracklowskiemu. Józef Danielewicz Zembocki w 1691 roku odkupił część wsi od brata Jerzego, a w 1693 roku zastawił dobra Krzyczew za 13 tys. złp Krzysztofovi Duninowi Rajeckiemu. 9 dymów w tej wsi miał też Jerzy Grobicki.

NEPLE – pozostawały w XVII wieku w rękach Bohotynowiczów. Zniszczone podczas potopu szwedzkiego zostały zastawione u stolnika zakroczymskiego Jana Skaszewskiego herbu Grabie ze wsi Skaszewo parafia Szyszki. W 1676 roku sprzedał on majątek Neple Mikołajowi Leonowi Sapięha. W pięć lat później właścicielem Nepli był już Aleksander Ursyn Niemcewicz – miecznik brzeski. Skupił on wówczas w swoim ręku klucz

folwarków nad Bugiem – Skoki na prawym brzegu rzeki oraz Neple, Kuzawkę i część Mokran na zachodnim brzegu Bugu, na terenie obecnej gminy Terespol. Właścicielem części Nepli był także – według Metryki Litewskiej – w latach 1667-1690 Benedykt Kurowicki (miał 9 dymów i jedną włókę ziemi).

MAŁASZEWICZE – ta wieś królewska w dobrach Kobyłany, wpisała się w 1679 roku na karty historii Polski za sprawą króla Jana III Sobieskiego i Tatarów. Na mocy przywileju królewskiego z 12 marca 1679 roku wieś objął rotmistrz Daniel Szablowski z żoną Zofią Talkowską i 12-osobową kompanią oficerów tatarskich. W taki sposób zostało zapoczątkowane osadnictwo tatarskie na terenie obecnej gminy Terespol, przez blisko 250 lat wyznaczające specyfikę tego zachodniego skrawka Wielkiego Księstwa Litewskiego.

W końcu XVII wieku posiadłości ziemskie w Małaszewiczach i Lebedziewie mieli: Krzysztofowa Żelazowska, P. Buchowiecki i Tatarzy – rotmistrz Samuel Murza Korycki i Daniel Szablowski, którzy otrzymali ziemię w Lebedziewie i Małaszewiczach alias Kobyłanach od Jana III w 1679 roku „*jure colonorum na wieczne czasy*” na służbie wojennej.

Tatarzy w bitwie

TATARZY pojawili się na ziemi brzeskiej w wyniku nadań króla Jana III Sobieskiego. Oddziały tatarskie walczyły w wojskach litewskich już w XIV wieku. Z usług wojskowych osadników tatarskich korzystali też królowie polscy z dynastii Jagiellonów. W czasach Jana Kazimierza rozpoczął się zatarg między Tatarami a królem o żołd. W efekcie Tatarzy wołyńscy dowodzeni przez rtm Aleksandra Murzę Kryczyńskiego, przeszli na stronę Turcji. 12 listopada 1678 roku Jan III Sobieski zdobył Bar i przyjął Lipków litewskich z powrotem do służby w wojsku Rzeczypospolitej. Król naprawił też wyrządzone Tatarom krzywdy – najpierw zrównał szlachtę tatarską w prawach ze szlachtą polską, a następnie rozpoczął spłatę zaległego żołdu, nadając Tatarom ziemię w ekonomiach królewskich, w tym w ekonomii brzeskiej, na terenie obecnej gminy Terespol.

12 marca 1679 roku na zamku w Grodnie król podpisał przywilej nadający rtm. Samuelowi Murza Koryckiemu „z kompanią jego z 30 osób złożoną z dóbr W. W. Książąt Ostrogskich wojna turecką spędzonych” 38 włók ziemi w Lebedziewie i Małaszewiczach, a rtm Danielowi Szablowskiemu z żoną Zofią Talkowską – 21 włók w Małaszewiczach, zaś jego 12-osobowej kompanii oficerów tatarskich – 12 włók w tejże wsi (1 włoka = 17 ha). Tak oto powstały pierwsze tatarskie osady nad Krzną i Bugiem.

Król Jan III Sobieski (Jan Matejko)

Król August II Mocny (Marcello Bacciarelli)

Kolejna fala osiedleńcza Tatarów na terenach nad Krzną i Bugiem miała miejsce w XVIII wieku dzięki nadaniom króla Augusta II, który w ten sposób wynagradzał swoim wiernym żołnierzom trudy walki w jego szeregach przeciwko Stanisławowi Leszczyńskiemu i królowi szwedzkiemu Karolowi XII. Sejm zmienił w 1786 roku status dóbr Tatarów z lennych na dziedziczne, otwierając im drogę do nabywania nowych ziem i sprzedawania już posiadanych bez czyjejkolwiek zgody. W końcu XVIII wieku w rękach Tatarów podlaskich było już 360 włók ziemi – włości zwanych przez miejscową ludność „tatarszczyznami”.

W Lebedziewie Tatarzy z wsi wchodzących obecnie w skład gminy Terespol założyli swój cmentarz, drugi z kolei w zachodniej części woj. brzeskiego (po Studziance). Układ mogił na mizarze był wzorowany na rytualnym szyku muzułmanów podczas modlitwy w meczecie – mogiły sytuowano w safach, czyli rzędach równoległych. U głowy pogrzebanego Tatara ustawiano wielki kamień z inskrypcjami po arabsku lub polsku z Koranu. Drugi mniejszy kamień kładziono w nogach zmarłego, a po bokach mogiły układano małe kamienie polne. Kamienie inskrypcyjne były u góry półokrągłe, półkoliste, najwyżej znajdował się wyżłobiony półksiężyc z gwiazdami, poniżej był cytat z Koranu po arabsku i jeszcze niżej nazwisko, imię, stopień wojskowy lub pokrewieństwa, data śmierci itd w jęz. polskim. Po 1870 roku Rosjanie zabronili Tatarom używania języka polskiego na nagrobkach i stąd pojawiły się napisy w języku rosyjskim.

Tatarzy z wsi nad Krzną i Bugiem mieli swój meczet w Studziance koło Łomaz (drewnianą świątynię spalili Kozacy w 1915 roku podczas ewakuacji wojsk rosyjskich)

Mizar (cmentarz tatarski) w Lebedziewie

1648 – ziemie nadbużańskie zniszczyły docierające tu zagony Kozaków Chmielnickiego. Wspomagali ich miejscowi chłopci i mieszczenie, wykorzystujący okazję do osobistych porachunków ze szlachtą i Żydami. W 1649 roku przez Brześć i okolice przejeżdżał podkomorzy lwowski i zapisał to, co widział: „dwory szlacheckie wszystkie w popiół obrócone”. Zniszczenie folwarków spowodowało w latach 1649-50 głód na terenach nadbużańskich, a ogrom nieszczęść dopełniła trwająca 5 lat, od 1653 do 1658 roku, epidemia.

Przywódca powstania kozackiego Bohdan Chmielnicki

1655 – zaczął się potop, najazd Szwedów na Polskę. Pięcioletnia wojna niemal całkowicie zniszczyła okolice Brześcia, przez które przeciągały wojska szwedzkie, siedmiogrodzkie, rosyjskie i polskie. W efekcie potopu w samym tylko Brześciu zniszczeniu uległa połowa z istniejących tam domów, zginęło z rąk najeźdźców bądź chorób około 1/3 liczby mieszczan. Na terenie obecnej gminy Terespol całkowicie zniszczeniu uległy Neple Bohotyńców – dwór i folwark. W 1656 roku królewskie dobra w Błotkowie spustoszyli Kozacy i Rosjanie, którzy ograbili i spalili pałac błotkowski. Dzieła zniszczenia dopełnili Szwedzi i Siedmiogrodzianie.

Według dokumentów lata wojen z Kozakami i potopu szwedzkiego obróciły w pustkę 55% uprawnej ziemi. Jeszcze w 20 lat po zakończeniu potopu aż 19% ziem w brzeskiej ekonomii leżało odłogiem.

1657 – król podjął próbę odbudowy pałacu w Błotkowie, wydając stosowne polecenia swemu administratorowi w ekonomii brzeskiej Aleksandrowi Pałubińskiemu „aby poddani ekonomii brzeskiej zwieźli 6 kop drzewa na restaurację dworu błotkowskiego przez nieprzyjaciela popalonego, a mianowicie na zbudowanie folwarku, karczmy, młynów, także na oparkowanie dworu i ogrodu”. Niestety, w dwa lata później prace przy restauracji „dworu błotkowskiego” oraz budowie folwarku, karczmy i młynów, przerwał nagły napad wojsk moskiewskich pod dowództwem kniazia Iwana Chowańskiego. Pałac Wazów został ponownie zrujnowany. Jan Kazimierz nie podjął próby jego odbudowy.

11 kwietnia 1668 – król Jan Kazimierz sprzedał za 30 tys. złp dobra błotkowskie wraz ze wsiami Łobaczew i Lechuty Cyprianowi Brzostowskiemu, referendarzowi i pisarzowi Wielkiego Księstwa Litewskiego. Jednocześnie Jan Kazimierz nadał nabywcy prawo przydziału drewna z puszczy królewskich ekonomii brzeskiej na odbudowę Błotkowa.

Cyprian Paweł Brzostowski herbu Strzeźmie (zm. w 1688 roku), od 1645 roku sekretarz królewski, od 1650 roku referendarz Wielkiego Księstwa Litewskiego, pisarz litewski od 1657 roku, stolnik wileński, poseł na liczne sejmy za czasów Jana Kazimierza, Michała Wiśniowieckiego i Jana III Sobieskiego. W 1681 roku kasztelan trocki. Fundował Kolegium Jezuitów w Mińsku i liczne zapisy dla Akademii Wileńskiej.

24 lipca 1681 – Cyprian Paweł Brzostowski razem z żoną Rachelą Barbarą z Rayza Brzostowską sprzedał dobra nabyte od króla Jana Kazimierza małżonkom Józefowi Bogusławowi Słuszcze – chorążemu Wielkiego Księstwa Litewskiego i Teresie z Gosiewskich Słuszczyńie.

Józef Bogusław Słuszcza – właściciel wsi wchodzących w skład obecnej gminy Terespol oraz założyciel miasta Terespol

Józef Bogusław Słuszcza herbu Ostoja urodził się w 1652 roku jako starszy syn Bogusława Jerzego – podskarbiego nadwornego litewskiego i Anny z Potockich. Absolwent Kolegium Jezuickiego w Brunsbergu (Prusy) i Lwowie, Akademii Wileńskiej i Uniwersytetu Krakowskiego. Posel z powiatu Rzeczyca (Inflanty – Łotwa) w 1670 roku, znany z wojowniczego usposobienia. W 1673 roku bił się pod Chocimiem jako łowczy litewski. W 1676 roku chorąży wielki litewski, przejął po Janie Karolu Czartoryskim – mężu swojej teściowej, chorągiew pancerną armii koronnej i trzymał ją do 1685 roku. Po 1683 roku stał się jednym z głównych stronników króla Jana III Sobieskiego na Litwie.

Słuszcza, pełen ambicji politycznych i chęci wykazania się swoim majątkiem pomnożonym przez żonę, podjął decyzję brzemienną w skutki dla całego Nadbuża – między 1693 a 1696 rokiem uzyskał dla Błotkowa prawo miejskie i nowe miasto nazwał – od imienia swej żony – Terespolem. Dokładna data lokacji Terespola nie jest znana (nie zachował się dokument nadania prawa miejskiego). Powyższy przedział czasowy został wyznaczony przez zachowane listy wysyłane przez Słuszkę do księcia Karola Stanisława Radziwiłła – kanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego. W liście z 7 maja 1693 roku pisanym w Wołczynie Słuszcza wspomina o swojej włości Błotkowo, ale kolejny list datował w 1696 roku już z Terespola. Być może lokacja nowego miasta nastąpiła dopiero w 1697 roku, bowiem w akcie fundacyjnym klasztoru Dominikanów i kościoła pw. św. Trójcy Józef Bogusław Słuszcza pisał „in opido nostromo heare-ditatis Błotkowo alias Terespol”. Słuszcza dokonał erekcji klasztoru Dominikanów 20 lipca 1697 roku. Drewniany kościół Dominikanów stanął około 200 metrów od pałacu Wazów. Fundator nadał zakonnikom prawo wolnego wyrębu w Lasach Błotkowskich drewna na opał i budowę, prawo wolnego mielenia „bez miarki i opłaty” w młynach terespolskich oraz prawo wolnego połowu ryb w rzece Bug. Zapisał też ojcom odsetki z kwoty 40 tys. złp. w wysokości 7%. W akcie lokacji wytyczono rynek Terespola, na planie prostokąta, z układem ośmiu ulic.

Nadając Terespolowi prawo miejskie Słuszcza nadał też miastu swój herb rodowy – Ostoja

Cyprian
Rachol
Refere

Thomas Donaldson
1844-1845

Cyprian Sawicki Brzozowski
Referendarz w. 1822
Rachol z Rayca Brzozowski
Referendarzowa w. 1822

*Hiermit zum Beweis
dass die Mianwangsche
Lumpenfabrik von St. Peter
Herman Sohn & Co.
V. Lue auf dem 20. März 1861
neuerholt das Recht der
Fornahme der Lumpenfabrik
von St. Peter H. S. K.*

 Sine signum ad Episcopum
 manusum de Loten et ista
 Sine signum ad Episcopum
 manusum de Loten et ista

47

Pod koniec życia Słuszka kontynuował – za pieniądze pozostawione mu przez teściową Magdalenę Czartoryską – wznoszenie nawy wschodniej kościoła oo Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej. Miał bowiem w dożywociu starostwo Lanckorońskie, na terenie którego leżało słynne Sanktuarium Maryjne w Kalwarii Zebrzydowskiej.

Świątynia w Kalwarii Zebrzydowskiej budowana była m.in. przez Józefa Bogusława Słuszkę

Żona Józefa Bogusława Słuszki – Teresa, była córką sławnego hetmana Wincen-
tego Gosiewskiego.

Wincenty Aleksander Korwin Gosiewski herbu Ślepowron, hetman polny litewski i podskarbi wielki litewski, bardzo popularny w armii, był autorem słynnego zwycięstwa nad Szwedami w dniu 8 października 1656 roku pod Prostkami. Wziął wówczas do niewoli 2 tys. jeńców, w tym swego osobistego wroga Bogusława Radziwiłła, 41 sztandarów i 6 dział. Straty nieprzyjaciela wyniosły ponad 5 tys. ludzi. Zwycięstwem pod Prostkami Gosiewski zmusił elektora pruskiego do zmiany polityki wobec Rzeczypospolitej. W latach 1657-58 odzyskał dla Polski Inflanty. W 1662 roku został podstęp-

nie zamordowany pod Ostrynią w pow. Lida. Zabójstwo wywołało szok w Polsce. Gosiewski stał się męczennikiem i bohaterem. Żonaty z Magdaleną Konopacką – kasztelanką elbląską, córką Jakuba Oktawiana herbu Mur, miał z nią córkę Teresę. Po śmierci hetmana Gosiewskiego wdowa Magdalena później wyszła po raz wtóry za mąż poślubiając Jana Karola księcia Czartoryskiego.

Hetman Wincenty Gosiewski (Daniel Schultz)

8 listopada 1701 – w Krakowie zmarł Józef Bogusław Słuszka. Został pochowany w grobowcu rodzowym w kościele Dominikanów w Stołpcach nieopodal Mińska Litewskiego. Dobrami błotkowsko-teres-polskimi władała teraz – z Wilna – Teresa z Gosiewskich Słuszkowa. 6 maja 1703 roku wzięła ona w Łowiczu ślub z Kazimierzem Janem Sapiehą – hetmanem wielkim litewskim i wojewodą wileńskim, z którym przez lata prowadziła głośny w Rzeczypospolitej romans.

Bratem był Józef Czartoryski z Klewania, syn Jana Karola Czartoryskiego – podkomorzego krakowskiego, dziedzica na Korcu i Olexińcu – i Magdaleny Kono-packiej, wcześniej zamężnej za hetmanem Wincentym Gosiewskim. Józef był więc bratem przyrodnim (przez matkę) Teresy z Gosiewskich Słuszczyń. W wyniku działań rodzinnych po ojcu otrzymał Korzec, a po siostrze przyrodniej Teresie Gosiewskiej – dobra terespolskie.

ROZDZIAŁ VI

XVIII wiek

Wiek XVIII – rozpoczął się na terenach nadbużańskich wojną (tzw. III wojna północna) i tak też się zakończył (Powstanie Kościuszkowskie i rozbiory Polski). Wojna między Szwedami, Rosjanami, Polakami i Sasami trwała w latach 1700-1709. Znaczyły ją na Podlasiu przemarsze wojsk szwedzkich i sapieżyńskich w maju – wrześniu 1702 roku, później działania wojenne w marcu – lipcu 1703 roku (tzw. wyprawa litewska Augusta II). W lipcu 1704 roku Szwedzi spod Białej Radziwiłłowskiej uderzyli na Brześć, plądrując po drodze tereny nadbużańskie. Później podjazd Lubomirskiego w sile około 3 tys. ludzi starał się w rejonie Brześcia uchwycić przeprawę przez Bug. Za rzeką stały oddziały rtm. Michała Soltyka i pułk jazdy Baranowicza (wierne Augustowi II), które w starciu 6 lipca obroniły most błotkowski, zabierając Lubomirskiemu wozy taborowe i jeńców. Po tej bitwie August II skoncentrował wojska polskie (około 15 tys.) i posiłkowe rosyjskie (około 7 tys.) pod Brześciem. W lipcu

– wrześniu 1706 roku spod Terespoła wyruszyły na Drohiczyn wojska litewskiego regimentarza Pocięja, które wcześniej szachowały Brześć trzymany przez Szwedów. Zamek brzeski miał wówczas formę pięcioboku z bastionami od strony wołyńskiej.

Na podstawie układu między Rosją i królem Augustem II wojska rosyjskie mogły operować na terytorium Polski i Litwy. W 1706 roku w Brześciu zjawiał się car Piotr I, być może przejechał też przez Bug i zatrzymał się w pałacu w Terespolu, być może tylko oglądał zachodni brzeg z okien zamku brzeskiego.

W tym samym roku Brześć i okolice najechali Szwedzi, ograbili i spustoszyli miasto i tereny obecnej gminy Terespol. Na domiar złego w latach 1710-1711 powiat brzeski ogarnęła „morowa zaraza”. A po śmierci Augusta II przez ziemię brzeską przetoczyła się kolejna wojna, tym razem domowa – między Stanisławem Leszczyńskim a Augustem III Sasem – niestety z udziałem wojsk rosyjskich.

21 sierpnia 1711 – Józef książę Czartoryski zawarł kontrakt z Ludwikiem Konstantym Pociem, mocą którego sprzedał mu dobra Terespol, „z miastem o tej nazwie” oraz wsiami Łobaczew, Błotków, Lechuty, Ogrodniki za cenę 50 tys. złp. Pocię wypłacił księciu od razu 12 tys. złp. „w monecie”, a pozostałe 32 tys. złp. zobowiązał się zapłacić „nazajutrz po święcie św. Jana Chrzciciela w roku następnym”. W taki sposób na karty historii ziem nad Bugiem i Krzną wkroczył ważny litewski ród Pocięw.

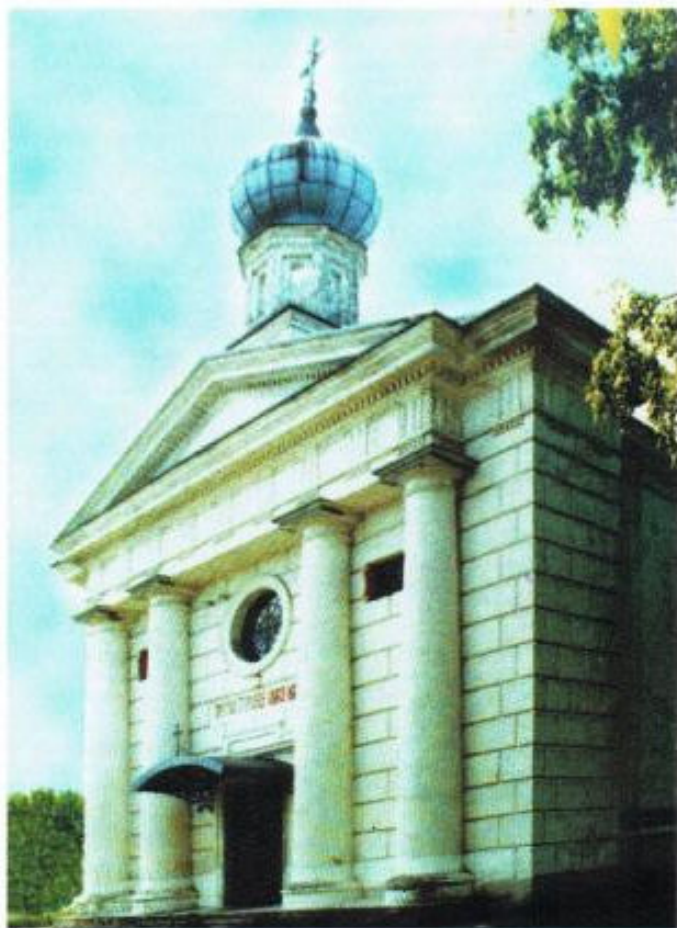
Ludwik Konstanty Pocię – wówczas podskarbi litewski, później hetman Wielkiego Księstwa Litewskiego, kasztelan i wojewoda wileński, zgromadził na początku XVIII wieku olbrzymi majątek nad Bugiem, w Ziemi Brzeskiej i w Ziemi Chełmskiej. Dobra Pocię

obejmowały w zachodniej części powiatu brzeskiego w woj. brzesko-litewskim m.in. miasto Włodawa, znane z targów bydła, z folwarkami Wiryki, Korolówka, Lack, Kaplonosy i Suchawa, a także miasteczko Różanka z pałacem murowanym i folwarkami Różanka, Stawki, Szuminka oraz miasteczko Terespol vel Błotków z pałacem murowanym i folwarkiem Łobaczewem, a w Ziemi Chełmskiej województwa ruskiego – miasteczko Orchów z folwarkami Orchów, Okuninka i Wapiennica.

1727 – Ludwik Konstanty Pocię nadał Dominikanom terespolskim nowe place w mieście: „Grunt w tyle budynków żydowskich, naszedszy z cmentarza uliczką ku kładkom i od kończącego się Parkanu Klasztornego, będąc tyłem do Gościńca Kodeńskiego, za browar Wielebnych tychże Księży Dominikanów”. Według tego aktu na działce leżącej na południe od klasztoru zakonnicy uprawiali chmiel – surowiec dla swojego browaru, o istnieniu którego dowiadujemy się z aktu Pocię.

1745 – po śmierci Ludwika Konstantego Pocię (zm. w 1730 roku) właścicielem dóbr terespolskich został jego bratanek Antoni Pocię, kasztelan brzeski, wielki strażnik litewski. Wybudował on w Terespole murowaną cerkiew unicką pw św. Jana Ewangelisty, wraz z dzwonnica. Nowemu miastu przybyła więc w ciągu niespełna pół wieku druga świątynia katolicka i to murowana. Nowa cerkiew unicka zbudowana dla rusińskich mieszkańców Terespoła i wsi

Cerkiew terespolska zbudowana przez Ludwika Pocię

Łobaczew, Błotków, Lechuty i Ogrodniki, zastąpiła drewnianą cerkiew w Łobaczewie, która w międzyczasie uległa zniszczeniu. A ponieważ „dawniejszy fundusz gdzieś się podział” Pociąg odnowił erekcję cerkwi i nadał jej uposażenie.

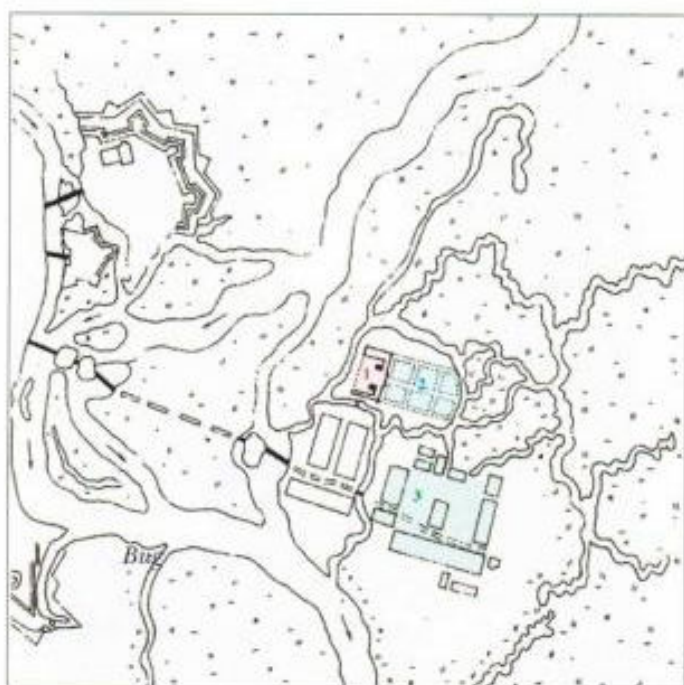
18 października 1745 – Antoni Pociąg zabrnawszy w długie zastawił dobra terespolskie, Włodawę i Różankę, arystokracie pruskiemu Janowi Jerzemu Detlov Flemmingowi, wówczas podskarbiemu wielkiemu litewskiemu. Kontrakt miał zastrzeżenie, że jeśli do 29 lutego 1749 roku Pociąg odda Flemmingowi pożyczone pieniądze, to będzie mógł odzyskać dobra terespolskie i włodawskie. Ale 13 dni przed upływem tego terminu Antoni Pociąg zmarł w grodzie brzeskim. Flemming został więc pełnoprawnym właścicielem zastawionych dóbr, przejął je „*nullis exceptis officiose*”, czyli bez konieczności załatwiania formalności urzędowych, tak jak to przewidywała umowa z Pociągiem. Wdowa po Antonim Pociągu – Rozalia – nie chciała uznać takiego rozwiązania sprawy i procesowała się z Flemmingiem o część dóbr brzeskich aż do 1756 roku.

Książę Fryderyk Michał Czartoryski, twórca tzw. Familii, teść Jerzego Flamminga i dziad Izabeli Czartoryskiej

Jan Jerzy Detlov Flemming (1699-1771) urodził się w Iven w Vorpommern (Pomorze Przednie – Prusy) i był synem pruskiego feldmarszałka. Do Polski rządzonej przez króla Augusta II Sasa przybył w 1724 roku. Objął tu szefostwo pułku królowej. Szybko awansował, w 1732 roku otrzymał od króla w nagrodę starostwo Szeszeszów, w 1738 roku został generałem artylerii litewskiej, a w 1746 roku – szefem regimentu gwardii koronnej. Oprócz kariery wojskowej zaczął robić karierę gospodarczą. Po bezkrólewiu 1733 roku wydzierżawił komory celne litewskie. Poprzez małżeństwo z Antoninią Czartoryską – podkancierzyną litewską, wszedł do Familii Czartoryskich. W 1746 roku kupił od Antoniego Soltohuba urząd podskarbiego wielkiego litewskiego. Okazał się dobrym gospodarzem skarbu litewskiego i swoich majątków, które umiejętnie powiększał. Skutecznie pilnował dyscypliny finansowej w Wielkim Księstwie Litewskim, nie pozwalając na nadużycia i przekręty finansowe, czym zaskarbił sobie wdzięczność Litwinów.

Za teren swojej działalności politycznej i gospodarczej wybrał województwo brzeskie. Jego zainteresowanie ziemiami nadbużańskimi miało przyczynę prozaiczną – chciał być blisko teścia księcia Fryderyka Michała Czartoryskiego, rezydującego w nadbużańskim Wołczynie (na północ od Brześcia). W latach 1752-58 trzymał starostwo grodowe brzeskie. W pociejowskiej Różance koło Włodawy miał po poprzednim właścicielu wspaniałą magnacką rezydencję, ale na ośrodek swoich dóbr nadbużańskich wybrał Terespol, położony bliżej Wołczyna. Troszczył się też o rozwój Włodawy – uczynił z niej wielki ośrodek handlowy między Bugiem i Wisłą. W latach 60. XVIII wieku Flemming stał się jednym z najbogatszych ludzi w Rzeczypospolitej.

Terespol z początków XVIII wieku na planie A. de Bruijz. 1 – Pałac Wazów, 2 – ogrody pałacowe, 3 – zabudowania folwarczne (J. Tarasiuk, „Terespol w 300-lecie nadania praw miejskich”, 1997))

1753 – Flemming postanowił uczynić z Terespoła główny ośrodek swoich rozległych dóbr nadbużańskich. Najpierw rozwinął rzemiosło, korzystając z bliskości wielkiego rynku zbytu jakim był Brześć. W tym celu sprowadził do miasta licznych rzemieślników i kupców z Niemiec, a także Żydów. W przywileju z 1753 roku nowy właściciel Terespoła nadał miastu trzy jarmarki rocznie – tygodniowy na Wniebowstąpienie Pańskie oraz jednodniowe na św. Bartłomieja i w czwartą niedzielę Adwentu, osadnikom – ulgi podatkowe, zaś Żydom – dodatkowo prawo propinacji (wyrobu i sprzedaży trunków). Jednocześnie Flemming doposażył cerkiew unicką w Terespolu, wzniesioną w 1745 roku przez Pocięja, zbudował na niej dach z solidnej dachówki, zakupił dzwon.

5 stycznia 1754 – Jerzy na Włodawie, Różance i Terespolu hrabia Flemming – podskarbi wielki litewski, zawarł kontrakt z księdzem Konstantym Eysmontem, definitorem prowincji oo Paulinów i przeorem konwentu Paulinów we Włodawie, działającym w imieniu Konwentu

Leśniańskiego, mocą którego przejął od zakonników dobra Malowa Góra, Samowicze, Berezówka i Starzynka, niegdyś przez kniazia Szujskiego – stolnika brzeskiego, przyręczone Konwentowi w Leśnej Podl. Wzamian Flemming oddał Konwentowi w Leśnej „na wieczne czasy” połowę majątności Chrypska Polemska i Wólka Chrypska w części poleskiej Ziemi Chełmskiej.

Kościół Paulinów w Leśnej Podlaskiej (www.poczta-polska.pl/mw)

1757 – po czterech latach przygotowań Flemming rozpoczął rozbudowę Terespoła od uporządkowania systemu wodnego. Zbudował w mieście sieć kanałów odwadniających, grobli, wałów, mostów i kładek, uregulował rzeki i osuszył liczne tu rozlewiska i starorzecza.

Jeszcze w tym samym roku właściciel Terespoła zajął się drogami i mostami. Wiemy o tym m.in. z przywileju króla Augusta III z 26 września 1757 roku, zezwalającego Flemmingowi na pobieranie podatków: mostowego i brukowego. Król wymienił w przywileju zasługi Flemminga: „przez rzekę Bug most porządný i bezpieczny i przez zatoki i odnogi Bugowe wybudowawszy, a z tegoż dziedzicznego miasta swego aż do Kobylan dóbr naszych stołowych grobli prawie na całą milę usypawszy, od Bugu aż do Kobylan mostów kilkanaście własnym kosztem wybudował, bruk w miasteczku gdzie potrzeba ułożył”.

Nie była to pełna lista dokonań Flemminga w Terespolu, bo podskarbi osuszając podmokłe grunty uzyskał nowe tereny

pod zabudowę miejską. Wzniósł w mieście okazały pałac, urządził nowy port rzeczny na Bugu, przy którym zbudował dwa spichlerze i małą „stocznię” produkującą komiegi, szkuty i dubasy na własne potrzeby. W Rynku wybudował ratusz z zegarem oraz murowane sklepy.

1760 – Antoni Rolle tak opisał Terespol Flemminga w swoich „Gawędach historycznych”:

„Miasteczko niezwykle na one wyglądało czasy – całe murowane, o czerwonych dachach, ukryte w ogrodach: rynek osławiony pięknymi domkami, pośrodku ratusz z zegarem, sklepy, na uboczu kościół i klasztor dominikanów, „kircha” dla ewangelików. W Terespolu koncentrował się główny zarząd dóbr, znajdowała się szkoła, warsztaty rozmaite, apteka”.

Terespol miał wówczas około 250 domów mieszkalnych i liczył około 2300 mieszkańców.

1764 – piękne, niezwykle na ziemiach litewskich miasteczko, podziwiane przez podróżnych jadących szlakiem Brześć – Warszawa z zachwytem: „jakie saskie miasteczko”, zostało zdewastowane przez milicję księcia Karola Stanisława Radziwiłła „Panie Kochanku”. Podczas bezkrólewia (po śmierci Augusta III Sasa) Flemming stanął na czele Konfederacji Generalnej Litewskiej utworzonej 16 kwietnia 1764 roku w Wilnie razem z Massalskimi i Ogińskimi przeciwko „Panie Kochanku”, słynnemu opojowi i awanturnikowi, zacieklemu przeciwnikowi Familii Czartoryskich. Flemming dał się wówczas mocno we znaki majątkom „Panie Kochanku” na Litwie oraz jego stronnikom. W czasie walk predelekcyjnych Radziwiłł postanowił zemścić się na swym przeciwniku politycznym – Flemmingu, uderzając na Terespol, własność podskarbiego.

Książe Karol Stanisław Radziwiłł „Panie Kochanku” (Konstanty Aleksandrowicz)

Książe „Panie Kochanku”, który „tak się raczył (alkoholem – przyp. aut.), że musiano go podtrzymywać na koniu”, ruszył z Warszawy przez Białą do Terespolu na czele 2 tys. żołnierzy. „W rychłe nieprzyjaciół stanął bez wystrzału na rynku – pisze Rolle – pojazdy spędziły wylekłą piechotę (flemmingowską, liczącą 60 żołnierzy – przyp. aut.) żołnierzy zatrzymano jako jeńców. Książe zakwaterował się na ratuszu i polecił natychmiast ściągnąć znaczną kontrybucję. Wieczorem, w jednym z domów w Rynku, podczas pieczenia chleba dla wojska, jak czytamy u Rollego: „zatliła się ściana i wszczął się pożar. Zaradzić temu nie zdołano na początku i tak z tego pożaru domów trzydzieści w Terespolu zgorzało [...] Żołnierze radziwiłłowscy skorzystali z popłochu, zamiast ratunku, rzucali się do rabunku. Pałac podskarbiego został wyprzątnięty w oka mgnienia, piwnice otwarte, wina wylane. Nad rankiem, wesole, schludne niegdyś miasteczko

wyglądało, jak gdyby je nawiedziła horda tatarska albo kozacka „drużyna”.

W odwecie stronnicy Familii Czartoryskich, razem z wojskami rosyjskimi, złupili radziwiłłowską Białą, a później, po wyroku sądu konfederackiego skazującego Radziwiłła na utratę dóbr, Flemming wziął połowę Białej jako odszkodowanie za zniszczenie Terespoła. Kiedy w 1767 roku „Panie Kochanku” wrócił do Polski, i został za namową Repnina marszałkiem haniebnej konfederacji radomskiej, Flemming usunął się całkowicie w cień, obawiając się kolejnej zemsty Radziwiłła i współpracujących z nim Rosjan.

Ambasador Katarzyny II w Polsce Nikołaj Repnin – rosyjska ręka prowadząca „Panie Kochanku”

1769 – po raz wtóry Terespol został spłądrowany z powodu osoby jego właściciela – Jerzego Flemminga. Tym razem uczynili to konfederaci barscy, przeciwnicy polityczni Flemminga, którzy zajęli

Kazimierz Pułaski – jeden z przywódców konfederatów barskich

jego dobra i nałożyli wysoką kontrybucję na osadników z Niemiec – mieszkańców Terespoła.

Konfederaci Barscy (Józef Brandt)

1771 – w Warszawie zmarł Jerzy Flemming, „dobrodziej miasta” Terespoła, pozostawiając po sobie olbrzymi – jak na ówczesne czasy – majątek przynoszący rocznie 600 tys. złp. dochodu. Przypadł on jedynej jego spadkobierczyni – córce Izabeli, wówczas już żonie księcia Adama Kazimierza Czartoryskiego, stryjecznego brata jej matki (takie małżeństwa „w rodzinie” nikogo wówczas nie dziwiły). Książę Adam Kazimierz Czartoryski, generał ziem podolskich, był wówczas jednym z najbardziej wpływowych polityków w Rzeczypospolitej. Terespol po raz wtóry w XVIII wieku trafił więc w ręce Czartoryskich.

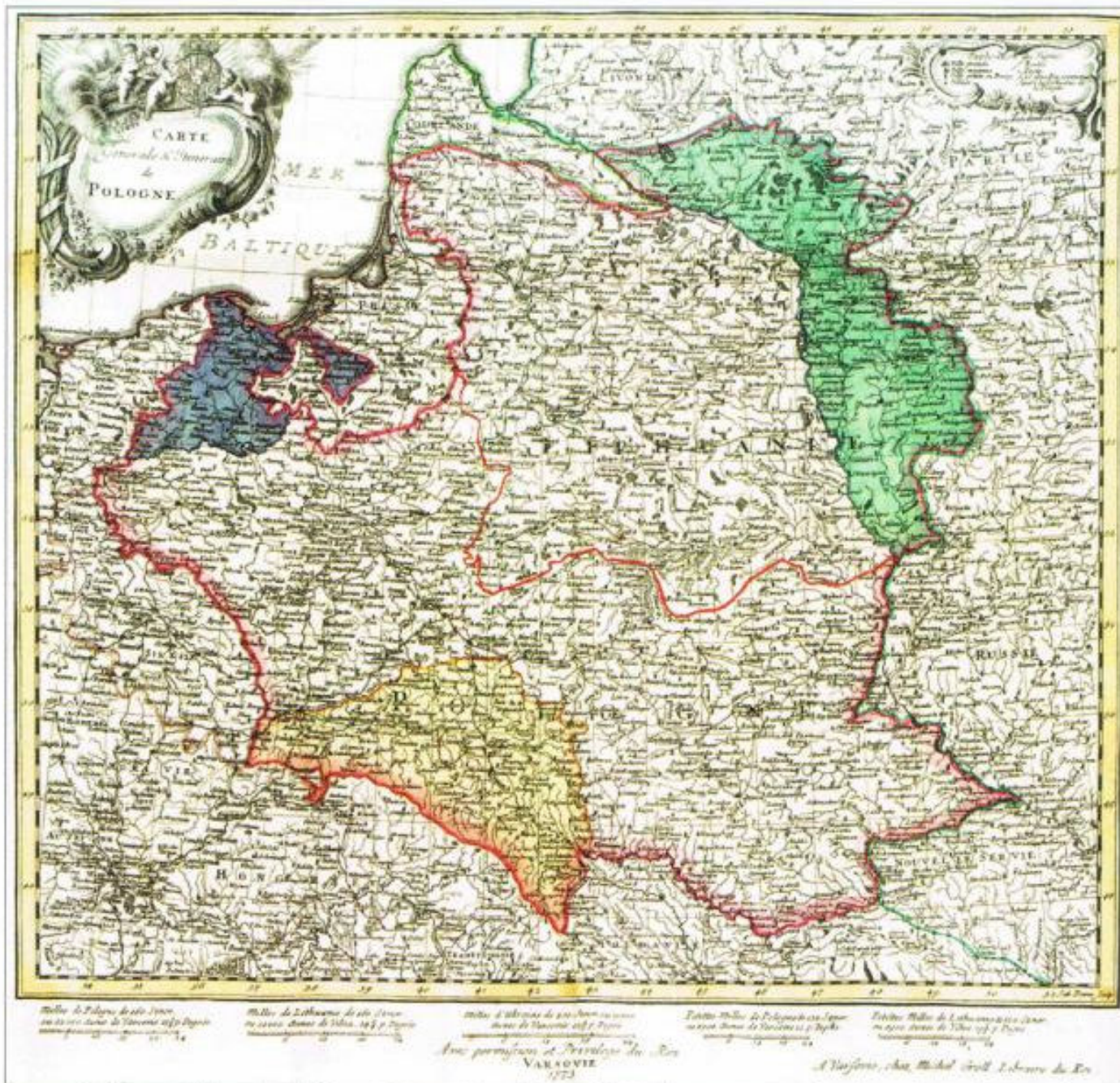
Fajerwerki w Wolczynie z okazji ślubu Izabeli i Adama

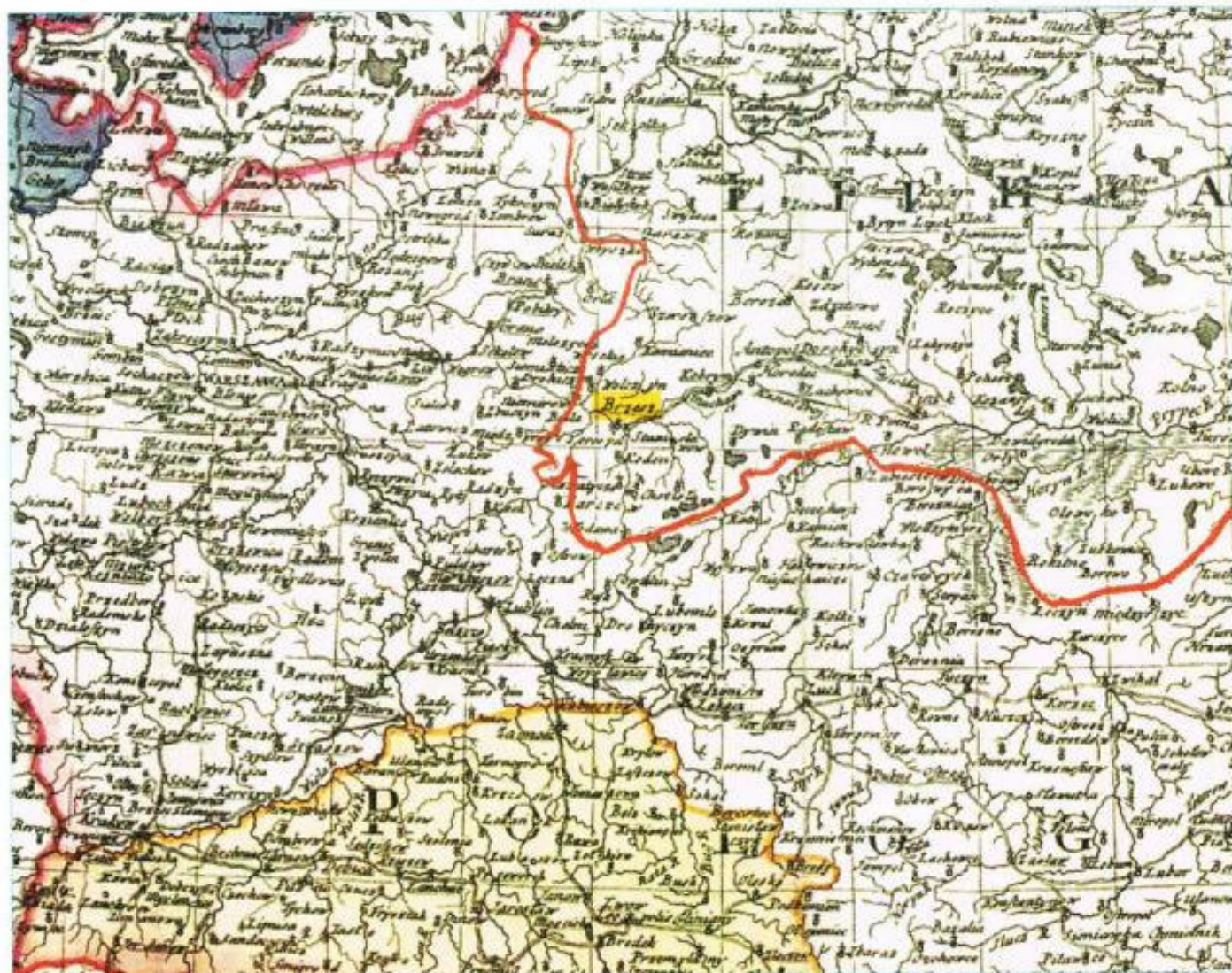
Stanisław August Poniatowski – ostatni król Polski
(Marcello Bacciarelli)

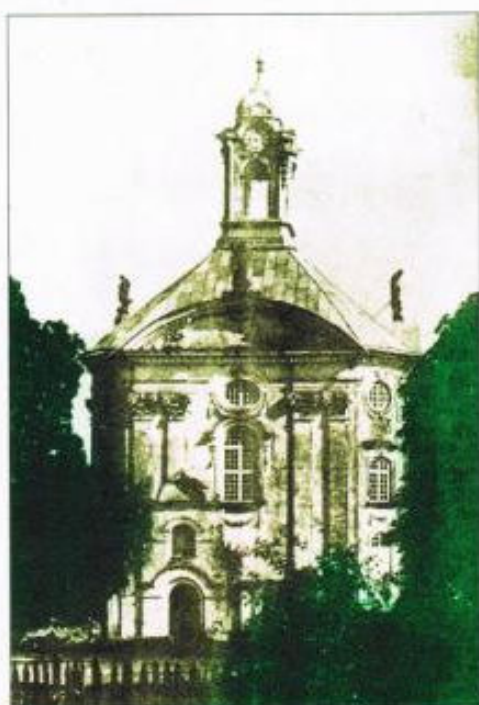
Tylko Tadeusz Rejtan protestował przeciwko rozbiorom
Polski (Jan Matejko)

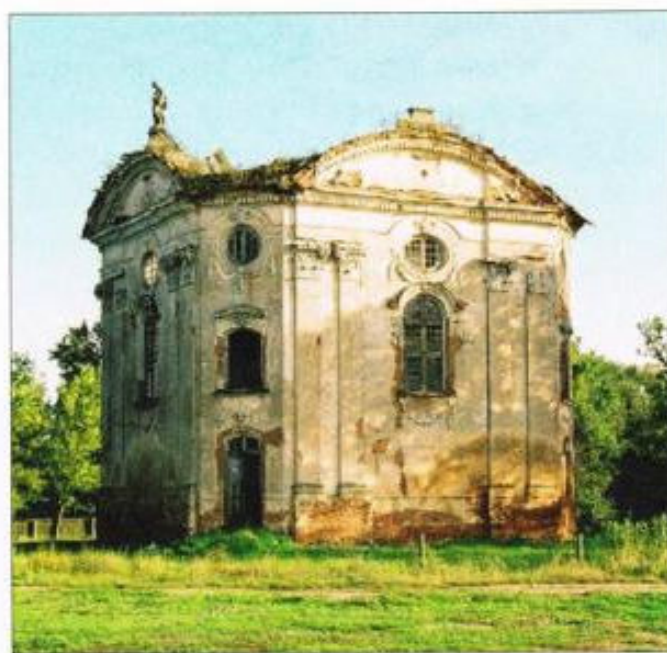
Mapa Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1773 roku, z zaznaczeniem ziem zabranych w wyniku I rozbioru Polski (kolor zielony – zabór rosyjski, kolor żółty – zabór austriacki, kolor granatowy – zabór pruski)

Fragment mapy z 1773 roku z zaznaczeniem południowo-zachodniego fragmentu Wielkiego Księstwa Litewskiego z miastem wojewódzkim Brześć

Kościół w Wolczynie, w którym odbył się ślub Izabeli Flemming z księciem Adamem Kazimierzem Czar-toryskim

Kościół w Wolczynie dzisiaj

Izabela Flemming Czartoryska

Izabela (1746-1835) była jedynym dzieckiem Jerzego Flemminga, córką Antoniny z Czartoryskich, kanclerzanki wielkiej litewskiej. Matka osierociła niemowlę, które wychowała babka kanclerzyna Eleonora z Waldsteinów Czartoryska, na dworach w Warszawie i Wołczynie. Zastępca rodzina nie zapewniła jej wykształcenia. Mimo tego, a także mimo braku urody (twarz zeszpeconą ospą, okalały rzadkie kosmyki włosów), została żoną pierwszej partii w Rzeczypospolitej – księcia Adama Kazimierza Czartoryskiego. Była bowiem panną bardzo bogatą. W pamięci potomnych pozostała jako dobra i czuła matka, patriotka (ofiarowała na cele Powstania Kościuszkowskiego ogromne pieniądze). Po rozbiorach stworzyła w Puławach pierwsze w Polsce muzeum (pamiątek narodowych).

Adam Kazimierz Czartoryski (1734-1823), był synem Augusta – wojewody ruskiego i Zofii z Sieniawskich, Io voto Denhoffowej. Starosta generalny ziem podolskich od 1758 roku, w 1760 poseł z województwa ruskiego. Aktywny uczestnik życia politycznego w Polsce, razem z „Fami-

lią” Czartoryskich chciał zreformować anachroniczne państwo polskie. W 1768 roku został komendantem Szkoły Rycerskiej w Warszawie, pierwszej polskiej uczelni wojskowej, która wydała wielu wspaniałych polskich dowódców, m. in. Tadeusza Kościuszkę. W 1773 roku został członkiem Komisji Edukacji Narodowej, reformującej polską oświatę. Był orędownikiem polskiego teatru narodowego. W Puławach stworzył słynną „szkołę” dla dzieci magnackich i szlacheckich. Jego synów i grono ich rówieśników uczyły takie znakomitości jak: filologowie Show i Gródek, ekonomista Dupont de Nemours, matematyk L. Huillier i sławny malarz Norblin. Współczesnych olśniewał hucznymi objazdami swych olbrzymich posiadłości (miał je po ojcu – na Litwie, w woj. ruskim, podolskim, lubelskim, podlaskim i wołyńskim oraz po żonie – dobra terespolskie, wołczyńskie, włodawskie i inne). Po Powstaniu Kościuszkowskim caryca Katarzyna II zakwesterowała 2/3 tych dóbr. Książę ugiął się przed Kata-

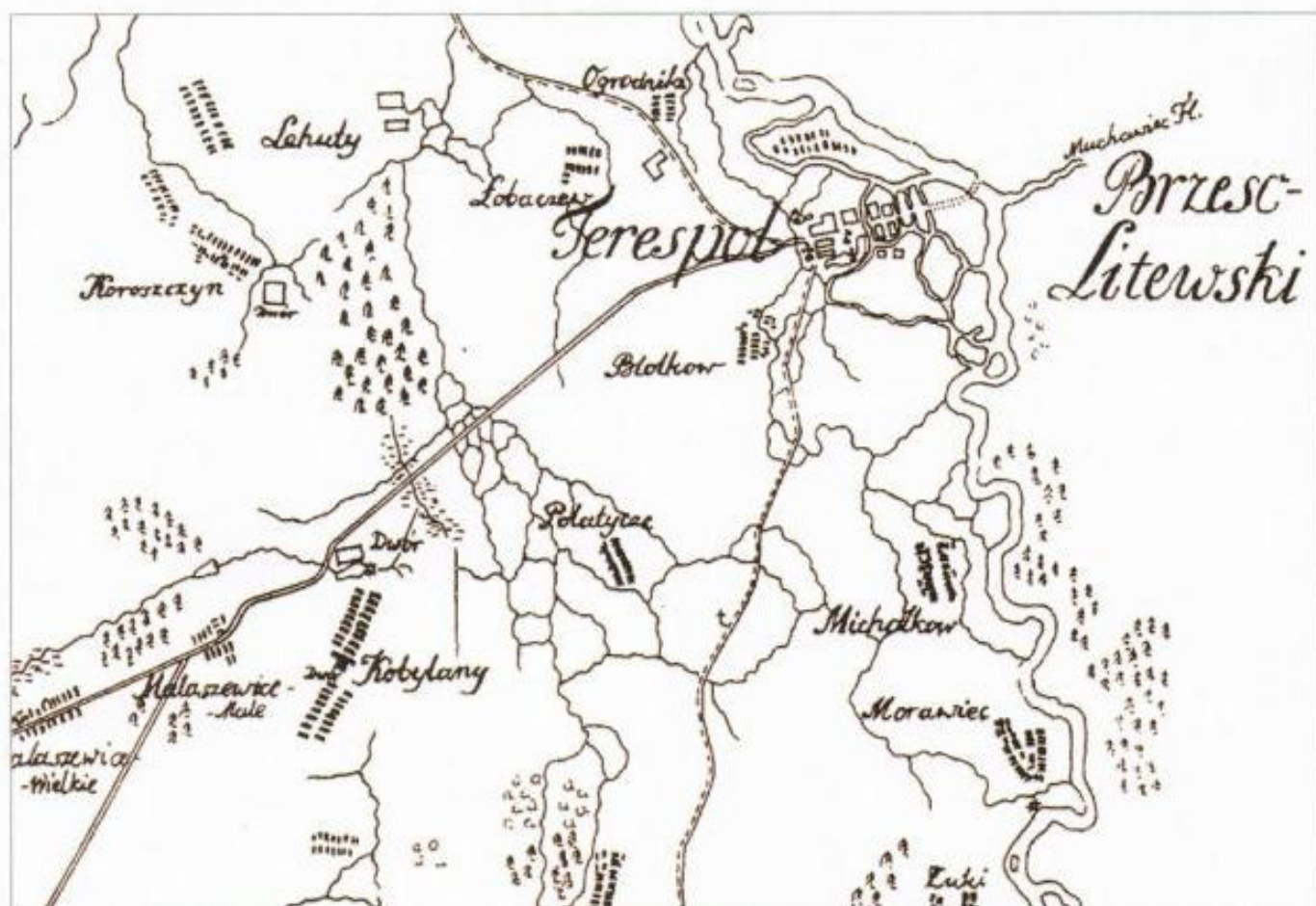
Adam Kazimierz Czartoryski

rzyną i w 1795 roku wysłał swoich synów na dwór carski do Petersburga. Wzamian caryca w sierpniu 1795 cofnęła konfiskatę majątku. Książę po rozbiorach usunął się do Puław, odbudowywał zniszczoną rezydencję, stworzył bibliotekę, wspomagał pracę Lindego nad „Słownikiem języka polskiego”. Doprowadził do rozwoju słowackiego uzdrowiska w Bardziewie (Bardejowie). W Sieniawie nad Sanem, leżącej w zaborze austriackim, założył pierwszy w Galicji Dom Polski – ośrodek kultury i nauki.

1778 – książę Adam Kazimierz Czartoryski, nowy właściciel Terespoła, dbał o rozwój miasta. Z ogrodów pałacowych wydzielił działkę o powierzchni ponad

3 mórg i podarował ją dodatkowo gminie ewangelickiej na budowę nowego zboru. 25 maja 1779 roku uzyskał od króla Stanisława Augusta Poniatowskiego przywilej potwierdzający jego prawa „na dobra Terespol w województwie brzeskim litewskim leżące, kosztem niegdyś i staraniem wielmożnego Jerzego Flemminga, wojewody pomorskiego do równości z innymi miastami przeprowadzone i zawsze miastem u powszechności zwane”.

1784 – przebywający w Brześciu król Stanisław August Poniatowski odwiedził Terespol. Izabela i Adam Czartoryscy wydali na cześć króla wielki bankiet. W salach pałacu Flemminga i ogrodach pałacowych ucztoowało kilkuset znakomitych gości z Polski i Litwy, zaproszonych przez właścicieli Terespoła. Był to ostatni akord chwały miasta. Nadchodziły lata klęsk i żaloby.

Mapa okolic Terespoła z przełomu XVIII i XIX wieku

W XVIII wieku dobra królewskie **KOBYLANY** były poddawane różnym przeobrażeniom własnościowym, wynikającym głównie z nadań króla Augusta II. Monarcha z Saksonii rozdawał królewskie majątki Tatarom, wzamian za usługi oddane przez nich w trudnych dla Augusta II czasach walk wewnętrznych i wojnach ze Stanisławem Leszczyńskim i królem szwedzkim Karolem XII. W efekcie centrum dóbr królewskich nad Bugiem – Kobylany Starościńskie (bo tak wówczas nazywano wieś) stała się własnością tatarską, konkretnie pułkownikowej Koryckiej, wdowy po Samuelu Murzy Koryckim.

MAŁASZEWICZE były własnością pułkownikowej Koryckiej i rotmistrza Józefowicza. Małaszewicze w 1702 roku zmieniły właściciela – za zgodą króla rtm. Szablowski sprzedał swoją ziemię tatarskiemu małżeństwu Samuelowi i Helenie Józefowiczów. W 1724 roku na 84 włóki ziemi w Małaszewiczach (tj. 1428 ha), Tatarzy trzymali w ręku 71 włók, reszta stanowiła pustkę. W 1746 roku część wsi przeszła w ręce Koryckich, a część pozostała w rękach Heleny Józefowicz, wdowy po Samuelu. W tymże roku król August III nadał prawo do części wsi tatarskiemu rotmistrzowi Zabłockiemu.

LEBIEDZIEW należał do Abramowicza, Koryckiego i Macewicza. W 1724 roku na 50 włók ziemi w tej wsi Tatarzy trzymali aż 40, do cerkwi unickiej brzeskiej należały 4 włóki, 3 włóki miał niejaki Borkowski, 2 włóki – mostowniczy brzeski, a 1 włókę – horodniczy brzeski. Nowym siedliskiem tatarskim stały się **MICHALKI** (Michalków) – w I połowie XVIII wieku własność pułkownikowej Koryckiej. Rodziny tatarskie z Małaszewicz, Kobylan, Lebieczewa, Michałek modliły się w meczecie w nieodległej Studziance koło Łomaz, a swoich zmarłych chowały na mizarze koło Lebieczewa.

Zmieniali się też w XVIII wieku właściciele prywatnych (szlacheckich) wsi na terenach nadbużańskich. **BOHUKAŁY** wchodzące od XVII wieku w skład rzymskokatolickiej parafii Pratulin, miały swoich właścicieli w osobach dziedziców dóbr pratulińskich – byli to: Hermanowski, potem Tomasz Ostrowski, od XVIII wieku ród hrabiów Potockich. W ich rękach znalazła się także wieś **KRZYCZEW**.

Tak więc u kresu I Rzeczypospolitej na terenie obecnej gminy Terespol wykształciły się nowe, obszerne dobra prywatne. Kosztem własności królewskiej pojawiły się dobra tatarskie, bogatym majątkiem legitymował się książę Adam Czartoryski. Ze starodawnych rodów nad Bugiem przetrwali tylko książęta Szujscy w **KOROSZCZYNIE** i **STARZYNCE**, oraz Niemcewicze w **NEPLACH**. W 1769 roku Franciszek Ursyn Niemcewicz wybudował w Neplach murowaną cerkiew unicką pw. św. Ducha. Kościół kryty dachówką miał trzy ołtarze.

SAMOWICZE były nadal w rękach Szujskich – trzymał je Franciszek Michał, podstoli brzeski od 1694 roku, pisarz grodzki w Brześciu w latach 1699-1702, stolnik brzeski od 1740 roku. Był on synem Władysława Aleksandra Szujskiego – chorążego brzeskiego i Justyny Racheli Kolendzianki, która w 1681 roku scedowała mężowi dobra Samowicze. Franciszek Michał zmarł w 1746 roku.

Na XVIII-wiecznej mapie Rzeczypospolitej widzimy 3 szlaki drogowe wiodące przez teren obecnej gminy Terespol. Wszystkie wychodziły z Brześcia – do Włodawy i Chełma przez Lebieczew, do Lublina przez Kobylany-Małaszewicze i do Janowa Biskupiego (obecnie Podlaskiego) przez Łobaczew – Samowicze – Kukułyki – Neple, z odnogą przez Koroszczyn.

27 kwietnia 1792 – w Petersburgu zdeklarowane szumowiny i sprzedawczycy – Antoni Czetwertyński, Franciszek Ksawery Branicki, Seweryn Rzewuski, Szczęsny Potocki, Jerzy Wielhorski i jeszcze 4 zdrajców, podpisali „Akt konfederacji generalnej” ogłoszony pod fałszywą datą „W Targowicy 14 maja 1792”. Dążąc do obalenia Konstytucji 3 Maja wezwali oni na pomoc wojska rosyjskie w obronie „złotej wolności szlacheckiej”. Caryca Katarzyna II udzieliła zdrajcom wsparcia. 18 maja 1792 roku 100 tys. rosyjskich żołnierzy wkroczyło, bez wypowiedzenia wojny, w granice Rzeczypospolitej. Posel Rosji w Warszawie Jakow Bulhakow poinformował bałamutnie króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, że wojska rosyjskie zdążają, by „wesprzeć prawdziwych patriotów”.

Zdrajcy targowiccy
– Seweryn Rzewuski i Szczęsny Potocki

23 lipca 1792 – po klęskach pod Mirem i Słonimem armia litewska dowodzona przez hetmana Szymona Zabiełłę starła się w bitwie pod Brześciem z rosyjskimi wojskami dowodzonymi przez gen. Fersena. Bój przeniósł się za Bug, do Terespoła, na niską nadbużańską równinę, pociętą strumieniami i kanałami, ograniczoną od zachodu błotnistą doliną Czapelki. Później walki toczyły się na półmilowej grobli łączącej Terespol przez błota Czapelki z Kobylanami. Tu doszło do dramatycznej walki o dwie ostatnie polskie armaty. Bohaterstwo kanonierów oraz szaleńcza szarża Tatarów gen. Józefa Bielaka (właściciela pobliskiej Studzianki) pozwoliły odejść spokojnie wojskom litewskim do Białej Radziwiłłowskiej.

Ulan i pocztowy z pułku tatarskiego gen. Józefa Bielaka (wg sztychu z 1781 roku)

11 września 1792 – zdrajcy zwołali do Brześcia obie konfederacje targowickie – koronną i litewską. Tu nastąpiło ich „uroczyste” zjednoczenie w Konfederację Generalną Obojga Narodów. Obrady targowiczian osłaniały wojska rosyjskie – silny garnizon carski w Brześciu sprawił, że miasto stało się niemal rosyjskie. Brześć został wybrany przez zdrajców na siedzibę Zwierzchności Konfederacji Targowickiej. Stąd prowadzili swe bezwzględne, prorosyjskie rządy, niszcząc dzieło reform 3-Majowych. Działania wojenne i kontrole konfederatów spowodowały, że na Bugu wyrosła jakby niewidzialna granica polsko-rosyjska, a kontakt Terespoła z Brześciem stał się bardzo utrudniony, wręcz niemożliwy. Wierni rzymsko-katolicy z terenów zachodniej części parafii w Brześciu nie mogli załatwiać swoich parafialnych spraw w brzeskiej farze. W tej sytuacji terespolscy dominikanie zaczęli prowadzić księgi stanu cywilnego, odnotowując urodzenia, śluby i zgony w zachodniej części powiatu brzeskiego.

24 marca 1794 – wybuch Powstania Kościuszkowskiego. Województwo brzeskie rychło zgłosiło akces do Deklaracji Krakowskiej Tadeusza Kościuszki. W kwietniu rozpoczęły działalność w Brześciu władze powstańcze. Sprawowały tu rządy do połowy września 1794 roku. Warto przypomnieć, że Tadeusz Kościuszko pochodził z województwa brzeskiego, urodził się niedaleko Kobrynia.

Naczelnik Tadeusz Kościuszko (Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie)

Wrzesień 1794 – Caryca Katarzyna II, chcąc jak najszybciej zdławić Powstanie Kościuszkowskie, postanowiła wzmocnić wojska rosyjskie gen. Fersena w Polsce i skierowała za Bug dodatkowe siły w postaci ściągniętego znaną granicy tureckiej 12-tysięcznego korpusu dowodzonego przez gen. lejtn. Aleksandra Suworowa. Na wieść o tym, że Suworow zamierza opanować Brześć i Kobryń, Kościuszko wysłał naprzeciw Rosjan dywizję gen. Karola Sierakowskiego, z zadaniem powstrzymania nieprzyjaciela i niewpuszczenia wojsk

General Karol Sierakowski (Aleksander Molinari)

rosyjskich za Bug. Polacy i Rosjanie starli się 17 września 1794 roku pod Krupczycami, na południowy zachód od Kobrynia. Bitwa trwająca od godziny 9 do 16 zakończyła się bez rozstrzygnięcia.

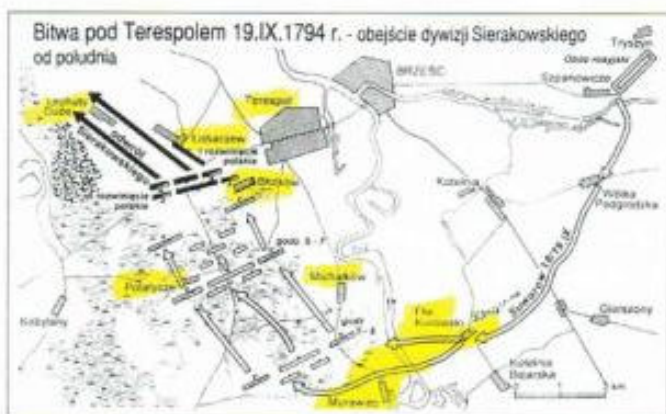
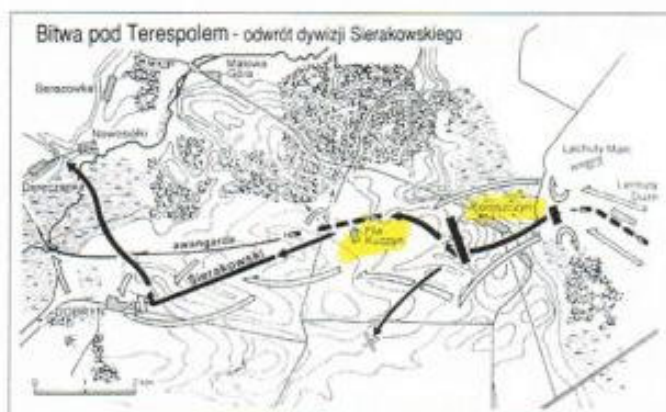
Przemarsz wojska kościuszkowskiego

19 września 1794 – po 45-kilometrowym nocnym marszu dywizja Sierakowskiego dotarła wczesnym rankiem 18 września z Krupczyc do Terespoła. Około 4 tysięcy polskich żołnierzy, piechurów, kawalerzystów i artylerzystów z 26 działami rozłożyło się w dawnym obozie wojskowym na gruntach wsi Błotków. Uzupełniono tu stan dywizji o świeże oddziały, żywność i konie do artylerii. Przez cały dzień 18 września Polacy odpoczywali. Główne siły polskie stały nad starym korytem Bugu, na linii od Terespoła po lasy pod Polatyczami, mając przed sobą Brześć. Na przedmościu w Brześciu zajął pozycję

II batalion 5 regimentu. O godz. 4 nad ranem 19 września wojska rosyjskie (12 tysięcy żołnierzy i 18 dział) prowadzone przez wysłannika brzeskiego kahału, przeszły dwoma wygodnymi brodami Bug pod Murawcem i ruszyły na północ, w kierunku pozycji polskich. Około godz. 7 rano rozpoczęła się na przedpolu Terespoła, pod Polatyczami, jedna z ważniejszych bitew Powstania Kościuszkowskiego. Impet natarcia przeważających sił rosyjskich zmusił żołnierzy polskich do odwrotu na północ. Polacy ostrzeliwani przez artylerię rosyjską cofali się w kierunku Łobaczewa i Lechut, a stąd na wzgórze za Koroszczy-nem. Na grobli koroszczyńskiej i dobryń-skiej żołnierze polscy rozproszyli się, straci-li wszystkie działa. W nierównym boju zginęło ponad 1000 żołnierzy polskich, a ponad 500 dostało się do niewoli. Sie-rakowski zdołał wyprowadzić za Krznę, przez bród między Dereczanką a Nowosiólkami, tylko około 1000 żołnierzy pie-

choty i szwadron gwardii konnej. Zbiegła z placu boju jazda odnalazła się później w Białej Radziwiłłowskiej. Część żołnierzy pod gen. Kniaziewiczem dotarła do Łosic – łącznie w tym mieście zebrało się 1510 żołnierzy Sierakowskiego, o 2204 mniej niż dywizja liczyła przed bitwą pod Krupczycami.

Jak wielkie straty poniosło wojsko polskie pod Terespołem niech świadczy przykład batalionu municypalnego płk. Jana Czyża, utworzonego przez Konfraternię Kupiecką Warszawy. Ruszył on we wrześniu z gen. Sierakowskim przeciwko Rosjanom. 13 września 1794 roku pod Terespołem został zasilony nowym rekrutem – wzmocnili go kantoniści z województwa brzeskiego – i osiągnął stan 568 żołnierzy. W bitwie pod Polatyczami kantoniści – było ich około 150 – rozbiegli się. 30 września doliczono się zaledwie 92 głów w tym batalionie. Według ksiąg metrykalnych cerkwi unickiej w Koroszczyńie „w Koroszczyńie i za Koroszczyńem zabito 223 Polaków”.

(Stanisław Herbst: „Krupczyce – grobla terespolska”,
Rys. T. Mrówczyński, oprac. Tadeusz Rawski)

18 października 1794 – zwycięstwo Suworowa pod Terespołem miało istotny wpływ na losy Powstania Kościuszkowskiego. Tego dnia korpus Suworowa ruszył z Brześcia przez Terespol – Janów – Sokołów Podlaski na Warszawę i zakończył swój szlak bojowy na przedpolach Pragi, dokonując rzezi jej obrońców i mieszkańców. Za zasługi w pacyfikacji Powstania Kościuszkowskiego, w tym za wymordowanie kilkunastu tysięcy mieszkańców Pragi, Suworow otrzymał od carycy Katarzyny II rozległe dobra kobryńskie.

Morderca Pragi
gen. Aleksander
Suworow

ROZDZIAŁ VII

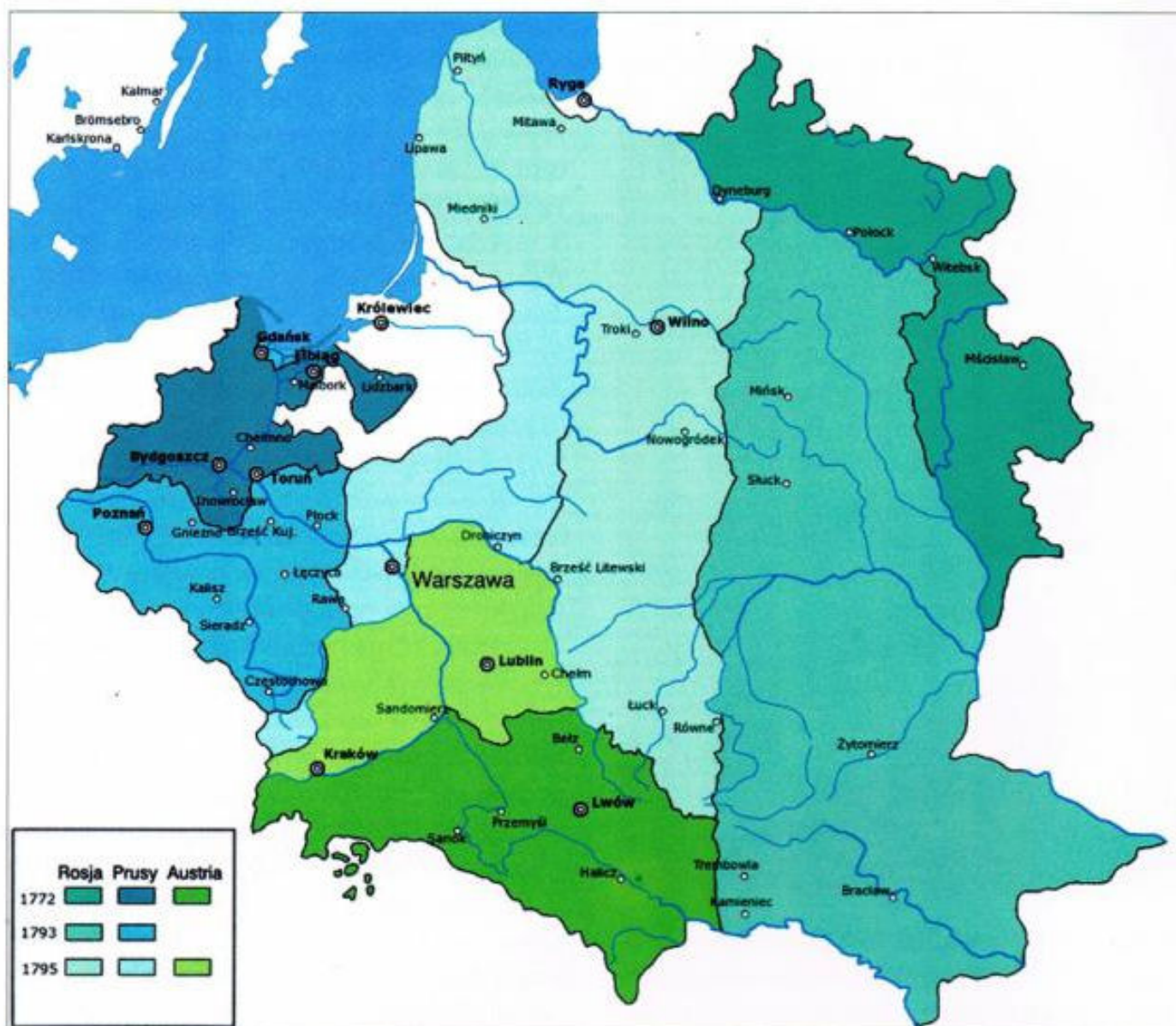
Pod rozbiorami

Bezpośrednim skutkiem klęski Powstania Kościuszkowskiego był III rozbiór Polski i kres istnienia państwa polskiego. Wojska rosyjskie po zdławieniu oporu powstańców wycofały się za Bug, a na obszary nad Krzną i Bugiem wkroczyły wojska austriackie. Zgodnie z umową zaborców tereny na zachód od Bugu przypadły Austrii, która przyłączyła je do cesarstwa pod postacią tzw. Galicji Zachodniej. Fakty te przyniosły niesłychaną zmianę w sytuacji ziem nad Krzną i Bugiem oraz ich mieszkańców:

- po pierwsze z mapy Europy zniknęło Wielkie Księstwo Litewskie, po blisko 6 wiekach istnienia, a wraz z nim województwo brzeskie po 229 latach istnienia; powstały nowe granice pilnie strzeżone, kontrolowano na nich wszystkich przechodzących i przejeżdżających, pobierając niezwykle wysokie opłaty celne. Rozdarcie zrośniętego od czasów Kazimierza Wielkiego i Jagielly organizmu państwa polskiego miało smutne skutki gospodarcze – zachwiał się stabilny od

4 wieków rynek wewnętrzny oparty na odwiecznych szlakach handlowych;

- po drugie – między zrośniętymi różnymi więzami: administracyjnymi, gospodarczymi i ludzkimi oboma brzegami Bugu – Brześciem i Terespołem, wyrosła graniczna bariera. Ziemie między Bugiem a Krzną zostały oddzielone granicą austriacko-rosyjską od miasta Brześcia – stolicy województwa i powiatu, siedziby władzy unickiego i dziekana łacińskiego, siedziby parafii rzymsko-katolickiej i grecko-katolickiej oraz kahału żydowskiego. Po rosyjskiej stronie Bugu pozostały księgi parafialne z metrykami, datami urodzin i zgonów, a także księgi ziemskie – dokumenty dotyczące własności ziemskiej, testamentów, zapisów, różnych funduszy;
- po trzecie – ludność żyjąca dotąd pod rządami prawa litewskiego stała się poddaną cesarzowi Austrii, z wszelkimi tego konsekwencjami.

Rozbiory Polski

1795-1796 – Austriacy po zagarnięciu terenów między Wisłą a Bugiem natychmiast utworzyli na terenach okupowanych tzw. dyrekcje dystryktowe, mające zabezpieczyć zaopatrzenie armii austriackiej operującej na ziemiach polskich oraz ściąganie podatków od miejscowej ludności. Jedną z dyrekcji – dla zachodniego skrawka dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego – Austriacy utworzyli w Terespolu. Na jej czele stał komisarz, mający do pomocy personel kancelaryjny, poborców podatkowych oraz dragonów. W lutym 1796 roku komisarzy przemianowano na naczelników dystryktowych.

Zabór austriacki w 1796 roku

1795-1809 – w czasach austriackich zmienili się właściciele niektórych wsi prywatnych na terenie obecnej gminy Terespol.

Nowym właścicielem wsi **BOHUKAŁY** został hrabia Tomasz Mostowski. Po Szujskich dziedzicem Koroszczyzna został Łopuski.

Właścicielem **POLATYCZ** był teraz Ruszczyk – wieś ta z trzech stron otoczona Bugiem, z czwartej przylegała do dawnych realności miasta Brześcia. Rzeka często tu zmieniała koryto i trudno było ustalić granice wsi.

NEPLE wciąż pozostawały w rękach Ignacego Niemcewicza, brata stryjecznego najslynniejszego z rodu Niemcewiczów – Juliana Ursyna Niemcewicza.

Dobra królewskie na terenie obecnej gminy Terespol austriacy zaborcy przejęli w zarząd państwowy.

2 marca 1796 – Austriacy dokonali pierwszego tymczasowego podziału okupowanego przez siebie obszaru na dystrykty, w tym dystrykt litewski z siedzibą władz w Terespolu, z Białą Radziwiłłowską, Janowem Biskupim, Kodniem i Włodawą w składzie. Granice dystryktów opierały się na przedrozbiorowym podziale administracyjnym państwa polskiego. Austriacy zaborcy wciąż jeszcze uznawali odrębność ziem między Krzną i Bugiem, respektując w nazwie dystryktu ich litewską historię.

18 lipca 1796 – władze austriackie dokonały podziału Galicji Zachodniej na 12 nowych cyrkułów. Wśród nich był cyrkuł bialski ze stolicą w Białej Radziwiłłowskiej, obejmujący zachodnią część przedrozbiorowego województwa brzesko-litewskiego. Rolę Brześcia w stosunku do ziem nad Krzną i Bugiem przejęła teraz Biała Radziwiłłowska – nowy ośrodek

administracyjny dla Terespoli i miejscowości obecnej gminy Terespol. W ten sposób austriacki zaborca ostatecznie zerwał wielowiekowe więzi łączące ziemie nad Krzną i Bugiem z Brześciem. Teraz Brześć, dla mieszkańców Terespoli i okolicznych wsi „miasto zagraniczne”, stał się niedostępny.

1796 – sensacją, a jednocześnie zapowiedzią zmian w losie chłopów, był zakup przez flisaka z Błotkowa – Wasyla Tarasiuka „Styrnyka” (sternika) dla siebie, a w dwa lata później także dla syna Kiryła, łącznie 60 morgów ziemi za kwotę 3 tys. złp, z rocznym czynszem 70 złp oraz z obowiązkiem płacenia podatków krajowych.

Tarasiuk był pierwszym chłopem na terenach nad Krzną i Bugiem, który uwolnił się od poddaństwa dzięki właścicielowi dóbr terespolskich. Książę Czartoryski postanowił bowiem respektować Uniwersał Połaniecki Tadeusza Kościuszki z 7 maja 1794 roku, w którym „osoba wszelkiego włościanina” została ogłoszona jako osoba wolna, mogąca użytkować dziedzicznie grunty rolne, po wykupieniu ich od właściciela oraz pod warunkiem uiszczania rocznego czynszu.

Tak oto Tarasiuk i jego syn stali się wolnymi ludźmi na blisko 70 lat przed ukazem uwłaszczeniowym cara. Umowy między księciem a Tarasiukami zostały zawarte w pałacu Czartoryskich w Puławach.

Pałac Czartoryskich w Puławach (C.A. Riehter)

1797 – w efekcie III rozbioru Polski zachodnia część przedrozbiorowej rzymsko-katolickiej diecezji łuckiej, została oddzielona od jej wschodniej części. Parafia w Brześciu utraciła ziemie między Bugiem a Krzną. W tej sytuacji władze diecezji chełmskiej objęły opieką wiernych z terenów nadbużańskich i dostosowały struktury parafialne do nowych granic. Biskup chełmski Wojciech Skarszewski utworzył parafię w Terespolu i ustanowił Dominikanów jej rządcami, choć w mieście nie było kościoła parafialnego. Jednocześnie chełmska diecezja unicka objęła swoimi granicami zachodnią część unickiej diecezji włodzimiersko-brzeskiej.

Zabór austriacki z 1795 roku – ziemie między Bugiem a Wisłą tworzyły tzw. Galicję Zachodnią (Władysław Ćwik, Jerzy Reder – Lubelszczyzna dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz, Lublin 1977)

1803 – Austriacy przeprowadzili kolejną reorganizację administracyjną Galicji Zachodniej. Cyrkuł bialski połączyli z cyrkułem chełmskim, tworząc nowy, duży cyrkuł włodawski, którego władze urzędowały jednak w Białej Podlaskiej (we Włodawie brakowało odpowiednich budynków na siedziby władz cyrkularnych, a w Białej stał pusty pałac radziwiłłowski). Tereny nad Krzną i Bugiem wchodziły odtąd, aż

do 1809 roku, do czasu wyzwolenia Galicji Zachodniej przez wojska księcia Józefa Poniatowskiego, w skład cyrkułu włodawskiego Galicji Zachodniej.

25 czerwca 1807 – cesarz Francji Napoleon i car Rosji Aleksander I podpisali w Tylży nad Niemnem rozejm przewidujący m.in. utworzenie – z ziem II i III zaboru pruskiego – Księstwa Warszawskiego o powierzchni 104 tys. km² i około 2,5 mln. mieszkańców.

Źródło: www.seastar.pl/mapy

1807 – na licytacji w Warszawie Jerzy Damiński kupił dobra Krzyczew od Szymborskiej, z domu Mostowskiej. W 1818 roku ożenił się on z Marianną Kobylańską, z którą miał córkę Zofię Julianę. Jerzy Damiński zmarł w 1820 roku. Wdowa po nim wyszła w 1825 roku za mąż za Wojciecha Bogusławskiego herbu Ślepowron, pułkownika wojska Księstwa Warszawskiego.

Dwór w Krzyczewie wzniesiony przez Wojciecha Bogusławskiego

14 listopada 1809 – traktat pokojowy w Schönbrunn pod Wiedniem między Napoleonem a cesarzem Austrii włączył do Księstwa Warszawskiego (utworzonego w 1807 roku przez Napoleona w Tylży) wyzwolone przez księcia Józefa Poniatowskiego tereny Galicji Zachodniej i powiat zamojski z „Galicji starej”. 7 grudnia 1809 roku król saski Fryderyk August ogłosił w Paryżu dekret, iż przejmuje suwerenną władzę w Księstwie Warszawskim, rozwiązuje Rząd Centralny, a podległe urzędy administracyjne przechodzą pod ministrów Księstwa Warszawskiego. 1 lutego 1810 roku zaprzysiężono tymczasową administrację w Galicji na wierność królowi saskiemu – księciu warszawskiemu.

Książe Józef Poniatowski

1 stycznia 1810 – w granicach powołanego do życia przez Napoleona Księstwa Warszawskiego utworzono na terenach między Bugiem a Wisłą (dotąd austriacka Galicja Zachodnia) dwa nowe departamenty: lubelski i siedlecki, burząc w ten sposób nie tylko granice zaborów z lat 1795-1809, ale i – definitywnie – podział administracyjny z czasów I Rzeczypospolitej. W granicach departamentu siedleckiego znalazł się powiat bialski, który objął także tereny nad Krzną i Bugiem – miejscowości obecnej gminy Terespol.

Rzeka Bug po raz pierwszy w historii stała się wówczas granicą państwową między Polską a Rosją.

Pałac w Schöbrunn pod Wiedniem, w którym zdecydowano o przyłączeniu Galicji Zachodniej do Księstwa Warszawskiego

20 czerwca 1810 – król saski i książę warszawski Fryderyk August wydał dekret o uznaniu Terespoła za wolne miasto handlowe. Stosowne dokumenty podpisali w Warszawie minister skarbu Księstwa oraz właściciele Terespoła reprezentowani przez Izabelę Czartoryską. W myśl umowy „towary wszelkie z zagranicy rzeczonoego miasta wychodzące, żadnej podpadać nie będą opłacie celnej”. Status wolnego miasta wywołał gwałtowny rozwój i rozbudowę Teres-

Król saski i książę warszawski Fryderyk August (Marcello Bacciarelli)

pola, licznie odwiedzanego przez kupców z Rosji i państw zachodnich. Podziwiał też Terespol Julian Ursyn Niemcewicz, pisząc w swoim diariuszu o „gęstych sklepach i składach towarów” oraz o ruchu w interesach „który tylko niespełnany przemysł i handel dać mogą”.

Terespol w czasach Księstwa Warszawskiego liczył 188 domów mieszkalnych i około 1200 mieszkańców.

1810 – Napoleon decyduje się – wobec pogarszających się stosunków z Aleksandrem I i groźbą wojny z Rosją – na utworzenie siatki szpiegowskiej w Księstwie Warszawskim, mającej zbierać informacje o siłach rosyjskich rozmieszczonych na Litwie i wzdłuż granic Księstwa Warszawskiego. Rezydent francuskiego wywiadu w Księstwie J. Serra utworzył w przygranicznym Terespole biuro werbunkowe agentów wśród ludności ziem zaboru rosyjskiego, a także punkt kontaktowy dla szpiegów przekraczających granicę w Terespole.

Napoleon nie był jednak zadowolony z jego pracy i dość szybko go odwołał. Nowym rezydentem wywiadu został Edward Bignon, doświadczony dyplomata. Ten powierzył utworzenie siatki szpiegowskiej księciu Aleksandrowi Sapiesze. W 1811 roku superszpieg książę Sapieha objął z Terespolu swoim działaniem olbrzymi teren od Dniepru do Niemna.

Superszpiegdy napoleońscy operujący z Terespolu: Franciszek J. Serra i książę Aleksander Sapieha

1811 – kościół terespolski pw. św. Ducha został de iure kościołem parafialnym dla ziem między Krzną i Bugiem.

Julian Ursyn Niemcewicz

1811 – Neple odwiedził słynny obywatel świata, adiutant Tadeusza Kościuszki, Julian Ursyn Niemcewicz. Zachwycił się nimi pisząc w „Pamiętnikach czasów moich”:

„Neple, mieszkanie Ignacego Niemcewicza, w najpiękniejszym są położeniu. Dom na wzgórku. W przepaści pod nim u dołu płynie rzeka wężykiem, za nią odkrywa oko w niezmierniej przestrzeni rozwinięte pasmami pola, smugi, włości i gaje. Wieże miasta Brześcia, stołecznego województwa mego uwieńczają horyzont”.

1812
– wojna Napoleona z Rosją. Wielka Armia pomaszerowała na wschód przez Wilno.

Październik 1812 – niespodziewany atak wojsk rosyjskiego admirała Cziczagowa na Brześć i powiat bialski. W sierpniu 1812 roku Cziczagow przekroczył Dniestr pod Chocimiem i w Kamieńcu Podolskim zebrał armię weteranów – 35 tys. znakomitych żołnierzy, uczestników wojny tureckiej oraz 204 działa i ruszył w kierunku Brześcia, na tyły armii Napoleona idącej w tym czasie na Moskwę. Na zachodni brzeg Bugu przeprawił się oddział Czernyszewa, liczący 1800 jazdy i 4 działa. Czernyszew opanował i złupił Terespol, ruszył na Białą i spustoszył całe południowe Podlasie, po czym powrócił wzdłuż Bugu do Brześcia przez Terespol. Działania Cziczagowa wywołały panikę na Podlasiu i w Warszawie.

Jeden z dowódców saskich wojsk sojuszników Napoleona mających osłaniać Księstwo Warszawskie podczas wojny z Rosją – generał Karl Philip von Schwarzenberg

18 października 1812 – nad rzeką Białką, na przedpolach Białej Radziwiłłowskiej, doszło do boju między wojskami saskimi i austriackimi a korpusem Essena z armii Cziczagowa. Korpus Essena przyszedł z Brześcia przez Terespol – Kobylany i tędy też uciekał do Brześcia po porażce pod Białą. Niebezpieczeństwo rosyjskie zostało zażegnane jednak tylko chwilowo,

*Kozacy na placówce
(Jan Bogumił Plersch)*

bo w listopadzie 1812 roku na zachodni brzeg Bugu wyprawiali się Kozacy Wittego. Władze Księstwa postanowiły ochronić kraj od Bugu i skierowały tu oddział ppłk Rzodkiewicza liczący 1000 żołnierzy i 2 działa. Niewiele to jednak pomogło, bo za cofającą się Wielką Armią Napoleona szli już Rosjanie. 25 grudnia 1812 roku wojska rosyjskie ostatecznie zajęły Brześć. W dzień później przekroczyły Bug zajmując Terespol i wsie na terenie obecnej gminy Terespol.

W taki sposób rozpoczęła się rosyjska niewola, mająca – jak się okazało – trwać dokładnie 103 lata!

1813-1815 – okres okupacji rosyjskiej. Po licznych przemarszach wojsk własnych i obcych Terespol i okolice były teraz bezlitośnie eksploatowane gospodarczo przez wojska carskie. Ożywione w czasach Księstwa Warszawskiego życie gospodarcze i narodowe zostało znów brutalnie zniszczone przez kolejnego – po Austriakach – zaborcę. W dodatku Terespol dotknął w 1814 roku pożar – spłonęły domy w zachodniej części miasta przy ulicach Kodeńskiej, Cerkiew-

Konstanty Adam Aleksander Czartoryski urodził się 28 października 1773 roku w Warszawie. Naukę pobierał w ojcowskich Puławach, w słynnej szkole urządzonej przez księcia Adama Kazimierza Czartoryskiego dla kształcenia jego synów oraz ich rówieśników z innych wspaniałych rodów Rzeczypospolitej. Jego nauczycielami byli m. in. Książnin, Norblin (rysunek, malarstwo). W 1795 roku, już po III rozbiorze Polski, ojciec wysłał go ze starszym bratem Adamem do Grodna, a później do Petersburga na służbę na dworze carycy Katarzyny II. Był tam w charakterze niemal zakładnika. Caryca awansowała go na oficera gwardii, został też kamer-junkrem. Po śmierci carycy jej syn Paweł I uczynił z Konstantego Czartoryskiego brygadiera i adiutanta cesarzewicza. W 1798 roku powrócił do Puław, ale w 3 lata później znalazł się ponownie w Petersburgu na wiadomość o śmierci cara Pawła I, był też w Moskwie na koronacji cara Aleksandra I. Rok później ożenił się z księżną Anielą Radziwiłłówną – wojewodzianką wileńską. Huczny ślub odbył się w Nieborowie, po czym młodzi osiedli na stałe w Międzyrzeczu Podlaskim. Tu, w pałacu, gościł dwukrotnie cara Aleksandra I. Pierwszy raz, gdy imperator jechał z wizytą do jego ojca w Puławach, i drugi raz, gdy car samotnie wracał z pola przegranej bitwy pod Austerlitz. Wkrótce księciu zmarła żona. Wsparł organizację wojsk Księstwa Warszawskiego wystawiając własnym kosztem pułk z kadr wydzielonych przez 8 pp – późniejszy 16 pp, którego został dowódcą i walczył z nim w ostatnich operacjach kampanii księcia Józefa Poniatowskiego w 1809

roku na terenie Galicji Zachodniej. W rok później ponownie się ożenił – ze śliczną Marią Dzierżanowską. W 1812 roku walczył razem z Napoleonem przeciwko Rosji. Odznaczył się pod Smoleńskiem, za co otrzymał od Napoleona Legię Honorową i pod Borodino – za co otrzymał Krzyż Oficerski Legii Honorowej. Ciężko ranny pod Borodino, wracał do kraju razem z ks. Józefem Poniatowskim. Car Aleksander I przybywając w 1814 roku do Puław powitał go słowami: "Kochałem Cię zawsze, ale kocham jeszcze więcej, odkąd walczyłeś za ojczyznę".

W 1815 roku został powołany do służby czynnej w armii Królestwa Polskiego w stopniu generała brygady, z funkcją generała – adiutanta Jego Królewskiej Mości (cara Aleksandra I). Na wyraźne życzenie cara przebywał przy jego boku w Petersburgu w latach 1816-1817. W 1818 roku uzyskał dymisję z wojska i wrócił do Międzyrzecza. Nie bawił się w politykę, do Warszawy jeździł rzadko i niechętnie. Pilnował ogromnych dóbr, jakie otrzymał w 1814 roku od rodziców. Były to klucze: Międzyrzec, Terespol, Tarnogóra w departamentach lubelskim i siedleckim oraz Klewań, Starosieniawa i Nowokonstantynów na Wołyniu, Kupiszki i Pieniaki w guberni kowieńskiej, a także Wołczyn i Rzeczyca w byłym Wielkim Księstwie Litewskim, w okolicach Brześcia. W ich skład wchodziło łącznie 9 miast i 175 wsi. Razem dobra miały wartość około 15 mln złp.

Jego syn – z Anielą Radziwiłłówną – książę Adam Konstanty Czartoryski (1804-1890), kształcił się w Edynburgu, był uczestnikiem Powstania Listopadowego.

nej i Warszawskiej. Po wojnie Napoleona z Rosją w folwarku Łobaczew powstało 19 pustek. Nie było chętnych na osiedlenie się na tych pustkach, na budowę 19 chałup, 19 obór, 19 stodół.

18 sierpnia 1814 – książę Adam Kazimierz Czartoryski i jego żona księżna Izabela postanowili podzielić rodowy majątek pomiędzy dzieci: synów Adama Jerzego (ur. w 1770 roku) i Konstantego (ur. w 1773 roku) oraz córki Marię i Zofię. Na taką decyzję miał wpływ sędziwy już wiek seniora rodu (skończył właśnie 80 lat), jak i wypadki polityczne w Polsce po klęsce Napoleona. Dobra terespolskie (rozciągające się po obu stronach Bugu) otrzymał od rodziców 41-letni książę Konstanty, mężczyzna w sile wieku, dotąd dziedzic dóbr międzyrzeckich.

1815 – na Kongresie Wiedeńskim zwycięzcy Napoleona urządzili Europę wedle swych wyobrażeń. Łaskawie zgodzili się na utworzenie – z centralnego skrawka dawnych ziem polskich – tzw. Królestwa Polskiego, o pewnej ograniczonej suwerenności, ale pod berłem cara rosyjskiego. Granica Królestwa z Rosją oparta została na Bugu. Królestwo Polskie dzieliło się na województwa, w tym lubelskie, te na obwody, które z kolei dzieliły się na powiaty. Tereny nad Bugiem i Krzną pozostały w powiecie białskim, wchodzącym razem z powiatem łosickim w skład obwodu białskiego.

4 lutego 1817 – car Aleksander I zniósł przywilej wolnego handlu w Terespole uzasadniając, iż „*przywilej takowy zamiast przynieść miastu istotnych korzyści, zrządzi tylko znaczne straty skarbowi Królestwa Polskiego*”. Miasto w okresie Królestwa Polskiego (1815 – 1831) wchodziło w skład powiatu białskiego w województwie podlaskim. Burmistrz miasta był zwyczajowo zarządcą dóbr terespolskich księcia Konstantego Czartoryskiego, a sam książę pełnił funkcję

wójta gminy miejskiej. W mieście był urząd pocztowy, komora celna, rządowa szkoła elementarna, trzy parafie chrześcijańskie (rzymsko-katolicka, greko-katolicka i ewangelicka) oraz gmina żydowska (kahal). Miał Terespol mały garnizon wojskowy – stacjonował tu szwadron 3 Pułku Ułanów. Pojawiły się pierwsze zaczątki przemysłu w postaci niewielkiej przędzalni bawełny J. Tomaszewskiego i zakładu wyrobu mebli. W 177 domach miasta mieszkało 1366 osób. W 73 proc. byli to Żydzi.

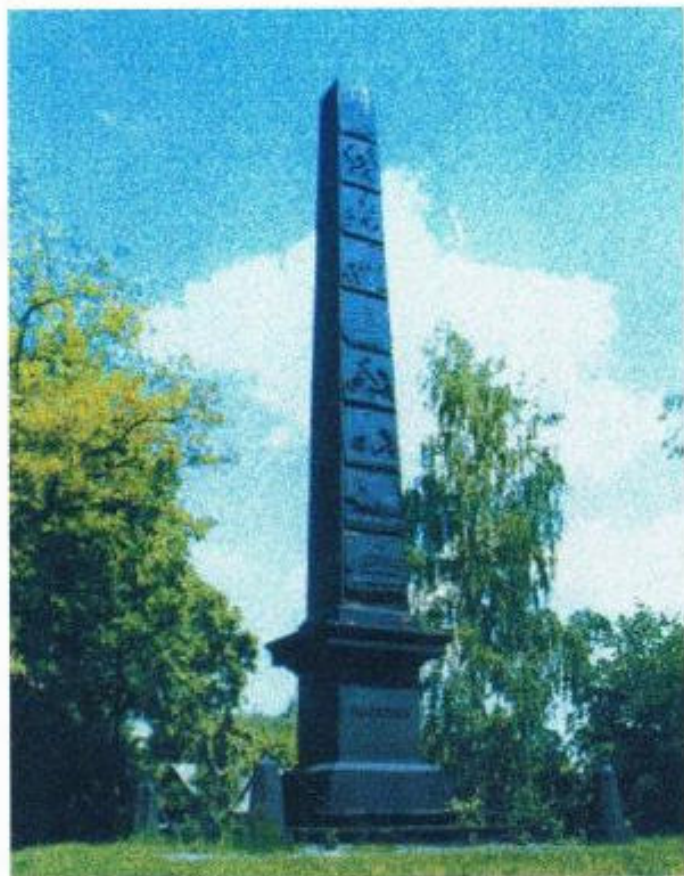
Ulan
Królestwa
Polskiego

1818-25 – w Neplach, w gościnie u Kaliksta Mierzejewskiego i jego pięknej żony Julii z Orzeszków, przebywał kilkakrotnie car Rosji Aleksander I. Właściciel Nepli wzniósł dla cara specjalny budynek mieszkalny zwany „biwakiem” (imperator nie mógł mieszkać pod jednym dachem ze swoimi poddanymi). Główną przyczyną wizyt Aleksandra I w Neplach były wdzięki pięknej Julii.

Car Aleksander I

1823 – kolejnym impulsem rozwoju Terespola była budowa traktu bitego brzeskiego z Warszawy przez Siedlce – Międzyrzec – Białą – Terespol. Po doprowadzeniu traktu do miasta władze Królestwa przeznaczyły dotację państwową na naprawę mostów oraz przebudowę nawierzchni tranzytowych ulic Terespola – Warszawskiej i Brzeskiej, którymi biegł trakt brzeski. 10 listopada 1825 roku wzniesiono przy zachodniej rogatce Terespola obelisk upamiętniający budowę traktu, z płaskorzeźbami Pawła Malińskiego, przedstawiającymi widoki Brześcia, Siedlec i Warszawy oraz robotników i rzemieślników zatrudnionych przy budowie traktu.

Obelisk Traktu Brzeskiego w Terespolu

Nowy trakt zmienił znaczenie dotychczasowych szlaków biegnących przez teren obecnej gminy Terespol. Zyskały Błotków i Kobylany (trakt brzeski biegł na północnej granicy folwarku kobyłańskiego), stracił Koroszczyń, bo nowa droga odsunęła się od tej wsi.

1823 – wielkie manewry pod Brześciem wojska Królestwa Polskiego zarządzane przez króla Polski i cara Rosji Aleksandra I. Polscy pontonierzy szybko i sprawnie przerzucili w ramach ćwiczeń most przez Bug pod Terespołem.

1827 – tragiczna data w dziejach Terespola. W największym w historii miasta pożarze spłonęła centralna i wschodnia jego część – ogień strawił m. in. dawny pałac Flemminga z przyległymi budynkami administracyjnymi, klasztor Dominikanów i kościół pw. św. Ducha, większość domów przy Rynku i ul. Brzeskiej, a także dzielnicę niemiecką. Pożar przyniósł znaczne skutki dla miasta – w jego wyniku zniknęło osadnictwo niemieckie, ewangelicy opuścili bowiem spalone miasto, nie podjęli próby odbudowy swoich domów przy ul. Świniarskiej i Niemieckiej oraz kirchy. Niewykończona kircha została zamieniona na piekarnię wojskową. W dość szybkim tempie odbudowano część domów przy ul. Brzeskiej i Warszawskiej, spalone zajazdy przy Rynku oraz oficynę pałacu Flemminga, do której przeniósł się magistrat. Odbudowano też klasztor Dominikanów i przystąpiono do budowy nowego kościoła parafialnego. Nie miała ona jednak szczęścia, bo drewno z lasów klewańskich (podarowane Dominikanom przez księcia Konstantego), kosztem klasztoru spalwione Bugiem, zabrali

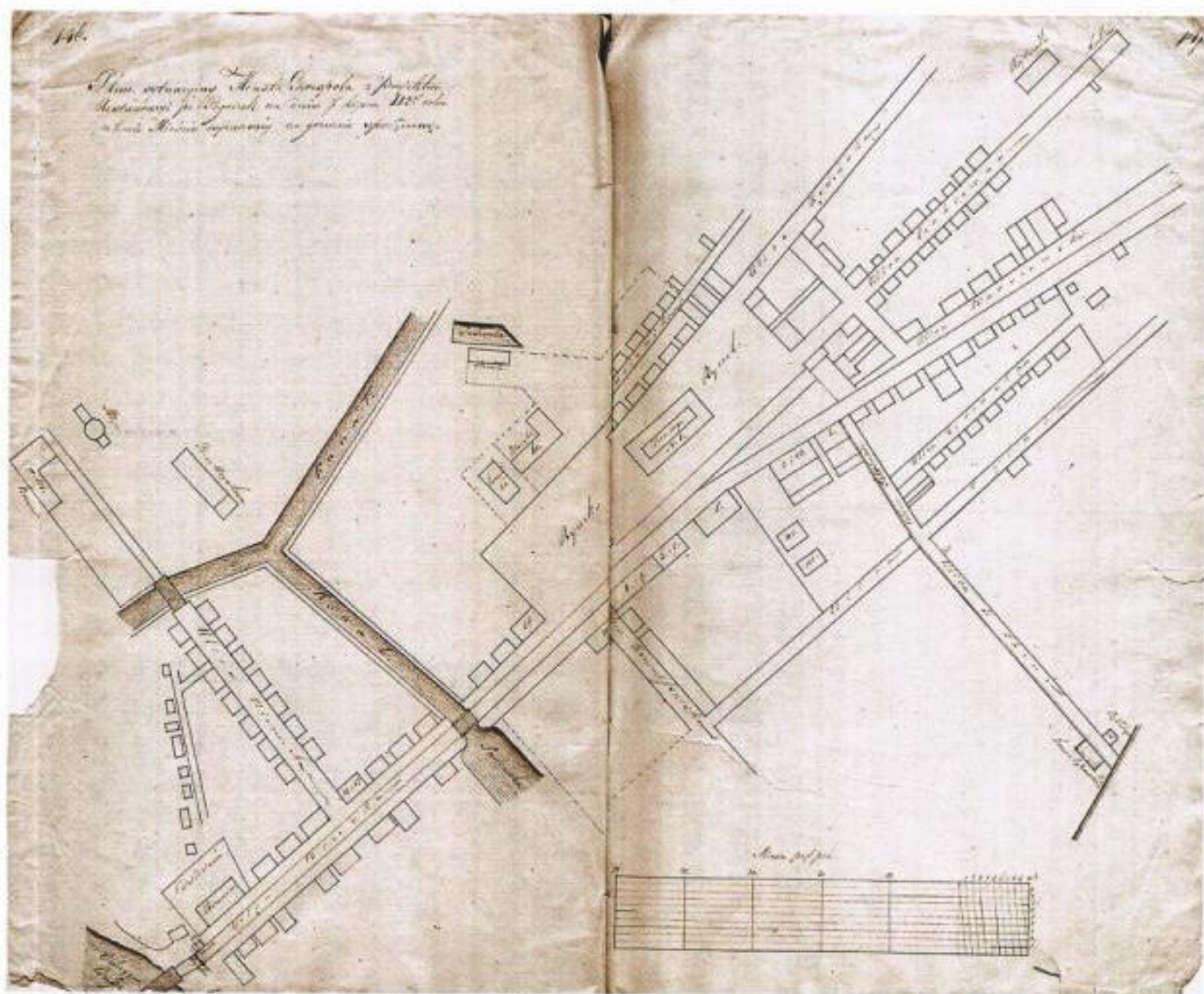

w latach 1831-32 Rosjanie i wykorzystali do odbudowy mostów na Bugu spalonych podczas działań wojennych. W 1834 roku ostatecznie wstrzymano prace przy budowie kościoła. Rosjanie mieli już plan przeniesienia Terespola w inne miejsce, w związku z budową Twierdzy Brzeskiej. Wzniesione mury korpusu kościoła rozebrano i sprzedano jako cegłę.

1828 – właściciel dóbr terespolskich książę Konstanty Czartoryski opuścił na stałe ziemie polskie i przeniósł się do Wiednia. Swoje dobra oddał w dzierżawę, z jednym wyjątkiem – Wołczyn sprzedał na spłacenie długów obciążających inne klucze. Dzierżawcą folwarku Łobaczew został od

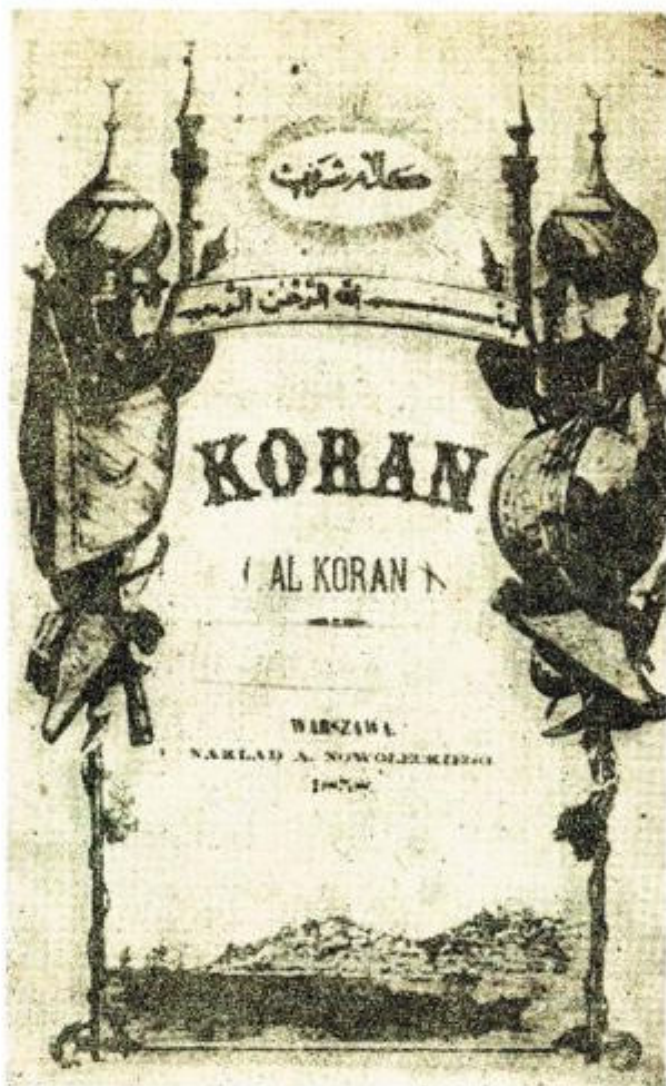
28 czerwca 1829 roku Józef Stankiewicz na 3 lata. Folwark Dobryń książę wydzierżawił od 1 lipca 1829 roku na 3 lata J. Buchowieckiemu, a Małową Górę na 3 lata od 1 lipca 1828 roku – M. Józefowiczowi. Samowicze dzierżawił plenipotent generalny księcia Leonard Gogolewski. Młyny w folwarkach wydzierżawił na 3 lata Wulff Appel z Terespola.

1828 – dziedzicem Małaszewicz Małych został Jakub Buczacki, najbardziej znany – po gen. Bielaku – Tatar podlaski, poseł na Sejm Walny Królestwa Polskiego, marszałek szlachty i sędzia pokoju powiatu bialskiego (funkcje te świadczyły o uznaniu, jakim cieszył się wśród mieszkańców

„Plan sytuacyjny Miasta Terespola z Projektem Restauracji po Pogorzele na dniu 7 lipca 1827 roku w temże Mieście wydarzonej na gruncie sporządzony” (Archiwum Państwowe w Radomiu)

powiatu bialskiego). Jego syn – Maciej, był tłumaczem pierwszego wydania Koranu w języku polskim.

Strona tytułowa pierwszego polskiego wydania Koranu z 1858 roku – w tłumaczeniu Macieja Buczackiego z Małaszewicz Małych

1829 – Petersburg informuje ministra prezydialnego w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu Królestwa Polskiego księcia Franciszka Druckiego-Lubeckiego, że car Mikołaj I postanowił zbudować w Brześciu twierdzę wojskową i w związku z tym polecił uzgodnić z właścicielem dóbr terespolskich księciem Konstantym Czartoryskim sprawę sprzedaży terenów pod tę fortecę.

7 stycznia 1830 – car Mikołaj I zezwolił na nabycie dóbr terespolskich księcia Czartoryskiego – „W zamiarze zrobienia fortecy między Brześciem a Terespołem Najjaśniejszy Pan rozkazał nabyć prawem własności

obie części dóbr Terespol na rzecz i własność obu Rządów wewnątrz których są położone”. Drucki-Lubecki uzgodnił z plenipotentem księcia Czartoryskiego – Leonardem Godlewskim, że skarb Królestwa wypłaci Czartoryskiemu na poczet sprzedaży 500 tys. złp. 3 września 1830 roku Bank Polski w Warszawie wypłacił księciu Czartoryskiemu pozostałą kwotę 1372 040 złp.

Car Mikołaj I
(litografia
J.C. Schalla
wg obrazu
F. Krügera)

1 września 1830 – Minister Prezydujący w Komisji Rządowej Królestwa Polskiego książę Drucki-Lubecki, upoważniony do nabycia dóbr Terespol, zawarł przed M. Engelką – regentem Kancelarii Ziemiańskiej Województwa Mazowieckiego, kontrakt kupna i sprzedaży z księciem Konstantym Czartoryskim. Mocą kontraktu wstecz, bo od 1 lipca 1830 roku, rząd Królestwa Polskiego zakupił następujące dobra księcia Czartoryskiego, położone na wschodnim i zachodnim brzegu Bugu:

– w pow. brzeskim guberni grodzieńskiej w państwie rosyjskim:

- a) 3 folwarki: TUCHENICZE nad rzeką Leśną w gminie Motykały (z mostem służnym na Bugu oraz ulicą wójtową przy mieście Brześciu), KURNICA w gminie Kosicze oraz RZECZYCA POCIEJOWSKA z lasami i przyległościami i 14 wsi: Tuchenicze, Skorbicze (Skorbieże, Skrobicze), Berdycze, Kurnica Mała, Kurnica Wielka, Nie-

miło (Nieświło), Czernaki (Czornaki), Bojary, Smolniki, Kurowszczyzna, Kucholczyce (Kukulczyce, Kukolczyce), Senderki (Siedrycz), Chutory, Mielniki oraz Antony i lasy przy folwarkach Tuchenicze i Rzeczyca.

Do folwarku Tuchenicze należały wsie Tuchenicze, Skorbicze i Berdycze.

Do folwarku Kurnica – wsie Kurnica Wielka, Kurnica Mała, Czornaki i Nieśmiło.

Do folwarku Rzeczyca – wsie Bojary, Smolniki, Nierowszczyzna, Kukolczyce, i Siedrycz.

b) Wójtostwo w mieście Brześciu i place tamże tytułem *domini directi* posiadane przez księcia,

c) most i pobór mostowego na rzece Bug pod Brześciem,

d) młyn wietrzny przy folwarku Kurnica,

e) młyn wodny przy folwarku Tuchenicze, młyn i folusz przy folwarku Rzeczyca.

Dobra Kurnica i Tuchenicze dzierżał w latach 1830-33 Wisłocki – były podkomorzy brzeski, a w latach 1833-35 Kuźelewski, zaś dobra Rzeczyca w latach 1830-35 – Kazimierz Korzeniecki.

Łącznie za Bugiem w gubernii grodzieńskiej książę miał 274 dymy i 774 dusz.

Grób ks. Franciszka Druckiego-Lubeckiego, który kupował dobra terespolskie ks. Czartoryskiego, na cmentarzu w Otwocku

– W ówczesnym powiecie białskim w województwie podlaskim Królestwa Polskiego

dobra ks. Konstantego Czartoryskiego składały się z 4 folwarków: Łobaczew, Samowicze, Małowa Góra i Dobryń, z miasta Terespol i 10 wsi: Łobaczew, Błotków, Ogrodniki, Lechuty, Samowicze Terespolskie, Starzyna, Małowa Góra, Berezówka, Dobryń i Wólka Dobryńska.

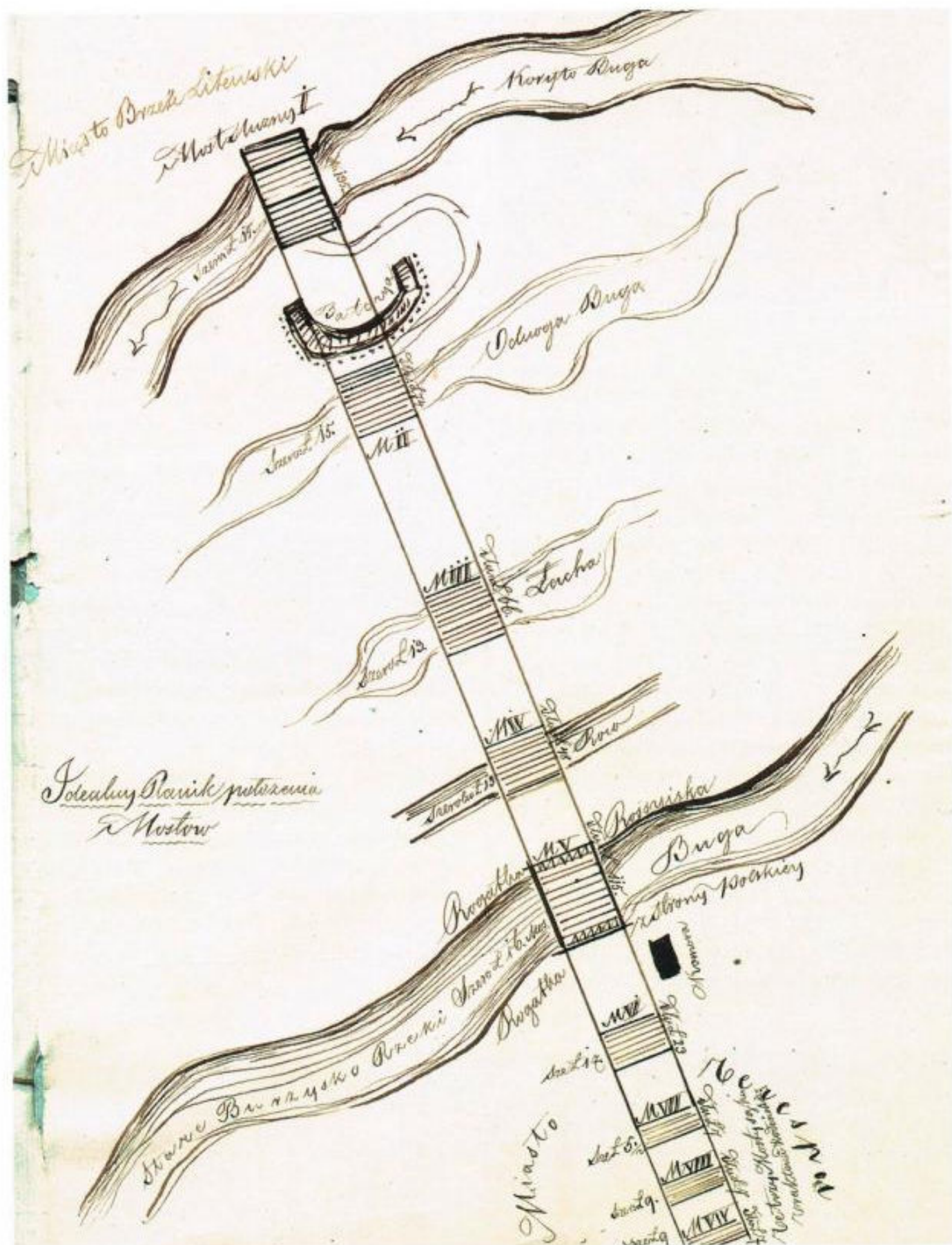
1830 – właściciel Krzyczewa płk Wojsk Polskich Wojciech Bogusławski wystawił na miejscu starego domu murowany dworek. W 1832 roku zmarła mu żona Marianna Bogusławska z domu Kobylińska. Io voto Dramińska, 2o voto Bogusławska. Po śmierci płk Bogusławskiego jego pasierbica Zofia z Dramińskich Bogusławska sprzedawała majątek Krzyczew baronowi Bruningowi.

Pomnik Marianny Bogusławskiej stoi do dziś nieopodal kościółka w Krzyczewie

1830-1831 – Powstanie Listopadowe. Wojska rosyjskie wkraczające do Królestwa przemaszerowały przez dobra terespolskie ks. Konstantego Czartoryskiego pałac mosty między Brześciem a Terespołem na Bugu oraz niszcząc zasiewy i część obiektów folwarcznych.

Po 1831 – po Powstaniu Listopadowym budowa kościoła parafialnego w Terespolu została wstrzymana, a rosyjskie wojska zużyły zgromadzone przez zakonników materiały budowlane na odbudowę mostów. W tej sytuacji Dominikanie urządzili w dwóch klasztornych celach prowizoryczną kaplicę, z której korzystali też wierni.

„Idealny Planik położenia Mostów”

szkic z okresu Królestwa Polskiego – pokazuje ile odnóg miał Bug między Terespołem a Brześciem oraz ile mostów trzeba było wybudować na drodze łączącej oba miasta (Archiwum Państwowe w Radomiu)

Wojska rosyjskie w walce z żołnierzami Królestwa Polskiego

Czerwiec 1832 – lustracja dóbr terespolskich księcia Czartoryskiego po Powstaniu Listopadowym 1830/31. Zarządzono ją, ponieważ działania wojenne wstrzymały proces przekazania sprzedanych już dóbr w pow. bialskim, rządowi Królestwa i – za Bugiem – władzom rosyjskim. Według lustracji folwarki terespolskie miały powierzchnię 55 włók, 19 morgów i 70 prętów.

Miasto Terespol liczyło wówczas 138 dymów i 1550 mieszkańców, Łobaczew – 39 osad włościańskich i 276 mieszkańców, Horodniki (Ogrodniki) – odpowiednio 14 i 100, Błotków – 56 i 359, Lechuty – 27 i 170, Samowicze – 14 i 105, Starzynka – 6 i 56, Dobryń – 53 i 507, Wólka Dobryńska – 25 i 250, Berezówka – 10 i 77, Małowa Góra – 11 dymów i 155 mieszkańców. Razem w dobrach terespolskich ks. Konstantego było 356 dymów i 3605 mieszkańców.

30 czerwca 1831 – dobra rządowe Terespol, przejęte ostatecznie od ks. Czartoryskiego, zostały wystawione przez władze Królestwa Polskiego na licytację. Przetarg wygrał Ignacy Wessel, dotychczasowy dzierżawca dóbr rządowych Sobibór. Otrzymał dobra terespolskie w dzierżawę na lata 1832-1838, za opłatę rocznego czynszu w wysokości 63600 złp rocznie.

6 lipca 1833 – Rosjanie rozpoczęli roboty ziemne przy budowie pierwszych obiektów Twierdzy Brzeskiej. Realizacją projektu gen. inż. Oppermana kierował gen. inż. Iwan Dehn. Twierdza miała zamknąć jedyną strategiczną przeprawę przez Bug w kierunku bagien Polesia. 11 grudnia 1833 roku przyjechała do Brześcia pierwsza jednostka wojskowa garnizonu twierdzy – artyleryjska rota.

31 maja 1835 – Franciszek Kuczyński nabył dobra Koroszczyń od Teresy Ludwiki z Łopuskich baronowej de Bock za sumę złotych polskich „dwa kroć pięćdziesiąt tysięcy”.

1836 – położono kamień węgielny pod budowę serca twierdzy brzeskiej – cytadeli, zlokalizowanej na obszarze starego miasta, w trójkącie pomiędzy Bugiem i Muchawcem. Budowa piętrowej cytadeli o 4 wieżach, mającej w obwodzie 1800 m, trwała do 1846 roku. Urządzono w niej obronne koszary z 500 kazamatami mogącymi pomieścić ponad 12 tys. żołnierzy. W ścianach o grubości ponad 2 m. wykuto otwory strzelnicze, z których artyleria i karabiny maszynowe mogły prowadzić ogień na zachód, bowiem ataku wroga na Brześć spodziewano się – i słusznie – z terenu Polski. Jednocześnie założono szpital o 300 łóżkach.

Budowniczy Twierdzy Brzeskiej I. Dehn

Cytadelę „bronili” z trzech stron ufortyfikowane przedmościa: z zachodu Przedmoście Terespolskie, z południa Przedmoście Wołyńskie i z północy Przedmoście Kobryńskie. Przedmoście Terespolskie tworzyły cztery potężne bastiony (wały ziemne) o wysokości dochodzącej do 10 m, z kamiennymi śródszańcami wewnątrz. Przedmoście Terespolskie połączono później z cytadelą poprzez najdłuższy w Rosji most liniowy na Bugu. Na jego wschodnim krańcu droga wchodziła poprzez Bramę Terespolską do cytadeli.

Tak wyglądała Twierdza Brzeska w 1840 roku (M. Zaleski)

1837 – władze carskie dążąc do rusyfikacji Królestwa Polskiego zamieniają dotychczasowe województwa na gubernie. Odtąd Terespol i tereny nad Bugiem i Krzną wchodzi w skład guberni siedleckiej.

1838 – po zakończeniu kontraktu dzierżawy Ignacego Wessela, Komisja Wojewódzka w Siedlcach wydzierżawiła dobra

terespolskie na lata 1838-50 Franciszkowi Lubańskiemu, posiadaczowi folwarku Ruda w pow. łukowskim w guberni siedleckiej. Dzierżawił on też most na Bugu i dochód skarbowy brukowy w Terespole. Lubański zmarł 3 stycznia 1846 roku. Rada Familijna wytypowała jego żonę Adolfinę Lubańską na dzierżawczynię, ta zaś ustanowiła administratorem dóbr terespolskich swego brata Aleksandra Jabłkowskiego. Wkrótce z Adolfiną Lubańską ożenił się Aleksander Korzybski i on przejął cesję dzierżawy dóbr terespolskich do 1850 roku.

Okolo 1840 – Kalikst Mierzejewski, właściciel Nepli, wznosił w tej miejscowości klasycystyczny pałac, którego projekt opracował sąsiad z Kobylan – architekt Franciszek Jaszczołd. Mierzejewski urządził także piękny park krajobrazowy, wykorzystując warunki naturalne terenów nad Krzną. Park ten porównywano potem do ogrodów Villi Poallavicini pod Genuą. Sam pałac otoczył „amfiteatrem”, w którym hodował rzadkie kwiaty. A dla roślin egzotycznych i bardzo cennych, wznosił oranżerie i cieplarnie, w których rosło m. in. 4000 krzewów, przeważnie olbrzymich kamelii – ukochanych kwiatów dziedzica. Zbudował też oddzielny budynek ananasarni. Założył hodowlę bażantów i zwierzyńiec z żubrami i danielami.

W pałacu przechowywał wyjątkowo cenne zbiory sztuki, które zakupił na licytacji po królu saskim.

Takie kamelie rosły w ogrodzie Kaliksta Mierzejewskiego w Neplach

1845 – „straszna woda wiosenna” na Bugu zniszczyła tereny nadbużańskie. Wskutek „nadzwyczajnego wylewu rzeki, dobra Terespol doznały klęsk zamożność mieszkańców niweczące, pozbawiające ich nie tylko zasobów, ale i nadziei”. Woda stała na gruntach przez 6 tygodni! Nie można więc było dokończyć zasiewów wiosennych, „siejba jarzyny” (zboż jarych – przyp. aut.) nie miała wiosną wogóle miejsca. Jakby nie było dość tej klęski potem przyszła katastrofalna susza. Zboże ozime ocalało z powodzi słońce wypaliło całkowicie. Z powodu braku paszy doszło do pomoru bydła.

W styczniu 1846 roku włościanie gminy Łobaczew wystąpili do rządu o pomoc. Część z nich opuszczała nadbużańskie wsie i uciekała stąd, tym bardziej, że wiosną 1846 roku miała miejsce kolejna powódź wiosenna.

„Rozhukany żywioł rok rocznie niszczy ich pracę i zmusza do opuszczenia raz na zawsze niewdzięcznej okolicy” – pisano w ówczesnych gazetach.

BUG dawał się mieszkańcom terenów nadbużańskich we znaki od wieków. Ale dopiero od początków XIX wieku mamy udokumentowane informacje o wiosennych – z reguły – powodziach. Niemal co roku, po wiosennych roztopach na Roztoczu, rzeka zalewała pola, łąki i pastwiska, nanosiła na pola piach, zmieniała koryto raz odcinając jakieś tereny od strony zachodniego brzegu, innym razem powiększając powierzchnię terenów na zachodnim brzegu. Np. w 1828 roku nowe koryto Bugu przesunęło łąkę Paszkową na wschodni brzeg rzeki. Włościanie z Łobaczewa usypali wówczas wał o długości 364 prętów, ale wkrótce został on przez zalewy Bugu zniszczony. Mieszkańcy postulowali, żeby wał odbudować, przedłużyć do granicy pól włościańskich i dalej aż do Nepli w kierunku północnym i do Okczyna w kierunku południowym. Podczas powodzi wiosennej w 1845 roku rzeka utworzyła drugie koryto pod Samowiczami. Podjęto prace, by zatamować przerwę grożącą utworzeniem nowego, trzeciego koryta rzeki, przez Las Kozłowiecki.

Powódź na Podlasiu (Podlasie w fotografii Waldemara Stępnia, Lublin 1983, str. 189)

21 sierpnia 1848 – rząd carski połączył gubernię lubelską z podlaską tworząc dużą gubernię lubelską.

12 września 1849 – w Warszawie zawarto kontrakt pomiędzy Komisją Rządową Przychodów i Skarbu jako właścicielem Ekonomii Terespol, a Franciszkiem Kuczyńskim właścicielem dóbr Koroszczyn z częściami na wsi Dobryń, dotyczącą zamiany części dóbr (grunty i lasy Kuczyńskiego „pomieszane” były wśród dóbr rządowych Dobryń). Kuczyński odstąpił Skarbowi Państwa swoje części w Dobryniu i pewne grunty z folwarku Koroszczyn oraz propinację na 2 karczmach – we wsi Dobryń i przy trakcie bitym brzesko-litewskim. W zamian Skarb Królestwa odstąpił Kuczyńskiemu folwark Samowicze z łąką Pilniewiczę położoną pośród dóbr prywatnych Neple. Zamiana weszła w życie od 20 maja 1850 roku.

20 maja 1850 – Rząd Gubernialny Lubelski podpisał z Aleksandrem Korzybskim umowę przedłużającą dzierżawę dóbr Terespol do 20 maja 1862 roku.

1853 – z powodu kolejnego „nadzwyczajnego wylewu Bugu” w dobrach Łobaczew wybuchła klęska nieurodzaju. Przedłużyła ją kolejna powódź w 1854 roku: „ziarno w ziemię wrzucone plonu nie wydało” – alarmowano władze. Dwuletnią klęskę nieurodzaju pogłębił jesienią 1854 roku pomór inwentarza.

1854 – rozpoczęcie „przenosin” Terespola o 600 sążni na zachód, na tereny folwarku Łobaczew, wsi rządowej Błotków i grunty dominikańskie. Przeniesienie Terespola na nowe miejsce wg. projektu J. W. Habiacha, polegało na usytowaniu go wzdłuż dwóch stron traktu brzeskiego, od Konowicy w kierunku zachodnim. Z folwarku Łobaczew zabrano 185 morgów pod nową lokację Terespola.

1854 – pożar pałacu Mierzejewskiego w Neplach. Po pożarze pałac przerobiono na skromniejszy, amfiteatr zlikwidowano, pawilon przebudowano, najwspanialsze drzewa w parku wycięto, ze sławnej oranżerii pozostały tylko szczątki. Miejsce utraciło swój wyjątkowy urok.

12 marca 1855 – wskutek gwałtownego rozpuszczenia lodów i śniegów wezbrane wody Bugu pokryły wszystkie zasiewy, tak dworskie jak i włościańskie w gminie Łobaczew, zniosły most między Łobaczewem a Ogrodnikami i uniemożliwiły jakąkolwiek komunikację na terenach między Bugiem a Krzną. *„Przyszłość mieszkańców wsi Łobaczew, Samowicze, Starzynka, Błotków jest przerażająca, powódź zniszczyła ich zupełnie”* – pisał administrator dóbr terespolskich.

Wiosenna powódź nad Bugiem

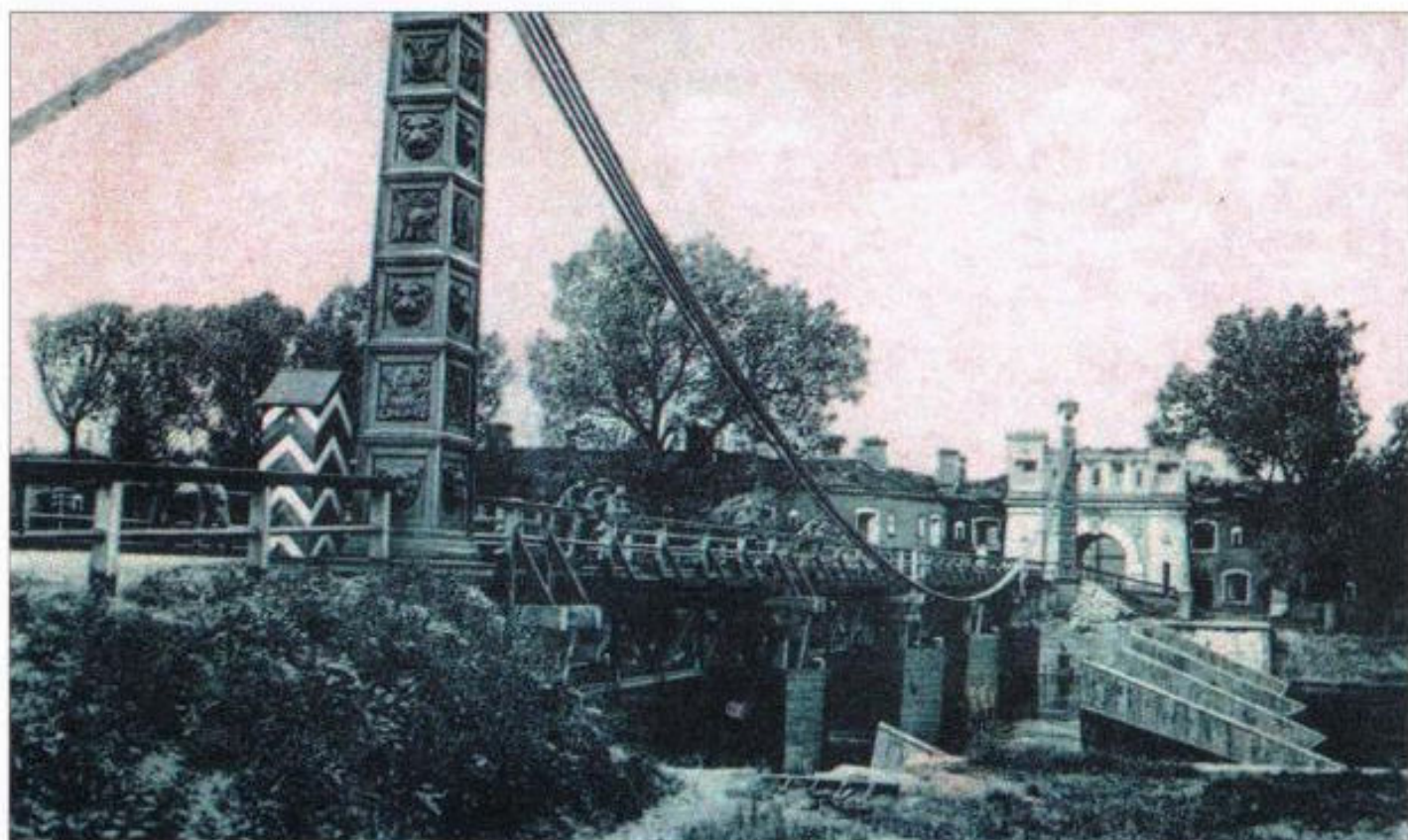
1855 – miasto Terespol funkcjonowało jeszcze w dwóch miejscach. W „starej osadzie” (miasto pierwotne) mieszkało wciąż 2585 osób, a w „nowej osadzie” budowanej na gruntach folwarku Łobaczew, osiedliło się już 257 osób, funkcjonowały dwa szynki, wybudowano też dom zajezdny. Rosyjscy architekci wytyczyli na obszarze 87 morg i 183 prętów (około 50 ha) 7 ulic, trzy ze wschodu na zachód i cztery na osi północ – południe oraz kwadratowy rynek w centrum miasta. Główna ulica nowego Terespola – Szossiejnaja

(Szosowa) była przedłużeniem dotychczasowej ul. Warszawskiej. Po jej stronie południowej wytyczono – na gruntach wsi Błotków – pierwotnie jeden rząd działek pod zabudowę. Po stronie północnej ul. Szosowej wytyczono dwie równoległe ulice – Zaszkolną (obecnie ul. Czerwonego Krzyża) będącą przedłużeniem ulicy w dzielnicy żydowskiej starego Terespoła oraz ul. Suchą (obecnie ul. Narutowicza). Z północy na południe biegły teraz ulice: Błotkowska (obecnie ul. Piłsudskiego), Okopowa (ul. Słowackiego), Łobaczewska (ul. Reymonta) i Chłodna (ul. Sienkiewicza). Według szacunków władz Królestwa Polskiego koszty odszkodowania dla właścicieli budynków z tytułu ich wyburzenia i przeniesienia do „nowego miasta” miały wynieść 18 tys. rubli srebrnych. Po wyburzeniu kościoła i klasztoru Dominikanów w nowym Terespole wynajęto lokal na tymczasową kaplicę rzymsko – katolicką, funkcjonującą przez cały okres budowy nowego kościoła.

1 czerwca 1859 – dawny teren Terespoła oddano w posiadanie Inżynierii Wojskowej Twierdzy Brzesko-Litewskiej. Rozpoczęto budowę umocnień twierdzy brzeskiej na tzw. przedmościu terespolskim, tj. na terenach na zachód od Bugu, na dotychczasowym obszarze miasta Terespol. Zbudowano tu 4 potężne bastiony – wały ziemne o wysokości ok. 10 m, z kamiennymi śródszańcami wewnątrz. Przedmoście łączył z cytadelą najdłuższy w ówczesnym imperium rosyjskim most liniowy na Bugu i droga przez Bramę Terespolską w jej murach.

1861 – na terenie parafii Terespol mieszkały 3953 „dusze”: 1500 unitów, 270 katolików, 3 protestantów, 18 muzułmanów i 2162 Żydów.

29 maja 1862 – Rząd Gubernialny Lubelski przedłużył o 12 lat kontrakt z Aleksandrem Korzybskim na dzierżawę dóbr terespolskich do 1 czerwca 1874 roku.

Most na Bugu łączący Przedmoście Terespolskie z cytadelą Twierdzy Brzeskiej

1863-1864 – Powstanie Styczniowe. Ziemie między Bugiem a Krzną były – ze względu na bliskość potężnego garnizonu wojsk rosyjskich w Twierdzy Brzeskiej – w niewielkim stopniu objęte działaniami powstańców.

Bitwa powstańców styczniowych

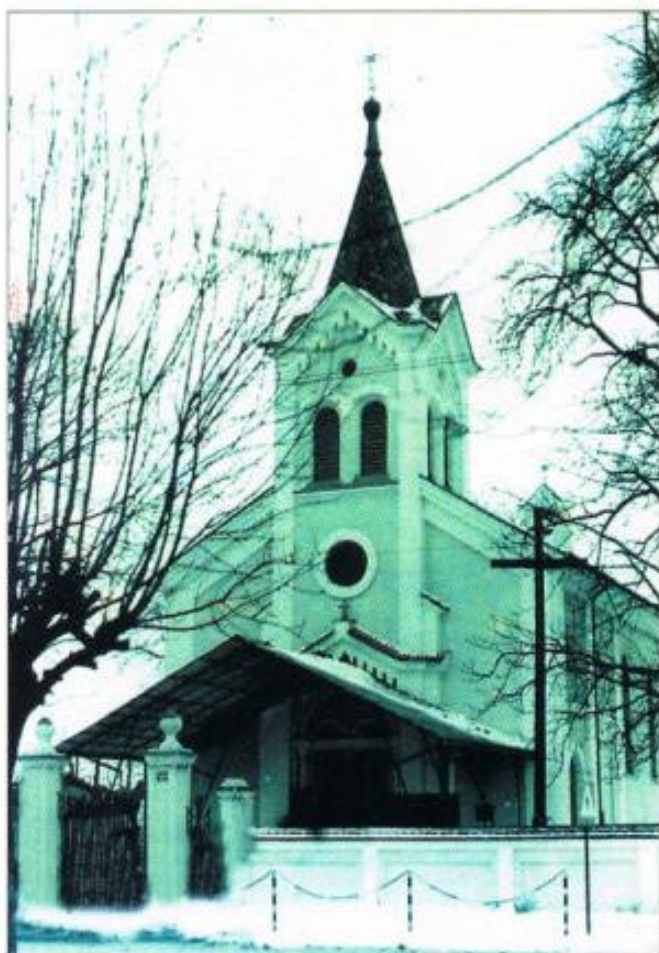
11 czerwca 1863 – Julia z Orzeszków Mierzejewska, wdowa po Kalikście, sprzedała majątek Neple rosyjskiemu generałowi Piotrowi Kornilłowiczowi.

16 lutego 1863 – „partia powstańców zatrzymała się we wsi Bohukaty i zgromadzonym chłopom tłumaczyła cel zawiązanego rokoszu podmawiając włościan do współdziałania” – z raportu naczelnika powiatu białskiego o działaniach powstańców styczniowych.

Patrol powstańców 1863 roku (Aleksander Gierymski)

1863 – po kilku latach prac zakończono budowę kościoła parafialnego pw. św. Trójcy w Terespolu, wg projektu budowniczego powiatu siedleckiego P. Jabłoń-

Kościół w Terespolu zbudowany w 1863 roku

skiego. Nie zdołano wybudować murowanego klasztoru Dominikanów obserwantów, ponieważ w 1864 roku rząd carski dokonał kasaty zakonów w Królestwie Polskim i Dominikanie musieli opuścić Terespol po 176 latach obecności nad Bugiem.

4 kwietnia 1864 – oddział powstańczy ukarał ekonoma dóbr Kobylany Ksawerego Olędzkiego. Powstańcy wyprowadzili go na podwórze dworskie i wymierzili mu batogami karę chłosty za nieprzychylność powstaniu. Zagrozili też wójtowi gminy Kobylany, że jeśli nie porzuci służby Rosjanom, to zostanie powieszony. To samo ostrzeżenie skierowali do służby dworskiej i oficjalistów, aby nikt z nich: „nie ważył się więcej zatrudniać żadną, ale to żadną robotą dworską i czynnością w majątku tutejszym – gdyż tak samo co ekonoma dzisiaj spotkało, niezawodnie dostanie i drugich, albo stryk”.

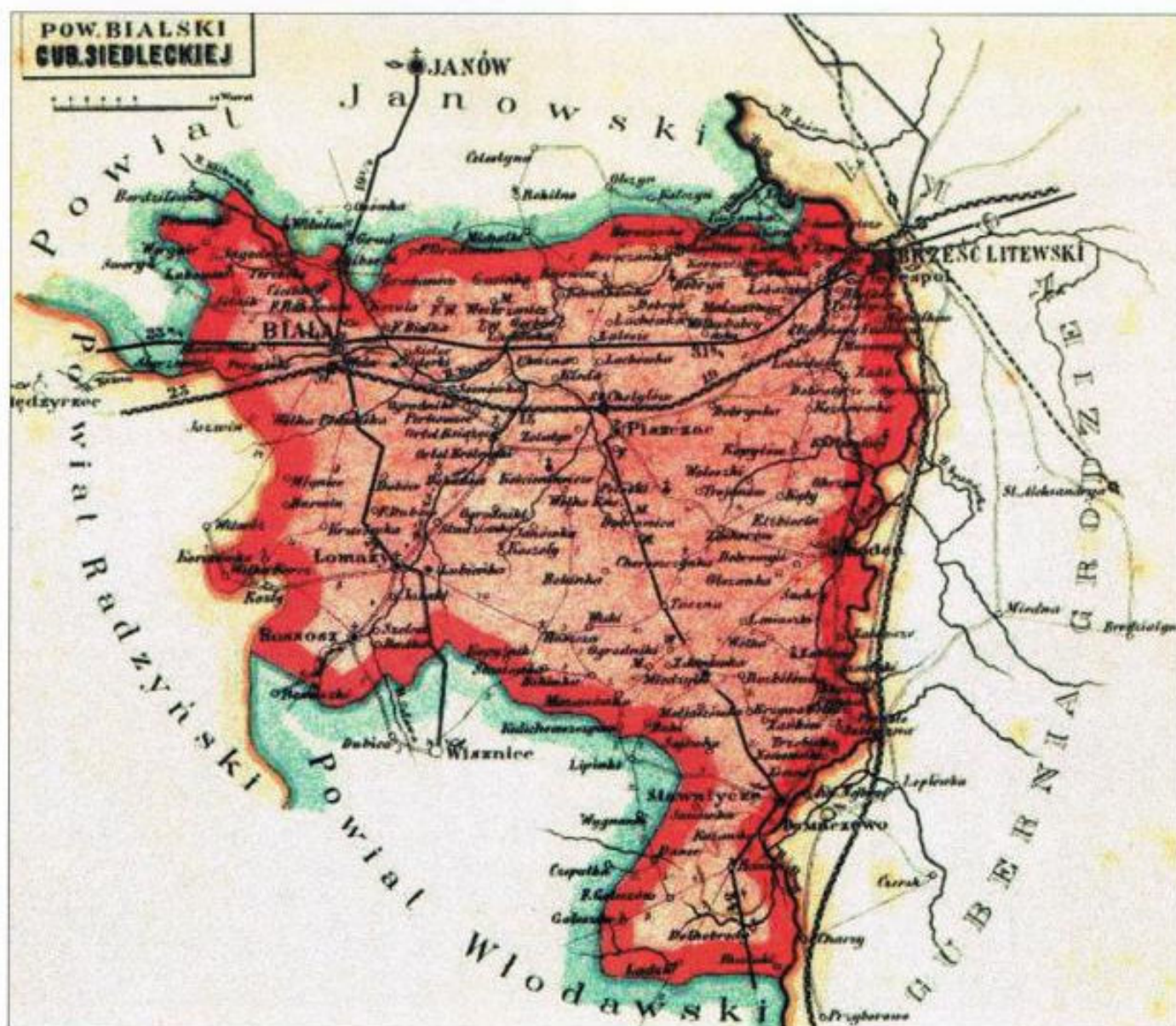
Po upadku Powstania Styczniowego Rosjanie zesłali na Sybir wielu powstańców (Jean Baptista Madou). Kibitki z powstańcami jechały Traktem Brzeskim przez Terespol

1864 – w wyniku reformy uwłaszczeniowej wieś Lechuty podzielono na dwie

odrębne miejscowości: Lechuty Duże i Lechuty (Małe-Kolonia).

1866 – władze rosyjskie wyznaczyły nową osadę szkolną gromady Kobylany na terenie pod miastem Terespol, przy pomniku traktu brzeskiego. Tutaj też w 1867 roku wybudowano drewnianą szkołę łobaczewską.

1 stycznia 1867 – władze Rosji przeprowadziły reformę administracyjną Królestwa Polskiego przywracając powiaty i tworząc nowe, duże gminy. Na mapę reaktywowanej guberni siedleckiej powrócił powiat bialski, w granicach którego utworzono nową gminę Kobylany Nadbużne (taką

Mapa pow. bialskiego utworzonego w 1867 roku (Atlas Bazewicza)

oficjalną nazwę Rosjanie nadali wsi Kobyłany). W skład gminy wchodziły wsie: Berezówka, Błotków, Kobyłany Nadbużne, Koroszczyń, Leguty (Lechuty), Łobaczew, Małowa Góra, Małaszewicze Małe, Małaszewicze Wielkie, Michałków, Polatycze, Samowicze i Starzynka. Gmina miała powierzchnię 15363 morgi. Zarząd Gminy ulokowano w Błotkowie. Jednocześnie w guberni siedleckiej utworzono powiat konstantynowski z siedzibą władz w Janowie Podlaskim – w jego granicach znalazła się nowa gmina Bohukały, z wsiami należącymi obecnie do gminy Terespol – Bohukały, Łęgi, Neple, Samowicze, Kukuryki, Kuzawka. Z kolei do nowej gminy Kostomłoty w pow. białskim weszły wsie: Kołpin, Ogrodniki, Murawiec, Lebiezdiew, Żuki (należące dziś do gminy Terespol).

20 maja 1867 – ukaz cara Aleksandra II o darowaniu dóbr Dobryń i Łobaczew w Ekonomii Terespol generałowi majorowi Świty Jego Cesarskiej Mości Mikołajowi Baranow. Był on synem Eustachego Baranowa, też carskiego generała, który pojawił się w Polsce 2 grudnia 1835 roku, kiedy to car nadał mu na wieczne czasy w dziedziczość dobra Księżomierz koło Kraśnika w guberni lubelskiej.

Car Aleksander II

Po śmierci Eustachego jego syn – Mikołaj uzyskał od cara zgodę na zwrot dóbr Księżomierz od 20 maja 1866 roku do Skarbu Królestwa Polskiego. Władze Królestwa proponowały mu wzajemian pobieranie ze skarbu Królestwa 1200 rubli srebrem rocznie albo otrzymanie na własność innego majątku w Królestwie. Mikołaj Baranow wyraził 17 października 1865 roku, w adresie do Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu Królestwa Polskiego, życzenie otrzymania w darowiźnie folwarków Dobryń i Łobaczew w pow. białskim, równoważnych pod względem dochodów z majątkiem Księżomierz.

Pierwszy dworzec kolejowy w Terespolu

Wrzesień 1867 – z Warszawy doprowadzono do Terespołu linię kolejową, budowaną przez spółkę Towarzystwo Drogi Żelaznej Warszawsko-Terespolskiej, założoną przez znanego warszawskiego kupca, przemysłowca i bankiera Leopolda Kronenberga. Budowę kierował Tadeusz Chrzanowski, budowniczy mostu Kierbedzia w Warszawie. Przeprowadzono gigantyczne prace ziemne, osuszano bagna, usypiano wielkie nasypy ziemne z Terespołu do Brześcia, wybudowano na Bugu kolejowy most żelazny. Tysiące ludzi, nie tylko z Terespołu, ale i z okolicznych wsi i odległych miast, znalazło pracę przy budowie kolei oraz przy wznoszeniu dworca kolejowego w Terespolu. W mieście i okolicznych wsiach powstały liczne „noclegownie” dla robotników spoza Terespołu.

Fort Twierdzy Brzeskiej w Łobaczewie

Przełom lat 60. i 70. XIX wieku – po Powstaniu Styczniowym władze carskie postanowiły rozbudować fortyfikacje wokół Brześcia poprzez otoczenie cytadeli Twierdzy Brzeskiej pierścieniem 10 fortów artyleryjskich w promieniu 2,5-5 km od strony zachodniego brzegu Bugu. Na Przedmościu Terespolskim wzniesiono wówczas dwa forty z cegły wzmocnionej betonem (w Terespolu i Łobaczewie).

1 marca 1870 – oddano do użytku odcinek linii kolejowej z Kobylan do Brześcia. Most na Bugu zaprojektował i wybudował inż. Tadeusz Chrzanowski, który został mianowany pierwszym dyrektorem „Drogi Żelaznej Warszawsko – Terespolskiej” (oficjalna nazwa tej linii kolejowej). Funkcję tę inż. Chrzanowski pełnił do 1882 roku.

Jednocześnie za nasypem kolejowym wybudowano nowe obiekty Twierdzy Brzeskiej – fort artyleryjski, a na terenie przy obecnym przejściu granicznym – prochownię.

*Budowniczy
linii kolejowej
do Terespoła
inż. Tadeusz
Chrzanowski*

Pierwszy dworzec kolejowy w Brześciu

15 listopada 1872 – w Kancelarii Ziemiańskiej w Siedlcach Franciszek Michałowski – obrońca Prokuraturii Generalnej i Albert syn Michała Krumberk, poddany pruski, plenipotent gen. Michała Baranow zamieszkałego w St. Petersburgu, wzięli udział w oficjalnym wprowadzeniu w wykonanie ukazu cara z 1867 roku. Gen. mjr. Mikołaj Baranow otrzymał od cara folwark Dobryń o powierzchni 1286 mórg, folwark Łobaczew o powierzchni 811 mórg, plac pod cegielnię w Łobaczewie, osadę karczmarza w granicach folwarku Łobaczew, osadę dworskiego kowala w Łobaczewie i część lasu Małowa Góra z Leśnictwa Janowskiego o powierzchni 447 mórg. Razem 2250 morgów wraz z propinacją i wolnością rybołówstwa. W imieniu Baranowa dobra Łobaczew objął Krumbek. Wyłączone z donacji zostały grunta przeznaczone na osadę szkolną w Łobaczewie i na kirhof dla starozakonnych z Terespolu.

1872 – bialskie błagoczynienije (dekanat) w unickiej diecezji chełmskiej miało parafie nad Krzną i Bugiem w: Kobylanach – 817 wiernych (422 mężczyzn i 395 kobiet) – proboszcz Kalikst Koncewicz, wikary hieronimich (Bazylianin) Longin Karpowicz;

Alegoria męczeństwa unitów podlaskich (grafika z końca XIX wieku)

Koroszczynie, Terespolu – 936 wiernych, proboszcz hieronimich Józef Kolbus (Bazylianin). Konstantynowskie błagoczynienije miało parafie w Krzyczewie – proboszcz Adolf Wasilewski (632 wiernych), Neplach (487 wiernych), vacat popa – dojeżdżał ksiądz z Krzyczewa. Tak był stan Kościoła unickiego nad Bugiem tuż przed likwidacją unii w Królestwie Polskim.

1872 – od dóbr Lebiezdiew została odłączona osada czynszowa Ułanowszczyzna. Nazwa Ułanowszczyzna zrodziła się stąd, że była tu ziemia tatarska i cmentarz tatarski – mizar, urządzony przez Tatarów w XVIII wieku. Osada czynszowa Ułanowszczyzna miała 3 morgi gruntu i 12 drewnianych budynków. Samodzielna osada Ułanowszczyzna dała początek wsi Zastawek. W 1914 roku dziedzic sprzedał las porastający teren na zachód od Ułanowszczyzny. Na wykarczowanej działce osiedlił się pierwszy gospodarz – Maciejczyk z Kieleckiego. Mieszkańcy Lebiezdiewa nadali osadzie nową nazwę – Zastawek – od rzeczki Stawek, która płynie pomiędzy Lebiezdiewem a cmentarzem tatarskim.

29 grudnia 1873 – do Krzyczewa skierowano młodego popa z Galicji – Urbana, który wcześniej przeszedł na prawosławie. Wielu unitów krzyczewskich zmuszono lub namówiono do przyjęcia prawosławia. Ale co aktywniejsi grekokatolicy wdarli się do świątyni przerabianej już na prawosławną, wnieśli z powrotem usunięte z niej ikony, na nowo ustawili rozebrane ołtarze boczne, do ściany przystawili ponownie główny ołtarz. Cerkiew w Krzyczewie stała się znów świątynią greko-katolicką. W 2 tygodnie później rosyjski naczelnik powiatu konstantynowskiego przybył z rotą piechoty do Krzyczewa. Mieszkańców wsi spędzono do cerkwi i nakazano przywrócić jej prawosławny wystrój. Przy okazji remontu usunięto też z cerkwi organy.

24 stycznia 1874 – w Pratulinie doszło do krwawej masakry unitów broniących swojej cerkwi. Wojsko rosyjskie otworzyło ogień do wiernych zabijając Wincentego Lewoniuka i 12 innych unitów. Wśród zabitych byli mieszkańcy wsi wchodzących w skład obecnej gminy Terespol: Daniel Karmasz ze wsi Łęgi, Onufry Wasiluk (vel Tomaszuk) z Bohukał, Wincenty Lewoniuk (urodzony w Krzyczewie).

Relikwie i urna z prochami Męczenników Podlaskich w sanktuarium w Pratulinie

Medale ku czci unitów „pomordowanych przez carat moskiewski”

1875 – oficjalna likwidacja przez carat unii na Podlasiu i Ziemi Chełmskiej. Dotychczasowa unicka diecezja chełmska została zlikwidowana, przyłączono ją do prawosławnej archidiecezji warszawskiej. Cerkwie nad Krzną i Bugiem stały się odtąd świątyniami prawosławnymi, a wiernych – unitów przyłączono pod przymusem do prawosławia. Jedynie w Terespolu unicki ksiądz Żupowicz przeszedł wraz z wiernymi unitami bez oporu na prawosławie. W ramach walki z uni-

tami i łacinnikami władze rosyjskie zakazały pochówków wyznawców obu obrządków na jedynym wówczas w Terespolu, wspólnym cmentarzu unitów i rzymskich katolików. Cmentarz terespolski miał odtąd służyć wyłącznie prawosławnym. Katolicy dostali tymczasową zgodę na grzebanie swoich zmarłych na pustkowiu w odległym Michałkowie. Pierwsze pochówki odbyły się tam po 1875 roku. Obrzędy odprawiali ostatni – przed kasatą parafii w 1890 roku – terespolscy proboszczowie: księża Wiktor Szaniawski i Antoni Gryczyński.

1880 – spadkobiercy gen. Kornilowicza sprzedają majątek Neple inż. Stanisławowi Kierbedziowi, Polakowi z Petersburga.

Gen. inż. Stanisław Kierbedź

1878 – na mocy decyzji Rządu Gubernialnego Siedleckiego z 1875 roku rozebrano budynek cerkwi unickiej (przed 1596 rokiem – prawosławnej) w Lebedziewie. Przedmioty liturgiczne przeniesiono do cerkwi – już prawosławnej – w Dobratyczach, a drewno z rozbiórki świątyni w Lebedziewie otrzymał pop Józef Torba.

14 sierpnia 1886 – generalny gubernator warszawski wydaje decyzję o zamknięciu parafii rzymsko-katolickiej Terespol i przyłączeniu jej do parafii w Małowej Górze. Dziekan bialski ks. K. Szyszkowski zwlekał skutecznie z wykonaniem tej decyzji.

Tak wyglądała cerkiew w Kobylanach zaprojektowana przez arch. Syczugowa

22 października 1887 – wmurowano kamień węgielny pod budowę (za pieniądze rządu rosyjskiego) nowej, murowanej cerkwi w Kobylanach, w obecności płk. Nikołaja Dmitrijewicza Sołncewa z Warszawskiego General-Gubernatorstwa oraz licznych wiernych z Kobylan i okolicznych wsi. Projekt świątyni wykonał rosyjski akademik architekt Wiktor N. Syczugow.

22 lipca 1890 – nowy dziekan bialski ks. Wawrzyniec Brzozowski wykonuje dekret warszawskiego general-gubernatora o zamknięciu parafii i kościoła rzymsko-katolickiego w Terespolu. Jednocześnie władze carskie wydały zakaz pochówku zmarłych na cmentarzu w Michałkowie z udziałem księży katolickich (nie przestrzegano go, dokonując tajnych pogrzebów). Do legalnych pogrzebów katolickich powrócono po ukazie tolerancyjnym cara w 1905 roku.

1890 – zakończenie budowy cerkwi prawosławnej pw. Matki Boskiej Pokrowskiej Orędowniczki w Kobylanach. Zamontowano w niej ikonostas przywieziony przed wiekami z Białorusi z freskami czterech ewangelistów. Z poprzedniej cerkwi kobyłańskiej pozostał jedynie krzyż metalowy wieńczący dawniej kopułę. Umieszczono go tam, gdzie według tradycji w starej cerkwi był ołtarz.

1895 – murowana cerkiew unicka pw. Podwyższenia Krzyża Św. w Neplach, zbudowana w 1769 roku przez Franciszka Ursyna Niemcewicza, przejęta w 1875 roku przez prawosławnych, została teraz przez proboszcza Tichona Miszczenko poddana remontowi mającemu nadać jej charakter prawosławny. Projekt adaptacji świątyni wykonał eparchialny architekt Pokrowski. Następca Miszczenko – pop N. Wieleckij zbierał ruble nawet w Moskwie, i wybudował nad cerkwią piękną kopułę z krzyżem, wstawił nowe okna i drzwi, ogrodził świątynię nowym płotem. 27 listopada 1897 roku cerkiew została poświęcona przez archimandrytę z Jablecznej Hermana, z udziałem prawosławnego duchowieństwa z okolicznych parafii. Zebrało się około 300 prawosławnych parafian.

Organy z unickiej cerkwi w Neplach

ZNANI ZIEMIANIE Z GMINY TERESPOL

CZARTORYSCY

Z tego potężnego rodu litewskiego kilka osób związanych było z terenami nadbużańskimi.

Fryderyk Michał Czartoryski (1696 – 1775) – kasztelan wileński (1722), podkanclerzy litewski (1724), kanclerz wielki litewski (1752), właściciel nadbużańskiego Wołczyna, miał za żonę Monikę von Waldstein (1710 – 1792). Dwie córki zrodzone z tego związku: Antonina i Konstancja, połączyły się więzami małżeńskimi z Jerzym Detloffem Flemmingiem. Ze związku z Antoniną miał Flemming córkę – Izabelę.

August Aleksander (1697 – 1782), generał wojsk koronnych (1729), wojewoda ruski (1731), generał ziemi podolskiej (1750 – 58), miał za żonę Marię Zofię Sieniawską (1698 – 1771). Zrodzony z tego związku Adam Kazimierz (1734 – 1823), książę na Klewaniu i Żukowie, generał ziem podolskich (1758), komendant Korpusu Kadetów (1768), generał lejtnant wojsk litewskich (1777), austriacki marszałek polny, w dniu 19 listopada 1761 roku pojął za żonę Izabelę hrabinę von Flemming. Tak więc wnuczka Fryderyka Michała Czartoryskiego została żoną swego brata stryjecznego.

Książę August Aleksander Czartoryski

Izabela Czartoryska

Izabela i Adam Kazimierz Czartoryscy mieli dwóch synów: Adama Jerzego, księcia na Klewaniu i Żukowie (późniejszego przywódcę polskiej emigracji we Francji) oraz **Konstantego Adama**, właściciela dóbr międzyrzeckich i terespolskich.

Konstanty Adam Czartoryski, mieszkawiec Wiednia od 1828 roku, stał się w stolicy Austrii znanym mecenasem sztuki. W 1832 roku z pałacu Weinhaus urządził prawdziwą siedzibę sztuk pięknych i umiejętności oraz galerię obrazów. Gośćmi Konstantego Czartoryskiego w Wiedniu bywali sławni artyści: Berlioz, Liszt i inni wybitni muzycy wiedeńscy. Synowie księcia Konstantego przejęli zamiłowania artystyczne ojca: Konstanty Maria był redaktorem i autorem wydaw-

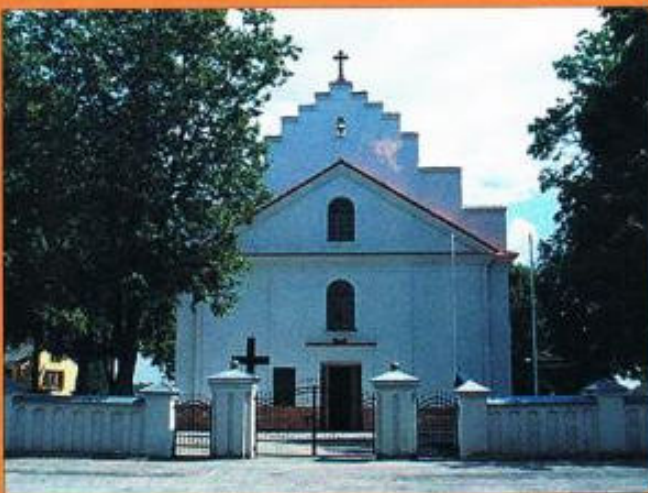
Książę Konstanty Czartoryski przyjaźnił się w Wiedniu z wybitnymi przedstawicielami ówczesnego świata muzyki m.in. z Hectorem Berlioziem i Franciszkiem Lisztem

*Cesarzski Wiedeń stał się od 1828 roku
miejszem zamieszkania księcia
Konstantego Adama Czartoryskiego*

nictw poświęconych muzyce i teatrowi, a Jerzy Konstanty – członkiem dyrekcji i prezesem wiedeńskiej Gesellschaft der Musikfreunde (z jego inicjatywy powstał budynek Musikverein przy Karlsplatz w Wiedniu).

Warto też pamiętać, że wcześniej książę Konstanty Adam Czartoryski ufundował w swoich dobrach międzyrzeckich murywaną świątynię grecko-katolicką w Drełowie (poprzednia – drewniana – spłonęła). Właśnie przy tej świątyni ponieśli śmierć unicy broniący swojej wiary – Rosjanie zastrzelili tu w 1874 roku 13 osób, a 28 ciężko ranili.

Kościół w Drełowie ufundowany przez księcia Konstantego Adama Czartoryskiego

Zgodnie z testamentem Stanisława Kierbedzia z 18 sierpnia 1896 roku majątek Nepłe przeszedł – po jego śmierci w 1899 roku – na córkę Zofię, jedną z dwu jego córek z drugiego małżeństwa z Marią Janowską. W 1901 roku – dopiero po śmierci ojca, którym opiekowała się przez lata – **Zofia Kierbedź** wyszła za mąż za Lubomira Dymśkę (który starał się o jej rękę od 14 lat), prawnika, późniejszego profesora uniwersytetu carskiego w Petersburgu, posła do III i IV Dumy rosyjskiej.

Lubomir Dymśka

Lubomir Jan Felicjan Dymśka był synem Kleofasa Dymśki, właściciela majątku Łuby w pow. Telsze (na Żmudzi). Jego dziad – Piotr Dymśka, ostatni podkomorzy tczewski, porucznik Insurekcji Kościuszkowskiej, legionista gen. Kniaziewicza, w armii Księstwa Warszawskiego odbył całą kampanię napoleońską 1812 roku, ranny pod Lipskiem w 1813 roku, zmarł w 1830 roku.

Kleofas (1820-1902) wyrastał w duchu patriotycznym, studiował w Dorpacie, w Bonn i w Paryżu – tu zetknął się z Mickiewiczem, Słowackim i Towiańskim (przyjął naukę tego ostatniego). W 1846 roku towarzyszył Mickiewiczowi w sławetnej audiencji u papieża. Po powrocie do kraju osiadł w dziedzicznym majątku Łuby, uwolnił włościan od pańszczyzny, zajmował się emancypacją i oświatą ludową.

Kleofas Dymśa miał z żoną Teresą Nałęcz-Górką 5 synów, w tym najmłodszego **Lubomira**, urodzonego w 1860 roku w rodzinnym majątku Łuby. Lubomir ukończył gimnazjum w Mittawie, a później wydział prawny Uniwersytetu w Petersburgu. Z tytułem kandydata nauk prawnych został pracownikiem naukowym Uniwersytetu w Petersburgu. Ale porzucił karierę naukową i zajął się działalnością

Pałac w Neplach przebudowany przez Lubomira Dymśę w 1904 roku (widok od frontu)

Pałac w Neplach (widok od ogrodu)

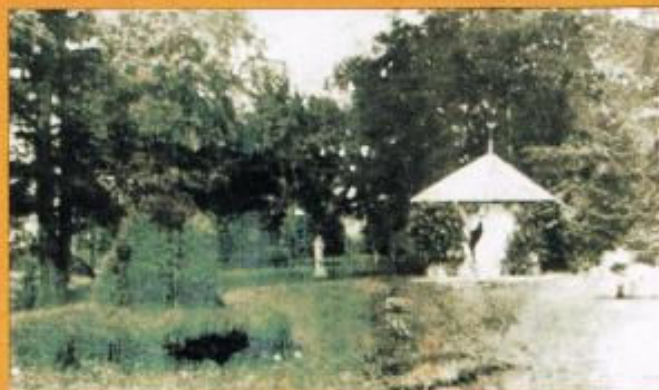
społeczną i polityczną. Był jednym z najwybitniejszych członków polskiej kolonii w stolicy Rosji, posłem z Siedleckiego do III i IV Dumy Państwowej (quasi parlamentu carskiej Rosji). Wsławił się dzielną obroną Chełmszczyzny i Podlasia słowem w Dumie i piórem w prasie i książkach, protestując przeciwko wydzieleniu z Królestwa Polskiego i przyłączeniu do Rosji regionu przeznaczonego przez rosyjskich nacjonalistów do pełnego zrusyfikowania. Między innymi wydał własnym sumptem

w języku polskim, rosyjskim i francuskim książkę pt. „*Sprawa chełmska*”, w której przy pomocy danych statystycznych obalał tezy rządu rosyjskiego. Dymśa przyczynił się w pewnym stopniu do ukazania tolerancyjnego cara z 1905 roku, do odrodzenia licznych parafii rzymsko-katolickich nad Bugiem. Dom Dymśów w Petersburgu był ważnym ośrodkiem polskości.

Dymśowie zapisali się też pięknie w działalności charytatywnej na rzecz wsi – w 1903 roku założyli w swoim dworze w Neplach tzw. ochronkę, czyli polską szkołę, początkowo tajną. Dzieci uczono w czworaku piętrowym nad Krzną. Z własnych pieniędzy utrzymywali 2 polskie nauczycielki, kupowali dzieciom wszystkie książki i pomoce naukowe. Urządzili też ambulatorium i łaźnię dla chorych pracowników folwarku i włościan. Po 1905 roku Dymśa wystarał się w Petersburgu o zgodę władz na utworzenie prywatnej polskiej szkoły elementarnej w Neplach.

Po 1919 roku żona i córka Dymśy pomagały powracającym z Rosji mieszkańcom Nepli, wyprowadzonym w 1915 roku ze wsi przez prawosławnego popa Eugeniusza Malerowa i ewakuowanym przez wojsko rosyjskie w głąb Rosji.

W 1915 roku Kozacy spalili dwór w Neplach „*żeby żołnierze niemieccy nie mieli gdzie nocować*”. Lubomir Dymśa bardzo przeżywał losy mieszkańców ziem nadbużańskich gnębionych przez Kozaków, wypędzanych z domów rodzinnych, i oczy-

Altan w parku nepeleńskim – fot. ok. 1905 r.

wiście spalenie swojego pałacu w Neplach. Po powrocie z posiedzenia Dumy zasłabł w swoim domu w Petersburgu. Zmarł na rękach swego wiernego lokaja Konstantego Drapuna 1 grudnia 1915 roku (zapewne na atak serca lub wylew krwi do mózgu). Został pochowany w kościele pw. św. Stanisława w Petersburgu.

Po śmierci Lubomira wdowa Zofia przebywała z córką przez pewien czas u swojej rodziny, w Szwecji. Wiosną 1919 roku matka i córka na stałe sprowadziły się do Nepli. Zofia z Kierbedziów Dymaszowa sprzedawała część ziemi z majątku po ojcu we Włoszech, żeby odbudować dwór w Neplach. Nie udało się to jej w pełni, bo

Kościół pw. św. Stanisława w Petersburgu

zupełnie nie nadawała się do prowadzenia gospodarstwa rolnego. Jej córka była przed wojną opiekunką Koła Młodzieży Katolickiej w Neplach. Zofia z Kierbedziów Dymaszowa samotnie gospodarzyła w Neplach do 1940 roku. Majątek po II wojnie znacjonalizowano.

W 1922 roku miała miejsce wielka powódź w Piotrogradzie. Wody Newy zalały podziemia kościoła św. Stanisława. Zofia Dymaszowa zdołała wystarać się o zgodę na przewiezienie trumny ze zwłokami Lubomira z Piotrogradu do Warszawy. Nabożeństwo odprawił tam arcyb. E. Ropp, ostatni biskup mohylewski. Pogrzeb powtórny odbył się na Powązkach w Warszawie. Pleban nepelski ks. Jan Nojszowski odprawił tu mszę żałobną (jako proboszcz żony zmarłego). Zwłoki

Zofia Dymaszowa z córką Zofią

Lubomira spoczęły w podziemiach kościoła cmentarnego na Powązkach.

W czasie II wojny Zofii Dymaszowej, udało się w 1940 roku przedostać wraz z kuzynką Zofią Romerową do Włoch i tu zamieszkała w rodzinnym majątku ojca w Semigalii. Zmarła tam w wieku 93 lat w 1963 roku.

Jej córka, też Zofia, w 1933 roku wyszła za mąż za rotmistrza WP Jerzego Jelskiego. W 1939 roku, po wybuchu wojny, wyjechała do Wilna, gdzie mąż pełnił służbę wojskową. Po 17 września 1939 roku udało im przedostać się przez Żmudź na Zachód. W Wlk. Brytanii Zofia pracowała w Czerwonym Krzyżu, a mąż był oficerem WP i wziął udział w operacji normandzkiej. Po wojnie Jelscy zamieszkali na południu Francji, a po śmierci matki Zofii

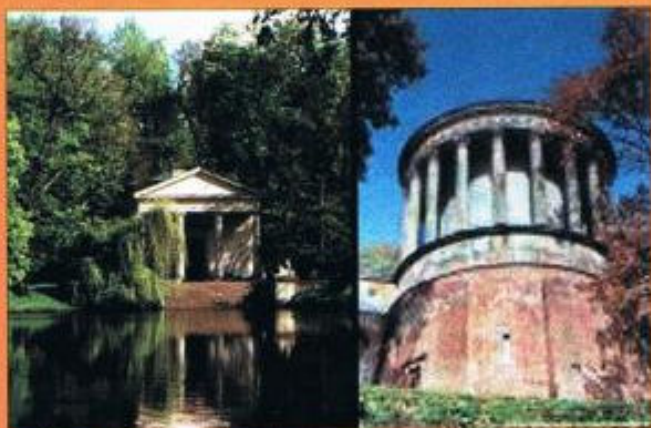

Zofia Jelska

Dymaszowej przenieśli się do Semigalii i tu prowadzili gospodarstwo rolne, uprawiając winną latorośl, pszenicę i hodując bydło. Jerzy Jelski zmarł w 1974 roku. Zofia Jelska, ur. w 1902 roku, utrzymywała kontakty z krajem jeszcze w latach 90-tych. Zmarła w wieku 102 lat.

JASZCZOŁDOWIE

Wojciech Jaszczołd urodzony w 1763 roku w Jaszczołdach w Ziemi Drohickej, zmarły 22 marca 1821 roku w Warszawie (został pochowany na cmentarzu świętokrzyskim „na Koszykach” przy kościele pw. Św. Krzyża), był rzeźbiarzem, malarzem i biegłym dekoratorem, przedstawicielem romantyzmu. Kształcił się w malarstwie u Bacciarellego i Smuglewicza, był projektantem wewnętrznego układu Sybilli i Domku Gotyckiego w Puławach. Później pracował w Wilanowie przy wykonaniu gabinetu chińskiego, pracował też w charakterze ogrodnika-dekoratora nad urządzeniem, założonej w 1776 roku Arkadii koło Łowicza. Brał też udział w ozdabianiu słynnej Zofiówki, którą w 1795 roku założył Szczęsny Potocki w Humaniu.

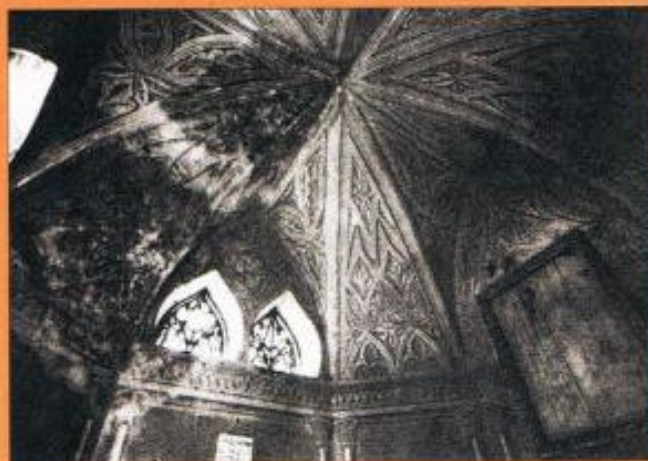

Arkadia koło Łowicza i świątynia Sybilli w Puławach
(www.cosma.republika.pl/historia)

Syn Wojciecha – **Franciszek** (1808 – 1872), uczęszczał na kursy architektury na Uniwersytecie Warszawskim, od 1832 roku pracował w budownictwie.

Pierwszą samodzielną realizacją architektoniczną Franciszka Jaszczołda była kaplica grobowa w Neplach, wzniesiona w 1828 roku na zlecenie Kaliksta Mierzejewskiego, na skraju skarpy nadrzecznej, na wysokiej podmurówce z ciosu. Każdą z sześciu elewacji tej niewielkiej budowli ujmują w narożach trzy smukłe kolumnienki z kapitelami w postaci liści lotosu. Witrazowe okienka mają wystrój cebulasty.

Wewnątrz kaplicy Jaszczołd umieścił freski iluzjonistyczne naśladowujące sztukaterie.

Wnętrze kaplicy grobowej Mierzejewskich w Neplach – dzieło Franciszka Jaszczołda

Franciszek Jaszczołd, właściciel Kobylan, później projektował wiele siedzib ziemiańskich na Litwie, w tym pałac Wandalina hr. Pusłowskiego w Mereczowszczyźnie (1838), pałace w Wistyczach i Kowerdziakach koło Brześcia; według jego projektu rozbudowano pałac w Korczewie koło Siedlec (zbudowany w latach 1734-36 dla Wiktoryna Kuczyńskiego przez ówczesnego architekta Radziwiłłów Konceni'ego Boni). Franciszek Jaszczołd zbudował też i urządził w stylu gotyckim pałac w Petrykozach, Rozkoszy koło Konstantynowa, rezydencję Kaliksta Mierzejewskiego w Neplach oraz pałace dla Orzeszków, Szydłowskich, księcia Wittgensteina i kaplicę grobową neoromańską Kotwiczów na cmentarzu w Michaliszkach (woj. wileńskie, Litwa).

Pałac w Korczewie
(www.polinow.pl/turystyka/okolice_losic/zdjecia/korczew)

Grobowiec właścicieli Kobylan – Rudnickich, dzieło ich zięcia Franciszka Jaszczołda (cmentarz unicki, obecnie prawosławny, w Kobylanach)

W 1870 roku jego dobra Kobylany Nadbużne przeżywały kryzys gospodarczy. Architekt nie mógł spłacić rat w Towarzystwie Kredytowym Ziemskim, chciano go więc wystawić na licytację. Ale miejscowa szlachta, niezwykle dumna z poczynañ

Pomnik Franciszka Jaszczołda na cmentarzu w Kobylanach

architektonicznych Jaszczołda, zrobiła zbiórkę pieniędzy i uratowała sąsiada od plajty. Między innymi pomógł mu Kajetan Kraszewski, właściciel Romanowa koło Wisznic, brat słynnego pisarza Józefa Ignacego.

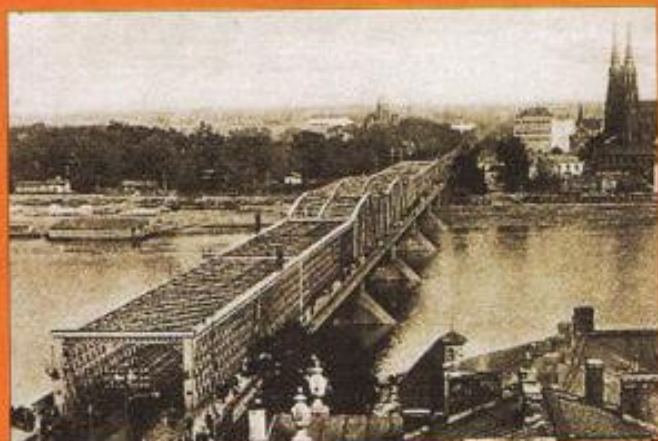
Franciszek Jaszczołd, wybitny polski architekt, zmarł 6 września 1873 roku. Pochowany został na cmentarzu unickim w Kobylanach Nadbużnych.

KIERBEDZIOWIE

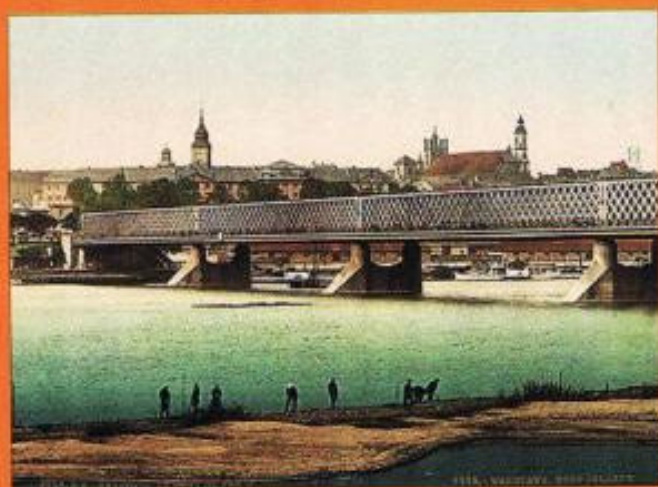
Stanisław Kierbedź – ur. w 1810 roku w Nowym Dworze w pow. Poniewież, pochodził z szacownej rodziny ziemiańskiej na Żmudzi. Był synem **Waleriana** – ziemianina, właściciela dwóch zasobnych wsi: Nowy Dwór i Pokierszyn w pow. Szawle. Stanisława urodziła druga żona Waleriana – Wiktoria z Eydrygiewiczów. Otrzymał on bardzo staranne wykształcenie – ukończył gimnazjum klasyczne w Kownie, studiował fizykę i matematykę na uniwersytecie wileńskim w latach 1826-28., potem studiował w Instytucie Korpusu Inżynierów Komunikacji w Petersburgu, który ukończył w 1831 roku z 2. lokatą. Następnie wykładał w tym Instytucie oraz w szkołach wojskowych Petersburga budownictwo i mechanikę praktyczną. W latach 1837-38 kształcił się w Europie Zachodniej, potem – do 1849 roku – był pedagogiem w Petersburgu. Zajmował się budową rzymsko-katolickiego kościoła św. Stanisława w Petersburgu. Budował imponujące mosty, m. in. zbudował z lanego żelaza na Newie słynny most Błagowieszczeński. Warunki pracy były bardzo trudne (duża głębokość Newy – 12 m i silny prąd wody), stąd prace trwały aż 8 lat, od 1842 do 1850 roku. Powstał most o 8 przęsłach stałych i jednym zwodzonym, długości 342 m i szerokości 20 m. Car Mikołaj I był tak zachwycony mostem, że w dniu jego otwarcia (18 listopada 1850 roku) Kier-

bedź otrzymał od imperatora niebywały awans – z majora na general – majora.

Wielkim osiągnięciem technicznym Kierbedzia był pierwszy stały most żelazny na Wiśle w Warszawie, zbudowany na kamiennych podporach w latach 1861-63, zwany Aleksandrowskim. Służył on warszawiakom aż do zniszczenia go przez Niemców w 1944 roku (przed II wojną nazywany był mostem Kierbedzia). Z jego podpór korzysta obecnie most Śląsko-Dąbrowski.

*Most Kierbedzia przed II wojną światową
(J. Kasprzycki „Korzenie miasta”)*

W 1851 roku Stanisław Kierbedź został głównym inżynierem budowy drogi żelaznej Warszawa – Petersburg. Od 1858 roku był członkiem honorowym Petersburskiej Akademii Nauk, a od 1861 roku – naczelnikiem VII Okręgu Komunikacji w Warszawie obejmującego Królestwo Polskie. Był też członkiem Rady Stanu i Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego. W latach 1863-1891 pracował w Ministerstwie Komunikacji w Peters-

*Inż. Stanisław Kierbedź
w mundurze carskiego
generała*

burgu. Zawsze czuł się Polakiem – dotował kościoły katolickie w Petersburgu, swój bogaty księgozbiór jeszcze za życia przekazał bibliotece Politechniki Lwowskiej. Jego dom w Petersburgu był zawsze otwarty dla Polonii, wspomagał hojnie rodaków potrzebujących pomocy.

W 1891 roku podał się do dymisji i przeniósł się do Warszawy. W Semigalii koło Ankony we Włoszech miał posiadłość, gdzie odpoczywał oddając się rolnictwu i ogrodnictwu. Wcześniej, 3 stycznia 1880 roku, kupił majątek Neple od Ferdynanda i Klementyny Rudnickich za sumę 92 300 rubli. Zmarł w 1899 roku i został pochowany na Powązkach. Majątek Neple zapisał swojej młodszej córce Zofii.

Był żonaty dwukrotnie, najpierw z Pauliną Montrymowicz, a następnie z Marią Janowską. Z tą drugą miał pięciu synów i dwie córki, w tym Zofię.

*Grobowiec
Kierbedziów
na warszawskich
Powązkach*

KUCZYŃSCY

Franciszek Kuczyński był początkowo plenipotentem właściciela dóbr Koroszczyn barona de Bocka, później właścicielem dóbr Koroszczyn, prezesem Trybunału Cywilnego Guberni Lubelskiej, a następnie radcą stanu. Jego synem był **Edward Michał Kuczyński**.

Franciszek Kuczyński kupił dobra Koroszczyn z częścią na wsi Dobryń 31 maja 1835 roku od Teresy Ludwiki z Łopuskich baronowej de Bock za sumę „dwakroć pięćdziesiąt tysięcy” złotych polskich, zaś folwark Samowicze przejął od rządu Królestwa Polskiego drogą zamiany części swoich dóbr.

Syn Edwarda Kuczyńskiego – **Leon**, właściciel Koroszczyna przed II wojną światową, był z zawodu agronomem. Bardzo aktywnie działał społecznie – był przed II wojną światową prezesem Okręgowego Towarzystwa Rolniczego w Białej Podlaskiej i prezesem Narodowej Demokracji w pow. białskim.

W latach 30. XX wieku Skarb Państwa wykupił przymusowo część gruntów majątku Koroszczyn pod budowę lotniska wojskowego w Małaszewiczach. Leon Kuczyński przeznaczył pieniądze otrzymane za sprzedaż gruntów na intensyfikację produkcji rolnej. Jako jeden z pierwszych właścicieli ziemskich na terenie nadbużańskim stosował na szeroką skalę nawozy sztuczne. Wybudował przed dworem drewniany magazyn zbożowy oraz przebudował browar na czworak da sużby folwarcznej.

We wrześniu 1939 wojska sowieckie zdewastowały pałac i park Kuczyńskiego. W czasie okupacji hitlerowskiej Leon Kuczyński działał w Polskim Komitecie Opieki Społecznej. Za działalność konspiracyjną został osadzony przez Niemców w Auschwitz i tam zamordowany.

Córka ostatniego właściciela Koroszczyna Teresa Bogna Kuczyńska w 1997 roku odkupiła od Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa pałac i osiadła w rodzinnym Koroszczynie. Zmarła w 2005 roku.

Pałac Kuczyńskich w Koroszczynie z połowy XIX wieku, zbudowany wg projektu znanego architekta Henryka Marconiego

Kalikst Mierzejewski – herbu Szeliga (1787 – 1854), syn strażnika polnego koronnego Józefa Wojciecha, urodził się w dobrach swoich rodziców Montwica. Był wnukiem Walentego, strażnika koronnego, w czasie Sejmu 4-letniego jednego z najbardziej aktywnych posłów, człowieka wielce przedsiębiorczego i zapobiegliwego (był dzierżawcą królewskiej w pow. stryjskim w latach 1771-94, dóbr sławatyckich Karola Stanisława Radziwiłła od 1778 roku i plenipotencji dóbr kodeńskich Elżbiety z Branickich Sapieżyny). Kalikst ożenił się w 1816 roku z Julią Orzeszko – córką Eleonory z Niemcewiczów Orzeszko. Julia odziedziczyła w 1817 roku połowę Nepli po Ignacym Ursynie Niemcewiczu, a drugą połowę majątku kupiła od Stanisława Ursyna Niemcewicza – brata Ignacego – za sumę 135 tys. złp.

W 1817 roku Kalikst został marszałkiem szlachty powiatu brzesko-litewskiego, a w latach 1820 i 1830 wybierano go posłem na Sejm Królestwa Polskiego z województwa podlaskiego.

Według Władysława Wężyka („Kronika rodzinna”) Mierzejewski był człowiekiem lekkomyślnym, który lubił bawić się, polować i dobrze zjeść. Stres wywołany działalnością publiczną odreagowywał przygotowując różne gastronomiczne przysmaki, a szczególnie ryby w sosie. Oprócz sztuki kucharskiej ulubionym hobby marszałka i posła były hodowla kamelii i polowania z sieciami na wilki, a „najświetniejszymi wspomnieniami z jego życia były czasy, w których cesarz Aleksander spędzał po kilka dni w mahoniowym biwaku...” (w Neplach – przyp. autora).

Car Aleksander I przebywał w Neplach u Mierzejewskich kilka razy. Specjalnie dla niego Mierzejewski zbudował budynek zwany „Biwakiem”, z którego car mógł oglądać całą okolicę, w tym Brześć.

Z piękną żoną Mierzejewskiego – Julią i carem Aleksandrem wiązały się miłosne plotki. Urodzony w 1823 roku młodszy syn Mierzejewskich miał być owocem nieformalnego związku Julii z carem. Chłopiec otrzymał imię niedwuznacznie na to wskazujące – Cezar Aleksander. Car Aleksander I był w 1825 roku ojcem chrzestnym Cezara Aleksandra. W czasie remontu pałacu w Neplach przez Lubomira Dymśkę w 1904 roku, służący znalazł paczkę listów miłosnych pisanych przez cara do Julii Mierzejewskiej.

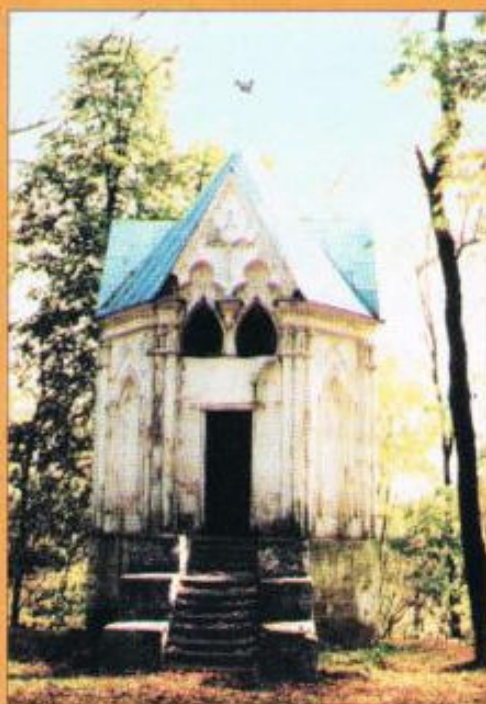
Car Aleksander I przybywał do Nepli do pięknej Julii Mierzejewskiej.

Tzw. „Biwak” w Neplach – budynek specjalnie wzniesiony dla cara Aleksandra I

Mierzejewscy mieli wielkiego pecha – stracili dwóch swoich synów – najpierw w 1826 roku zmarł najmłodszy Cezar Aleksander w wieku 2 lat i 9 miesięcy (pochowano go na cmentarzu nepelskim), a 12 listopada 1828 roku – pierworodny Juliusz August w wieku 11 lat i 7 miesięcy. Dorosłego wieku dożyły tylko córki Mierzejewskich.

Jakby nie dość było nieszczęść w 1854 roku pożar zniszczył wspaniałą rezydencję Mierzejewskich w Neplach. Zgnębiony nieszczęściami Kalikst Mierzejewski zmarł 19 kwietnia 1854 roku w swoim domu w Neplach, w 48 roku życia. Zwłoki jego zostały pogrzebane – za zgodą Kurii Diecezjalnej – w rodzinnej kaplicy nepelskiej, wzniesionej w 1828 roku według projektu Franciszka Jaszczołda.

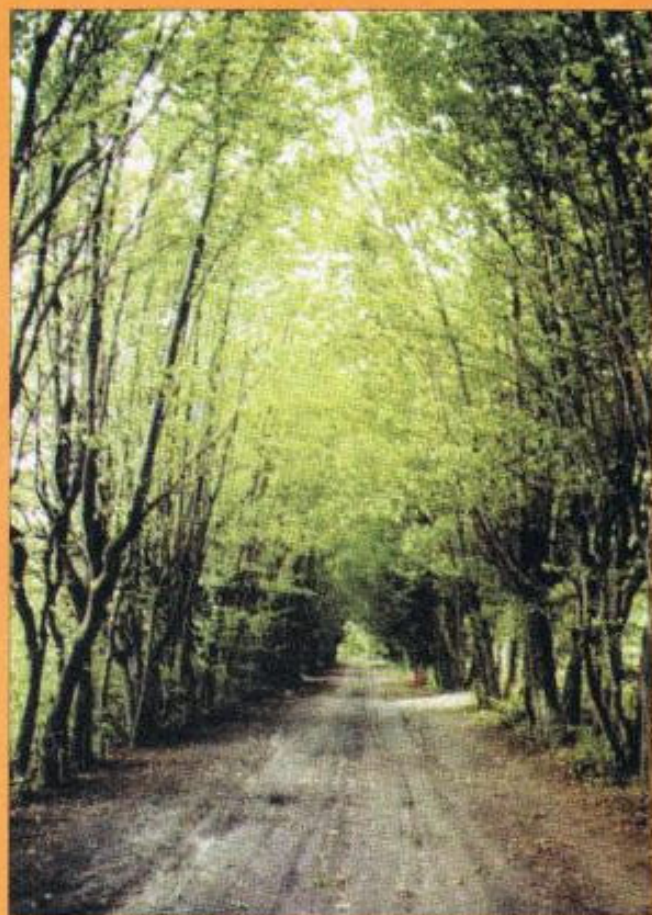

Kaplica nagrobna w Neplach

Córka Mierzejewskich Aleksandra wyszła za mąż za emigranta politycznego Gustawa Pfaffins. Decyzją Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z 12 czerwca 1852 roku uznana została za emigrantkę i majątek jej skonfiskowano. Urzędnicy carscy postanowili skorzystać z okazji i skonfiskować także jej spadek po ojcu Kalikście. Ale córka okazała się sprytniejsza – 20 marca

1852 roku w Berlinie zrzekła się notarialnie wszelkich praw do spadku po ojcu, do Nepli. Mimo to Rząd Gubernialny Siedlecki i naczelnik powiatu bialskiego usiłowali zabrać wdowie majątek po mężu. Julia walczyła o Neple przez 5 lat. Dopiero 3 kwietnia 1858 roku Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu uznała, że nie można skonfiskować Nepli, bo Kalikst w testamencie sporządzonym 4 stycznia 1839 roku w Dreźnie, nie uczynił córce Aleksandrze żadnego zapisu szczególnego.

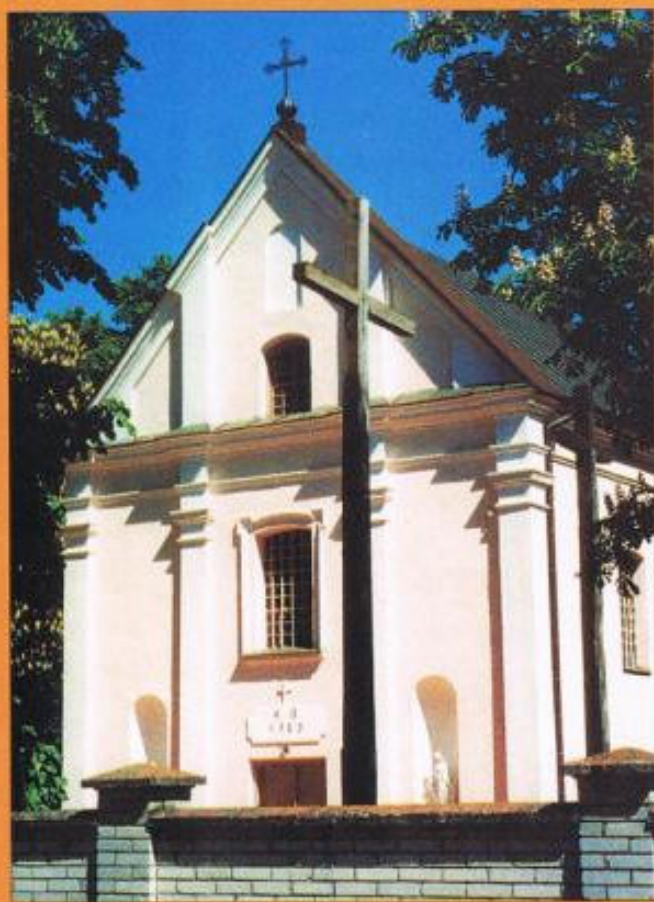
W 1859 roku Mierzejewska oddała folwark Samowicze Nepelskie Teofilowi Wolskiemu. Neple sprzedała ostatecznie 11 czerwca 1863 roku generałowi mjr wojsk cesarsko-rosyjskich Piotrowi Kornilowiczowi za kwotę 451 666 złp czyli 67 750 rbs. Julia zmarła w 1867 roku w Lipsku, zapewne u córki baronowej Aleksandry z Mierzejewskich Gustawowej Pfaffins.

Aleja grabowa w parku w Neplach – jeden z ostatnich śladów dawnego świetnego zespołu parkowego Mierzejewskich i Dymśzów

Niemcewiczowie, jeden z najstarszych rodów litewskich, herbu Rawicz, związani byli z Neplami przez ponad 100 lat. W I połowie XIX wieku posiadał je **Aleksander Ursyn Niemcewicz** – syn Andrzeja, stolnika witebskiego i starosty hniewczyskiego. Miał też Kleniki i Skoki położone po drugiej stronie Bugu. W 1765 roku Kleniki i Skoki zapisał synowi **Marcelowi Ursynowi** – sędziemu brzeskiemu kapiturowemu, miecznikowi poznańskiemu i brzeskiemu (jego z kolei synem był najślynniejszy z rodu – **Julian Ursyn Niemcewicz**), a Neple z wsiami Samowicze Zabuze, Kuzawka i część Mokran podarował drugiemu synowi **Franciszkowi Ursynowi**, sędziemu ziemskiemu województwa brzeskiego, posłowi na sejm elekcyjny w 1764 roku, cześnikowi brzeskiemu.

Franciszek Ursyn, żonaty z Anną z Korotyńskich, ufundował w 1769 roku w Neplach murowaną cerkiew unicką,

Cerkiew unicką w Neplach ufundował w 1769 roku Franciszek Ursyn Niemcewicz

a prawdopodobnie w 1786 roku wystawił tu murowany lamus dworski (Skarbczyk). Po śmierci Franciszka Ursyna w 1795 roku Neple Wielkie (polskie) i Neple Stare (po wschodniej stronie Bugu) objął jego syn **Ignacy**. W młodości ukończył on Korpus Kadetów w Warszawie, potem był szambelanem króla Stanisława Augusta Poniatowskiego i miał urząd radcy województwa podlaskiego.

Skarbczyk w Neplach

Ignacy gościł w Neplach cara Aleksandra I. Zmarł w 1816 roku bezzennie, jako stary kawaler. Ojca i syna, Franciszka Ursyna oraz Ignacego, pochowano w podziemiach cerkwi nepelskiej. 1/2 majątku Neple przeszła na córkę Franciszka i siostrę Ignacego Niemcewicza – Eleonorę, żonę Benedykta Orzeszko – szambelana królewskiego, a po jego śmierci małżonkę Tadeusza Sadowskiego. Po Eleonorze 1/2 majątku Neple odziedziczyła jej córka z pierwszego małżeństwa – Julia Orzeszko. Drugą połowę Nepli trzymał Stanisław Niemcewicz (1753 – 1817), poseł na Sejm Czteroletni, dowódca 32 chorągwi w II Brygadzie Kawalerii Narodowej, zwanej też Pińską, uczestnik wojny 1792 roku i Powstania Kościuszkowskiego, generał major Wojska Polskiego, a po utracie niepodległości – marszałek guberni grodzieńskiej i później – od 1816 roku cywilny gubernator grodzieński. Sprzedał on swoją część rodzinnego majątku Julii z Orzeszków Mierzejewskiej za 135 tys. złp. Ta zaś wniosła Neple w wianie Kalikstowi Mierzejewskiemu

ROZDZIAŁ VIII

XX wiek

W XX wiek mieszkańcy ziem nad Krzną i Bugiem wkroczyli w atmosferę rosnącego ucisku ze strony carskiego zaborcy. „Oporni” unicy mimo licznych represji władz rosyjskich kontynuowali swą walkę o religijną i narodową tożsamość. Symbolem oporu religijnego były wydarzenia w Bohukałach w 1897 roku. Wójt gminy Aleksander Sterniczuk, gorliwy sługa Rosjan i zawzięty prześladowca unitów, postanowił – podczas spisu powszechnego ludności w cesarstwie rosyjskim – zarejestrować wszystkich mieszkańców gminy jako prawosławnych. Mieszkańcy podnieśli bunt. Rosyjscy żołdacy aresztowali 83 „opornych” z Bohukał, ale ci nie poddali się i doprowadzili do procesu sądowego w Warszawie, który wójt i de facto Rosjanie przegrali.

Znaną z oporu wsią w gminie Kobylany Nadbużne był też Błotków. W 1899 roku 40 włościan z Kobylan odmówiło pełnienia nocnej straży przy cerkwi terespolskiej. Rosjanie ukarali ich grzywną i aresztem. W tej gorącej atmosferze rząd rosyjski podjął 25 lutego 1900 roku decyzję o skasowaniu rzymsko-katolickiej parafii w Malowej Górze (wcześniej uczyniono to Terespolu). Wiernym pozwolono korzystać z kościołów w Janowie Podl. i Białej Podl., odległych o 30-35 km. Tę oczywiście antypolską i antykościelną decyzję zatwierdził osobiście car Mikołaj II. Walka o rząd nad duszami mieszkańców terenów nadbużańskich przyniosła jednak Rosjanom porażkę w 1905 roku, z chwilą wydania tzw. ukazu tolerancyjnego cara.

*Kościół w Malowej Górze
służył też wiernym z terenu obecnej gminy Terespol*

1901 – na polach wsi Polatycze, gdzie miała miejsce I faza bitwy Sierakowskiego z Suworowem w 1794 roku, rosyjskie Ministerstwo Wojny oraz dowództwo 19 garnizonu Twierdzy Brzeskiej wystawiły na szczycie kurhanu – mogiły żołnierzy polskich i rosyjskich wówczas poległych – obelisk imitujący stos regularnych, niepolerowanych granitowych bloków kamiennych, zwieńczonych białym, marmurowym krzyżem. Od strony wschodniej pomnika, w niszy, umieszczono obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem na ręku. Nad niszą znajdowała się tablica ze złożonym napisem w języku rosyjskim: *„Pamięci suworowskich wspaniałych bohaterów poległych w walkach z Polakami 8 IX 1794 r.”* Na południowej stronie obelisku Rosjanie umieścili nazwiska swoich poległych, a na północnej – inskrypcję nagrobną. Pomnik z kurhanem ogrodzono w sposób specyficzny, przy pomocy 8 wrytych w ziemię luf armat fortecznych z twierdzy brzeskiej,

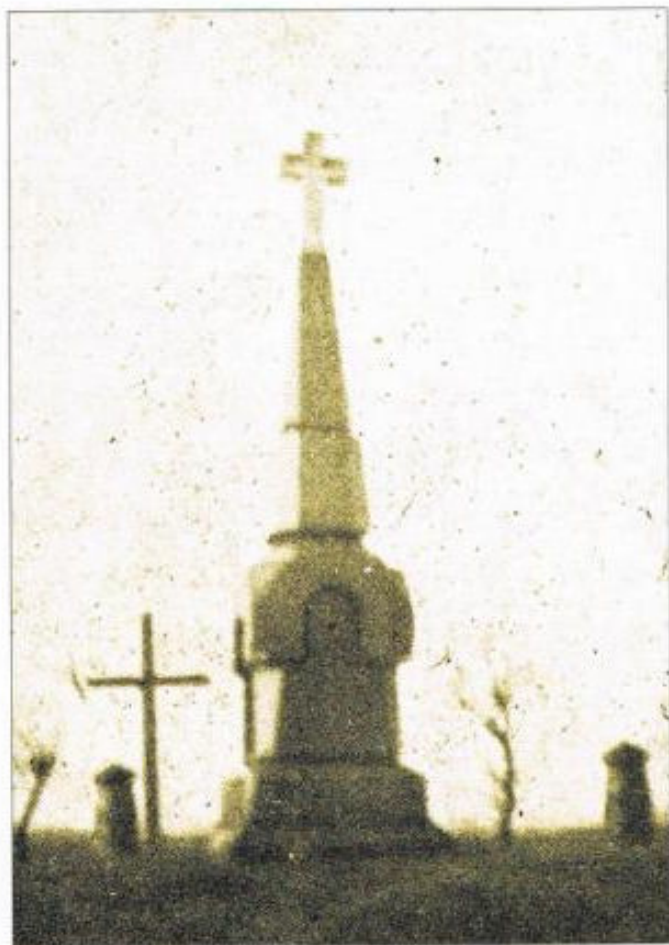
połączonych łańcuchem. Po I wojnie światowej tablice rosyjskie usunięto z pomnika. Umieszczono nowy napis w jęz. polskim: *„Żołnierzom armii polskiej i rosyjskiej poległym w bitwie pod Terespołem w roku 1794”*.

1901 i 1902 – zarodowa obora była holenderskiego i zarodowa chlewnia wielkiej białej rasy angielskiej Edwarda Kuczyńskiego z Koroszczyna otrzymały złote medale na wszechrosyjskiej wystawie rolnej w Moskwie.

22-23 października 1902 – w Koroszczynie uroczyste odsłonięto pomnik na zbiorowej mogile żołnierzy polskich i rosyjskich wzniesiony na polach folwarku Kuczyn, przy drodze z Terespoła do Malowej Góry po której wycofywali się w 1794 roku żołnierze polscy. Zginęło ich tu około 1000. Napisy w języku rosyjskim głosiły: *„Bratnia mogiła rosyjskich i polskich żołnierzy poległych w bitwie Suworowa z Sierakowskim 18.09.1794 r.”* oraz: *„Panie pamiętaj o sługach Twoich tu leżących”*. Na każdym z 4 rogów prostokątnej mogiły umieszczono lufę armatnią pochyloną w kierunku cokołu. Na uroczystość przybyli żołnierze carscy z Twierdzy Brzeskiej, władze guberni siedleckiej, mieszkańcy Terespoła, Dobrynia i Koroszczyna, duchowieństwo prawosławne. Pomnik uległ zniszczeniu w czasie I wojny światowej.

Początek XX wieku – Rosjanie przystąpili do kolejnej rozbudowy Twierdzy Brzeskiej. Na Przedmościu Terespolskim powstały forty polowe i pozycje obronne w Kobylanach, Koroszczynie, Lebiedziewie, Łobaczewie, Lechutach i Żukach oraz prochownie w Kobylanach i Terespołu.

1904-1906 – restauracja pałacu w Neplach przeprowadzona przez Lubomira Dymśkę z wykorzystaniem bryły pałacu Mierzejewskiego. Dwukondygnacyjny, wysoko podpiwniczony budynek, z frontu miał balkon

Pomnik w Polatyczach

Fort w Kobylanach

oparty na 6 kolumnach. Z przedpokoju wchodziło się do przestronnego hallu. W jego lewym rogu były schody na piętro. Pokój narożny po lewej stronie hallu służył jako gabinet. Szerokość hallu od strony ogrodu zajmował wielki, wysunięty ryza-litem 8-mioboczny salon, a sąsiedni pokój narożny mieścił zbiory biblioteczne. Do hallu i salonu z prawej strony przylegała sala jadalna na całą szerokość budynku, z oknami na przestrzał. Pozostałe pokoje na parterze i piętrze miały charakter mieszkalny. Piece kaflowe, posadzki parkietowe w jodełkę i kominek, były tylko w hallu. Hall na obu kondygnacjach był miejscem prezentacji trofeów myśliwskich prof. Dymczy – wypchanego niedźwiedzia, aligatora zastrzelonego przez dziedzica w końcu XIX wieku w Ameryce. Pałac był lewym bokiem zwrócony do opadającej ku rzece Krznie wysokiej skarpy, poniżej której rozciągały się liczne stawy. Pałac otaczał park krajobrazowy o powierzchni 5 ha.

17 kwietnia 1905 – po ukazie tolerancyjnym cara Mikołaja II zapisani przemocą ukazem cara z 1875 roku na prawosławie, mieszkańcy gminy Kobylany masowo wstępowali do Kościoła rzymsko-katolickiego, wpisując się do księgi *Liber conversorum*. 21 grudnia 1905 roku generalny gubernator warszawski wyraził zgodę na otwarcie kościoła w Terespolu. Urzędnicy carscy bojkutowali jednak ukaz i świątyni nie chcieli otworzyć. Pierwszą po latach mszę odprawiono w 1906 roku. W 1907 roku do prawosławia przyznawało się już tylko 92 stałych mieszkańców Terespoła, ale parafia prawosławna była nadal bardzo liczna, bo w mieście stacjonowało około 700 Rosjan – żołnierzy i urzędników carskich.

1905-1907 – na tzw. Kosominie w Samowiczach Stefan Tomaszuk utworzył tajną szkołę polską. We własnym domu uczył 34 dzieci. Po donosie do władz carskich, zagrożony aresztowaniem, przerwał nauczanie.

8 stycznia 1906 – na drewnianym moście na Krznie w Neplach powitano księdza Aleksandra Fijałkowskiego, który jechał objąć reaktywowaną w wyniku ukazu tolerancyjnego cara parafię rzymsko-katolicką w Malowej Górze. Witał go m. in. kowal dworski Gromadzki. Ksiądz odprawił w kaplicy dworskiej w Neplach pierwszą od 1875 roku mszę św. Już 2 lutego wierni zbudowali w Malowej Górze szopę – drewnianą kaplicę mogącą pomieścić 1000 wiernych. Pierwszą mszę św. odprawiono w niej 2 lutego, w święto MB Gromnicznej. W nabożeństwie uczestniczyli wierni z Nepli, Starzynki, Samowicz, Łęg i in.

Styczeń 1906 – na zebraniu gminnym w Kobylanach mieszkańcy nadbużańskich wsi wysunęli żądanie całkowitego spolzczenia samorządu gminnego i szkoły oraz autonomii Królestwa Polskiego. Podjęli też bojkot płacenia podatków władzom carskim.

4 lutego 1906 – w efekcie ukazu tolerancyjnego cara otwarto kościół parafialny w Terespolu, nieczynny od 1900 roku. Proboszczem został ks. Aleksander Arciszewski. Wiosną po raz pierwszy dokonano święcenia pól – uroczysta procesja przeszła od kościoła w Terespolu przez Kosomin w kierunku Kukuryk i Samowicz.

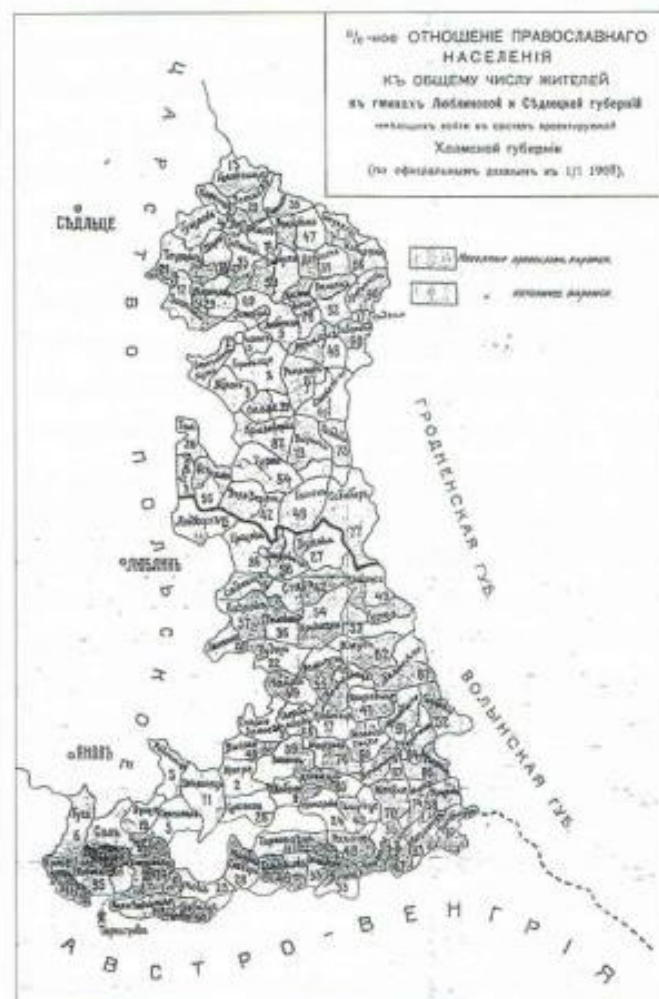
1908 – władze carskie wybudowały jednoklasową szkołę (rosyjską) w Neplach.

Szkoła w Neplach z 1908 roku

1908 – w Małaszewiczach zmarła Eliena Amuratowna Iljaszewicz – ostatnia właścicielka „tatarszczyzny” na terenie obecnej gminy Terespol (o powierzchni 198 mórg).

1912 – Rosjanie sfinalizowali pojawiające się od blisko pół wieku projekty wydzielienia Chełmszczyzny i Podlasia z Królestwa Polskiego. Aby zrusyfikować w pełni tereny nadbużańskie carat utworzył odrębną gubernię chełmską i powiązał ją wieloma administracyjnymi związkami z Generalnym Gubernatorstwem w Kijowie, choć formalnie gubernia chełmska podporządkowana była Generalnemu Gubernatorowi Przewisłńskiego Kraju w Warszawie. Jednocześnie zlikwidowano gubernię siedlecką włączając jej tereny do guberni lubelskiej i chełmskiej. W skład guberni chełmskiej weszło 8 powiatów, w tym powiaty bialski i konstantynowski. Nadbużańskie gminy

Mapa guberni chełmskiej z 1912 roku

Bohukały, Kobylany Nadbużne, Kostomłoty i miasto Terespol w składzie powiatów bialskiego i konstantynowskiego stały się teraz gminami guberni chełmskiej.

17 czerwca 1915 – po rozpoczęciu ofensywy wojsk austriackich znad Sanu i zbliżeniu się frontu do Wieprza i Bugu, komendant twierdzy Brześć Litewski wydał rozkaz, aby władze cywilne w ciągu 3 dni wysiedliły mieszkańców wsi, które leżały w odległości mniejszej niż 10 wiorst (ok. 10,69 km) od linii przygotowywanych umocnień wokół twierdzy. Rosjanie rozpoczęli ewakuację władz, urzędów, szkół i mieszkańców z terenów, które opuszczali. Burmistrz Terespolu otrzymał siedzibę w Niżnym Nowogrodzie, w którego okolicach osiedlono też dużą grupę uchodźców z wsi nad Bugiem.

Do 24 sierpnia 1915 roku ewakuowano mieszkańców Koroszczyna, Lechut, Łobaczewa i Samowicz przez drewniany most na Bugu, w ciągu obecnej Alei Marzeń. Większość „bieżeńców” dogoniły wojska niemieckie i zawróciły z powrotem, za Bug. Ale np ewakuowani mieszkańcy Koroszczyna trafili aż do Odessy i do domów powrócili dopiero po 1919 roku.

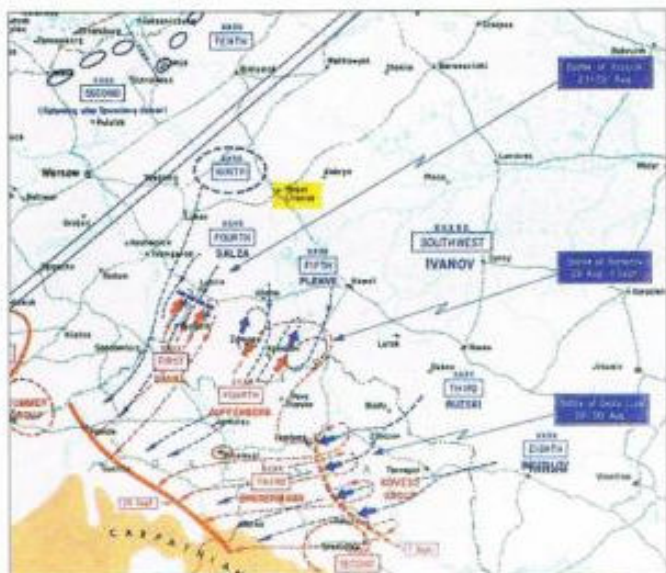

Bieżeńcy z 1915 roku

Takie były efekty rosyjskiej taktyki „spalonej ziemi”

Podczas I wojny światowej wojska rosyjskie, uciekając w 1915 roku z Królestwa Polskiego przed nacierającymi wojskami niemieckimi i austriackimi, stosowały taktykę „spalonej ziemi”. Soldaci po wygonieniu mieszkańców danej wsi podpalali domy i zabudowania gospodarcze, a także zboże w stertach i na pniu. Spalili pałac w Neplach „żeby żołnierze niemieccy nie mieli gdzie nocować. Ocalał tylko Skarbiec, kaplica grobowa i klasycystyczny budynek biblioteki. Kozacy spalili Kobylany w 80 proc., cały Krzyczew – ocalały tylko cerkiew, kuźnia i jedna stodoła, Kuzawkę – ocalały tylko dwa domostwa Ostapa Knigawki i Jana Marciniuka. Prawosławni mieszkańcy Kuzawki pod wodzą popa Malerowa z Malowej Góry trafili w głąb Rosji aż do miast Ufa, Naberieżnyje Czolny i Saratów. Mieszkańcy Krzyczewa pojechali aż na Krym. Koroszczyn spłonął wraz z cerkwią zbudowaną w 1672 roku jeszcze przez księcia Szujskiego (świątyni po wojnie nie odbudowano, na „cerkwisku” pozostał cmentarz prawosławny, dawniej unicki, na którym grzebano duchownych, a także pomniki Kuczyńskich – właścicieli wsi). Za wyjątkiem Starzynki wszystkie wsie parafii Neple zostały spalone przez Kozaków.

Letnia ofensywa wojsk austriackich i niemieckich w 1915 roku doprowadziła do uwolnienia ziem nad Bugiem i Krzną od zaborcy rosyjskiego

Sierpień 1915 – na terenie Nepli przebywał brygadier Józef Piłsudski, późniejszy marszałek Polski wraz ze swoimi żołnierzami z I Brygady Legionów. Marszałek oglądał poleską roślinność w „Szwajcarii Nepelskiej”, a jego informatorem był kowal we dworze Lubomira Dymyzy – Gromadzki. Pobyt marszałka upamiętnia kopiec zwieńczony krzyżem, usypany przez parafian.

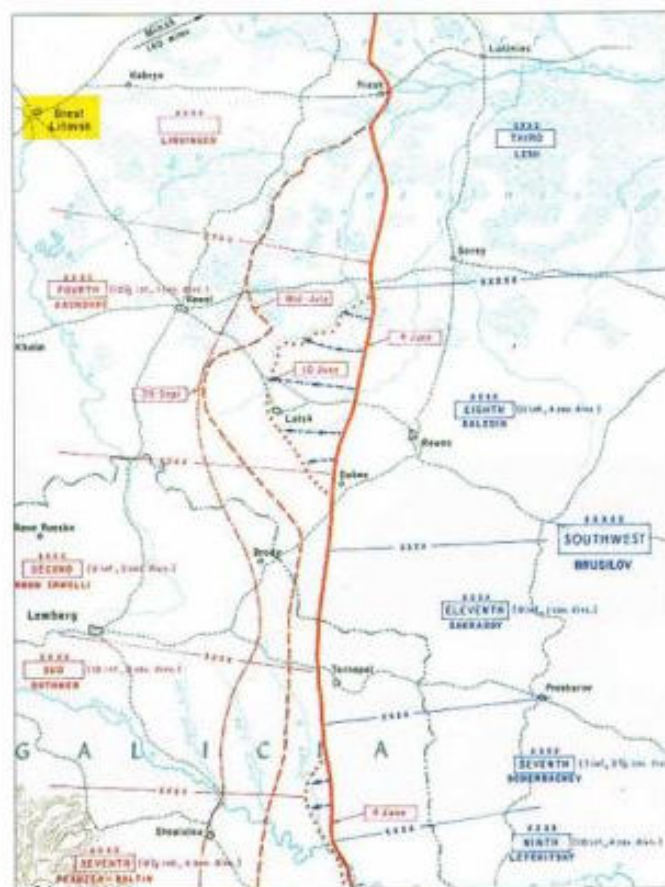
Brygadier Piłsudski w otoczeniu oficerów swojego sztabu

25 sierpnia 1915 – XVII Korpus Austriacki rozpoczął atak na Twierdzę Brzeską z przedpola Terespoła i Michałkowa. Żołnierze 20 pp z 12 Dywizji Piechoty, głównie polscy górale z Podhala, zdobyli w nocy z 25/26 sierpnia forty w Łobacze-

wie i Kobyłanach, po czym zajęli Terespol. Maszerując traktem brzeskim, wzdłuż płonących po obu stronach zabudowań podpalonych przez Kozaków, doszli do Bugu. Most na rzece był spalony, z wody sterczały jednak wierzchołki belek, na które górale położyli deski i gęsiego przeszli przez rzekę do opuszczonej przez Rosjan Twierdzy Brzeskiej.

29 sierpnia 1915 – I Brygada Legionów Józefa Piłsudskiego, walcząca w składzie wojsk austriackich, przeprawiła się przez Bug w rejonie Pratulin – Łęgi. Legioniści stacjonowali przez kilka dni w fortach Twierdzy Brzeskiej (Koroszczyń) i stąd wyruszyli na front rosyjski w rejonie Baranowicz.

Latem 1916 roku legioniści uczestniczyli w walkach z nacierającymi na front austriacki oddziałami rosyjskimi gen. Aleksieja A. Brusilowa.

Mapa ukazująca przebieg frontu austriacko-rosyjskiego latem 1916 roku (czerwona linia) i kierunki kontrofensywy wojsk Brusilowa. Ostatecznie atak rosyjski zakończył się niepowodzeniem.

9 lutego 1918 – podpisanie pokoju w Brześciu przez państwa centralne z Ukrainą. Niemcy i Austria „podarowały” Ukrainie Brześć Litewski oraz tereny Chełmszczyzny i Podlasia, ku ogromnemu zaskoczeniu mieszkańców terenów nadbużańskich i oburzeniu całego społeczeństwa polskiego. Traktatowe oderwanie Chełmszczyzny i Podlasia od Polski na rzecz Ukrainy nazwano IV rozbiorem Polski.

Obrady pokojowe w Brześciu

Nasilające się protesty społeczeństwa polskiego i oburzenie opinii światowej, a także wydarzenia na frontach I wojny światowej i wybuch rewolucji w Rosji, sprawiły że postanowienia traktatu brzeskiego nie zostały zrealizowane. Ale mieszkańcy terenów nadbużańskich odczuli przejawy działalności samowładnych lokalnych władz ukraińskich. Niemcy mianowali wójtami Ukraińców – próbowali oni tworzyć ukraińskie szkoły, odtwarzać struktury kościoła unickiego, pojawiła się też ukraińska prasa wydawana za niemieckie pieniądze.

Koniec 1918 – większość ziem polskich cieszyła się już wolnością, ale na terenach nadbużańskich wojska niemieckie rządziły się tu jak w kolonii, upokarzając Polaków i grabiąc wszystko, co miało wartość.

13 stycznia 1919 – w Zalesiu koło Piszczaca gen. Antoni Listowski, dowódca grupy specjalnej utworzonej przez Sztab Generalny Wojska Polskiego „w celu obrony Podlasia przed możliwym atakiem Ukraińców skierowanym od wschodu na Brześć Litewski”, przeprowadził rokowania z dowództwem niemieckiego rezerwowego XXII Korpusu Armijnego z Brześcia, dotyczące ewakuacji

Linia demarkacyjna (czerwona) pokazująca zasięg okupacji niemieckiej terenów nad Bugiem i Krzną w okresie listopad 1918 – luty 1919

wojsk Ober-Ostu z okupowanego jeszcze obszaru nad Bugiem i Krzną. 13 stycznia podpisano porozumienie określające, iż niemiecki przyczółek na zachodnim brzegu Bugu zawęzi się do linii demarkacyjnej wzdłuż linii fortów twierdzy brzeskiej, by w ten sposób umożliwić wojskom Ober-Ostu ewakuację z Ukrainy przez Łomżę do Prus Wschodnich. Umowa weszła w życie 17 stycznia 1919 roku.

gen. Antoni Listowski

5/6 lutego 1919 – Ponieważ Niemcy zgromadzili w Terespolu większe siły niż zapisano w porozumieniu z Zalesia i zamierzali oddać Brześć Ukraińcom, Józef Piłsudski postanowił zlikwidować ich przyczółek pod Terespołem. Oddział Wojska Polskiego pod dowództwem por. Sokołowskiego, złożony z I i III kompanii 34 pp oraz dwóch szwadronów kawalerii wspartych przez dwa działa 4 bate-

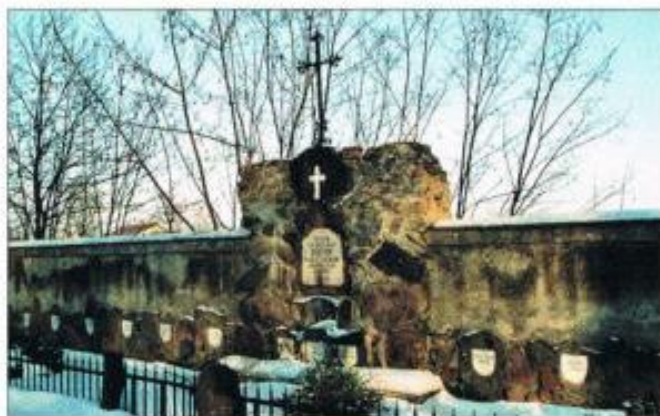

Pomnik w Kobylanach

rii, wyruszył z rejonu Dobryńka – Wólka Dobryńska w kierunku wsi Kobylany. Po zajęciu wsi żołnierze polscy znaleźli się na przedpolu fortu i folwarku w Kobylanach. Niemiecka obsada fortu broniła się silnym ogniem z ckm, wkrótce też otrzymała posiłki z Terespoła. Po 2-godzinnej walce, prowadzonej w niekorzystnych dla Polaków warunkach terenowych, por. Sokołowski wydał rozkaz przerwania ataku. O godz. 11 Niemcy przystali parlamentariuszy z propozycją zawieszenia broni. Obie strony podpisały nową umowę, w myśl której wojska niemieckie wycofały się na linię Kobylany wieś – przejazd kolejowy na linii Brześć – Biała Podlaska.

Zbrojna akcja polska w Kobylanach zakończyła się śmiercią pchor. Stefana Aperlińskiego i 11 żołnierzy polskich. Pochowano ich uroczyście na cmentarzu w Białej Podlaskiej. W 1925 roku społec-

zeństwo Białej Podlaskiej ufundowało im pomnik. Efekty boju w Kobylanach były w sumie pozytywne. W 3 dni później Niemcy wycofali się za Bug.

Pomnik poległych pod Kobylanami na cmentarzu w Białej

9 lutego 1919 – do Terespoła wkroczył liczący 600 żołnierzy oddział konny Wojska Polskiego z grupy gen. Listowskiego, dowodzony przez mjr Jerzego Dąbrowskiego. Ułani zepchnęli Niemców w okolice stacji kolejowej, z której właśnie wyprowadzono do Brześcia ostatni niemiecki pociąg pancerny. Nad ranem 10 lutego Niemcy oddali gen. Listowskiemu twierdzę Brześć i ewakuowali się w całości do Prus Wschodnich. 10 lutego 1919 roku, w dniu otwarcia obrad Sejmu Ustawodawczego, odczytano meldunek złożony Naczelnikowi Państwa Józefowi Piłsudskiemu: *„Dzisiaj Wojsko Polskie wkroczyło do fortecy Brześć. Podległe mi oddziały szłą Ci hołd i składają twierdzę w ręce pierwszego Sejmu z przysięgą bronięcia tej ważnej placówki od wschodu do ostatniej kropli krwi. Bóg nam sprzyja, gdyż tu odwieczni wrogowie Polski, podpisując pokój brzeski, knuli sprawę czwartego podziału. To miasto w polskim ręku. Listowski.”*

19 lutego 1919 – Naczelnik Państwa i zarazem Naczelnny Wódz Wojska Polskiego brygadier Józef Piłsudski awansował z dniem 1 lutego 1919 roku pchor. Stefana Aperlińskiego z 34 pp, poległego pod Kobylanami, do stopnia podporucznika WP.

ROZDZIAŁ IX

W Polsce niepodległej

W sierpniu 1919 roku Sejm Ustawodawczy RP uchwalił „ustawę tymczasową” tworząc na terenach wyzwolonych spod okupacji państw centralnych 5 nowych województw, w tym woj. lubelskie składające się z terenów przedwojennych gubernii chełmskiej i lubelskiej. Wśród 19 powiatów nowego województwa znalazły się powiaty bialski i konstantynowski, obejmujące gminy nad Bugiem, w tym gminę Kobylany o powierzchni 101, 9 km kw., Kostomłoty (101, 9 km kw.) i Bohukały (92, 5 km kw.). Władze gminy Kobylany miały swoją siedzibę we wsi Błotków. Gmina Bohukały składała się z 13 gromad, Kobylany z 17, a Kostomłoty z 16. Północna granica gminy Kobylany przebiegała pomiędzy Kukurykami i Samowiczami. Kukuryki, Bohu-

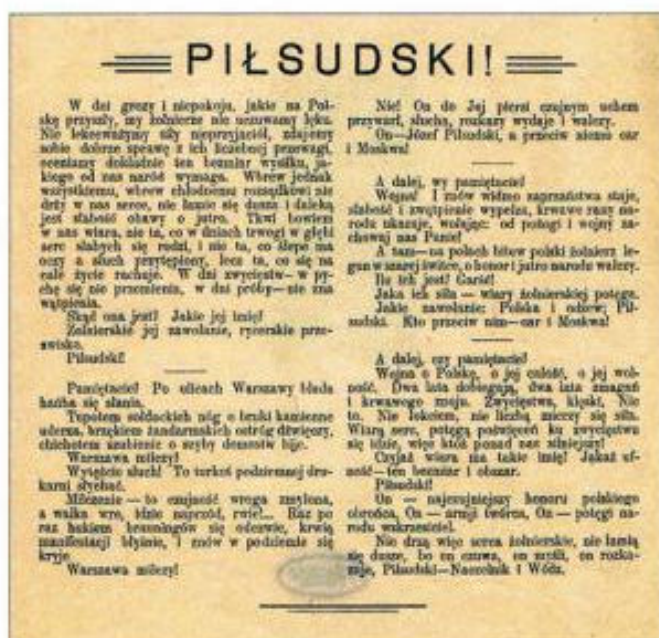
kały i Łęgi należały do gminy Bohukały. Samowicze – do gminy Kobylany. Na południu wsie Kolpin, Ogrodniki, Żuki i Murawiec wchodziły w skład gminy Kostomłoty. Miasto Terespol było enklawą na terenie gminy Kobylany Nadbużne – tak jak teraz – i zajmowało obszar o połowę mniejszy od obecnego. Tereny na zachód od ul. Granicznej należały do Łobaczewa – tu zbudowano szkołę i pocztę; na terenie wsi Łobaczew była też stacja kolejowa Terespol. Tereny na południe od torów kolejowych należały zaś do wsi Błotków.

II Rzeczpospolita – mapa administracyjna

1 sierpnia 1919 – reskrypt ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przywrócił w woj. lubelskim 29 parafii prawosławnych, wśród nich 7 na Podlasiu w tym parafię w Kobylanach z filią w Horbowie. Cerkiew kobyłańska była zniszczona po I wojnie światowej. Nabożeństwa odprawiał na kobyłańskim cmentarzu prawosławnym pop mieszkający w Terespolu. Ponieważ była to jedyna cerkiew czynna na północy Podlasia lubelskiego, przyjeżdżali tu na nabożeństwa wierni aż spod Konstantynowa. W Kobylanach umiejscowiono siedzibę bialskiego dekanatu prawosławnego (później przeniesionego do Nosowa). Był to jeden z większych dekanatów prawosławnych w woj. lubelskim – w jego skład wchodziły 3 powiaty: bialski, konstantynowski i radzyński. Parafia kobyłańska miała wówczas 4862 wiernych. Cerkiew kobyłańską wyremontowano dopiero w 1923 roku.

Sierpień 1920 – walki nad Bugiem z Sowietami, w pasie od Konstantynowa po Kodeń,

Lato 1920 roku – odezwa mobilizująca społeczeństwo polskie do walki z bolszewickim najeźdźcą

Samodzielnej Grupy Poleskiej dowodzonej przez gen. Władysława Sikorskiego. Po upadku Brześcia (2 sierpnia) wojska sowieckie zaatakowały 3 sierpnia most kolejowy na Bugu, broniony przez 64 Grudziąski Pułk Piechoty. Po krwawej walce bolszewicy wywiesili białą flagę i poprosili o kilka godzin rozejmu, żeby zabrać licznych ran-

Bitwa warszawska na pocztówce przedstawiającej obraz Juliusza Kossaka

nych i zabitych. Wg Sztabu Generalnego WP w ataku na most zginęło ponad 500 czerwonoarmistów. Następnego dnia, 4 sierpnia, bolszewikom udało się przekroczyć Bug i czasowo zająć Terespol. W rejonie od Alei Marzeń po Neple walczył z nimi 66 Kaszubski Pułk Piechoty, natomiast w rejonie Michałkowa, Murawca, Dobratycz i Kołomłot – dwie brygady strzelców podhalańskich (kilkakrotnie podhalańczycy walczyli na bagnety). W dniach 5-6 sierpnia krwawe boje w obronie Terespoła toczył II baon z 22 pułku piechoty – miasto przechodziło z rąk do rąk i dopiero wieczorem 6 sierpnia, po ciężkich walkach, udało się naszym żołnierzom wyrzucić Sowieców za Bug, biorąc 200 jeńców, kilka ckm, baterię dział i tabory.

Na linii frontu

Odznaki żołnierzy elitarnego 66 Pułku Strzelców Kaszubskich im. Józefa Piłsudskiego, walczącego w sierpniu 1920 roku z bolszewikami nad Bugiem

3 sierpnia 1920 – na pierwszej linii obrony Bugu znalazły się też nadbużańskie wsie. Podczas walk w Krzyczewie zginęło 2 mieszkańców wsi. Po pierwszym ataku 3 sierpnia bolszewicy zajęli Kuzawkę, ale

W oczekiwaniu na wroga

wzięci w krzyżowy ogień żołnierzy polskich z Kukuryk i Nepli ponieśli duże straty i wycofali się za Bug. Drugi atak na Kuzawkę doprowadził sowieckich żołnierzy aż do Wólki Dobryńskiej – tu zatrzymała ich polska artyleria i ułani stacjonujący w Koroszczynie. Trzeci atak poprzedził odwrót wojsk polskich znad Bugu do manewru nad Wieprzem (7 sierpnia).

Za Kuzawką, na niewielkim wzgórzu nad Bugiem, znajduje się cmentarzyk z mogiłami z 1920 roku. Spoczywają na nim nieznani żołnierze z 66 Pułku Strzelców Kaszubskich, których ciała zabrano z pobliskich łąk. Trzy zbiorowe żołnierskie mogiły z krzyżem i nagrobnym pomnikiem Gmina Terespol otoczyła parkanem.

Kaszubi toczyli w sierpniu 1920 roku ciężkie boje także w Neplach i Starzynie.

Cmentarz w Kuzawce żołnierzy polskich poległych w 1920 roku w tej wsi

Kwiecień 1924 – wielka powódź wiosenna na Bugu i Krznie. Runął drewniany most w Neplach – napór lodu na słupy spowodował załamanie się prześel. W daremnym ratowaniu mostu brał czynny udział proboszcz Jan Nojszowski. Odtąd komunikacja z Nepli do Terespoła odbywała się tylko przy pomocy łodzi.

1924 – rozpoczęła się parcelacja terenów wsi Podolanka na południe od linii kolejowej Warszawa – Brześć. Jako pierwsza osiedliła się tu rodzina Jasków, karczując wykupione od rządu tereny leśne i zamieniając je na pola uprawne. Potem, w 1933 roku, osiadła tu rodzina Grzelaków, a w 1935 roku – Chmielewskich. Byli to pionierzy zasiedlający nową kolonię przyłączoną do wsi Podolanka – zaczątek obecnego osiedla Małaszewicze.

Wiosna 1925 – Wojewódzki Urząd Grobownictwa Wojennego w Lublinie rozpoczął ekshumację żołnierzy poległych w 1920 roku na terenie gminy Bohukały. Podczas prac kierowanych przez K. Kamińskiego zebrano szczątki 35 żołnierzy polskich pochowanych tymczasowo w Zaczopkach, Woroblinie, Derle i Łęgach. Ich szczątki przewieziono do Pratulina i tu złożono w 2 wielkich drewnianych trumnach w kaplicy cmentarnej. Miejscowe społeczeństwo zebrało ofiary na grób dla żołnierzy. W pięknym miejscu, wśród sosen, wymurowano duży grobowiec. 4 kwietnia 1925 roku odprawiono nabożeństwo żałobne z licznym udziałem

ludności i uczniów. Po nabożeństwie społeczeństwo zaczęło sypać mogiłę – kopiec, na szczycie której ustawiono krzyż. 5 kwietnia odbył się uroczysty pogrzeb. Szczątki żołnierzy przeniesiono do mogiły, z udziałem tysięcy wiernych z okolicznych parafii, uczniów, strażaków. Orszak prowadził proboszcz pratuliński Józef Pieńkowski.

Bohukały nie oddały zwłok 2 żołnierzy polskich poległych w tej wsi w sierpniu 1920 roku i urządziły im piękny grób wykonany przez gminę i miejscową OSP. Murowany pomnik ogrodzono parkanem, na pomniku umieszczono metalową tabliczkę z nazwiskami poległych. Podobnie postąpili mieszkańcy Kuzawki i Nepli.

Na cmentarzu parafialnym w Neplach pochowano 3 żołnierzy polskich poległych w sierpniu 1920 roku. Żołnierzy bolszewickich pochowano zaś w zbiorowej mogile na cmentarzu prawosławnym. W Terespolu żołnierze z 1920 roku spoczęli na miejscowym cmentarzu unicko-prawosławnym.

Pomnik żołnierzy 1920 roku w Pratulinie

Czerwiec 1925 – piorun zabił Józefa Seme-
niuka, bardzo zaangażowanego i skutecz-
nego wójta gminy Bohukały. Jego stara-
niem wzniesiono budynek Zarządu Gminy
Bohukały (uzyskał fundusze z Banku
Gospodarstwa Krajowego); rozpoczął też
budowę trzech szkół, a w czasie powodzi
w 1924 roku znakomicie zorganizował
obronę mostów w Neplach i Łęgach.

6 września 1925 – poświęcenie i oficjalne
otwarcie remizy terespolskiej Straży Og-
niowej (wcześniej straż powstały w Pisz-
czacu i w Malowej Górze). Straż w Teres-
polu zorganizował pierwszy komendant
policji w tym mieście Mateusz Rutkowski,
a jej pierwszym prezesem został Lejzor
Kaliński. Ochotników było 32, mieli oni
do swojej dyspozycji jedną sikawkę.

1927 – Ministerstwo Spraw Wojskowych
wydzierżawiło nieodpłatnie wysokim
oficerom Wojska Polskiego (generałom
i pułkownikom) z Twierdzy Brzeskiej 128
ha najbardziej urodzajnych gruntów leżą-
cych na wschód i północ od Terespolu. Ci
z kolei oddali działki w dzierżawę Żydom,
którzy po I wojnie światowej przejęli cał-
kowicie produkcję ogórków i przetworów
z nich w rejonie Terespolu. Żydzi terespols-
cy wydzierżawiali też działki na plantacje
ogórków od okolicznych chłopów. W 1927
roku powstały w Terespolu pierwsze silosy
i przetwornie ogórków.

Na plantacji ogórków pod Terespołem (lata 30. XX wieku)

Wydobywanie beczek z ogórkami z „klatek”

W przetworni ogórków w Terespolu (lata 30. XX wieku)

*Uprawę ogórków w Terespolu na szer-
szą skalę rozpoczął przed I wojną świa-
tową pewien Rosjanin, który zbudował
pierwszą „klatkę” na zalewie Konowica.*

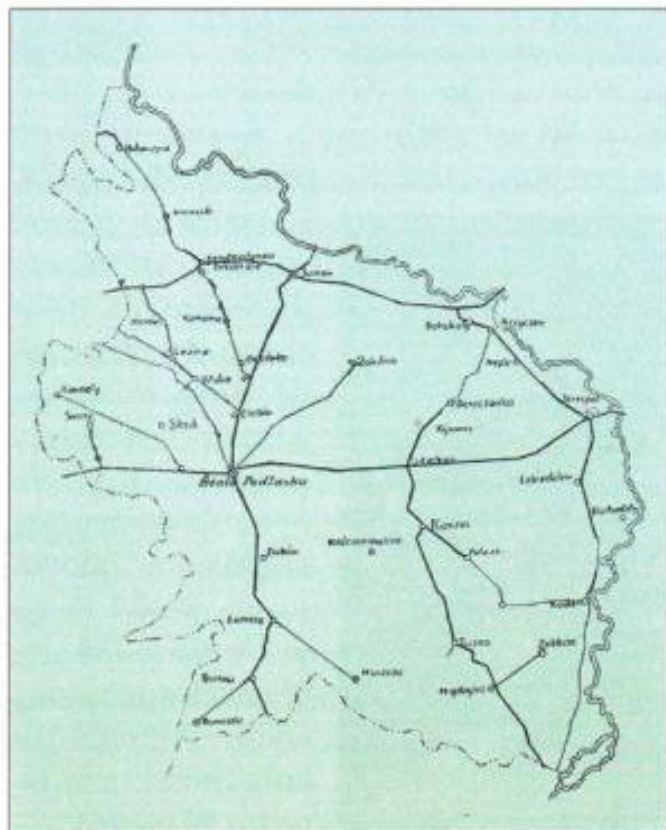
*Klimat, temperatura, nasłonecznie-
nie, brak silnych wiatrów – wszystko to
tworzyło dogodne warunki do uprawy
ogórków w rejonie Terespolu. Liczne
starorzecza i zbiorniki wodne powstałe
wskutek wylewów Bugu wykorzystywano
do przechowywania beczek z zakiszonymi
ogórkami. Beczki te corocznie zatapiano
w „klatkach” (tworzyły je pale powbijane
w wodę i połączone ze sobą pod wodą
żerdziami na głębokości 30-50 cm).
Podstawą takiej „klatki” było dno stawu,
a wierzchem – żerdzie łączące w poprzek
pale. W „klatkę” wpychano warstwami
beczki od dna do żerdzi, aż do całkowi-
tego wypełnienia objętości „klatki” pod
wodą.*

27 listopada 1927 – proboszcz terespol-
ski ks. prałat Stefan Ginalski poświęcił
nowy budynek Zarządu Gminy Kobylany
(wzniesiony przy drodze do Białej Podl.).
Budynek był dziełem ówczesnego wójta
Iwaniuka. Od 1992 roku służy za siedzibę
władz obecnej gminy Terespol.

1928 – w Bohukałach powstała pierw-
sza – na terenie obecnej gminy Terespol
– Ochotnicza Straż Ogniowa.

1929 – rozpoczęto budowę kilku hangarów
lotniczych w Małaszewiczach, na terenie
między torem kolejowym a drogą z Białej
Podlaskiej do Brześcia. Ale wkrótce roboty
przerwano, metalowe konstrukcje hanga-
rów przeniesiono na lotnisko w Skniłowie
pod Lwowem, gotowe zaś fundamenty
pozostawiono na łup czasu i sił przyrody.

1 kwietnia 1932 – zlikwidowano powiat
konstantynowski rozparcelowując jego
tereny pomiędzy sąsiednie powiaty bialski
i siedlecki. Gmina Bohukały, wchodząca
od 1867 roku w skład pow. konstantynow-
skiego, znalazła się teraz w granicach pow.

bialskiego. W taki sposób wszystkie tereny
stanowiące dziś obszar gminy Terespol,
związane zostały na trwałe z powiatem
bialskim.

28 listopada 1933 – rozporządzeniem
Rady Ministrów wyłączono z gminy wie-
skiej Kobylany w pow. bialskim obszar
przylegający do Twierdzy Brzeskiej, zwany
„wyspą lotniczą” i włączono go do gminy
miejskiej Brześć nad Bugiem w woj. pole-
skim.

Budynek szkoły w Koroszczynie

1934 – Towarzystwo Popierania Budowy
Publicznych Szkół Powszechnych – Zarząd
Komitetu Obwodowego z siedzibą w Bia-
łej Podlaskiej, zakończyło budowę szko-
ły powszechnej w Koroszczynie. Po 1875
roku carat otworzył w tej wsi rosyjską,
1-klasową szkołę elementarną, do której
uczęszczali dzieci prawosławne. W Polsce
niepodległej zorganizowano w Koroszczy-
nie szkołę powszechną 4-klasową, korzy-
stającą z pomieszczeń wynajmowanych
w kilku chłopskich chałupach. W nowo-
wybudowanej szkole pracowało wielce
zasłużone dla wsi małżeństwo nauczyciel-
skie Jan i Zofia Kuczyńscy.

*Mapa przedwojennego powiatu bialskiego z zaznaczo-
nymi ciągami drogowymi (linie grube – drogi utwar-
dzone, linie cienkie – drogi gruntowe)*

1935 – w parafii Kobylany mieszkało 2047 prawosławnych. Koroszczyń liczył 705 mieszkańców, w tym 425 prawosławnych (60,2%), Kobylany – 403 mieszkańców, w tym 278 prawosławnych (68,9%), Polatycze – 272 mieszkańców, w tym 164 prawosławnych (60,2%), Kołpinek (gm. Kostomłoty) – 126 mieszkańców, w tym 88 prawosławnych (69,3%), Lebie-dziew (gm. Kostomłoty) – 173 mieszkańców, w tym 141 prawosławnych (81,5%), Terespol – 2612 mieszkańców, w tym 209 prawosławnych (0,8%). Łącznie gmina Kobylany miała przed II wojną światową 7208 mieszkańców, w tym 1432 prawo-

Chata wiejska z tamtego okresu

ślawnych. W gminie Bohukały mieszkały 5053 osoby, w tym 206 prawosławnych. Cerkiew w Kobylanach była w 1939 roku jedną z sześciu w pow. bialskim czynnych świątyń prawosławnych. Cerkwie w Neplach i Krzyczewie zostały pod odzyskaniem niepodległości rekuncyliowane na kościoły rzymsko-katolickie.

1935-36 – po śmierci Józefa Piłsudskiego powstał w Białej Podl. Powiatowy Komitet Uczczenia Pamięci Marszałka Józefa Piłsudskiego. Wytyczono „Szlak I Brygady w pow. bialskim” na trasie: Sitnik – Wor-gule – Konstantynów – Łęgi – Kopytów – Olszanka – Rozbitówka. Miejsca, w których w 1915 roku podczas ofensywy austriackiej, przebywał w pow. bialskim Józef Piłsudski

Żołnierze niosą trumnę ze zwłokami Marszałka Piłsudskiego na Wawel (www.krakow.friko.pl)

Za trumną prowadzono ukochanego konia Marszałka – Kasztankę (www.krakow.friko.pl)

i I Brygada Legionów, postanowiono upamiętnić poprzez kopce, glazy i pomniki.

Maj 1936 – mieszkańcy Nepli usypali naprzeciw kościoła kopiec na pamiątkę pobytu Józefa Piłsudskiego w tej miejscowości w 1915 roku. Kopiec powstał w pierwszą rocznicę śmierci Marszałka.

Usypany z ziemi, został ogrodzony drewnianymi sztachetami i obsadzony 4 drzewami, po jednym w każdym rogu.

Inicjatorem upamiętnienia pobytu Józefa Piłsudskiego w Neplach był nauczyciel miejscowej szkoły Antoni Mikuła (uczył tu w latach 1921 – 46).

17 maja 1936 – poświęcono fundamenty pod budowę pomnika Marszałka Józefa Piłsudskiego w Koroszczynie. Fundatorem pomnika był Leon Kuczyński, właściciel majątku koroszczyńskiego, który postanowił wystawić pomnik na pamiątkę stacjonowania w Koroszczynie w dniach 28-29 sierpnia 1915 roku pułku Legionów Polskich. W dworze Kuczyńskiego ulokował się wówczas sztab pułku, w którego składzie był m. in. Felicjan Sławoj-Składkowski, późniejszy premier II Rzeczypospolitej. Pomnik nie został ukończony z powodu wybuchu II wojny światowej.

Lato 1936 – po północnej stronie torów kolejowych linii Warszawa-Brześć, w granicach wsi Małaszewicze, Ministerstwo Spraw Wojskowych rozpoczęło budowę wielkiej bazy lotniczej. Firmy Weber, Rostkowski i inne przystąpiły ponownie do budowy nowych hangarów lotniczych. Początkowo Dowództwo Lotnictwa WP zamierzało wykorzystać fundamenty wykonane w 1929 roku, ale okazało się, że są one bezużyteczne z powodu znacznego zniszczenia. Do połowy 1939 roku zbudowano 14 hangarów, lotnisko z podziemnymi zbiornikami paliwa (w dawnym

forcie twierdzy brzeskiej w Kobyłanach wbudowano w carskie kazamaty zbiorniki benzyny o pojemności 278 tys. litrów, tworząc nowy magazyn paliw na czas wojny; połączono go rurociągami z kolejnym magazynem o pojemności 480 tys. litrów, który wybudowano z myślą o zaopatrzeniu jednostek bombowych stanu pokojowego), koszary wojskowe oraz budynki administracyjne i mieszkalne dla personelu bazy. Zbudowano też bocznicę kolejową ze stacji PKP w Małaszewiczach do lotniska. Plany przewidywały jeszcze budowę przy lotnisku osiedla dla rodzin wojskowych i kościoła garnizonowego.

Przy budowie bazy lotniczej w Małaszewiczach pracowały tysiące ludzi z Terespoła i okolic. Latem do pracy przyjeżdżali też pracownicy sezonowi z miejscowości odległych nawet o 100 km. Mieszkali oni w okolicznych wsiach, pracowali po 10 godzin dziennie zarabiając 2 zł za każdy dzień. Codziennie rano zwoził ich na plac budowy specjalny samochód. Budowniczym lotniska był inż. Stanisław Dzierżanowski z Warszawy.

1936-1937 – z funduszy samorządu powiatowego zbudowano nowy drewniany most na Krznie w Neplach (poprzedni zniszczyła powódź w 1924 roku).

Ceremonia otwarcia nowego mostu w Neplach

15 września 1937 – ruszyła budowa 7-klasowej (10-izbowej) szkoły w Łobaczewie Dużym, największej przed II wojną inwestycji oświatowej gminy Kobylany. Szkoła łobaczewska, utworzona po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, z powodu braku własnego budynku korzystała z wynajmowanych pomieszczeń w wiejskich chałupach rozrzuconych na długości kilku kilometrów. Z inicjatywą budowy nowej szkoły wystąpiło w 1936 roku Koło Rodzicielskie, a motorem inwestycji był prezes Koła Z. Michalak. Rada Gminy przeznaczyła na ten cel kilka tysięcy złotych, opodatkowali się też wszyscy mieszkańcy Łobaczewa, Błotkowa i zachodniej części Terespoła, a więc tych miejscowości, z których dzieci uczęszczały do szkoły łobaczewskiej. Zwózkę piachu zapoczątkowali członkowie Rady Gminy i sołtysi. Ludność kupiła cegły, zносиła kamienie na podmurówkę, kopała fundamenty. W przygotowaniu fundamentów pomagali też uczniowie z VI klasy. Bardzo zaangażowany w budowę szkoły był sekretarz gminy Kobylany B. Czerniak.

Budowa szkoły łobaczewskiej

Przełom 1938/39 – zakończono budowę w stanie surowym szkoły w Łobaczewie. (dziś jest to szkoła podstawowa nr 2 w Terespolu).

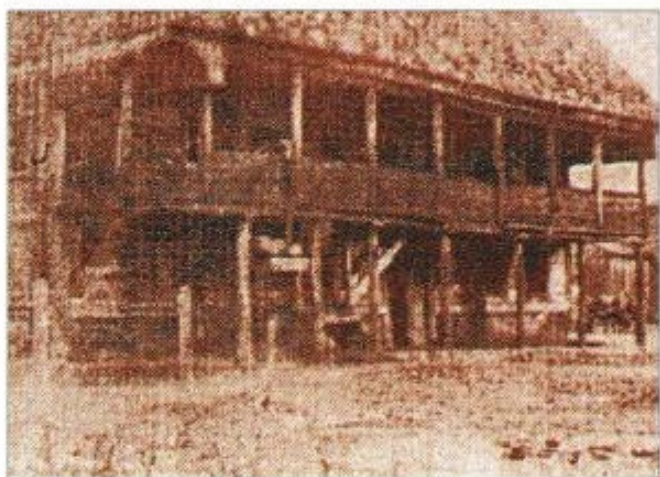
Przed II wojną światową – kwitnący interes ogórkowy w Terespolu i okolicach spowodował, że około 2 tys. osób pracowało przy uprawie ogórków i ich przetwarzaniu. Było tu 5 dużych i wielu mniejszych przedsiębiorców żydowskich (znanym plantatorem był Wulf Abramowicz) uprawiających nawet po kilkanaście hektarów ogórków; pracowały trzy przetwórnice ogórków konserwowych: Izraela Zylbersztajna, Dawida Stockiego i polskiej spółki „Ogroł”. Dzięki energii i zmysłowi kupieckiemu miejscowych Żydów Terespol stał się centrum ogórkowym w Polsce. Produ-

kowano ogórki konserwowe w 9-litrowych blaszanych puszkach, ozdobionych efektowną litografią opracowaną w krakowskiej firmie Artghrafia. Do puszek wkładano najlepsze, wyselekcjonowane ogórki oraz koper, czosnek, pieprz, liście laurowe i majeranek, a całość zalewano roztworem o składzie stanowiącym największą tajemnicę produkcji. Specjalnością Terespoła stały się też ogórki i kapusta kwaszona w beczkach. Tajemnicą ich niepowtarzal-

„Klatki” z terespolskimi ogórkami

Żydzi terespolscy, stanowiący przed II wojną większość mieszkańców tego miasta i trzymający w swoich rękach usługi i handel m.in. ogórkami, modlili się w tej bożnicy (zniszczonej w czasie II wojny światowej przez hitlerowców)

nego smaku była nie tylko jakość warzyw i receptura zalewy, ale także sposób prowadzenia procesu kiszenia w dębowych beczkach, tzw. śledziówkach, zatapianych na stosowny okres czasu w wodach starorzeczy Bugu. Przed wojną produkcja roczna przetwórci terespolskich wynosiła ok. 40 tys. beczek kiszonych ogórków (tj. około 2750 ton), 10 tys. beczek kiszonej kapusty i 50 tys. puszek ogórków konserwowych. Na eksport wysyłano przeciętnie 800 ton ogórków i 250 ton kapusty rocznie.

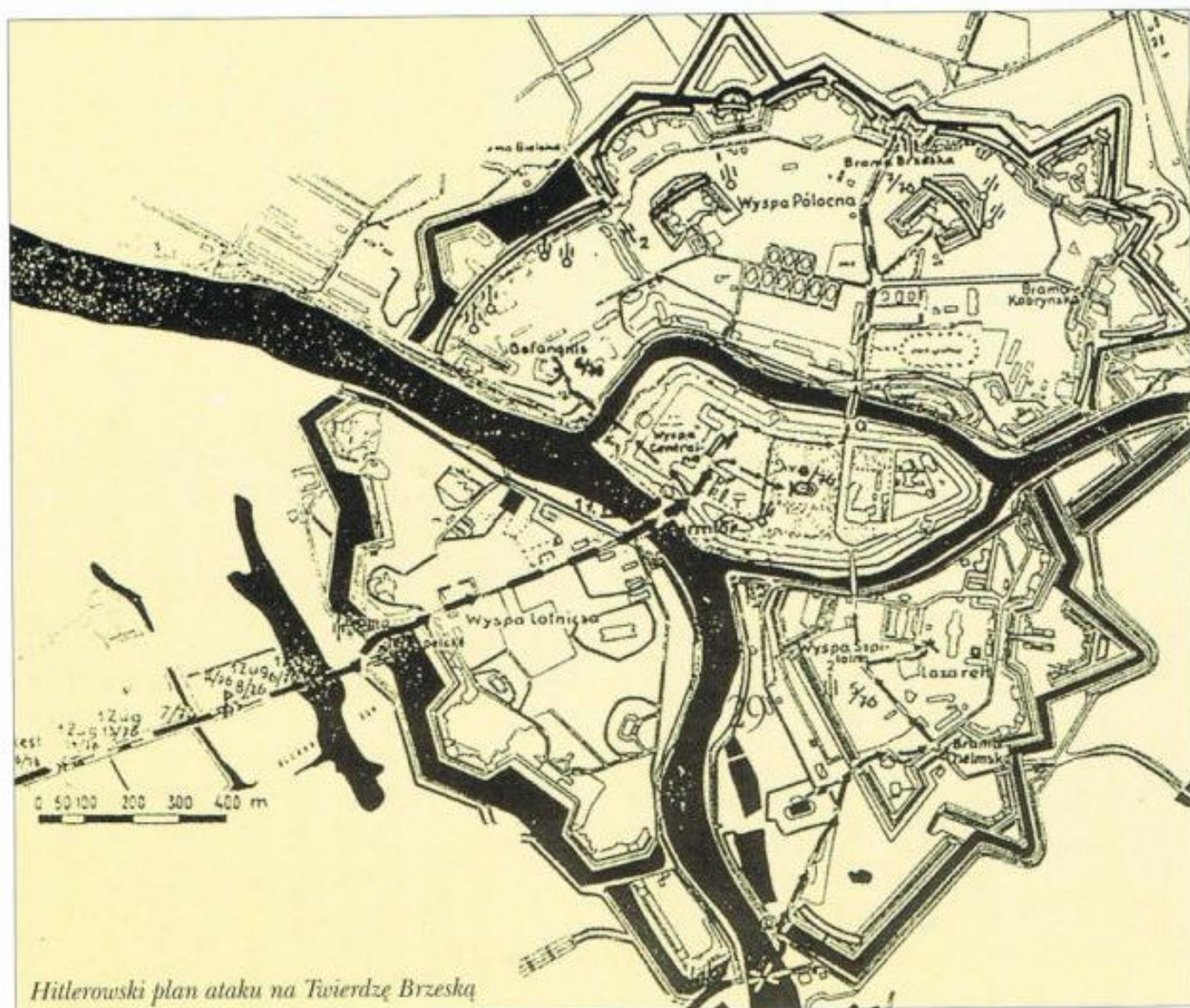
Mapa powiatu białskiego (lata 1932-1939)

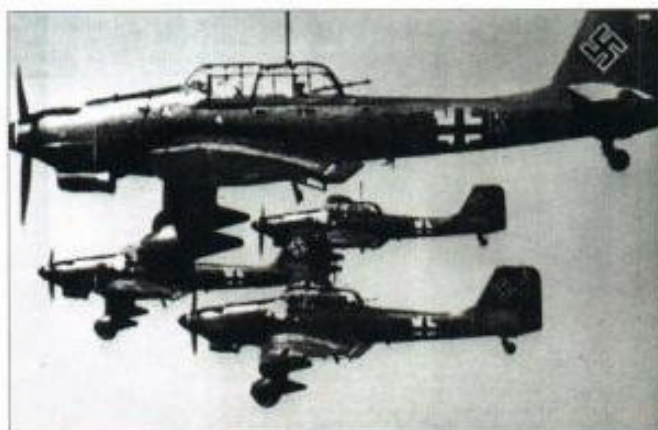
ROZDZIAŁ X

Wojna i okupacja

1 września 1939 roku nad ranem bombowce Luftwaffe zaatakowały Twierdzę Brzeską, węzeł kolejowy w Brześciu nad Bugiem oraz bazę lot-

niczną w Małaszewiczach. Tak dla mieszkańców ziem nad Bugiem i Krzną rozpoczęła się II wojna światowa, mająca trwać aż do lipca 1944 roku.

Samoloty Luftwaffe lecą atakować bazę lotniczą w Małaszewiczach i Twierdzę Brzeską

1 września 1939 – o godz. 5 rano Luftwaffe dokonała nalotu na bazę w Małaszewiczach. 12 bombowców Dornier Do-17 zrzuciło bomby z wysokości ok. 3 tys. m., a druga eskadra niemiecka przeleciała lotem koszącym nad lotniskiem. W wyniku nalotu zginęło 12 żołnierzy polskich, 35 zostało rannych, zniszczeniu uległo kilkanaście samochodów, spłonęły 2 hangary (a w nich samoloty bombowe „Łoś”), uszkodzony został świeżo zbudowany węzeł kolejowy (bomby zrujnowały bocznicę kolejową). Część poległych żołnierzy została pochowana w zbiorowej mogile na cmentarzu wojskowym w Brześciu. Mostów na Bugu – kolejowego i drogowego – broniły we wrześniu 1939 roku 93 baon z 35 pp i 95 baon z 82 pp. Już pierwszy nalot niemiecki sparaliżował ruch kolejowy na trasie Terespol-Brześć, bo Luftwaffe uszkodziła dworzec w Brześciu.

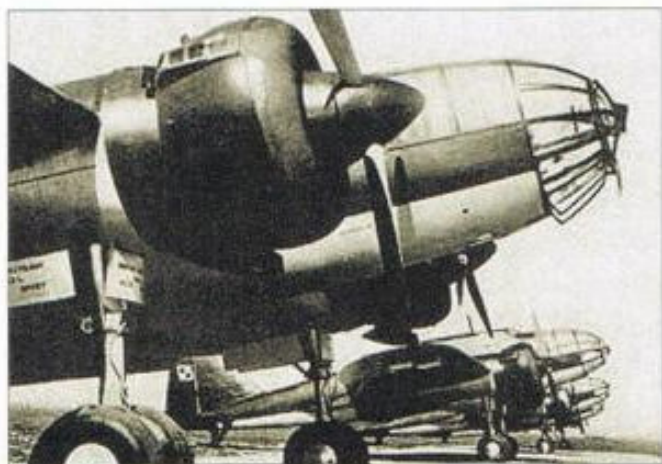
2 września 1939 – tego dnia nalot na lotnisko w Małaszewiczach przeprowadziły dwa klucze Luftwaffe. Artyleria przeciwlotnicza z Małaszewicz zestrzeliła bombowiec niemiecki, który spadł za Koroszczyń. Kpr pchor. Otto Maciąg, brat znanego malarza prof. Ludwika Maciąga, wspominał, że jego dział przeciwlotnicze oddało 66 strzałów i rozgrzało się tak bardzo, że obsłudze schodziła z rąk skóra przy dotknięciu metalu. Stanowiska arty-

lerii przeciwlotniczej. znajdowały się przy torze kolejowym.

3 września 1939 – podczas kolejnego nalotu Luftwaffe na bazę lotniczą Małaszewicze zginęli kpt pil. Józef Wyrzykowski – dowódca szkolnej eskadry „Łoś” w 213 Eskadrze Bombowej z 1 Pułku Lotniczego w Warszawie, przebazowanej do Małaszewicz i plut. pil. Czesław Winkler – instruktor w 213 Eskadrze Szkolnej.

„Niesiemy Polakom śmierć!” – tak pisali hitlerowscy żołnierze na bombach zrzucanych przez samoloty Luftwaffe

Celem nalotów na Małaszewicze były m.in. stacjonujące tu najnowocześniejsze polskie bombowce Łoś

5 września 1939 – po dniu przerwy Luftwaffe znów zaatakowała zrzucając około 80 bomb na lotnisko wojskowe w Małaszewiczach i na wieś Małaszewicze Duże. Od bomb spłonęło 16 zabudowań w Małaszewiczach Dużych, zginęło 3 mieszkańców tej wsi.

6 września 1939 – podczas niemieckiego nalotu zginął w Małaszewiczach porucznik obserwator Zygmunt Malinowski.

7 września 1939 – 6 samolotów niemieckich bombardowało Małaszewicze. Przeciwlotnicy trafili jeden samolot niemiecki, który spłonął, a jego załoga zginęła. Po południu miał miejsce kolejny nalot 3 samolotów niemieckich. Wieczorem tego dnia samolot hitlerowski zaatakował lotnisko w Małaszewiczach z lotu nurkowego.

Noc z 7 na 8 września 1939 – załoga bazy lotniczej Małaszewicze, razem ze zmobilizowaną rezerwą i artylerią przeciwlotniczą, została przeniesiona do fortów w Kobylanach oraz wsi i majątku Koroszczyń.

9 września 1939 – Luftwaffe przeprowadziła nalot 20 samolotami z dużej wysokości na opuszczone już przez Wojsko Polskie lotnisko Małaszewicze.

10 września 1939 – nalot 20 samolotów. Z dużej wysokości spadł na wieś Wólkę Dobryńską grad „myszek” – bomb o wadze 1 kg – wzniecając pożar we wsi. Wśród mieszkańców wsi byli zabici i ranni.

Noc z 11 na 12 września 1939 – załoga bazy Małaszewicze została ewakuowana na Wołyń i Podole. Opuściła całkowicie zniszczone hangary lotnicze, pasy startowe i większość samolotów. Dzielni przeciwlotnicy z Małaszewicz otrzymali rozkaz odjazdu do Horodenki nad Dniestrem. 18 września przekroczyli granicę rumuńską. Internowani w Vatra Dornei oddali 22 września swoje działa Rumunom.

Kuty nad Czeremoszem w Karpatach Wschodnich – tu żołnierze z Małaszewicz przekraczali granicę polsko-rumuńską 18 września 1939 roku

Czołgi niemieckie idą na Brześć

13 września 1939 – atak XIX Korpusu Wehrmachtu dowodzonego przez gen. Heinza Guderiana na Brześć z północy, od strony Wysokiego Litewskiego. Hitlerowska 10 dywizja czołgów zaatakowała z przedmieścia Grajewka w kierunku na Wschodnią i Północną Bramę Twierdzy Brzeskiej. 3 dywizja czołgów obeszła Brześć z rejonu Żabinki, sforsowała Muchawiec w rejonie przedmieścia Szpanowicze i zaatakowała Przedmieście Wołyńskie i Bramę Południową twierdzy. Guderian miał do swojej dyspozycji 529 czołgów, 57 transporterów opancerzonych, 150 dział i 47 tys. żołnierzy. Obrońców Twierdzy Brzeskiej było tylko 2500! W dodatku żołnierze polscy mieli mało broni – 16 ckm, 12 dział kalibru 75 mm i 4 zenitówki 40 mm, 30 lekkich czołgów Renault FT-17, 5 tankietek zwiadowczych TKS i 2 pociągi pancerne „Śmiały” i „Marszałek”. Mimo tak ogromnej dysproporcji atak Niemców z marszu nie udał się.

Gen. Heinz Guderian

14 września 1939 – Niemcy prowadzili przez cały dzień ostrzał artyleryjski Twierdzy Brzeskiej.

Hitlerowska artyleria ostrzeliwuje Twierdżę Brzeską

15 września 1939 – szturm na twierdzę niemieckiego 69 pułku z 20 dywizji zmechanizowanej nie przyniósł efektu. Na nasypie linii kolejowej Terespol-Brześć hitlerowcy stracili 127 zabitych i 225 rannych (w tym 10 śmiertelnie), 7 Niemców utonęło w fosach twierdzy. Wieczorem rozpoczęto ewakuację rannych obrońców Twierdzy Brzeskiej – wolnym jeszcze przejściem przez Bramę Terespolską, Wyspę Zachodnią i dalej przez Terespol do Włodawy.

Żołnierze 2 batalionu 76 pzmot. Wehrmachtu w ataku na pozycje obrońców Twierdzy Brzeskiej

Czołgi 3 DZmot. Wehrmachtu na przedmieściach Brześcia

16 września 1939 – rozkaz o opuszczeniu cytadeli brzeskiej – bez poddawania jej Niemcom – wolną drogą do Terespoła. Żołnierze polscy zaczęli o zmierzchu opuszczać Brześć. W tym czasie do Terespoła zbliżały się już oddziały niemieckiego 76 ppzmot., który przeprawił się przez Bug mostem pontonowym zbudowanym przez niemieckich saperów w pobliżu Nepli. Nieopodal terespolskiej cerkwi i cmentarza prawosławnego samochodu (z 4 dyonu samochodowego mjr Władysława Jaskólskiego), wiozące rannych żołnierzy, zostały ostrzelane przez Niemców z działek i ckm. Auta stanęły w płomieniach, zginął mjr Jaskólski i kilkudziesięciu jego żołnierzy, wielu było rannych. Wśród wycofujących się z twierdzy obrońców wybuchł chaos. Walki wycofujących się z twierdzy oddziałów z Niemcami w okolicach cmentarza prawosławnego, prochowni i Suchego Mostu trwały do rana. Hitlerowcy rozbili część oddzia-

*Jeden z obrońców
Twierdzy Brzeskiej we
wrześniu 1939 roku,
dowódca 82 pp. kpt.
Wacław Radziszewski.*

łów, część wzięli do niewoli, część żołnierzy polskich zdołała się uratować wycofując się z Terespoła przez Błotków lub Murawiec. Polegli przy Konowicy żołnierze polscy zostali pochowani 17 września we wspólnej mogile na cmentarzu prawosławnym. Na rozkaz Niemców pochówku dokonali Żydzi terespolscy.

Mogiły obrońców Twierdzy Brzeskiej – cmentarz prawosławny w Terespolu

17 września 1939 – opuszczoną przez Polaków Twierdzę Brzeską zajmują wojska niemieckie.

Hitlerowcy wkroczyli do Twierdzy Brzeskiej po moście na Bugu i przez Bramę Terespolską.

Niemcy, aby przełamać opór obrońców Twierdzy, zbudowali most na Bugu w rejonie Nepli, przez który obeszli Brześć od północy, zamierzając zaatakować go od strony Terespoła.

22 września 1939 – wojska sowieckie, które zdradziecko zaatakowały Polskę 17 września 1939 roku, dotarły do Brześcia. Zgodnie z układem Ribbentropp-Mołotow hitlerowcy „oddali” miasto Sowietom.

Na głównej ulicy miasta odbyła się „przyjacielska” wspólna defilada wojsk hitlerowskich i sowieckich.

Hitlerowscy żołnierze XIX Korpusu Pancernego gen. Guderiana wizytują czołgistów sowieckich w ich miejscu postoju pod Brześciem

25 września 1939 – Armia Czerwona przekroczyła Bug i kontynuowała marsz ku Wiśle zajmując Terespol i tereny między Bugiem a Krzną. Mieszkańcy Kukuryk wystawili bramę triumfalną z drewna ukradzionego z dworskiego lasu. W Terespolu rozlokowało się dowództwo 23 Korpusu Strzeleckiego Armii Czerwonej kombryga Stiepana Akimowa, a na Białą uderzyła przez Kobylany i Małaszewicze 8 Dywizja Strzelców płk. Fursina.

Początek października 1939 – Sowietci zaczęli się przygotowywać do opuszczenia Podlasia (w wyniku umowy niemiecko-sowieckiej z 30 września 1939 roku

Przed gen. H. Guderianem i kombrygiem S.M. Kriwożeinem, stojącymi razem na „trybunie honorowej”, defilują hitlerowscy artylerzyści.

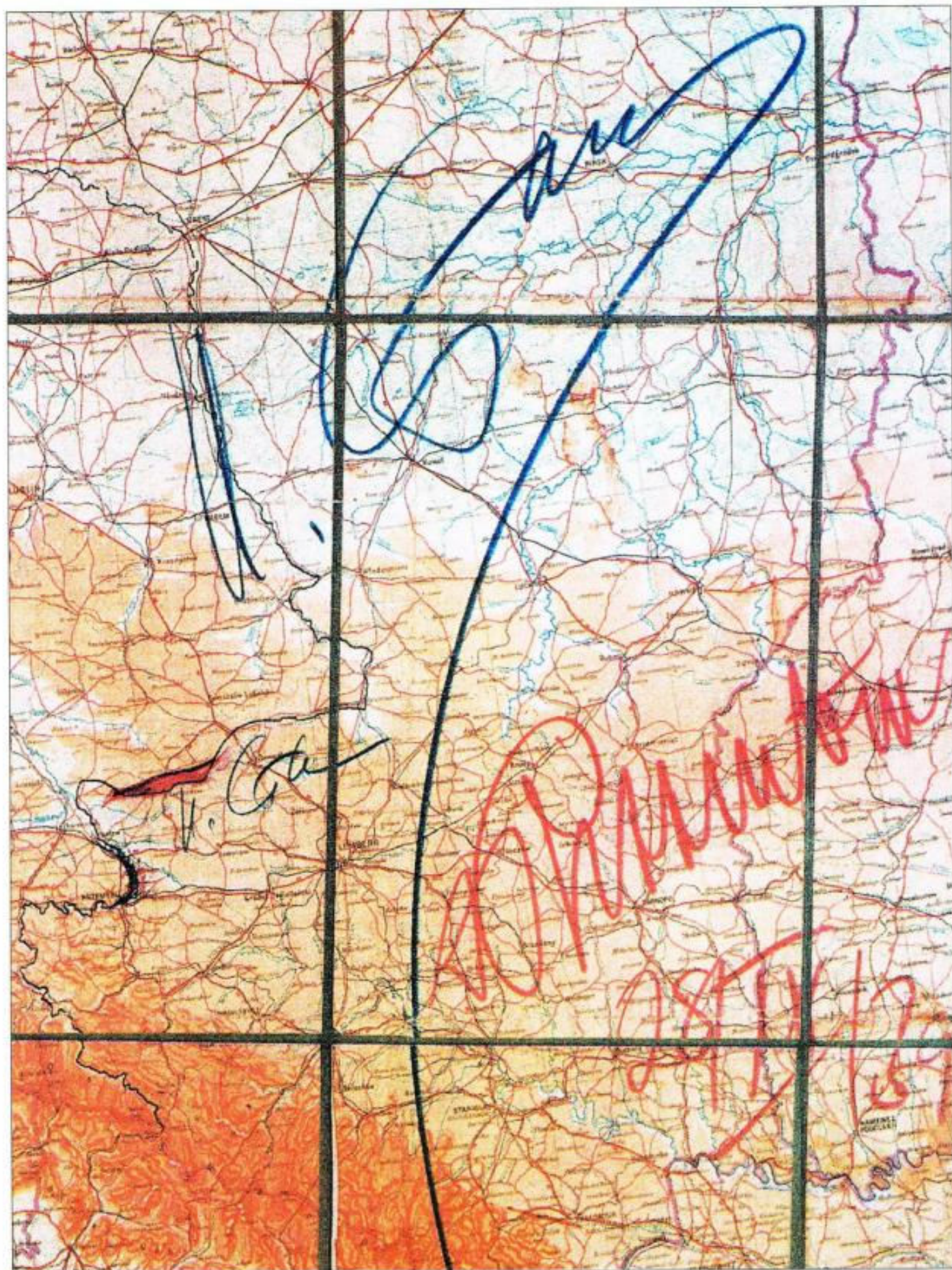

22.09.1939, godz. 14.50 – na centralny plac Brześcia wjeżdżają sowieckie czołgi T-26 z 29 Brygady Czołgów Lekkich. Czołgi eskortują niemieccy motocykliści.

granica między III Rzeszą a Sowietami miała być na Bugu – przyp. aut.) i przystąpili do masowego rabunku zboża (na polach dworskich rozbierali sterty, ładowali snopy zboża na ciężarówki i wywozili je za Bug), drewna z lasów, zapasów ogórków w puszkach z przetwórnicy Kalińskiego w Terespolu. Ukradli też transformator z młyna Pietraszuków pozbawiając miasto prądu elektrycznego. Po zajęciu Małaszewicz saperzy sowieccy rozmontowali stalowe konstrukcje hangarów i wywieźli je za Bug.

Sowieci na ulicach Brześcia

Mapa z podpisami Stalina i Ribbentropa ustalająca wspólną granicę III Rzeszy i Związku Sowieckiego, oznaczającą jednocześnie IV rozbiór Polski. W wyniku tej decyzji nastąpił kolejny rozdział Terespoła od Brześcia, a ziem nadbużańskich od dawnej stolicy województwa brzeskiego.

8 października 1939 – w dawnym forcie Twierdzy Brzeskiej na tzw. Górze Koroszczyńskiej (dziś Kobylany), mieszkańcy wsi podterespolskich zaopatrywali się w benzynę z podziemnego zbiornika paliwa lotniska w Małaszewiczach. Po wejściu Sowieków setki ludzi z wiadrami codziennie odwiedzało kobyłański fort. W niedzielny ranek 8 października ktoś rzucił niedopałek i doszło do tragicznego w skutkach wybuchu oparów benzyny. Na miejscu zginęło co najmniej 25 ludzi (9 października urządzono im pogrzeb w Terespolu). Najwięcej zmarłych pochodziło z Błotkowa Dużego. Część poparzonych jednostka chemiczna wojsk sowieckich przewiozła na furmankach do szpitala w Brześciu. Większość rannych nie przeżyła, ale nie znamy dokładnej liczby ofiar, bo po 10 października Rosjanie wycofali się za Bug, a Terespol zajęli Niemcy i z Brześciem nie było już żadnych kontaktów. Ci, co tam zmarli, zostali pochowani na cmentarzu w Brześciu. Potężne mury fortu w Kobylanach, rozerwane przez eksplozję, można oglądać do dziś.

Skutki eksplozji w forcie w Kobylanach

10 października 1939 – Rosjanie wycofali się za Bug, zgodnie z dodatkowym protokołem do traktatu Ribbentropp-Mołotow z 30 września 1939 roku. Wraz z nimi Terespol i tereny nadbużańskie opuścili miejscowi komuniści i część ludności żydowskiej.

12 października 1939 – patrole niemieckiej 213 dywizji piechoty z XIV Korpusu Armijnego obsadziły linię Bugu między Terespołem a Krystynopolem (obecnie Czerwonograd – Ukraina). Był to początek okupacji hitlerowskiej.

Jesień 1939 – hitlerowcy przystąpili do odbudowy zniszczonego podczas nalotów Luftwaffe lotniska w Małaszewiczach. Jednocześnie nad Bugiem zainstalowali sieć placówek Grenzschatzu (straży granicznej) pilnującej nowej granicy między III Rzeszą a ZSRR. Strażnice Grenzschatzu urządzono m. in. w Neplach (na plebanii) i Krzyczewie (w dworze).

1940 – na lotnisku w Małaszewiczach pojawiły się pierwsze bojowe samoloty niemieckie. Przybyła obsługa naziemna i jednostki artylerii przeciwlotniczej.

Do Małaszewicz przyleciały m.in. Junkersy i Messerschmitty Luftwaffe

Wiosna 1940 roku – Niemcy rozpoczęli rozbudowę stacji kolejowej Małaszewicze. Można gorzko zauważyć, że swoją wielką karierę powojenną Małaszewicze zawdzięczają... Hitlerowi i Stalinowi. Gdyby nie pakt Ribbentrop – Mołotow nie byłoby granicy niemiecko-sowieckiej na Bugu i potrzeby budowy tu stacji przeładunkowej towarów z wagonów rosyjskich – „szerokich” do wagonów niemieckich – „normalnych”. Od października 1939 do wiosny 1940 roku przeładunek towarów z wagonów sowieckich do niemieckich

Od lewej w pierwszym rzędzie: Ribbentrop, Stalin i Mołotow (po podpisaniu paktu w dniu 25.08.1939)

odbywał się na stacji granicznej w Terespolu. Stację szybko przebudowano w ten sposób, że obok torów normalnych pojawiły się przedłużone z Brześcia tory szerokie. Z wagonów stojących na sąsiadujących ze sobą torach szerokich i wąskich przenoszono lub przewożono towary wózkami. Było to pracochłonne, a przede wszystkim czasochłonne. A Niemcom zależało na czasie, na dostawach sowieckich surowców – ropy, zboża, rudy żelaza wysyłanych Hitlerowi przez Stalina w myśl umowy handlowej podpisanej w wyniku paktu Ribbentrop-Mołotow. Postanowili więc zbudować na najbliższej od granicy położonym, wolnym od niebezpieczeństwa zalewu Bugu terenie, właśnie w Małaszewiczach, stację przeładunkową. Zwerbowali tysiące robotników z okolicznych

wsi, pociąg roboczy z Białej Podl. dowoził codziennie mieszkańców miasta skierowanych tu do pracy przez Arbeitsamt, zaangażowali do niewolniczej, bezpłatnej pracy, kilkuset Żydów z Białej Podl. i Terespoła. Niemiecka firma „Beton und Monierbaum” wybudowała w lesie dwie równoległe rampy kolejowe – jedną drewnianą estakadę do przeładunku zboża z Rosji, drugą do przepompowywania ropy naftowej. Jednocześnie rozbudowano urządzenia stacyjne w Małaszewiczach. W ocalałych po wrześniu 1939 roku hangarach lotniczych Niemcy urządzili – w jednym parowozownię i zaplecze warsztatowe, magazyn, biura kierownika, a w drugim – wagonownię z halą napraw wagonów. Obok wybudowano baraki – hotele dla robotników i stołówkę dla pracowników przybywających do Małaszewicz z całej Polski. Szybko też zbudowano górkę rozrządową, na której formowano pociągi idące na zachód oraz wieżę ciśnienia dla parowozów.

Hitlerowcy wykorzystywali Żydów zmuszając ich do niewolniczej pracy

Druga połowa maja 1940 – w ramach akcji AB hitlerowcy aresztowali nauczyciela z Kobylan Jana Prokopiuka (zginął w obozie koncentracyjnym).

1940 – Niemcy likwidują gminę Kobylany Nadbużne i łącząc ją z miastem Terespol tworzą nową, dużą gminę Terespol (istniała ona do końca okupacji hitlerowskiej).

1941 – przed atakiem na ZSRR Niemcy rozpoczęli pośpiesznie intensywną rozbudowę lotniska w Małaszewiczach i uczynili z niego wielką i strategicznie ważną dla armii hitlerowskiej bazę lotniczą. Z Niemiec ściągano jednostki budowlane (firma „Tri”), zatrudniano Polaków, do pracy przymusowej na rzecz „Bauabteilung Luftwaffe” wykorzystywano też Żydów. Obóz pracy dla Żydów mieścił się w barakach na terenie tzw. „Weroniki”, przy torach kolejowych. Przetrzymano w nich jednorazowo około 1000 Żydów, przewiezionych do Małaszewicz z terenu Polski i z zagranicy. W taki sposób powstała wielka baza Luftwaffe, w której stacjonowały setki samolotów przygotowywanych do ataku na wschód.

1 kwietnia 1941 – na kilka dni przed Wielkanocą gestapo aresztowało w Terespole 32 osoby. Kobiety trafiły do Ravensbruck, mężczyźni do Oświęcimia. W obozie w Auschwitz zginął proboszcz terespolski ks. Franciszek Michalik, burmistrz miasta Andrzej Baj, ks. Stanisław Czapski, organista Piotr Wardziński i ponad 20 innych osób z Terespoła i okolic.

W Auschwitz hitlerowcy zamordowali terespolską inteligencję

21 czerwca 1941 – niemiecka 45 dywizja piechoty zgrupowała się na zachodnim brzegu Bugu, na wprost Brześcia. O godz. 22 w oddziałach odczytano rozkaz Hitlera o ataku na ZSRR. O godz. 3 nad ranem 22 czerwca żołnierze niemieccy zajęli pozycje

Żołnierze hitlerowscy przeprawiają się przez Bug

wyjściowe do ataku na Twierdzę Brzeską i Brześć. Do szturmów wyznaczono 130 i 135 pułki piechoty z 45 DP, 133 pułk pozostawiono w rezerwie. Piechotę wspierała artyleria korpusu gen. Guderiana oraz trzy dywizjony ciężkich moździerzy kalibru 210 mm, dwa samobieżne artyleryjskie działa kalibru 600 mm, 9 baterii ciężkich miotaczy min kalibru 150 mm (po raz pierwszy w II wojnie hitlerowcy użyli tu, nad Bugiem, miotaczy min, czyli rakiet).

22 czerwca 1941 – o godz. 3.00 atak lotniczy Junkersów z bazy w Małaszewiczach na Twierdzę Brzeską rozpoczął wojnę hitlerowskich Niemiec z ZSRR. Piechota niemiecka zaatakowała w okolicach Suchego Mostu i Michalkowa. Aby ułatwić przeprawę wojsk na wschodni brzeg Bugu saperzy niemieccy zbudowali drewniany most na przedłużeniu Alei Marzeń.

Samoloty z Małaszewicz startują do nalotu na Twierdzę Brzeską

Niemcy oglądają zniszczoną Twierdzę Brzeską

Hitler (nz. trzeci od lewej w samochodzie, przechylony) oraz Mussolini (szósty od lewej w charakterystycznej czapce) wjeżdżają do Twierdzy Brzeskiej

Od pierwszych dni wojny niemiecko-sowieckiej tysiące jeńców sowieckich maszerowało na zachód, za Bug, do przygotowanych przez hitlerowców na terenie powiatu bialskiego obozów jenieckich

II połowa 1941 – hitlerowcy zorganizowali w Małaszewiczach komando robocze z około 500 jeńców sowieckich oraz obóz przejściowy dla jeńców sowieckich, których wymieniano za jeńców niemieckich (tak było na początku wojny niemiecko-sowieckiej). Po ataku na ZSRR wzrosła znacznie rola węzła kolejowego Małaszewicze. Niemcy zatrudnili setki polskich kolejarzy, którzy prowadzili pociągi jadące na front wschodni. Wszystko pod nadzorem niemieckich kolejarzy z Deutsche Ostbahn oraz policji kolejowej Bahnschutzpolizei, zwanych przez Polaków „czarnymi”, która miała swoją placówkę w depo parowozowo-wagonowym. Przez całą wojnę z ZSRR baza Luftwaffe w Małaszewiczach pracowała na najwyższych obrotach. Stacjonowało w niej około 140 samolotów startujących stąd na front wschodni aż do połowy lipca 1944 roku.

W całej okupowanej Polsce hitlerowcy utworzyli getta dla Żydów. W dramatycznych warunkach, w głodzie i bez lekarstw, przetrzymywano Żydów nie tylko z Polski, ale i z całej okupowanej Europy

Wykolejony niemiecki pociąg

17 listopada 1942 – wysadzeniem mostu kolejowego pod Terespołem żołnierze AK rozpoczęli „bitwę o szyny” na terenie gminy Kobylany (na odcinku Chotyłów – Małaszewicze – Terespol). Na stacji Małaszewicze zatrzymywały się niemieckie pociągi pośpieszne i urlopowe dla uzupełnienia węgla i wody, tutaj też formowano niemieckie transporty kierunkowe. Kolejarze z Małaszewicz mieli wielki wkład w akcje dywersyjno-sabotażowe na transporty niemieckie jadące strategiczną linią kolejową Berlin – Warszawa – Terespol – Brześć – front wschodni. Pod okiem niemieckich kolejarzy i Bahnschutzów konspiracyjne placówki polskich kolejarzy przekazywały dokładne informacje o ruchu transportów wojskowych, pociągów osobowych i przewożonych na front wschodni ładunkach. 20 listopada 1943 roku akowcy wykoleili pociąg urlopowy pod Małaszewiczami, a 11 czerwca 1944 roku zniszczyli 2 pociągi powodując 12-godzinną przerwę w ruchu. W końcu czerwca 1944 roku 5 kompania VI Rejonu Kolejowego AK pod dowództwem „Śmigłego” przeprowadziła akcję na lotnisko w Małaszewiczach. Spalono magazyn „Weronika”, a w nim 30 silników samolotowych i wiele innego sprzętu.

1943 – po kapitulacji wojsk włoskich przed aliantami, w Małaszewiczach znalazło się około 100 żołnierzy włoskich, których

Niemcy uwięzili za odmowę kontynuowania walki przy boku Wehrmachtu. Jeńców zatrudniano przy rozładunku wagonów, przy poszerzaniu i wydłużaniu pasów startowych lotniska, utwardzaniu ich betonem, zimą przy odśnieżaniu lotniska, przy robotach ziemnych. Hitlerowcy zatrudniali też w bazie Małaszewicze do prac budowlanych ok. 200 młodych Polaków w wieku 15-20 lat, przymusowo zwerbowanych do oddziałów Baudienstu. Zatrudniano również około 2 tys. pracowników cywilnych – kobiety i mężczyzn z okolicznych wsi – m.in. w kuchni kasyna pilotów Luftwaffe oraz przy sprzątanii koszar lotników.

Cmentarz jeńców włoskich w Białej Podlaskiej

Początek 1943 – rozbudowana na potrzeby frontu wschodniego stacja kolejowa w Małaszewiczach stała się podczas okupacji ważnym ośrodkiem polskiego ruchu oporu. Od 1940 roku działały tu komórki konspiracyjne utrzymujące łączność i współpracujące z polskimi kolejarzami w znajdującym się pod sowiecką okupacją Brześciu. Jesienią 1943 roku AK zorganizowała w Małaszewiczach konspiracyjną szkołę podchorążych piechoty i kurs podoficerów piechoty AK, do których kierowano młodzież z różnych stron okupowanej Polski. Miejscem wykładów był barak, w którym mieszkali akowcy – oficjalnie pracownicy niemieckich firm budowlanych i kolejarze. Zajęcia praktyczne odbywały się w lasach podczas oficjalnych wycieczek. Młodzi ludzie zatrudniani tu jako kolejarze i robotnicy

nie budzili podejrzeń, mieli doskonałe „papiery” umożliwiające im konspiracyjną działalność. W szkole działającej do wiosny 1944 roku wyszkolono 60 podchorążych, a na kursie – 100 podoficerów.

Na ćwiczeniach w lesie

1 maja 1944 – między godziną 2.30 a 3.40 w nocy około 40 samolotów sowieckich przeprowadziło zmasowany nalot na lotnisko Luftwaffe w Małaszewiczach oraz rejon wsi Polatycze. Ucierpiały firmy niemieckie „Sabo und Scribo” i „Betonbau”.

Takie samoloty, zwane kukuruźnikami, atakowały niemieckie lotnisko w Małaszewiczach

Czerwiec 1944 – niemiecka 2 Armia Polowa gen. Waltera Weissa obsadziła linię Bugu od Białej Podl. po Włodawę. Armia ta składała się z siedmiu dywizji piechoty, dwóch dywizji pancernych, sześciu grup dywizyjnych, dwóch samodzielnych brygad, kilku pułków ochrony oraz oddziałów specjalnych. W połowie lipca Niemcy rozpoczęli częściową ewakuację bazy lotniczej w Małaszewiczach. Roz-

strzelali wtedy Żydów z obozu na lotnisku w Małaszewiczach, pracujących przymusowo na rzecz Luftwaffe.

Lipiec 1944 – w planach „Burzy” na Podlasiu centralnym ogniskiem walk miały być Biała Podlaska i lotnisko w Małaszewiczach. Do ataku na lotnisko w Małaszewiczach (stacjonowało na nim jeszcze około 100 niemieckich samolotów) wyznaczono I kompanię z I batalionu 34 OP AK „Zenona”. Do rozpoznania włączono elewów małaszewickiej podchorążówki. Ale do ataku oddziału AK na Małaszewicze nie doszło, bo tempo ofensywy sowieckiej było bardzo szybkie, a Niemcy lotniska nie bronili. Hitlerowcy uciekając z Małaszewicz zniszczyli obiekty lotniska i budynki mieszkalne. Ocalały jedynie dwa bloki położone przy obecnej ulicy Robotniczej, wieża ciśnień oraz dwa hangary.

*Żołnierze z oddziału z 34 pp AK „Zenona”
(kwiecień 1944)*

18 lipca 1944 – o godz. 5.30 czasu moskiewskiego rozpoczęła się operacja brzesko-lubelska w ramach sowieckiej ofensywy „Bagration”. Niemcy solidnie przygotowywali się do obrony Brześcia i linii Bugu. 9 i 2 armie niemieckie zostały wzmocnione oddziałami czołgów ściągniętych z Warszawy. Z północnego wschodu linię frontu atakowały oddziały sowieckiej 61 armii gen-płk. P. A. Bielowa, z północy – 28 armia gen-lejtn. A. A. Łuczyńskiego, 65 armia gen-płk P. A. Batowa i 1 gwardyjska

konno-zmechanizowana grupa gen-plk. I. A. Plijewa. Z południa i południowego zachodu maszerowały na Brześć oddziały 70 armii gen. plk. W. S. Popowa. Działania na ziemi wspierała 16 armia powietrzna gen. plk. lotnictwa S. I. Rudenko. Szczególnie szybko posuwały się wojska sowieckie na południowej flance – przeprowiły się przez Bug i 22 lipca wyzwoliły Chełm, a 24 lipca Lublin. Na kierunku brzeskim kilka niemieckich dywizji pod dowództwem gen. Waltera Schellera, komendanta twierdzy Brześć, broniło się z wielką zaciętością. Hitlerowcy silnie umocnili podejścia do miasta i twierdzy, przygotowując trzy linie obrony. Liczne węzły oporu, pola minowe, pozycje strzelnicze, czyniły zadanie zdobycia Brześcia bardzo trudnym.

Armia Czerwona maszeruje na Brześć

26 lipca – 28 armia sowiecka rozpoczęła walkę o Brześć i Terespol. 55 Irkucko-Pińska gwardyjska dywizja piechoty złamała opór 102 niemieckiej dywizji piechoty pod Kozłowiczami. 70 armia posuwając się na północy wzdłuż zachodniego brzegu Bugu opanowała Białą Podlaskę i rozpoczęła przygotowania do ataku na Brześć od strony Terespoła. Wieczorem 27 lipca dywizje 28 i 70 armii sowieckich zamknęły pierścień wokół Brześcia. W okrążeniu znalazła się niemiecka grupa korpusna „E” dowodzona przez gen. lejtn. Schellera (po jego śmierci 21 lipca komendantem Brześcia został gen. mjr Maksymilian Felzman).

Czerwonoarmiści wkraczają do Twierdzy Brzeskiej

27 lipca – około północy sowiecka 55 dywizja piechoty gwardii rozpoczęła natarcie w kierunku południowym na Bohukały-Krzyczew. Idąc na lewo od niej 48 dywizja piechoty gwardii zdobyła Neple i rozpoczęła bój o północne przedmieścia Brześcia. 138 pułk tej dywizji nad ranem 28 lipca opanował cytadelę Twierdzy. Tej nocy, 27/28 lipca, trwały zacięte boje między Bohukałami a Zaczopkami, gdzie Niemcy usiłowali przerwać kocioł. Nad ranem 28 lipca nacierający z południa 96 korpus pancerny z 70 armii sowieckiej zajął Kobylany i Dobryń Duży, odrzucając resztki 112 niemieckiej DP na północ, do okrążonego zgrupowania. Po dwudniowych zaciętych bojach twierdza oraz miasta Brześć i Terespol były wolne.

28/29 lipca – po upadku Brześcia rozbite oddziały niemieckie wycofywały się w nocy jedyną otwartą dla nich drogą w kierunku północnym, na Janów Podl. – Sokołów – Węgrów, gdzie walczyła jeszcze grupa operacyjna Wehrmachtu gen. Rudolfa Romana.

W całonocnym boju Niemcy ponieśli olbrzymie straty w ludziach i sprzęcie. Łącznie na polu bitwy pod Brześciem i Terespołem zginęło ponad 10 tys. hitlerowców, Sowieci zniszczyli 40 czołgów niemieckich, 127 dział i około 500 samochodów; zdobyli 114 dział, w tym 16 samobieżnych, 11 moździerzy, 134 karabiny

Jan Kaliszuk ze Starzynki tak relacjonował wydarzenia nocy z 27/28 lipca 1944 roku:

„Ta noc była straszna. Trwał bój. Samoloty sowieckie zrzucały bomby i siekały z karabinów maszynowych. Niemcy spalili Mokranę Nową i zabili w nich 11 ludzi. Były tam zacięte boje, jedni drugich okrążali. Niemcy uciekali całą noc przez Neple, Krzyczew, Bohukały, Pratuliny, Zaczopki, Janów Podl. Widzieliśmy jak samoloty sowieckie nadlatywały na nich falami po 8 – 12 sztuk i lecąc nisko kosły żołnierzy z karabinów maszynowych. Niemcy nie kryli się. Byli jakby zrezygnowani. Nie zsiadali z samochodów ani z koni. Kto padł, to padł, kto nie, jechał dalej. Niemcy nie zбили żadnego samolotu. Najwięcej z nich zginęło między Krzyczewem a Bohukałami i między Bohukałami a Zaczopkami, gdzie rozbito ich tabory. 29 lipca rano przyszło do nas wojsko sowieckie”.

maszynowe, 285 samochodów, 1240 koni i 2500 sztuk bydła. Do niewoli dostało się 1500 żołnierzy niemieckich.

W krwawych walkach niemiecko-sowieckich bardzo ucierpiały nadbużańskie wsie. Zniszczeniu uległ Błotków, m. in. spłonęły budynki Zarządu Gminy i szkoły. Żołnierze Wehrmachtu zastrzelili dwóch mieszkańców wsi – Izydora Romańczuka i Antoniego Sołowicza, ratujących płonące budynki. Duże straty od ognia poniosły przechodzące z rąk do rąk Neple, Krzyczew i Starzynka. Niemcy zastrzelili 2 mieszkańców Nepli

ratujących palące się zabudowania – Karola Barczuka i Feliksa Artyszuka. W Starzynie lotnicy sowieccy najpierw bombardując oddziały niemieckie spalili pół wsi, a potem – podczas przechodzenia frontu – hitlerowcy spalili jeszcze 8 gospodarstw, zginęło też 9 mieszkańców wsi, a 3 zostało rannych. 29 lipca do wsi nadbużańskich wkroczyły wojska sowieckie.

Bitwa o Brześć zakończyła się totalną klęską wojsk hitlerowskich

1 sierpnia 1944 – żołnierze AK ujęli w rejonie Nepli i Bohukał 5 żołnierzy niemieckich ocalałych z masakry w nocy 28/29 lipca, z 3 wozami konnymi wypełnionymi bronią i amunicją oraz 2 armatkami ppanc.

Odwrót Wehrmachtu

ROZDZIAŁ XI

Czasy PRL

Wyzwolenie terenów nadbużańskich od okupanta hitlerowskiego przez Armię Czerwoną i Ludowe Wojsko Polskie nie oznaczało dla ich mieszkańców czasu pokoju. Rozpoczęła się bowiem natychmiast łapanka na członków podziemia niepodległościowego, na żołnierzy AK i BCh. Specjalne oddziały NKWD poruszające się po całym Podlasiu dokonywały aresztowań akowców, których następnie wywożono do łagrów na terenie ZSRR. Represje ze strony NKWD i aparatu bezpieczeństwa publicznego władz PKWN spotykały też działaczy polskiego państwa

podziemnego w czasie okupacji, członków partii politycznych i działaczy samorządowych. Jednocześnie władze dokonały ważkiego gestu pod adresem wsi przeprowadzając reformę rolną i nadając ziemię chłopom bezrolnym. Władze wspierały też rozwój oświaty przeprowadzając akcję likwidacji analfabetyzmu. Gorącą atmosferę lat powojennych na terenach nadbużańskich, noszącą cechy wojny domowej, wzmagала też sprawa narodowościowa. Najpierw dobrowolnie a potem przymusowo wyjeżdżali z terenów nadbużańskich Ukraińcy. Kresem konfliktów polsko-ukraińskich była akcja „Wisła”.

Sfałszowane przez „władzę ludową” wyniki referendum w 1946 roku i wyborów do Sejmu Ustawodawczego w 1947 roku zadecydowały o ponad 40-letnich rządach komunistów w Polsce

Sierpień 1944 – rozpoczęto tworzenie władz administracyjnych i innych struktur gminnych. W budynku szkoły łobaczewskiej ulokowano gimnazjum terespolskie, a w Błotkowie Dużym – czteroklasową Szkołę Powszechną.

Jesień 1944 – w efekcie dekretu PKWN o reformie rolnej znacjonalizowano majątki na terenie gminy Kobylany (w Kobylanach, Koroszczynie, Neplach, Małaszewiczach, Polatyczach) oraz w gminach sąsiednich, m. in. w Bohukałach. Z dóbr Kuczyńskich w Koroszczynie wydzielono 120 ha i przekazano je do Państwowych Nieruchomości Ziemskich, na bazie których utworzono w 1949 roku Państwowe Gospodarstwo Rolne w Koroszczynie. W tzw. „białym dworku” Dymśzów w Neplach umieszczono szkołę podstawową.

Chłopi otrzymują akty nadania ziemi

Jesień 1944 – w wyniku układu między PKWN a ZSRR Bug stał się granicą państwową między Rzeczpospolitą Polską a ZSRR. Po stronie polskiej nowej granicy pilnowały Wojska Ochrony Pogranicza, dysponujące na terenach między Krzną a Bugiem strażnikami w Terespolu i Krzyczewie. Strażnica w Krzyczewie mieściła się w dworze Kuczewskich.

25 stycznia 1945 – na skutek agitacji propagandystów radzieckich część Ukraińców z gminy Kobylany dobrowolnie wyjechała na stałe do ZSRR (obietowano im przy-

Żołnierz WOP pilnuje nowej granicy polsko-radzieckiej

dział na Ukrainie zasobnych gospodarstw rolnych i wszelkiego mienia). Neple opuściło wówczas 9 rodzin (41 osób), Kuzawkę – 7 rodzin. Zawieziono ich pod Odessę, ale przedtem zabrano im w Brześciu majątek ruchomy, jaki wieźli ze sobą. Część tych „ochotników” bezskutecznie usiłowała – po zapoznaniu się z sowieckim „rajem” – powrócić do rodzinnych wsi.

14 lutego 1946 – pierwszy powojenny spis ludności w Polsce ukazał rozmiar strat poniesionych w wyniku okupacji hitlerowskiej. Błotków Duży miał 711 mieszkańców, Kobylany – 500, Kołpin i Ogrodniki – 148, Koroszczyn – 382, Kuzawka – 258, Lebie-dziew – 107, Lechuty Małe – 156, Małasze-wicze Duże – 426, Małaszewicze Małe – 431, Michalków – 302, Neple – 354, Ogrodniki – 320, Polatycze – 241, Samowicze – 258. Sytuacja rychło się zmieniła, bo do końca 1946 roku wyjechali jeszcze dobrowolnie z terenu obecnej gminy Terespol do ZSRR kolejni mieszkańcy narodowości ukraińskiej: z Bohukał – 15 rodzin, z Kobylan – 62 rodziny, z Lebie-dziewa – 19 osób, z Dobratycz – 12 osób, z Murawca – 7 osób.

17 grudnia 1946 – około 1700 pijanych czerwonoarmistów, zdemobilizowanych z Niemiec, zdemolowało stację PKP w Terespolu i jej najbliższe otoczenie, wywołując burdy, które zakończyły się regularną bitwą z wezwanymi na odsiecz żołnierzami 47 pp z Białej Podl., oddziałem KBW i żołnierzami WOP z Terespolu. W efekcie rannych zostało kilkudziesięciu żołnierzy i osób cywilnych.

1947 – przed wyborami do Sejmu Ustawodawczego raporty Urzędu Bezpieczeństwa mówiły o prawdziwych nastrojach i sympatiach mieszkańców wsi nadbużańskich. Według nich w gminie Bohukały PSL Mikołajczyka miał 50-proc. poparcie mieszkańców gminy, Nowe Wyzwolenie – 10 proc., Młodzież Katolicka – 15 proc., Blok Demokratyczny (PPR i SL) – 20 proc. „Ludność tego terenu – pisali UB-ecy – jest silnie prześlaknięta propagandą reakcyjną. Jest tu duża ilość aktywnych członków WiN i znaj-

„Słynny” plakat oczerniający żołnierzy AK, którym promoskiewskie władze dyskredytowały opozycję polityczną i żołnierzy podziemia niepodległościowego.

dują się tu meliny bojowe III i IV Rejonu WiN z obwodu bialskiego. Ludność jest pod wpływem kleru, który sympatyzuje z reakcją”.

W gminie Kobylany Blok Demokratyczny miał 35 proc. poparcia, PSL – 40 proc., Nowe Wyzwolenie – 10 proc., Stronnictwo Pracy – 5 proc. i Młodzież Katolicka – 10 proc. „PSL połączone z reakcją ma tu duże wpływy, bo ludność gminy to repatrianci z Buga, handlarze, rolnicy, pozostający całkowicie pod wpływem bojówek WiN” – pisali UB-owcy.

Mimo ogromnego społecznego poparcia Polskie Stronnictwo Ludowe Stanisława Mikołajczyka (nz.) przegrało sfalszowane przez „władzę ludową” wybory do Sejmu Ustawodawczego. Mikołajczyk musiał opuścić Polskę, komuniści rozpoczęli masowe represje przeciwko PSL-owcom.

czerwiec-lipiec 1947 – od 28 czerwca do 19 lipca w ramach akcji „W” wysiedlono Ukraińców z gminy Kobylany Nadbużne. Z Kobylan wywieziono 11 lipca 1947 roku – 39 rodzin (130 osób) do stacji Szczecinek i Pasłęk; z Małaszewicz Małych 28 czerwca – 30 rodzin (110 osób) do stacji Morąg, Szczecinek i Pasłęk; z Polatycz w dniach 11 i 13 lipca – 27 rodzin (110 osób) do Szczecinka, Pasłęka, Olsztyna i Szczytna; z Kołpina-Ogrodnik – 102 osoby; z Koroszczyzna 28, 29 i 30 czerwca – 54 rodziny (212 osób) do Olsztyna, Kętrzyna i Braniewa (osiedlono ich pod Pasłękiem i Lidzbarkiem Warmińskim) oraz w okolicy Łeby; z Lebieżewa 11 i 13 lipca – 8 rodzin (22 osoby) do Iławy i Szczytna; z Nepli 28 czerwca – 10 rodzin (32 osoby)

W ramach Akcji „W” likwidowano oddziały zbrojne UPA do Olsztyna; z Michalkowa – 12 rodzin (46 osób); z Samowicz – 2 rodziny (6 osób); jedną rodzinę do stacji Szczecinek, drugą do Pasłęka, z Małaszewicz Dużych 28 czerwca – 10 rodzin (38 osób) do stacji Morąg, Szczecinek i Pasłęk; z Lechut Małych 29 czerwca – 4 rodziny (19 osób) do Kętrzyna; z Kuzawki 28 czerwca – 3 rodziny (11 osób) do stacji Olsztyn.

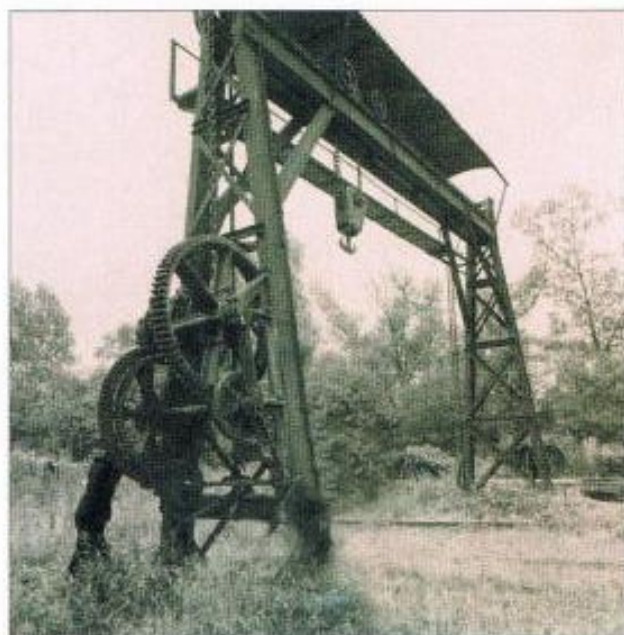

Oddział UPA w lesie

Akcję „W” w gminie Kobylany i w mieście Terespol przeprowadzał batalion por. Nowaka z 11 pp. Listy osób do wywieżenia sporządzał dowódca 30 kompanii WOP stacjonującej w Terespole – kpt Wąsowicz, w porozumieniu z MO, UB i władzami administracyjnymi.

14 grudnia 1949 – oficjalne otwarcie Rejonu Przeładunkowego PKP w Małaszewiczach. Tworzyły go dwie rampy przeładunkowe przystosowane – w razie konfliktu zbrojnego z NATO – do szybkiego przeładunku wojska i sprzętu.

1950 – w granice Terespola włączono z gminy Kobylany tereny Błotkowa Małego (ul. Kościuszki) i Wołoczki (ul. Łąkowa).

Powojenne urządzenia do przeładunku towarów w Małaszewiczach

1951 – oddano do użytku Punkt Przeładunkowy Paliw Płynnych CPN wybudowany w dziewiczym lesie na południe od Małaszewicz. Nieopodal, na terenie obecnego sołectwa Zastawek, wybudowano osiedle dla pracowników CPN. W 1951 roku zainstalowano też pierwsze dźwigi do przeładunku w Małaszewiczach i przebudowano układ torów normalnych i szerokich. Równolegle budowano nowe punkty przeładunkowe w Kowalewie, Wólce, Borze, Podsędkowie i Raniewie.

Baza CPN w Małaszewiczach

1953 – uruchomiono kolejne suwnice w Małaszewiczach, odmrażalnię rudy żelaza, rezerwową elektrownię i obiekty zaplecza – budynki administracyjne PKP i kolejową przychodnię zdrowia przy stacji Małaszewicze. Rozpoczęto także budowę osiedla mieszkaniowego dla kolejarzy nieopodal stacji Małaszewicze, dając początek nowej miejscowości na mapie gminy – Małaszewicze Osiedle.

Budynek administracyjny PKP w Małaszewiczach

1953 – rozpoczęto budowę obwodnicy Terespola. Aby usypać nasyp przez bagna wykorzystano wały ziemnego fortu w Lebedziewie i prochowni w Terespole, niszcząc te zabytkowe dzieła fortyfikacyjne

z XIX wieku oraz odcinek starej drogi z Kodnia do Brześcia.

1954 – po reformie administracyjnej kraju z mapy zniknęły gminy. Podstawową jednostką podziału terytorialnego stała się teraz gromada. Na terytorium gminy Kobylany Nadbużne wydzielono dwie gromady – Błotków i Małaszewicze.

1 lipca 1955 – proboszczem parafii w Neplach został ks. Zdzisław Oziembło (przepracował w tej parafii 37 lat!).

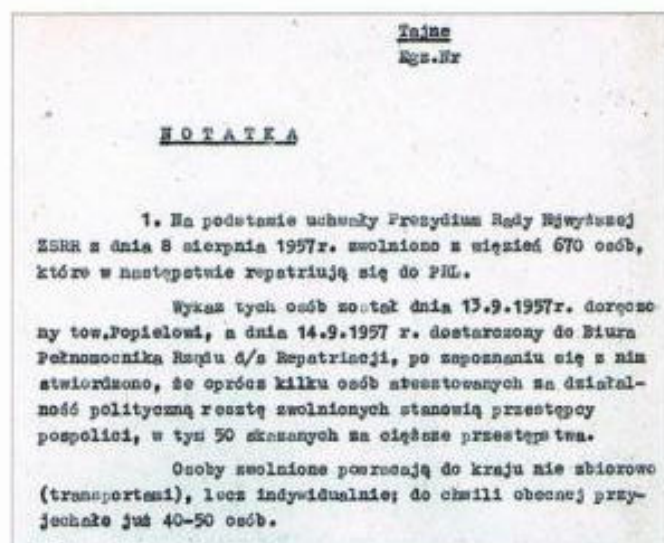

Ks. Zdzisław Oziembło (ur. 2 lutego 1919 roku) we wrześniu 1939 roku był podoficerem w kolumnie amunicyjnej 9 pułku artylerii ciężkiej z Włodawy. Podczas okupacji hitlerowskiej zaangażował się w Węgrowie i Siedlcach w tajne nauczanie i przygotowanie uczniów do egzaminów. Po wojnie został kapłanem.

Pasją Z. Oziembło jest historia. Napisał trzy książki („Wierni Bogu i Ojczyźnie”, „Neple i okolice”, „Krzyczew i okolice”) i wiele artykułów poświęconych przeszłości Nepli, walce unitów z caratem i prawosławiem, przebiegowi I i II wojny światowej, zamieszczonych w „Wiadomościach Diecezji Podlaskiej”, „Podlaskim Kwartalniku Kulturalnym”.

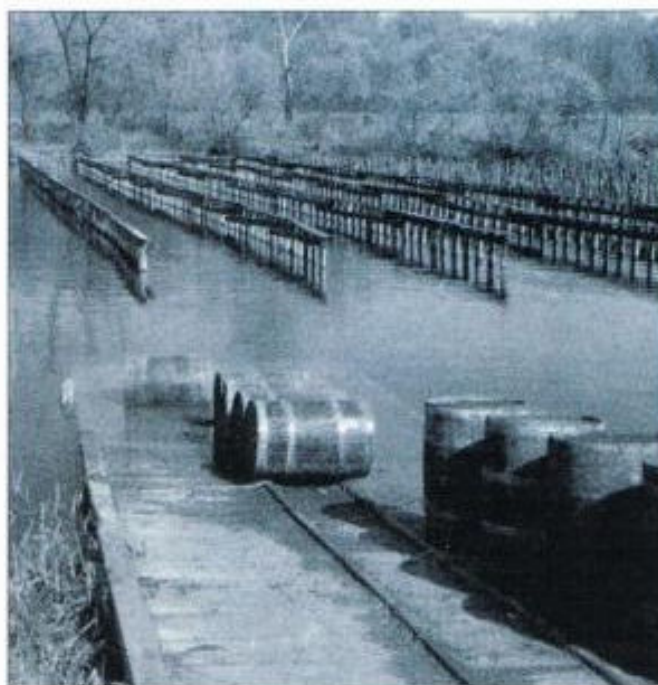
Tablica w kościele w Neplach ku czci unitów – dzieło ks. Z. Oziembło

Październik 1957 – po wizycie Władysława Gomułki w Moskwie ruszyła druga powojenna fala repatriacji Polaków zza Bugu. Na rampie stacji kolejowej w Terespolu stały wówczas setki motocykli „Iż” przywożonych przez repatriantów, którzy sprzedawali w ZSRR swój dorobek, a pieniądze lokowali właśnie w motocyklach. Na dworcu w Terespolu repatriantami opiekowali się pracownicy pogranicznego punktu repatriacyjnego, którzy zaopatrywali naszych rodaków w dokumenty, lekarstwa, zapewniali przejazd do punktu osiedlenia.

Władze PRL szczególnie interesowały się repatriantami zwalnianymi z sowieckich więzień (www.polska.pl/info/archiwum/repatriacja_polakow/zdjecia.html)

Po 1957 – rozpoczęło się prawdziwe ogórkowe prosperity dla Terespolu i okolic. W mieście powstały trzy firmy specjalizujące się w produkcji ogórków kiszonych i konserwowych: państwowe Zakłady Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego, kwaszarnia ogórków Spółdzielni Ogrodniczej w Białej Podl. (korzystająca z zakładu na tzw. Rogatce i w forcie Kobylany) oraz kwaszarnia ogórków Gminnej Spółdzielni „SCh” w Terespolu (w forcie Lebieziew). Produkcją na wielką skalę zajęli się też mieszkańcy Terespolu i okolicznych wsi. Ogórki stały się niezwykle dochodowym interesem dla mieszkańców terenów nadbużańskich. Wielu z nich zajmowało się także indywidualnie kisze-

Beczki z ogórkami wyciągano z klatek korzystając ze specjalnych ramp

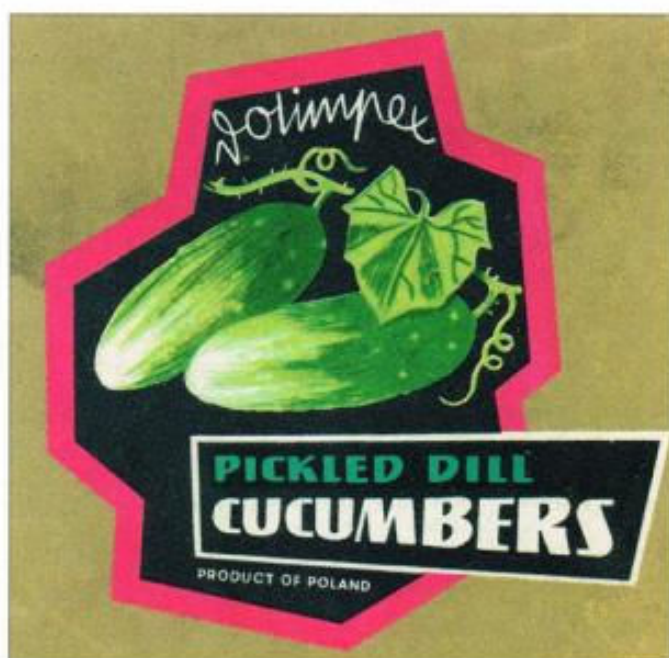

Następnie ładowano beczki na furmanki

niem ogórków, które sprzedawali w różnych częściach kraju. Wzrosła zamożność mieszkańców Terespolu i okolicznych wsi, budowano murowane domy, kupowano samochody i maszyny rolnicze.

Ładunek ogórków do wagonów kolejowych

Etykiety ogórków z Terespoli – hitu rynkowego z lat pięćdziesiątych–siedemdziesiątych XX wieku

1958 – burza powaliła w Neplach największy i chyba najstarszy w Polsce jałowiec – miał 300 lat, wysokość 13 m. i średnicę pnia 86 cm. Pień jałowca został przewieziony w całości do arboretum w Kórniku pod Poznaniem.

Lata 60. XX wieku – wielki pożar Kobylan, po którym wieś z drewnianej zmieniła się w murowaną.

Kobylany dziś

1961 – oddano do użytku pierwszy trwały, żelazno-betonowy, most na Krznie w Neplach.

1962 – na terenie obecnej gminy Terespol sieć drogową tworzyły następujące drogi:

- drogi państwowe: Terespol–Zalesie z nawierzchnią asfaltową (500 m) i betonową (19 km); Terespol–Kodeń (tłuczeń 12 km i bruk 7 km); Terespol–Neple (tłuczeń 1,3 km i bruk 7,6 km).
- drogi lokalne: Terespol–Błotków (żwir 400 m i bruk 1,6 km); Lechuty–Koroszczyn (grunt 1,6 km); Samowicze–Łobaczew (grunt 2,3 km); Koroszczyn–Łobaczew (tłuczeń 0,3 km i bruk 2,3 km); Koroszczyn–Kobylany (tłuczeń 0,3 km i bruk 3,5 km); Błotków–Polatycze (żwir 100 m, bruk 200 m i grunt 1800 m);

Michalków-Terespol (asfalt 500 m, bruk 700 m i grunt 1700 m) i Samowicze–Lechuty (żwir 400 m i bruk 600 m).

Maj 1963 – w parku podworskim Mierzejewskich i Dymśzów w Neplach, z inicjatywy Rady Zakładowej Pracowników Spółdzielczości Wiejskiej Powiatu Białskiego, powstał ośrodek wypoczynkowy. Neple stały się miejscowością letniskową.

Pierwsze cztery domki kempingowe nazwane Lis, Miś, Buk i Sum, ustawiono przy rzędzie drzew grabowych. Pracownicy Powiatowego Związku Gminnych Spółdzielni „SCh” w Białej Podl. w czynie społecznym, po pracy, porządkowali park, sadzili drzewa, zainstalowali wodociąg. Naprzeciw „skarbcy” wybudowano pawilon sklepu spożywczo-przemysłowego, a nieco dalej gospodę „Wisła”.

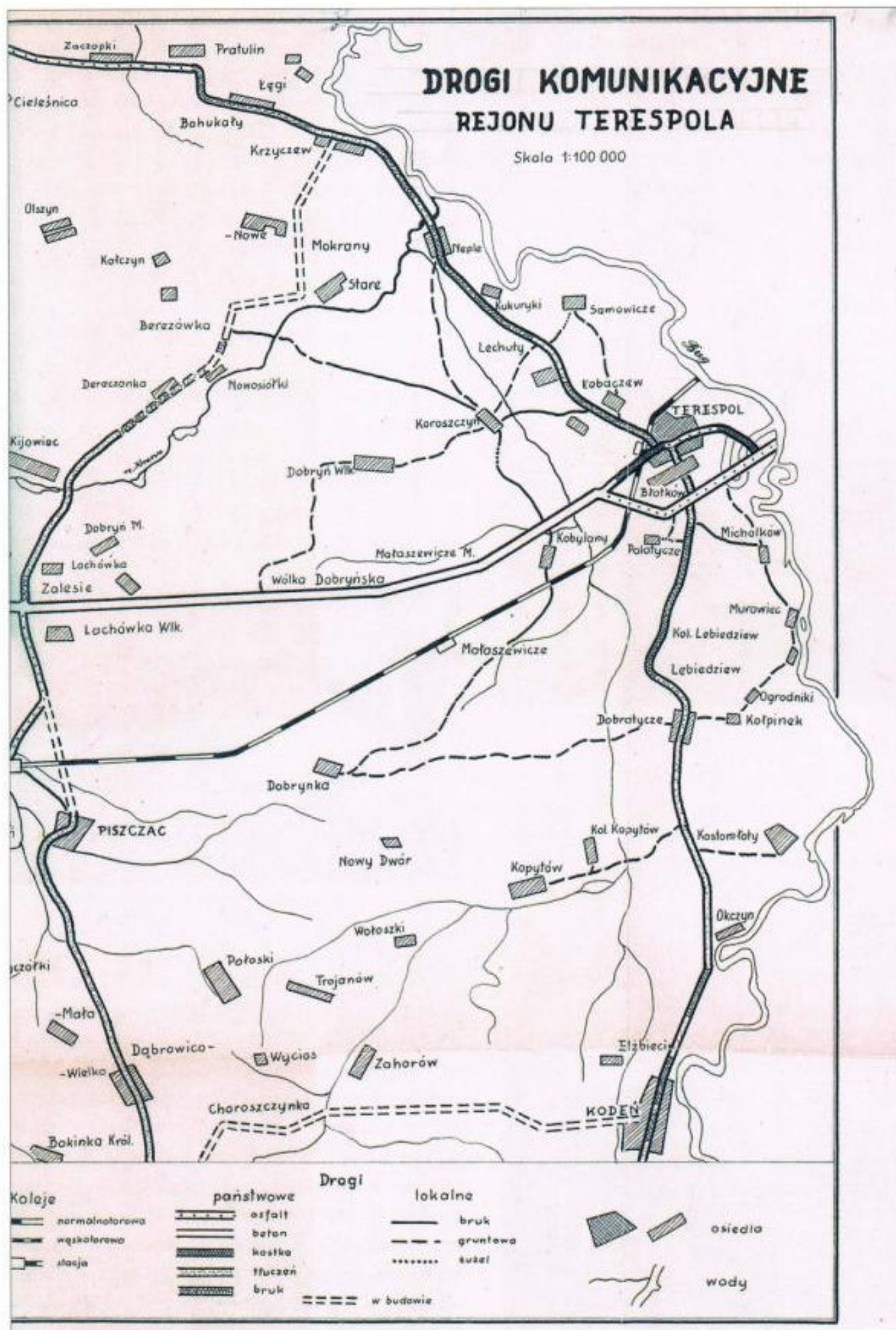
W 1965 roku prezes WZGS w Lublinie Henryk Trus polecił przywieźć do Nepli 7 domków znad jez. Zagłębcze koło Sosnowicy.

W 1966 roku staraniem Rady Zakładowej WZGS w Lublinie wybudowano w ośrodku kuchnię, stołówkę, toalety, garaż na kajaki.

WZGS w Lublinie administrował ośrodkiem w Neplach do 1990 roku. Następnie ośrodek został skomunalizowany i przeszedł na własność gminy Terespol.

Najstarsze domki ośrodka w Neplach

Mapa drogowa obecnej gminy Terespol z początków lat 60. XX wieku

1966 – największa od 1924 roku katastrofalna powódź na Bugu. W jej wyniku ucierpiały Kukuryki, Samowicze, Kuzawka, Michalków, Murawiec oraz niemal cały Terespol. Od 22 lutego do 5 marca tereny nadbużańskie pozostawały pod wodą, a życie mieszkających tu ludzi zostało kompletnie sparaliżowane. Szczególnie dotkliwe straty ponieśli mieszkańcy Samowicz, z których woda ustąpiła najpóźniej. Woda przerwała most na trasie do Brześcia. Po tej powodzi zbudowano nad Bugiem nowy wał przeciwpowodziowy, po którym poprowadzono drogę lokalną Terespol-Okczyn-Kodeń.

1967 – Łobaczew Mały (przed wojną Łobaczew Nowy) zajął trzecie miejsce w województwie lubelskim w konkursie „Zmieniamy oblicze wsi lubelskiej”. Efektem społecznej pracy mieszkańców były uporządkowane zagrody, ogródki kwiatowe przed domami, utwardzona droga do wsi i przez wieś, chodnik wzdłuż obecnej ulicy Pięknej, kilkaset lip i jarzębin zasadzonych po obu stronach drogi.

Zielona ulica w Łobaczewie Małym

Lata 60. XX wieku – na terenie obecnej gminy Terespol zbudowano liczne obiekty użyteczności publicznej: świetlice wiejskie w Neplach, Kuzawce i Bohukałach, budynek Prezydium GRN w Małaszewiczach Dużych razem z biblioteką i kawiarnią, a w Bohukałach – strażnicę OSP, agronomówkę i Wiejski Ośrodek Zdrowia.

1970 – reorganizacja suchego portu w Małaszewiczach. Utworzono Zarząd Rejonu Przeładunków PKP w Małaszewiczach. W budynkach mieszkalnych osiedla PKP mieszkało wówczas ponad 1 tys. osób.

10 października 1971 – oddanie do użytku nowego budynku szkoły w Neplach. Uczęszczało wówczas do niej 120 dzieci.

Szkoła w Neplach

1973 – reforma administracyjna kraju. Na mapę Polski powróciły gminy. Z terenu dotychczasowych gromad Bohukały, Małaszewicze, Błotków i miasta Terespol utworzono nową jednostkę administracyjną miasto i gmina Terespol.

1973, 1975, 1979, 1980 – PGR w Koroszcynie, energicznie zarządzany – jak na pegeery – wygrywał w tych latach współzawodnictwo krajowe, zyskując miano najlepszego PGR w Polsce i stając się dla władz PRL przykładem „wyższości” uspołecznionego rolnictwa nad indywidualnym, chłopskim. Robotnikom rolnym

stworzono doskonałe warunki pracy i życia, budując w osadzie PGR-owskiej bloki mieszkalne, przedszkole, sklep, urządzając stołówkę pracowniczą w dawnym pałacu Kuczyńskich, itd. W latach 80. XX wieku PGR w Koroszczynie przejmując chłopskie pola w zamian za rentę rolniczą rozrósł się do powierzchni 5 tys. ha. Utworzono wówczas Kombinat PGR Koroszczyn składający się z 5 zakładów. W 6 chlewniach hodowano jednorazowo 2500 tuczników.

24 stycznia 1974 – w 100-rocznicę śmierci Męczenników Podlaskich biskup siedlecki Jan Mazur odprawił Mszę św. w ich intencji i poświęcił umieszczoną na kościele pratulińskim pamiątkową tablicę z napisem:

„Męczennicy Podlascy oddali swe życie w obronie wiary świętej, gdy rząd carski przemocą wprowadzał do świątyń unickich – prawosławie. 24 I – 1874 r. w dniu krwawej masakry unitów pratulińskich 13 zostało zabitych i 180 rannych”.

1974 – na tzw. Kamczatce, w suchym porcie Małaszewicze, oddano do użytku pierwszy w PKP punkt przeładunku kontenerów wielkich wyposażony w specjalistyczne suwnice fińskiej firmy „Kone”. Połowę przeładunku Małaszewicz stanowiła wówczas ruda żelaza wysyłana z ZSRR do NRD.

Suwnice „Kone”

Lata 70. XX wieku – czas wielkiego rozwoju suchego portu w Małaszewiczach, który wówczas przeładowywał w ciągu roku ponad 1,5 mln ton towarów oraz ponad 1 mln ton ropy, więcej niż największy polski port morski w Gdyni i Gdańsku. Małaszewicze były w tamtym okresie największym suchym portem w Europie. Pracowało tu około 5 tys. kolejarzy i pracowników przeładunkowych, oprócz PKP funkcjonował Urząd Celný i firmy spedycyjne: Polcargo, Hartwig, a także baza CPN.

1975 – W domu państwa Żuków, zakupionym specjalnie dla potrzeb katechetycznych, urządzono kaplicę rzymsko-katolicką służącą mieszkańcom osiedla PKP Małaszewicze (należało ono do parafii w Wólce Dobryńskiej). Od lata 1980 roku w kaplicy rozpoczęto odprawianie niedzielnej Mszy św.

Kościół w Terespolu po rozbudowie

1979 – z inicjatywy ówczesnego dziekana terespolskiego ks. Józefa Guzewskiego rozpoczęto rozbudowę kościoła w Terespolu (stary mógł pomieścić zaledwie 500 osób, był za mały dla miasta i wsi). Rozbudowę ukończono w 1984 roku.

1979 – tragiczny pożar wsi Żuki rozpoczął proces zaniku tej miejscowości. Obecnie funkcjonuje tu zaledwie 7 gospodarstw domowych. Dlatego też w 1995 roku Żuki zostały połączone w jedno sołectwo z sąsiednim Murawcem.

1979 – ks. Zdzisław Oziembło, proboszcz parafii nepelskiej, ufundował w kościele w Krzyczewie (dawnej cerkwi unickiej) tablicę z napisem:

„Świetlanej pamięci bohaterskim unitom z Krzyczewa z lat 1874-75 Eufemii Mikołajczuk, Teofilowi Szaniawskiemu, rodzinie Jakubowi, Annie, Stefanowi, Agrypinie, Pelagii, Tekli Niczyporukom i późniejszym obrońcom Wiary Świętej – Jakubowi Chajczukowi z Krzyczewa, Józefowi Kaliszukowi ze Starzynki, Tomaszowi Stefaniukowi i Leonowi Bydlukowi z Kuzawki”.

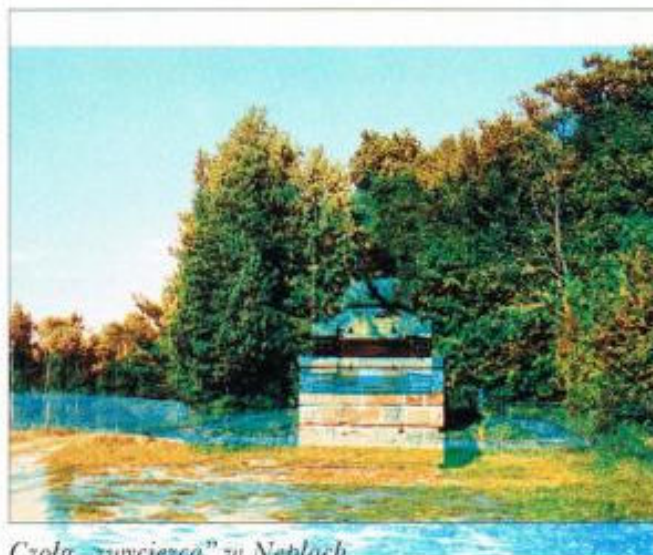
1984 – Kukuryki stały się nowym przejściem granicznym na Bugu z ZSRR. Sowietci, chcąc uchronić Brześć od jadących przez miasto TIR-ów, wybudowali północną obwodnicę Brześcia rozpoczynającą się od

nowego mostu na Bugu w Kozłowiczach. Stronie polskiej nie pozostało nic innego, jak zbudować drogę dojazdową do nowego przejścia z Wólki Dobryńskiej na drodze Warszawa-Brześć do Kukuryk, i wykonać w Kukurykach prowizoryczną infrastrukturę graniczną, bo brak miejsca na terenach zalewowych Bugu nie pozwalał na budowę obiektów granicznych z prawdziwego zdarzenia. Rozwój wymiany gospodarczej Europy Zachodniej z Rosją, po upadku ZSRR sprawił, że Kukuryki w 1992 roku stały się największym przejściem granicznym na naszej granicy wschodniej – w ciągu doby granicę na Bugu przekraczało tu 1200 ciężarówek. Ruch zwiększał się z każdym rokiem, kolejki TIR-ów sięgały aż do Białej Podl. (ponad 30 km). Stąd zrodził się pomysł budowy Terminalu Samochodowego w Koroszczynie i przeniesienia ciężaru odpraw celnych do Koroszczyna, z pozostawieniem w Kukurykach wyłącznie przejścia granicznego.

Kukuryki – przejście graniczne dla ciężarówek TIR

1984 – w Neplach, w pobliżu Szwajcarii Podlaskiej, przy drodze do Janowa Podl., wzniesiono kamienny cokół, na którym umieszczono czołg T-34. Napis na tablicy pamiątkowej głosi: „W 40 rocznicę zwycięskiej bitwy 28 armii radzieckiej dowodzonej przez gen. lejtn. A. Łuczyńskiego z wojskami hitlerowskimi – hołd wyzwolicielom tej ziemi składa – społeczeństwo”. Uroczyste odsłonię-

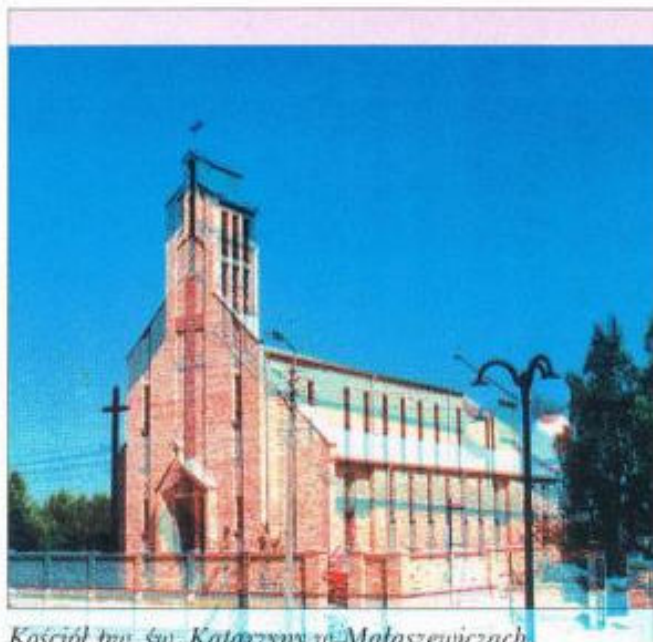

Czołg „zwycięzca” w Neplach

cie pomnika miało miejsce 20 lipca 1984 roku. „Czołg zwycięzca” jest dziś atrakcją turystyczną w gminie Terespol.

1987 – zlikwidowano sołectwo Błotków Duży włączając wieś w granice miasta Terespol. W ten sposób jedna z najstarszych miejscowości nadbużańskich zniknęła z mapy Polski.

Maj 1987 – utworzono parafię pw. św. Katarzyny w Małaszewiczach. Projekt świątyni parafialnej przygotował arch. Waldemar J. Niścior. Budowa kościoła trwała od 1987 do 1990 roku.

Kościół pw. św. Katarzyny w Małaszewiczach

*Likwidacja Błotkowa trwała ponad dwa wieki. Rozpoczęła ją decyzja Józefa Bogusława Słuszki, kasztelana wileńskiego i hetmana polnego litewskiego, który między 1693 a 1696 lokował na gruntach wsi Błotków nowe miasto, i dał mu nazwę Terespol – od imienia swej żony Teresy. Za sprawą nowego miasta Błotków stracił znaczenie i profity wynikające z położenia *vis a vis* jednego z najważniejszych ośrodków Wielkiego Księstwa Litewskiego – Brześcia. Z biegiem lat wieś Błotków stała się zapleczem Terespola, by w końcu zostać wchłoniętą przez rozwijające się miasto.*

Losy Błotkowa zdecydowały się w II połowie XIX wieku, kiedy to rząd carski, przystępując do rozbudowy Twierdzy Brzeskiej, postanowił przenieść Terespol bardziej

na zachód, lokując miasto na polach wsi Łobaczew i Błotków. Zmieniła się wówczas lokalizacja Błotkowa. Wzdłuż głównej ulicy nowego Terespola – Szosowej – wytyczono na gruntach wsi Błotków rząd działek pod miejską zabudowę. Jedną z ulic nowego miasta nazwano ul. Błotkowską i ulokowano przy niej m. in. stajnie wojskowe. Fakt ten zapoczątkował trwające ponad wiek wchłanianie Błotkowa przez Terespol. W 1950 roku uszczuplono po raz kolejny błotkowskie grunta na rzecz Terespola – w obszar miasta włączono wówczas Błotków Mały (obecnie ul. Kościuszki w Terespole). W 1973 roku zlikwidowano gromadę Błotków Duży wcielając ją w granice miasta Terespol. Ostatecznie wieś Błotków (Duży) przestała istnieć w 1987 roku, po włączeniu jej w granice Terespola.

1988 – suwnice „Kone” w suchym porcie Małaszewicze zamieniono na najnowsze urządzenia jugosłowiańskiej firmy „Metalna” o udźwigu 40 ton. „Mostostal” Chelm zamontował 3 suwnice „Metalny” w punkcie przeładunkowym Kamczatka, a 4 pracujące tutaj suwnice „Kone” przetransportowano do Podśędkowa przy pomocy helikoptera.

Suwnice „Metalna” w suchym porcie Małaszewicze

Lata 80. XX wieku – dopiero w tym okresie osiedle Małaszewicze uzyskało status wsi. Przedtem była tu oficjalnie tylko stacja kolejowa oraz bloki mieszkalne PKP, w zasadzie bez adresu, ale z administracyjną przynależnością do wsi Podolanka. Nowe sołectwo otrzymało nazwę Małaszewicze – Stacja.

4 czerwca 1989 – pierwsze po II wojnie światowej demokratyczne wybory do Sejmu i Senatu. Koniec epoki PRL.

ROZDZIAŁ XII

Lata 1989-2005

P o zmianie ustroju społeczno-gospodarczego i wkroczeniu Polski na drogę gospodarki rynkowej i demokracji tereny nad Krzną i Bugiem stanęły przed nową szansą rozwoju. Sprzyjały temu też zmiany za wschodnią granicą, która po upadku ZSRR przestała być fragmentem słynnej sowieckiej „systiemy”, a stała się granicą budzącą nadzieję – aż do kryzysu w Rosji w 1998 roku – na wykorzystanie mobilności mieszkańców ziem nadbużańskich i potencjału gospodarczego wschodniej Polski. Istotne – w porównaniu z okresem ZSRR – ułatwienia w przekraczaniu granicy na Bugu i ogromne rynki zbytu w Rosji i na Białorusi sprzyjały rozwojowi gospodarczemu obszaru nad Bugiem. Jak grzyby po deszczu pojawiały się we wsiach gminy Terespol hurtownie mebli, artykułów spożywczych, części motoryzacyjnych, artykułów gospodarstwa domowego. Perspektywy zrobienia biznesu na wschodzie przyciągały do gminy inwestorów zewnętrznych. Jednocześnie ziemie nadbużańskie doświadczały – tak jak cała Polska – różnych negatywnych skutków transformacji gospodarczej, takich jak likwidacja PGR, upadek spółdzielczości wiejskiej, bezrobocie. Historię ziem nad-

bużańskich w tym piętnastoleciu pisała więc wielka polityka, upadek systemu socjalistycznego i ZSRR, powstanie za granicą wschodnią nowych państw, a także gospodarka – oparta na zasadach rynkowych – rozwijająca się wraz z rosnącą wymianą handlową na linii Zachód – Wschód. Efektem tych zmian były wielkie inwestycje lokowane na terenie gminy Terespol.

Europa po zmianach na przełomie lat 80. i 90. XX wieku

1990 – obok wsi Polatycze wybudowano gminne wysypisko śmieci o uszczelnionym podłożu i powierzchni 1,24 ha, z którego korzysta dziś miasto Terespol i gmina Terespol. Jest tu też wylewisko, ale nieczynne.

Wysypisko śmieci w Polatyczach

20 sierpnia 1990 – na polu bitwy polsko-niemieckiej stoczonej w nocy z 5 na 6 lutego 1919 roku przez dwie kompanie 34 pp dowodzone przez por. Sokołowskiego, odsłonięto odbudowany skromny pomnik ku czci 12 żołnierzy polskich, poległych przy wyzwaniu ostatniego skrawka Podlasia znajdującego się wówczas jeszcze pod okupacją niemiecką. Byli to: Stefan Aperliński, Michał Bąkowski, Antoni Bolba, Józef Fedoruk, Bolesław Jarecki, Antoni Lipka, Ludwik Milewski, Stanisław Paszkiewicz, Stanisław Sulecki, Antoni Stępień, Józef Szewluk i Józef Wasik. Poprzedni obelisk, zbudowany przed II wojną świa-

Pomnik w Kobylanach

ową, zniszczyło wojsko w latach 60. XX wieku, dokonując w forcie kobyłańskim wybuchów niewypałów.

1990 – utworzenie Nadbużańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu w lewo-brzeżnej części doliny Bugu, w granicach ówczesnego województwa białkopodlaskiego.

1992 – likwidacja PGR w Koroszczyźnie, majątek przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa. O przyszłości gospodarstwa i jego pracowników zdecydowała załoga organizując się w spółkę pracowniczą. 1 czerwca 1993 roku rozpoczęła działalność nowa firma w gminie Terespol – Gospodarstwo Rolne Koroszczyzn Sp. z o.o. Udziałowcami spółki gospodarującej na 860 ha zostało 56 pracowników.

1992 – po zamknięciu szkoły podstawowej w Bohukałach i przyłączeniu wsi do obwodu szkolnego w Neplach, budynek szkoły został wyremontowany przez Towarzystwo „Nasz Dom”, które urządziło w nim Rodzinny Dom Dziecka zamieszkały przez dwie rodziny (Daniluków i Majów) opiekujących się łącznie 16 dziećmi. Z części budynku użytkowanego jako Dom Pielgrzyma korzysta głównie młodzież, przybywająca do sanktuarium unitów podlaskich w sąsiednim Pratulinie.

Dom Pielgrzyma w Bohukałach

30 stycznia 1993 – uruchomienie przez Telekomunikację Polską S.A. pierwszego odcinka światłowodu pomiędzy Kodniem a Terespołem.

marzec 1994 – Druga Paneuropejska Konferencja Transportowa zorganizowana na Kreście ustaliła priorytety rozwojowe głównych korytarzy komunikacyjnych w Europie, wśród których linia kolejowa E 20, położona w korytarzu Berlin-Warszawa-Mińsk-Moskwa, została uznana za najważniejszą. Linia E 20 stanowi jeden z podstawowych ciągów europejskiej osi komunikacyjnej Wschód-Zachód. Modernizacja polskiego odcinka od Kunowic do Terespoła, o długości 689 km, zapewni osiągnięcie prędkości 160 km/h w ruchu pasażerskim i 120 km/h w ruchu towarowym.

Kolejowa linia E-20

25 lutego 1993 – pierwsze umowne uzgodnienia dotyczące budowy Terminalu Samochodowego w Koroszczynie.

2 lipca 1993 – początek budowy bazy przeładunkowej gazu propan-butan firmy „Gaspol” na terenie WOC Małaszewicze.

Terminal „Gaspolu” w WOC Małaszewicze

21 sierpnia – otwarcie bocznicy kolejowej do terminalu „Gaspol” z udziałem marszałka Sejmu RP Józefa Oleksego.

1994 – utworzenie w północnej części Nadbużańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu Parku Krajobrazowego „Podlaski Przełom Bugu” obejmującego obszar 2930 ha z otuliną liczącą ponad 17 tys. ha powierzchni. Park rozciąga się od Kukuryk po Mierzvice. Głównym walorem parku jest rzeka Bug. W międzyrzeczu Bugu i Krzny położone są najbardziej urozmaicone krajobrazowo tereny. Charakterystyczne dla okolic leżących w Podlaskim Przełomie Bugu są pagóry i wąwozy uchodzące prostopadle ku dolinie Bugu. Zachowały się tu fragmenty przyrody tylko w niewielkim stopniu zmienionej przez człowieka. Nad Krzną i Bugiem krzyżują się geograficzne zasięgi wielu gatunków ptaków i zwierząt, krzewów i roślin zielonych.

Granice obszarów chronionych w gminie Terespol

Szwajcaria Nepelska to jeden z najpiękniejszych zakątków Podlasia – między Krzyczewem a Neplami wysoka, częściowo porośnięta skarpa, zbliża się do Bugu. Piaszczyste urwiska, wąwozy i obniżenia porośnięte są lasem łęgowym z bujnym runem i płataniną pnączy. Ścisły rezerwat przyrody o powierzchni 24 ha znajduje się w południowej części rozległego uroczyska „Szwajcary”, w pobliżu ujścia Krzny do Bugu. Oprócz stromego stoku schodzącego do samej rzeki i licznych głębokich wąwozów – uroku „Szwajcarii” dodają rozległe starorzecza. Teren porasta mieszany starodrzew grądowy, bogaty w pomnikowe egzemplarze sosny, topoli białej, dębu i lipy.

Równina denudacyjna opada tu stromo ku wschodowi, przechodząc w terasę zalewową Bugu, powstałą wskutek naniesienia piaszczystego materiału geologicznego poprzez jego wymywanie ze zbocza. Powstała tu sieć głębokich wąwozów erozyjnych. Deniwelacje w rezerwacie dochodzą do 50 m. Najpiękniejszy rezerwat położony jest w Leśnictwie Neple. Fizjologia i rzeźba terenu, wyjątkowe walory krajobrazowe oraz szeroka gama zbiorowisk roślinnych, tworzą tu środowisko geograficzno-biologiczne unikalne dla całej Polski środkowo-wschodniej. Wyjątkowej atrakcyjności tej okolicy nadaje ukształtowanie terenu, będące efektem połączenia w okolicy Nepli dwóch największych rzek Podlasia – Bugu i Krzny. Stroma skarpa przecinana głębokimi wąwozami to efekt erozji wodnej. Osobliwością rezerwatu jest malownicze starorzecze w postaci jeziora z wyspą nazywaną „Wenecją”.

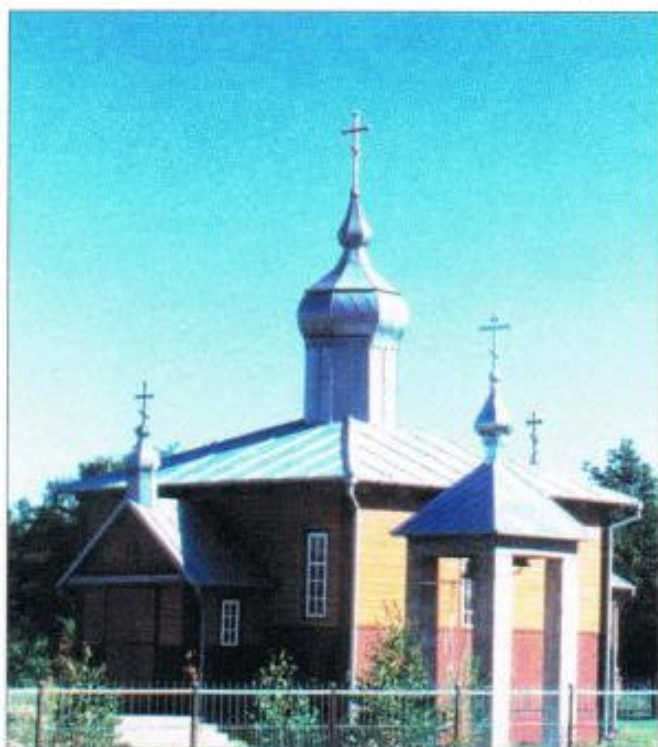

Szwajcaria Nepelska

25 stycznia 1995 – „Szwajcaria Nepelska” została rezerwatem przyrody i awansowała na „Szwajcarię Podlaską”, dzięki zabiegom gorliwego konserwatora przyrody z Białej Podlaskiej Janusza Szostakiewicza, poparciu nadleśniczego w Chotyłowie Arkadiusza Krasy i wysiłkom leśniczego Mirosława Reduchy z Nepli. Rezerwat obejmujący 24 ha lasu, łąk i wód, rozciąga się wzdłuż Bugu, od ujścia Krzny do domku-stanicy przy Bugu. Jest to dziki, nieskażony zakątek Podlasia, raj dla zwierząt i ptaków. Rosną tu 170-letnie dęby i lipy, 160-letnie sosny, 100-letnie topole, 80-letnie graby i 70-letnie brzozy.

Czapla z rezerwatu „Czapli Stóg” w gminie Terespol

Cerkiew w Dobratyczach

14 maja 1995 – wyświęcono nową cerkiew prawosławną w Dobratyczach, przeniesioną z cmentarza w Białej Podlaskiej na działkę ofiarowaną przez Sergiusza Dobryńczuka, jednego z parafian. Utworzona w Dobratyczach nowa parafia prawosławną diecezji chełmsko-lubelskiej skupia 13 rodzin ze wsi Dobratycze, Lebiedziew, Korzanówka i Żuki.

18 sierpnia 1995 – ponowne uruchomienie – po przerwie – Zakładów Mięsnych w Małaszewiczach.

sierpnia 1995 – otwarcie pierwszej placówki bankowej na terenie gminy – Ekspozytury PKO S.A. w Małaszewiczach.

27 września 1995 – otwarcie Ekspozytury PKO BP w Małaszewiczach (drugi bank na terenie gminy).

26 września 1996 – wmurowanie aktu erekcyjnego pod budowę Terminalu Samochodowego w Koroszczynie z udziałem wicepremiera Mirosława Pietrewicza.

1996 – zakończono gruntowną modernizację terminalu przeładunkowego w Kowalewie, najważniejszego z 8 terminali suchego portu w Małaszewiczach. W ciągu 2 lat wybudowano od nowa rampy przeładunkowe na bazie starych krawędzi, nawierzchnię ramp utwardzono asfaltem, wybudowano wiatę o długości 720 m i szerokości 32 m, wybudowano 4 zadaszone stanowiska do przeładunku zboża. Kowalewo to główne ogniwo scharmonizowanych prac przeładunkowych dokonywanych w Małaszewiczach. Terminal składa się z 3 frontów przeładunkowych (stanowisk do przeładunku zboża, rampy wyspowej do przeładunku w relacji wagon-wagon, rampy bocznej do przeładunku w relacji wagon – samochód). W Kowalewie przeładowuje się zboże, bawełnę, kauczuk, metale kolorowe, papier, towary chemiczne, ładunki na paletach i w pakietach.

Największym atutem terminalu w Kowalewie jest 700-metrowej długości kryta wiatą nad rampą umożliwiającą przeładunek towarów w relacji wagon szeroki – wagon wąski

1996 – z myślą o wykorzystaniu doskonałego położenia bazy CPN w Małaszewiczach (własna bocznica kolejowa połączona szerokim torem z systemem kolei WNP) zakończono jej gruntowną modernizację i rozbudowę. W efekcie baza zwiększyła zdolność przeładunku paliw z 3 tys. do 10 tys. ton w ciągu doby.

1997 – reorganizacja PKP – w miejsce zlikwidowanej Dyrekcji Rejonów Przeladunkowych PKP w Małaszewiczach utworzono Zakład Przewozów Towarowych i Przeladunku w ramach spółki PKP Cargo.

11 lipca 1997 – do Koroszczyzna powróciła spadkobierczyni ostatniego właściciela pałacu Leona Kuczyńskiego – jego najmłodsza córka Teresa Bogna Kuczyńska. Nabyła ona pałac wraz z parkiem o powierzchni 1,38 ha na mocy prawa pierwokupu od Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa.

Baza paliw „Naftobazy” Sp. z o.o. w Małaszewiczach

1 lipca 1997 – zarejestrowano jako spółkę prawa handlowego CPN – Dyrekcja Baz Magazynowych „Naftobazy”. Dotychczasowy Zakład Gospodarki Produktami Naftowymi nr 9 w Małaszewiczach stał się Bazą Paliw nr 22 „Naftobaza” Sp. z o.o.

1997 – 2000 – ks. kan. Eugeniusz Zabłocki, proboszcz terespolski, dobudował prezbiterium do ściany bocznej „starego” kościoła, wyburzył część środkową starej świątyni z zachowaniem wieży oraz starego prezbiterium, połączył prezbiterium z wybudowanym w 1984 roku „nowym” kościołem, rozbudował część kościoła „nowego” poprzez wybudowanie naw bocznych oraz wymianę okien, wykonał nowy wystrój nowej świątyni, w tym ołtarza, sufitów i posadzek prezbiterium. W efekcie kościół składa się jakby z trzech części: najstarszej

Wnętrze kościoła w Terespolu

– środkowej zbudowanej przez Dominikanów w 1863 roku; zachodniej dobudowanej przez ks. Guzewskiego w 1984 roku i wschodniej – budzącej najwięcej kontrowersji – dzieła ks. Zabłockiego.

1 stycznia 1999 – kolejna po II wojnie światowej reforma administracyjna kraju. Zlikwidowano 49 małych województw, w tym województwo białkopodlaskie. Po 24 latach reaktywowano powiat bialski, w skład którego weszła gmina Terespol.

Mapa powiatu bialskiego po reformie z 1999 roku

Terminal Samochodowy w Koroszczyne z lotu ptaka

30 stycznia 1999 – otwarcie stacji paliw CPN na Terminalu Samochodowym w Koroszczyne.

Stacja paliw CPN w Koroszczyne

22 kwietnia 1999 – Sejm RP przyjął rezolucję sejmowej Komisji Administracji i Spraw Wewnętrznych zobowiązującą rząd do natychmiastowego uruchomienia Terminalu Samochodowego w Koroszczyne.

Październik 1999 – po 2 latach budowy i prawie roku oczekiwania na decyzję rządu, uruchomiono Terminal Samochodowy w Koroszczyne, mający zastąpić prowizoryczne przejście graniczne dla

TIR w Kukurykach. Terminal został zlokalizowany w odległości 5 km od przejścia granicznego Kukuryki-Kozłowicze.

Z granicą państwa połączono go drogą celną, trwale oddzieloną od ruchu lokalnego i przez całą dobę monitorowaną przy pomocy systemu telewizji przemysłowej.

Terminal o powierzchni 29,5 ha złożony jest z części budżetowo-finansowej oraz komercyjnej. W części budżetowej dokonuje się odpraw celnych towarów, zaś w części komercyjnej mieszczą się agencje spedycyjne, bank, punkty handlu detalicznego.

Docelowa przepustowość terminalu w Koroszczyne została określona na 4 tys. pojazdów w ciągu doby.

9 listopada 1999 – w Zaborku koło Janowa Podlaskiego podpisano umowy o przyszłym połączeniu autostradowym Polski i Białorusi. W umowach zapisano wspólną budowę nowego mostu na Bugu (Kukuryki-Kozłowicze) w latach 2001-2003 kosztem 20 mln zł. oraz wyznaczono miejsce połączenia polskiej autostrady A-2 z białoruską M-1.

1999 – oddano do użytku 3 nowe zbiorniki paliw w Bazie nr 22 „Naftobazy” w Małaszewiczach.

2001 – cała baza nr 22 „Naftobazy” Sp. z o.o. w Małaszewiczach została „shermetyzowana”, tzn. wykonano takie działania proekologiczne, które wyeliminowały całkowicie emisję oparów paliw do atmosfery.

20 maja 2002 – w Neplach gościli uczestnicy Międzynarodowej Konferencji poświęconej życiu i twórczości Juliana Ursyna Niemcewicza, najpopularniejszej postaci przełomu XVIII i XIX wieku. Sesję rozpoczęto w Skokach koło Brześcia od zwiedzenia dawnego majątku Niemcewiczów w tej wsi i złożenia kwiatów na ich grobowcu rodzinnym.

Pałac Niemcewiczów w Skokach przed 1914 rokiem...

...i współcześnie

28 sierpnia 2002 – uroczyste wyświęcenie odnowionego przez Gminę Terespol cmentarza w Michalkowie. Ogrodzono go stylowym parkanem, wystawiono nową bramę, uporządkowano groby, usypano nasyp prowadzący od szosy do cmentarza.

16–17 maja 2003 – w Białej Podlaskiej odbyła się konferencja nt. „Bug granicą Unii Europejskiej, szanse i zagrożenia”.

24 listopada 2003 – na granicy polsko-białoruskiej w Terespolu (Warszawski Most) otwarto zmodernizowany główny budynek odpraw pasażerskich. Uczestnicy uroczystości wizytowali też budowę nowego mostu na drodze celnej w Kukurykach (terminal towarowy).

24 listopada 2004 – otwarto zmodernizowany terminal pasażerski na przejściu granicznym w Terespolu, oraz nowy most na Bugu w Kukurykach/Kozłowiczach i zmodernizowany 1,5-km odcinek drogi celnej łączącej terminal w Koroszczynie z przejściem granicznym w Kukurykach. W terminalu Koroszczyn zainstalowano stacjonarne urządzenia rentgenowskie do kontroli ciężarówek TIR. Wszystkie te prace kosztowały 31,1 mln zł, w tym 10,6 mln zł stanowiły środki unijne.

Budynek przejścia granicznego w Terespolu po modernizacji

2004 – rozpoczęto modernizację węzła kolejowego Małaszewicze, finansowaną z funduszu PHARE. Na stacji kolejowej Kobylany przystąpiono do budowy punktu kontroli fitosanitarnej (kontroli ochrony roślin) oraz weterynaryjnej, tworząc pierwszy tego rodzaju punkt w Polsce i jedyny kolejowy na granicy z Białorusią. Na stacji w Małaszewiczach rozpoczęto budowę myjni wagonów towarowych, o przepustowości 60 wagonów umytych „na mokro” i „na sucho” w ciągu doby.

23-24 stycznia 2005 – w Terespolu odbył się X Jubileuszowy Międzynarodowy Festiwal Kołęd Wschodniosłowiańskich.

Na scenie w Terespolu (Źródło: Jerzy Horbowiec – *Terespolskie Kołędowanie*, Lublin 2005)

17 listopada 2005 – w suchym porcie Małaszewicze odbyła się konferencja prasowa na temat „*Przewozy tranzytowe korytarzem Niemcy – Polska – Białoruś – Rosja*”. Uczestniczyli w niej szefowie kolei: niemieckich – Hartmut Mehdorn, białoruskich – Władimir Żereło, rosyjskich – Władimir Jakunin i polskich – Andrzej Wach. Pretekstem do konferencji było wprowadzenie do ruchu codziennego, jeżdżącego punktualnie, pociągu towarowego Berlin – Moskwa, pokonującego tę trasę w 63 godziny, a więc o 15 godzin szybciej niż dotychczas.

2005 – Spółka PKP Cargo postanowiła przeznaczyć do 2007 roku ponad 40 mln zł na budowę swego terminalu nazwanego Wschodnie Centrum Logistyczne (jedno z ośmiu centrów w kraju). Centrum ma obejmować stacje Małaszewicze, Terespol, Kobylany, Bór i Chotyłów oraz leśne terminale przeładunkowe Raniewo, Kowalewo, Wólka i Podsędków – łącznie obszar 110 ha.

30 listopada 2005 – zakończono 1 etap modernizacji dworca kolejowego w Terespolu, przystosowując go do funkcji reprezentacyjnej placówki na wschodniej granicy Unii Europejskiej. Przebudowano m.in. układ torów szerokich i normalnych, wybudowano trzeci peron do obsługi ruchu międzynarodowego o długości 400 m, z wiatą na długości 200 m. Wybudowano też nowy tunel z dwoma komorami – lewa ułatwia życie mieszkańcom Terespolu, łączy bowiem pod torami obie części miasta leżące wzdłuż torów, prawa komora obsługuje ruch graniczny i prowadzi na peron międzynarodowy. W tunelu zainstalowano urządzenia ułatwiające poruszanie się osób niepełnosprawnych.

styczeń 2006 – na stacji PKP w Kobylanach oddano do użytku jedyny na granicy wschodniej Polski unijny punkt kontroli weterynaryjnej i fitosanitarnej (ochrony roślin).

Kobylany to pierwsza stacja kolejowa w sieci PKP, na której przyjmowane są pociągi z krajów WNP (Białoruś, Rosja, Kazachstan i in.). Dokonywane są tu kontrole weterynaryjne, fitosanitarne pociągów przyjeżdżających szerokim torem i odprawy pociągów po kontroli weterynaryjnej i fitosanitarnej.

CZEŚĆ II

ROZWÓJ GMINY TERESPOL W LATACH 1990-2005

Wizytówka gospodarcza gminy – Terminal Koroszczyń

Lata zaborów sprawiły, że w niepodległej ojczyźnie tereny nad Krzną i Bugiem znalazły się w tzw. Polsce B, Polsce niedorozwoju gospodarczego i zapóźnień cywilizacyjnych. W okresie PRL jedynym przykładem rozwoju tych terenów była budowa suchego portu przeładunkowego w Małaszewiczach. Znalazło w nim zatrudnienie wielu mieszkańców nadbużańskich wiosek. Poza budową szkół, małych pawilonów handlowych GS i sieci dróg powiatowych, nie zrobiono wiele, by ułatwić życie mieszkańcom wsi wchodzących w skład obecnej gminy Terespol. Dość powiedzieć, że w 1990 roku wodę bieżącą w swoich domach mieli tylko mieszkańcy bloków kolejowych w osiedlu Małaszewicze, bloków pracowniczych PGR w Koroszczynie i sąsiadujących z tym PGR gospodarstw we wsi Koroszczyn. W pozostałych wsiach korzystano wciąż ze studni przydomowych. Mała była ilość telefonów w gminie – było ich tylko 60! W końcu XX wieku na 100 mieszkańców gminy Terespol przypadało zaledwie 0,075 aparatu telefonicznego! W dodatku aparatu uruchamianego „na korbkę”. Podobnie było z kanalizacją sanitarną – korzystali z niej jedynie mieszkańcy bloków w Małaszewiczach i Koroszczynie. Pozostali mieszkańcy gminy musieli zadowolić się rozwiązaniami we własnym zakresie. Taki był „dorobek” blisko 50 lat PRL, sytuujący gminę na samym końcu woj. białkopodlaskiego.

Trzy priorytety

Władze samorządowe, rozpoczynając w 1992 roku samodzielną działalność gminy Terespol, uznały za swoją misję szybkie zlikwidowanie cywilizacyjnych zapóźnień. Opracowano i przyjęto do realizacji programy mające na celu rozwój gminy i poprawę warunków życia mieszkańców nadbużańskich wsi. Ustalono trzy priorytety rozwoju gminy:

- poprawę infrastruktury komunalnej,
- poprawę bazy lokalowej i warunków pracy szkół w gminie,
- rozwój gospodarczy gminy.

Priorytet pierwszy – infrastruktura

Osiągnięcia gminy w tej sferze są imponujące. Od „sławojki” do standardów krajów zachodniej Europy – taką drogę przebyła gmina Terespol w ciągu zaledwie 15 lat! Wszystkie działania na rzecz rozwoju infrastruktury zostały precyzyjnie zaplanowane, „rozpisane” do realizacji w ramach czasowych wyznaczonych przez lata kolejnych kadencji Rady Gminy, i co najważniejsze – wykonane, w wielu przypadkach przed zaplanowanym terminem.

Pierwsza kadencja Rady Gminy Terespol (lata 1992-94) zapisała się w historii gminy telefonizacją wszystkich miejscowości i założeniem oświetlenia ulicznego we wsiach.

Katastrofalny brak telefonów w gminie został zlikwidowany w ciągu zaledwie półtora roku. Wspólnym wysiłkiem Rady Gminy Terespol, społecznych komitetów telefonizacji poszczególnych wsi i Telekomunikacji Polskiej SA Zakład w Białej Podlaskiej, wybudowano 150 km linii telefonicznych, zakupiono i zainstalowano 7 centrali telefonicznych i podłączono do nich 778 numerów abonenckich. Dzięki temu już w 1994 roku aż 60 proc. gospodarstw domowych w gminie uzyskało telefoniczne połączenie ze światem. Definitywnie zniknęły telefony na korbkę.

Tak imponujący rozwój telekomunikacji w gminie został sfinansowany głównie z budżetu gminy i z kieszeni mieszkańców gminy.

W następnych latach kontynuowano rozbudowę sieci telefonicznej w gminie – w efekcie w 2001 roku aż 1640 gospodarstw domowych w gminie (81 proc.) miało już telefon stacjonarny w domu.

Równolegle z telefonizacją wsi gmina prowadziła działania na rzecz poprawy bezpieczeństwa na drogach wiejskich poprzez zapewnienie właściwego ich oświetlenia w godzinach wieczornych i nocnych. W 1992 roku drogi i ulice wiejskie w gminie oświetlało tylko 180 archaicznych lamp żarowych i jarzeniowych. Po kompleksowej modernizacji oświetlenia gminę oświetla dziś 600 energooszczędnych lamp sodowych zakupionych ze środków gminy.

Druga kadencja Rady samodzielnej Gminy Terespol (lata 1994-98) była okresem budowy wodociągów i zapewnienia mieszkańcom wody bieżącej w ich domach.

„Wodociągowanie” gminy rozpoczęto od modernizacji gminnego ujęcia wody w Koroszczynie i budowy studni o głębokości 340 m. Już w 1994 roku – dzięki środkom z budżetu gminy i uzyskaniu dodatkowych środków z zewnątrz – przekazano do użytku trzy wodociągi: Koroszczyn – Małaszewicze Duże i Małaszewicze Małe, Koroszczyn – Kukuryki, Lechuty Duże – Łobaczew Duży – Łobaczew Mały – Samowicze – Lechuty Małe – Kuzawka. Po czterech latach, w 1998 roku, praktycznie zakończono realizację programu kompleksowego wodociągowania wsi gminy Terespol. Umożliwiono każdemu zainteresowanemu mieszkańcowi wsi skorzystanie z możliwości włączenia się do wodociągu komunalnego (nawet w miejscowościach kolonijnych). Skorzystało z tego niemal 100 proc. gospodarstw domowych w gminie, uzyskując dostęp do doskonałej wody jurajskiej, spełniającej surowe wymogi Unii Europejskiej.

Łącznie w latach 1994-2002 wybudowano w gminie 117 km sieci wodociągowej i 1720 przyłączy. Ze zmodernizowanej hydroforni w Koroszczynie korzysta też blisko 200 gospodarstw domowych w sąsiednich gminach Kodeń i Zalesie.

Trzecia kadencja Rady Gminy (lata 1998-2002) przyniosła kompleksowe rozwiązanie sanitacji gminy.

Podłączenie do sieci wodociągowej w latach 1994-1998 niemal wszystkich gospodarstw w gminie spowodowało – proporcjonalnie do zużycia wody bieżącej

Oczyszczalnia w Koroszczynie

– produkcję ścieków komunalnych. Przed gminą Terespol stało zadanie pokonania kolejnego progu cywilizacyjnego – sanitacji indywidualnych gospodarstw domowych.

Realizację programu rozpoczęto od instalowania zagrodowych (przydomowych) oczyszczalni ścieków. Pierwsze tego typu oczyszczalnie zainstalowano w 1996 roku we wsi Kuzawka. W 1997 roku dokonano kolejnego kroku w realizacji programu sanitacji gminy rozpoczynając budowę pierwszego w gminie odcinka sieci kanalizacji sanitarnej w Małaszewiczach. Rok 1998 stał się przełomowym w zakresie sanitacji gminy dzięki budowie oczyszczalni ścieków w Koroszczynie. Budowa Terminalu Samochodowego w Koroszczynie przyspieszyła tę inwestycję o cały rok. Na podstawie umowy z wojewodą białkopodlaskim oczyszczalnię zbudowano w miejscu wskazanym przez gminę i przewidzianym w programie kanalizacji gminy Terespol. Dzięki temu można było przystąpić do budowy sieci kanalizacyjnej w gminie. We wsiach o zwartej zabudowie, leżących w pobliżu Koroszczyna, powstały społeczne komitety budowy sieci kanalizacyjnych.

W efekcie działań władz gminy i mieszkańców nadbużańskich wsi do 2002 roku problem kanalizacji został rozwiązany w docelowym stopniu dzięki stworzeniu 3-elementowego systemu, na który składają się:

- zagrodowe oczyszczalnie ścieków (zainstalowano ich łącznie 490 we wsiach o rozproszonej zabudowie,
- oczyszczalnia ścieków w Koroszczynie obsługująca Terminal Samochodowy i 6 wsi gminy o zwartej zabudowie,
- sieć kanalizacyjna w gminie o długości 47,78 km (81,5% gospodarstw korzysta z kanalizacji),
- zakładowa oczyszczalnia ścieków PKP, wykorzystywana także dla potrzeb mieszkańców bloków kolejowych w Małaszewiczach. Aktualnie trwa systematyczne podłączanie wspólnot mieszkaniowych

w Małaszewiczach do oczyszczalni komunalnej w Koroszczynie.

Jeśli zważyć, że w Polsce zaledwie 7 proc. wsi korzysta z kanalizacji, a w gminie Terespol aż 81 proc. mieszkańców ma rozwiązany ten problem, zaś ponad 90 proc. korzysta z wodociągów, to można śmiało stwierdzić, że gmina Terespol już na początku XXI wieku osiągnęła standard europejski w gospodarce wodno-ściekowej, rozwiązując w pełni problem zagospodarowania ścieków. Co istotne, inwestycje te tak zaplanowano i wykonano, że dziś, po przystąpieniu Polski do UE, nie trzeba nic poprawiać ani modernizować!

Czwarta kadencja Rady Gminy Terespol (lata 2002-2006) zapisała się w kronikach gminy jako czas budowy dróg.

Dzięki finansom z budżetu gminy oraz umiejętnemu pozyskiwaniu środków zewnętrznych, w tym funduszy europejskich (PHARE 2000, Sapard i ZPORR) możliwa była realizacja niezwykle szerokiego programu budowy dróg gminnych. W ramach tego programu wybudowano drogi we wszystkich miejscowościach gminy, a we wsiach, w których notuje się duże natężenie ruchu pojazdów, wybudowano chodniki z myślą o bezpieczeństwie pieszych, a zwłaszcza dzieci idących do szkoły. Przy wsparciu grantu z PHARE 2000 wybudowano drugi pas jezdni drogi głównej w Wolnym Obszarze Celnym Małaszewicze. **Ważnym przedsięwzięciem była inwestycja droga-wa Kobylany – Lebieziew**, współfinansowana przez Unię Europejską w ramach ZPORR, rozwiązująca poważne problemy komunikacyjne w gminie. Droga ta, przystosowana do ruchu ciężkiego, umożliwiła – w odpowiedzi na petycje mieszkańców Kobylan – wyprowadzenie z tej wsi ciężkiego transportu, autocystern jadących po paliwo do „Naftobazy” w Małaszewiczach. Po drugie, umożliwiając połączenie Terespolu z Małaszewiczami z pominięciem „wąskiego

Początek budowy ulicy Wspólnej w Małaszewiczach Małych

Oddanie do użytku drogi w Łegach

Droga na terenie WOC

Przekazanie do ruchu drogi w Murawcu

Droga na terenie WOC

„Nadbużanka” (Janów Podl. – Terespol) w Krzyczewie

Ulica Słoneczna w Małaszewiczach

gardła „na trasie Kobyłany – Małaszewicze w postaci często zamkniętego przejazdu kolejowego, ułatwia życie kierowcom jadącym do „Naftobazy” w Małaszewiczach. Dzięki temu „Naftobaza” uzyskała możliwość rozwoju.

Drugą ważną inwestycją, realizowaną w ramach programu ZPORR, jest budowa sieci dróg gminnych w Małaszewiczach. Łącznie w latach 2001-2005 wybudowano w gminie 21,63 km dróg gminnych. Jednocześnie budowano chodniki zapewniając bezpieczeństwo pieszym, a zwłaszcza dzieciom idącym do szkoły. Łącznie w ostatnich latach ułożono w gminie 1,57 km chodników. Istotnym przedsięwzięciem na rzecz poprawy bezpieczeństwa na drogach była budowa – wspólnie ze Starostwem Powiatowym w Białej Podl. – ścieżki rowerowej na trasie Koroszczyń – Kobyłany o długości 2,35 km.

Do listy inwestycji drogowych realizowanych na terenie gminy dołączyła w latach 2003-2004 inwestycja wojewódzka – modernizacja tzw nadbużanki (z Janowa Podl. do Hrubieszowa). W 2004 roku oddano do użytku zmodernizowany odcinek z Janowa Podl. do Krzyczewa (wsi w granicach gminy Terespol). W 2006 roku zaplanowano prace na odcinku Krzyczew – Kuzawka.

Samodzielna gmina wiejska Terespol jako jedna z nielicznych gmin w woj. lubelskim rozwiązała z powodzeniem problemy gospodarki odpadami.

Priorytet drugi – oświata

Równorzędnym – do likwidacji infrastrukturalnych zapóźnień cywilizacyjnych i poprawy warunków życia mieszkańców wsi – priorytetem w działaniach władz gminy Terespol była oświata, szczególnie po przejęciu przez gminę szkół podstawowych.

Samodzielna gmina Terespol otrzymała w spadku po PRL szkoły wiejskie funkcjonujące w zaniedbanych budynkach (w przypadku Kobyłan wręcz zagrażającym bezpieczeństwu dzieci). W gminie nie było

W 1990 roku uruchomiono wysypisko w rejonie wsi Lebedziew (o powierzchni 1, 24 ha). W 1993 roku gmina utworzyła Gospodarstwo Pomocnicze UG w Terespolu, którego zadaniem było usuwanie zanieczyszczających wieś odpadów. Następnie, przy zastosowaniu różnych zachęt dla mieszkańców, wdrożono system zorganizowanego odbioru śmieci z poszczególnych posesji w gminie. Wg raportu Wojewódzkiej Inspekcji Ochrony Środowiska gmina Terespol „modelowo” rozwiązała to zadanie. Jego realizację gmina wspierała znaczącymi środkami ze swego budżetu. W efekcie 88 proc. gospodarstw domowych w gminie ma podpisane umowy na wywóz śmieci. Wskaźnik ten nabiera jeszcze większego wymiaru, jeśli zestawimy go z danymi mówiącymi, że zaledwie 30 proc. gmin w Polsce zajmuje się w większym, ale raczej mniejszym stopniu, gospodarką odpadami.

W 1998 roku Gospodarstwo Pomocnicze UG zostało przekształcone w spółkę „Eko-Bug”, systematycznie wzbogacaną w nowy sprzęt. Potencjał „Eko-Bugu” pozwala na przejęcie przez nią obsługi sąsiednich gmin powiatu bialskiego i w efekcie prowadzenia przez te gminy wspólnej gospodarki komunalnej. Aktualnie trwają prace studyjne co do możliwości wspólnej gospodarki odpadami komunalnymi siedmiu gmin położonych wokół Terespoła na bazie spółki „Eko-Bug”, która może w przyszłości stać się spółką międzygminną.

ani jednej sali gimnastycznej. Standardem był brak środków na wyposażenie szkół i konieczność np. zakupu kredy przez rodziców. Pierwsze działania władz gminnych dotyczyły w tej sytuacji spraw pod-

stawowych – takich jak remonty budynków szkolnych i zakup wyposażenia dla szkół.

Pierwszą szkolną inwestycją na terenie gminy była budowa Szkoły Podstawowej w Kobylanach. Nowoczesny, o pięknej architekturze, obiekt szkolny w Kobylanach, wzbogacony o salę gimnastyczną, jest dziś wizytówką gminnej oświaty. Gmina gruntownie zmodernizowała szkołę podstawową w Małaszewiczach, budując też salę gimnastyczną. Pozostałe budynki szkolne zostały gruntownie zmodernizowane i wyposażone w nowoczesne kotłownie ekologiczne. Znakomitej poprawie uległo wyposażenie szkół, dysponujących obecnie m.in. pracownikami komputerowymi z dostępem do internetu.

Godny podkreślenia jest fakt, że z dostępu do internetu mogą w szkołach korzystać także dorośli, i to bezpłatnie. W ten sposób uczyniono pierwszy krok na drodze do realizacji nowego programu gminnego, jakim jest zapewnienie powszechnego dostępu mieszkańców gminy do internetu.

Gmina w sposób modelowy rozwiązała problem dowozu dzieci do szkół, kupując w tym celu 2 gimbusy, a jeden otrzymała od Ministerstwa Edukacji. Z myślą o dzieciach oczekujących na autobus wybu-

Wnętrze szkoły podstawowej w Małaszewiczach

dowano wiaty przystankowe. W pobliżu szkół wybudowano chodniki, zapewniając uczniom bezpieczną drogę do szkoły.

Warto też podkreślić, że gmina Terespol utrzymuje przedszkole publiczne w Małaszewiczach.

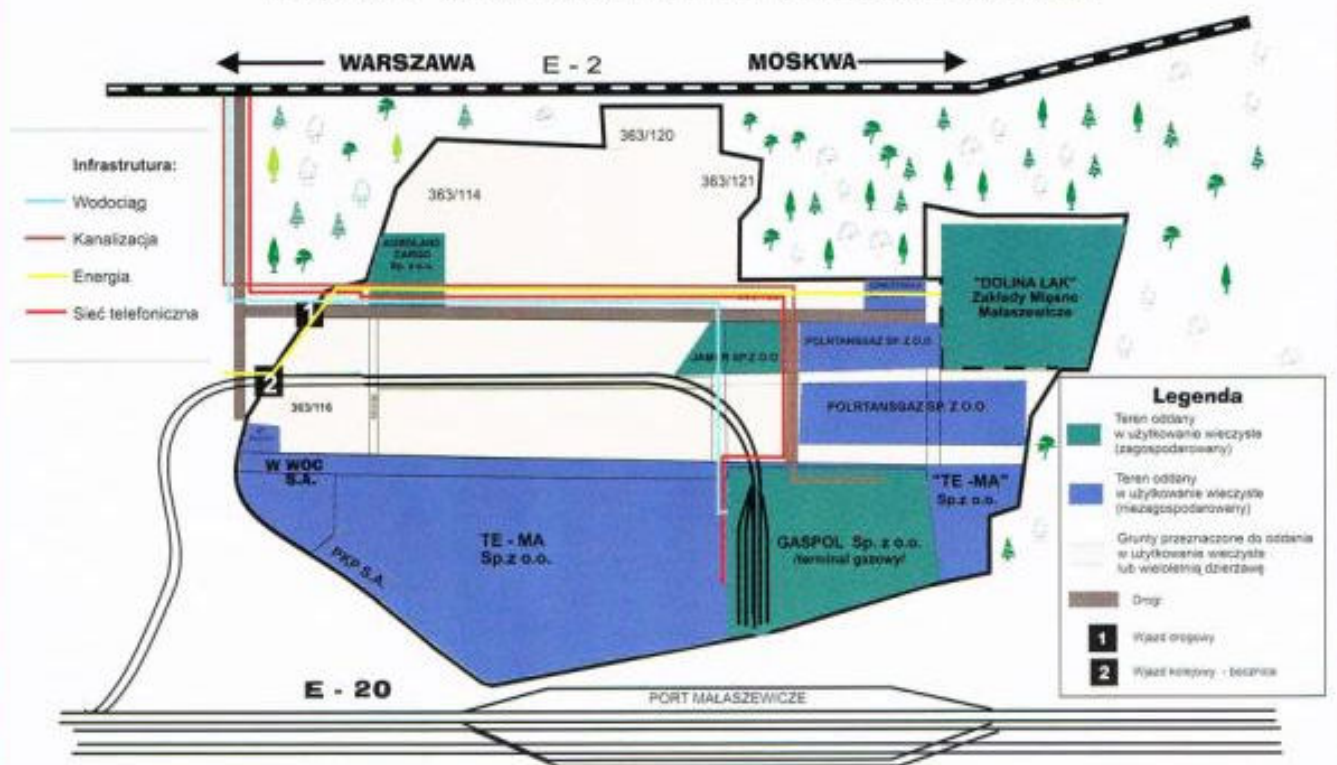

Sala gimnastyczna w szkole w Kobylanach

Priorytet trzeci – rozwój gospodarczy gminy

Trzecim priorytetem władz samorządowych gminy Terespol był rozwój gospodarczy gminy. Przepisy prawa ograniczają aktywność samorządu gminnego w sferze gospodarki, ale Rada i Zarząd Gminy Terespol efektywnie i spektakularnie wykorzystały te możliwości, jakie daje położenie gminy na granicy dwóch systemów komunikacyjnych, politycznych i gospodarczych. Wiejska gmina Terespol nie mogła oprzeć swego rozwoju o rolnictwo ze względu na bardzo liche gleby na terenach nadbużańskich (kiedy zrezygnowano z pobierania podatku rolnego z gleb V i VI klasy, do budżetu gminy przestało wpływać aż 2/3 kwoty uzyskiwanej dotąd z podatku rolnego!). W tej sytuacji rozwój gminy Terespol zaplanowano z wykorzystaniem położenia gminy przy głównym szlaku tranzytowym Europy z Berlina do Moskwy. Głównym atutem gminy był zamysł utworzenia w Małaszewiczach Wolnego Obszaru Celnego, traktowanego jako miejsce ułatwiające międzynarodową wymianę towarową i obsługę ładunków w tranzycie. Zamysł okazał się na tyle atrakcyjny, że zyskał aprobatę Rządu RP.

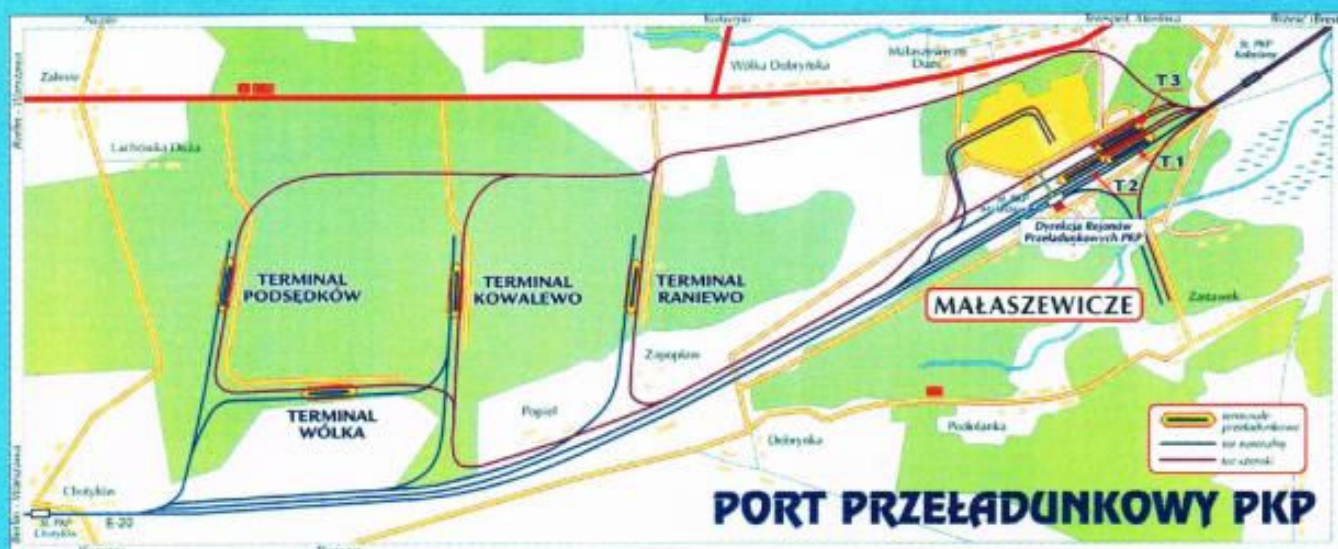
WOLNY OBSZAR CELNY MAŁASZEWICZE

Wolny Obszar Celny Małaszewicze

Port przeładunkowy Małaszewicze

Suchy port w Małaszewiczach – teren przyszłego centrum logistycznego

Warto tu dodać, że spośród 3 decyzji rządowych dotyczących gminy Terespol, aż 2 przyjęto w sprawach gospodarczych (WOC i Terminal Samochodowy w Koroszczynie, trzecia decyzja powołała do życia samodzielną gminę wiejską Terespol) stwarzających szansę przyspieszonego rozwoju nadgranicznej gminy i zapewnienia nowych miejsc pracy jej mieszkańcom. Na terenie WOC zainstalowały się duże firmy: Zakłady Mięsne „Polish Farm Meat” – obecnie „Dolina Łąk” oraz „Gaspol” i kilka mniejszych. Obecność tych firm na terenie gminy oznacza nowe miejsca pracy i znaczące środki wpływające do budżetu gminy. W efekcie, mimo drastycznego spadku liczby pracowników w największym zakładzie pracy Podlasia – suchym porcie PKP w Małaszewiczach – ilość miejsc pracy w gminie nie zmniejszała się! Bezrobocie w gminie jest – jak na Lubelszczyznę – niskie.

Gmina Terespol nieustannie zabiega o pozyskanie nowych inwestorów. Deklarowana otwartość dla nich znajduje konkretny wymiar w takich działaniach, jak: oferowanie atrakcyjnych terenów in-

westycyjnych o uregulowanej własności, z pełną infrastrukturą komunalną, pomoc inwestorom w załatwieniu spraw formalnych, itp.

Impulsem do rozwoju gminy byłaby „normalna” granica polsko-białoruska na Bugu. Władze gminy już przed 10 laty wystąpiły z inicjatywą uruchomienia ruchu pieszego między Brześciem a Terespołem poprzez Most Warszawski na Bugu. Po drugiej stronie rzeki leży bowiem 300-tysięczny Brześć, miasto dynamicznie rozwijające się, ogromny rynek dla przygranicznego handlu, a także brama wjazdowa nie tylko do Białorusi, ale też Rosji i republik azjatyckich. Tymczasem sposób przekraczania granicy polsko-białoruskiej urąga godności człowieka. Podróż kilka kilometrów z Terespoła do Brześcia zajmuje kilka, a nawet kilkanaście godzin. Lobbing gminy na rzecz uczynienia z granicy polsko-białoruskiej granicy o standardach Unii Europejskiej, zmianę prawa i zaprzestanie dyskryminacji mieszkańców strefy nadgranicznej, organizacja kilku konferencji międzynarodowych w tej sprawie, nie przyniosła dotychczas pożądanych rezultatów.

Droga celna z Terminalu Samochodowego Koroszczyń do przejścia granicznego Kukuryki – Kozłowiec

CZEŚĆ III

KRONIKA GMINY TERESPOL

Dz.U.91.87.397 - tekst pierwotny

ROZPORZĄDZENIE RADY MINISTRÓW

z dnia 26 września 1991 r.

w sprawie podziału lub połączenia niektórych miast i gmin, w których dotychczas działały
wspólne organy, oraz zmiany i ustalenia ich nazw i siedzib.

(Dz. U. z dnia 4 października 1991 r.)

Na podstawie art. 4 ust. 2 ustawy z dnia 10 maja 1990 r. - Przepisy wprowadzające ustawę o samorządzie terytorialnym i ustawę o pracownikach samorządowych (Dz. U. Nr 32, poz. 191, Nr 43, poz. 253 i Nr 92, poz. 541 oraz z 1991 r. Nr 34, poz. 151) i art. 4 ust. 1 i 3 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym (Dz. U. Nr 16, poz. 95, Nr 32, poz. 191, Nr 34, poz. 199, Nr 43, poz. 253 i Nr 89, poz. 518 oraz z 1991 r. Nr 4, poz. 18) zarządza się, co następuje:

§ 1. Dokonuje się podziału wspólnych organów działających w miastach i sąsiadujących z nimi gminach oraz ustala się nazwy gmin i siedziby ich władz, zgodnie z wykazem stanowiącym załącznik nr 1 do rozporządzenia.

§ 2. 1. Dokonuje się połączenia miast i gmin w jedną gminę oraz ustala się nazwy i siedziby ich władz, zgodnie z wykazem stanowiącym załącznik nr 2 do rozporządzenia.

2. Wymienione w załączniku nr 2 do rozporządzenia miejscowości będące siedzibą władz zachowują status miasta.

§ 3. W województwie katowickim zmienia się nazwę miasta Leszczyny i gminy Leszczyny na Czerwionka-Leszczyny oraz ustala się siedzibę władz w Czerwionce-Leszczynach.

§ 4. W województwie piłskim zmienia się nazwę miasta Krzyż i gminy Krzyż na Krzyż Wielkopolski oraz ustala się siedzibę władz w Krzyżu Wielkopolskim.

§ 5. Rozporządzenie wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 1992 r.

ZALĄCZNIK Nr 1

lp.	Gminy po podziale wspólnych organów			
	miasto		gmina	
	nazwa miasta	siedziba władz miasta	nazwa gminy	siedziba władz gminy
1	2	3	4	5
		Województwo białopodlaskie	+	
1	Terespol	miasto Terespol	Terespół	miasto Terespol

POWSTANIE SAMODZIELNEJ GMINY TERESPOL

Kolejna reforma administracyjna w PRL z 1 stycznia 1973 r. przywróciła do życia gminy obszarowo większe niż w chwili ich likwidacji w 1954 r. W pow. bialskim utworzono 11 gmin, w tym gminę Terespol z obszaru dotychczasowych gromad: Błotków Duży, Bohukały oraz Małaszewicze.

W ośrodkach miejskich, liczących poniżej 5 tys. mieszkańców i nie będących siedzibami powiatów, utworzono połączone urzędy administracyjne dla miasta i gminy bezpośrednio do niego przylegającej. Na mapie Polski pojawiła się nowa jednostka administracyjna **miasto i gmina Terespol**.

W ten sposób, w granicach miasta i gminy Terespol, z siedzibą Miejsko-Gminnej Rady Narodowej i Urzędu Miasta i Gminy także w Terespolu, znalazły się następujące sołectwa: Błotków Duży, Bohukały, Kolonia Dobratycze, Kobylany, Kolpin-Ogrodniki, Koroszczyn, Krzyczew, Kukuryki, Kuzawka, Lebiedziew, Lebiedziew-Kolonia, Lechuty Duże, Lechuty Małe, Łęgi, Łobaczew Duży, Łobaczew Mały, Małaszewicze Duże, Małaszewicze Małe, Małaszewicze Stacja, Michalków, Michalków Kolonia, Murawiec, Neple, Podolanka, Samowicze, Starzynka, Zastawek, Żuki oraz miasto Terespol.

W takim kształcie miasto-gmina Terespol przetrwała do początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku.

Po raz pierwszy sprawa usamodzielnienia się wiejskiej gminy Terespol zarysowała się już w dniu wręczenia nominacji radnym po wyborach w 1990 r., w postaci konfliktu radnych z miasta i z terenów wiejskich gminy. Przysłowiowym „kijem w mrowisko” okazało się pismo Biura ds. Urzędów Administracji Państwowej z 25 lipca 1990 roku zobowiązujące do konsultacji społecznych w sprawie podziału wspólnych dla miasta i gminy organów samorządowych. Wyniki pierwszych konsultacji okazały się jednoznaczne. W ciągu dwóch tygodni swoje stanowisko potwierdziło własnoręcznym podpisem 16 proc. mieszkańców miasta i gminy. Wszyscy byli za rozdziałem miasta i gminy, przeciwne zdanie miało zaledwie kilka osób. 12 września 1990 roku miała miejsce pamiętna sesja Rady Miasta i Gminy Terespol, z udziałem wojewody białkopodlaskiego i pełnomocnika rządu ds. samorządu terytorialnego oraz przewodniczącego Białkopodlaskiego Sejmiku Wojewódzkiego, którzy długo odradzali radnym głosowanie za rozdziałem miasta i gminy. Wynik głosowania 9:7, przy pięciu wstrzymujących się, przesądził jednak o podjęciu uchwały Rady w sprawie podziału wspólnych dla miasta i gminy organów samorządowych.

Po uwzględnieniu wyników konsultacji społecznych Rada Miasta i Gminy w uchwale nr VI/38/90 z dnia 25 października 1990 roku zaproponowała, by nowe samorządy przyjęły nazwy:

„a) miasto Terespol z siedzibą w Terespolu.

b) gmina Terespol z siedzibą w Terespolu, ul. Wojska Polskiego 47.”

Odtąd sprawa podziału stała się dyżurnym tematem niemalże każdej sesji Rady, każdego zebrania wiejskiego. Przy uchwalaniu budżetu na 1991 rok radni zażyczyli sobie rozdzielenia dochodów i wydatków w osobnych pozycjach dla miasta i gminy. Struktura budżetu: szacunkowe dochody

gminy stanowiły 57% budżetu miasta i gminy, natomiast jej wydatki – 37%, została zaakceptowana tylko dlatego, że radni mieli już przed oczami samodzielność gminy.

Na przełomie kwietnia i maja 1991 roku przeprowadzono kolejne konsultacje społeczne w sprawie oddzielenia samorządów miasta i gminy Terespol. Oceniająca wyniki konsultacji specjalna komisja pod przewodnictwem Mieczysława Romaniuka stwierdziła na posiedzeniu w dniu 15 maja 1991 r.:

- spośród 9434 osób uprawnionych do podejmowania decyzji wypowiedziało się 3665, w tym w mieście Terespol spośród 4110 uprawnionych wypowiedziały się 102 osoby, z których przeciw rozdziałowi głosowało 97 (2,7%) a za rozdziałem – 5 (0,1%),

- spośród 26 sołectw w gminie Terespol wypowiedziały się 22: uprawnione do podejmowania decyzji w gminie Terespol były 5324 osoby, wypowiedziały się 3553 – (66,7%); za rozdziałem opowiedziało się 3375 osób (63,4% mieszkańców wsi), przeciw rozdziałowi – 178 osób (tj. 3,3%).

Biorąc pod uwagę rezultaty konsultacji komisja jednogłośnie podjęła decyzję o wystąpieniu na najbliższej sesji Rady Miasta i Gminy Terespol z projektem uchwały o rozdzieleniu samorządów miasta i gminy. **Sesja ta odbyła się 29 maja 1991 r. Uchwała Rady Miasta i Gminy o rozdziale wspólnych dla miasta i gminy organów została przyjęta 14 głosami, przy 3 przeciwnych głosach i 1 wstrzymującym się.**

Wobec takiego stanowiska Rady – za rozdzieleniem głosowała również większość radnych z miasta – zmienił swoje zdanie opiniujące wojewoda białskopodlaski. Pozytywną uchwałę przyjął także Białskopodlaski Sejmik Samorządowy.

Kropką nad „i” w kwestii podziału miasta i gminy Terespol na dwie odrębne jednostki administracyjne było rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 września 1991 roku „**w sprawie podziału lub połączenia niektórych miast i gmin, w których dotychczas działały wspólne organy oraz zmiany i ustalenia ich nazw i siedzib**”. W § 1 owego rozporządzenia zapisano:

„**Dokonuje się podziału wspólnych organów działających w miastach i sąsiadujących z nimi gminach oraz ustala się nazwy gmin i siedziby ich władz, zgodnie z wykazem stanowiącym załącznik nr 1 do rozporządzenia**”.

W załączniku nr 1 wymieniającym gminy po podziale wspólnych organów wymieniono jedyną pozycję w woj. białskopodlaskim: **Miasto Terespol z siedzibą władz w Terespolu oraz Gminę Terespol z siedzibą władz gminy w Terespolu**. Rozporządzenie tej treści, opatrzone pieczęcią: „Rada Ministrów” i podpisane przez Prezesa Rady Ministrów Jana Krzysztofa Bieleckiego, przesłano na adres Urzędu Miasta i Gminy w Terespolu.

Pierwsza historyczna sesja samodzielnej Rady Gminy Terespol odbyła się 28 lutego w świetlicy wiejskiej w Łobaczewie Małym. Głównym punktem programu obrad był wybór władz gminnych – Rady Gminy i Zarządu. Uchwałą Rady Gminy nr I/1/92 na przewodniczącego Rady Gminy wybrany został radny **Mieczysław Romaniuk**. Uchwała nr I/4/92 brzmiała: „**stwierdza się wybór p. Krzysztofa Iwaniuka na wójta gminy Terespol z dniem 28 lutego 1992 r.**”. W trakcie sesji 7 radnych, wybranych w wyborach uzupełniających do Rady Gminy w dniu 23 lutego 1992 r., złożyło ślubowanie.

Zarząd Gminy rozpoczął urzędowanie w siedzibie przy ul. Wojska Polskiego 47 w Terespolu, w dawnym budynku Zarządu gminy Kobylany (w latach 1954 – 74 gromady Błotków).

W ten sposób, po blisko 200 latach reorganizacji związanych z zaborami, wojnami, okupacjami i zmianami systemu politycznego w Polsce, wykrystalizował się nad Bugiem układ administracyjny, którego trwałym elementem jest gmina Terespol – skrawek ziem dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego w obecnych granicach województwa lubelskiego.

Rok 1992

23 lutego – w wyborach uzupełniających do Rady Gminy Terespol wybrano 7 radnych. Dołączyli oni do 14 radnych z terenu gminy wybranych w 1990 roku do Rady Miasta i Gminy Terespol.

Członkowie pierwszej Rady Gminy Terespol (kadencja 1992-94): Romaniuk Mieczysław – przewodniczący Rady, Chwesiuk Wiesław, Demczuk Marian, Demidowicz Tadeusz, Golek Eugeniusz, Górski Stanisław, Iwaniuk Krzysztof, Jaroszek Stanisław, Kaliszek Jan, Kondraciuk Weronika, Korneluk Andrzej, Krymski Jan, Krzyżanowski Jan, Łucyk Ryszard, Madej Tadeusz, Makarewicz Wiesław, Marhowski Zygmunt, Pietraszek Adam, Tarasiuk Antoni, Weremczuk Jerzy, Zięba Genowefa

28 lutego – I sesja Rady Gminy Terespol, podczas której wybrano władze gminy. Pierwszym wójtem został mgr inż. Krzysztof Iwaniuk, mieszkaniec Kobylan.

*Wójt Gminy Terespol
Krzysztof Iwaniuk*

Przewodniczącym Rady Gminy wybrano Mieczysława Romaniuka, dyrektora Zespołu Szkół Kolejowych w Małaszewiczach.

marzec – zakończenie remontu siedziby Urzędu Gminy przy ul. Wojska Polskiego 47 w Terespolu.

marzec – rozpoczęcie modernizacji oświetlenia ulicznego w gminie.

8 kwietnia – utworzenie przedszkola gminnego w Małaszewiczach.

27 września – pierwsze gminne dożynki w Łobaczewie Małym.

Pierwsze dożynki gminne 27 września 1992 roku w Łobaczewie Małym – gospodarze dożynek Alicja Krzyżanowska z Samowicz i Witaliusz Popławski z Koroszczyzna wręczają tradycyjny bochen chleba wójtowi gminy Krzysztofowi Iwaniukowi.

4 listopada – utworzenie Gospodarstwa Pomocniczego Urzędu Gminy w Terespolu z siedzibą w Kobylanach.

Gospodarstwo Pomocnicze Urzędu Gminy w Terespolu zostało utworzone uchwałą Rady Gminy 4 listopada 1992 roku w celu budowy i konserwacji wodociągów oraz świadczenia usług komunalnych w gminie Terespol. GP UG otrzymało z budżetu gminy pieniądze na zakup koszy na śmieci sprzedawanych następnie mieszkańcom wsi w gminie po promocyjnej cenie stanowiącej połowę ich wartości. Jednocześnie z budżetu gminy wyasygnowano pienią-

dze na dopłatę do wywozu śmieci przez GP UG z prywatnych posesji co znacznie obniżyło cenę tej usługi. Zorganizowany w ten sposób wywóz śmieci z poszczególnych posesji we wszystkich wsiach gminy, WIOŚ uznał za rozwiązanie modelowe.

4 listopada – rozpoczęcie budowy wodociągu komunalnego.

grudzień – zakończenie kompleksowej telefonizacji gminy.

7 grudnia – nabycie przez „Gaspol” gruntów na terenie Wolnego Obszaru Celnego Małaszewicze (WOC).

29 grudnia – zatwierdzenie herbu gminy.

grudzień – zakończenie budowy drogi do wsi Kuzawka i chodnika w Łobaczewie Dużym.

Rok 1993

marzec – rozpoczęcie przez Gospodarstwo Pomocnicze UG zorganizowanego wywozu nieczystości stałych z pierwszych sołectw gminy.

28 kwietnia – uroczysta sesja Rady Gminy Terespol z okazji ustanowienia przez Rząd Hanny Suchockiej Wolnego Obszaru Celnego w Gminie Terespol.

20 maja – rozpoczęcie działalności kempingu i baru w Kobylanach.

7 lipca – rozpoczęcie budowy kąpieliska w Kobylanach.

1 września – utworzenie 5-letniego Technikum Kolejowego w Zespole Szkół Kolejowych w Małaszewiczach.

Teren Wolnego Obszaru Celnego w Małaszewiczach

Zespołu Szkół Kolejowych w Małaszewiczach

10 listopada – oddanie do użytku nowego budynku dydaktyczno-administracyjnego Zespołu Szkół Kolejowych w Małaszewiczach.

Rok 1994

4 stycznia – zakończenie budowy bloku żywieniowego i pierwszego segmentu dydaktycznego Szkoły Podstawowej w Kobylanach.

13 stycznia – uruchomienie nowego odwiertu ujęcia wody w Koroszczynie o głębokości 340 m.

21 maja – ostatnie posiedzenie Rady Gminy I kadencji – uchwalenie planu zagospodarowania przestrzennego gminy.

19 czerwca – wybory do Rady Gminy II kadencji.

Radni II kadencji (1994-1998) podczas sesji

25 sierpnia – utworzenie Parku Krajobrazowego „Podlaski Przełom Bugu”.

wrzesień – zakończenie I etapu modernizacji hydrofornii w Koroszczynie.

2 września – uruchomienie I etapu WOC Małaszewicze

grudzień – w Małaszewiczach powstał Ludowy Zespół Sportowy.

Rok 1995

6 marca – utworzenie stałego miejsca odpraw celnych na terenie WOC Małaszewicze.

28 marca – przyjęcie regulaminu ochrony środowiska na terenie gminy.

– Gmina Terespol została członkiem Związku Gmin Wiejskich RP

Związek Gmin Wiejskich RP

to największa i najważniejsza organizacja reprezentująca gminy wiejskie w Polsce. Związek skutecznie reprezentuje interesy gmin wiejskich na forum Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego oraz Parlamentu, reprezentuje polskie gminy wiejskie w Komitecie Regionów Unii Europejskiej i CLRAE, wspiera gminy w dostosowaniu do standardów europejskich, realizuje programy badawczo-analityczne itp.

Do Związku należy obecnie ponad 500 gmin wiejskich z całej Polski. Przedstawiciele ZGW bronią interesów samorządu w różnych ciałach funkcjonujących w kraju, i w Unii Europejskiej, w Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego, w Komitetach Sterujących i Monitorujących, w organizacjach międzynarodowych.

Wójt gminy Terespol Krzysztof Iwaniuk reprezentuje Związek Gmin Wiejskich w Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu (Zespół Finansów Publicznych) Komitecie Monitorującym Podstawy Wsparcia Wspólnoty, Komitecie Monitorującym Program Operacyjny Pomoc Techniczna 2004-2006 i Komitecie Sterującym tym programem oraz w Komitecie Sterującym dla priorytetu Polityka regionalna i działania transgraniczne Norweskiego Mechanizmu Finansowego.

16 maja – władze gminy wystąpiły z inicjatywą uruchomienia ruchu pieszego przez granicę (Brześć-Terespol).

Zamysł jest taki, by Most Warszawski na Bugu łączący Terespol z Brześciem można było pokonywać pieszo, tak jak to jest możliwe przez most na Odrze między Słubicami a Frankfurtem, czy most na Olzie między Cieszynem a Cieszynem Czeskim. W sposób znakomity ułatwiłoby to kontakty między mieszkańcami obu miast i wpłynęło na ożywienie gospodarcze miasta i gminy Terespol.

19 maja – połączenie sołectw Murawiec i Żuki w jedno sołectwo Murawiec-Żuki

22 czerwca – otwarcie strzeżonego kąpieliska i baru „Prochownia” w dawnym forcie Twierdzy Brzeskiej w Kobylanach.

Bar „Prochownia” urządzono w dawnym forcie Twierdzy Brzeskiej w Kobylanach

Kąpielisko publiczne w Kobylanach budował społeczny komitet pod przewodnictwem Haliny Ostapczuk – sołtysa wsi Kobylany. Władze gminy uzyskały znaczące finansowe wsparcie dla tej inwestycji, m.in. od DRP PKP Małaszewicze i CPN S.A. O/Lublin.

lipiec – zakończenie kolejnego etapu rozbudowy hydrofornii w Koroszczynie (zainstalowano nowe odżelaziacze, pompę obiegową, powiększono zbiorniki)

- zakończenie rozbudowy Domu Strażaka w Neplach
- zakończenie budowy świetlicy w Małaszewiczach Małych

Wyposażenie hydrofornii w Koroszczynie

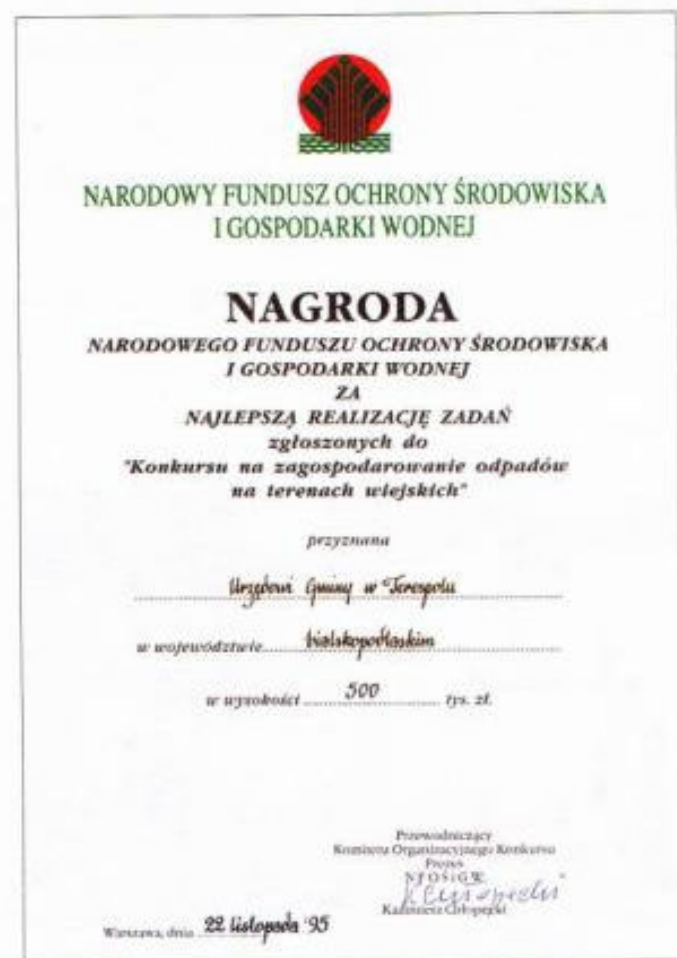
wrzesień – objęcie systematycznym zorganizowanym wywozem śmieci terenu całej gminy.

30 września – inauguracja zajęć w Studium Obsługi Celnej przy Zespole Szkół Kolejowych w Małaszewiczach.

2 listopada – wybór Krzysztofa Iwaniuka na szefa Stowarzyszenia Przewodniczących Zarządów Woj. Białkopodlaskiego.

17 listopada – oddanie do użytku nowego budynku dydaktycznego i sali gimnastycznej w Zespole Szkół Kolejowych w Małaszewiczach.

22 listopada – gmina otrzymała 500 tys. zł nagrody z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej za najlepszą w kraju realizację zadań zgłoszonych do konkursu na zagospodarowanie odpadów na terenach wiejskich.

29 grudnia – gmina wydzierżawiła ośrodek wypoczynkowy w Neplach firmie „Adad” z Białej Podlaskiej.

W 1992 roku ośrodek wypoczynkowy Wojewódzkiego Związku Gminnych Spółdzielni „SCh” w Lublinie, został skomunalizowany, jego właścicielem stała się Gmina Terespol. W celu właściwego wykorzystania ośrodka, Gmina wydzierżawiła go firmie z Białej Podl.

Rok 1996

1 stycznia – przejęcie szkół podstawowych przez gminę.

31 stycznia – nadanie nazw ulicom w 8 miejscowościach gminy Terespol: Kobylany, Koroszczyń, Łobaczew Duży, Łobaczew Mały, Małaszewicze (osiedle), Małaszewicze Duże, Małaszewicze Małe, Neple.

25 marca – konferencja w Małaszewiczach dotycząca WOC z udziałem marszałka Sejmu Aleksandra Małachowskiego.

maj – Zarząd Gminny OSP RP w Terespolu zdobył I miejsce we współzawodnictwie statutowej działalności zarządów gminnych OSP w województwie białkopodlaskim.

1 września – uruchomienie eksploatacji piasku z gminnej kopalni kruszywa w Lebedziewie

Uruchomienie własnej kopalni piasku w Lebedziewie służyło przede wszystkim zaspokojeniu potrzeb inwestycyjnych Gminy. Kopalnia sprzedaje też piasek kontrahentom zewnętrznym. W następnych latach uruchomiono jeszcze jedną kopalnię piasku w Małaszewiczach Małych.

20 września – jubileusz 25-lecia istnienia Zespołu Szkół Kolejowych w Małaszewiczach.

Wjazd na teren Zespołu Szkół Kolejowych

27 września – w gminie przebywała delegacja z Francji z przewodniczącym Rady Generalnej Departamentu Deux-Sevres Andre Dulait oraz posłanką z tego departamentu do Rady Europy Armelle Guinebertiere.

Podpisanie umowy o współpracy samorządów polsko-francuskich

Departament Deux-Sevres ma na mapie Francji – nr 79

Inicjatywa współpracy samorządów terytorialnych Polski i Francji wyszła od prezydentów obu państw. Jej realizacją zajęło się Stowarzyszenie Polska-Francja. Ówczesne województwo białkopodlaskie „przypisano” do najbardziej rolniczego departamentu we Francji Deux-Sevres. Gmina Terespol, leżąca na wschodniej granicy Unii Europejskiej, podjęła współpracę ze Związkiem Gmin Pleine de Couraine, regionem na zachodnim krańcu Europy, na brzegu Atlantyku.

Rok 1997

12 maja – uchwała Rady Gminy w sprawie nadania honorowego obywatelstwa Gminy Terespol dyrektorowi Dyrekcji Rejonów Przeladunkowych PKP w Małaszewiczach Janowi Antoniukowi i dyrektorowi Oddziału „CPN” SA w Lublinie Markowi Suchodolskiemu.

Władze Gminy w ten sposób uhonorowały pomoc obu firm w budowie kąpieli-ska w Kobylanach.

Rok 1998

1 stycznia – utworzenie Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej.

Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej wspomaga tych mieszkańców gminy, którzy mają trudną sytuację życiową (ubóstwo, sieroctwo, bezdomność, ochrona macierzyństwa, bezrobocie, niepełnosprawność, długotrwała choroba i inne uzasadnione przyczyny). Zaspokaja ich niezbędne potrzeby życiowe. Rodzaj, forma i rozmiar świadczenia są odpowiednie do okoliczności uzasadniających udzielenie pomocy.

GOPS przyznaje i wypłaca świadczenia przewidziane ustawą o pomocy społecznej i o świadczeniach rodzinnych; przyznaje i wypłaca zaliczki alimentacyjne; pobudza społeczną aktywność w zaspokajaniu niezbędnych potrzeb życiowych osób i rodzin. Prowadzi pracę socjalną oraz poradnictwo specjalistyczne (psychologiczne, prawne) polegającą na wzmocnieniu lub odzyskaniu zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie; prowadzi sprawy z zakresu profilaktyki i przeciwdziałania uzależnieniom i przemocy domowej; prowadzi punkt informacyjno-konsultacyjny dla osób uzależnionych i z problemem przemocy domowej; prowadzi grupy samopomocowe dla osób uzależnionych i współuzależnionych; zajęcia świetlicowe dla dzieci z rodzin dysfunkcyjnych; analizuje i ocenia zjawiska rodzące zapotrzebowanie na świadczenia pomocy społecznej.

W 2005 roku Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej udzielił pomocy około 650 rodzinom z terenu gminy Terespol. GOPS udziela też pomocy w formie rzeczowej (żywność, odzież i inne dobra pozyskane od organizacji pozarządowych i prywatnych darczyńców).

4 lutego – rozpoczęcie budowy oczyszczalni ścieków w Koroszczynie.

1 kwietnia – diecezjalna delegacja gościła na audyencji u Papieża Jana Pawła II. Samorządowcy z Podlasia zaprosili Ojca Świętego do odwiedzenia Sanktuarium Męczenników Podlaskich w Pratulinie oraz Podlasia. Jan Paweł II ostatecznie nie przyjechał do Pratulina ale ołtarz papieski z Siedlec został przeniesiony do Pratulina, a więc do parafii obejmującej swoimi granicami północną część gminy Terespol.

Wspólne zdjęcie w Sali Klementyńskiej

29 maja – utworzenie Spółki z o.o. „Eko-Bug”.

„Eko-Bug” to jednosobowa spółka z o.o. Gminy Terespol, pierwsza spółka komunalna w gminie. Spółka prowadzi wszystkie usługi komunalne w gminie: eksploatuje gminne ujęcie wody w Koroszczynie, konserwuje i utrzymuje sieć wodociagową, wywozi odpady komunalne z poszczególnych posesji, instytucji, eksploatuje gminne wysypisko śmieci.

sierpień – gmina Terespol odpowiadając na apel o udzielenie pomocy powodzianom z Dolnego Śląska zaprosiła na kolonie 30 dzieci powodzian z gminy Budzów. Dzieci gościła Szkoła Podstawowa w Kobylanach.

Dzięki ofiarności darczyńców firm i osób prywatnych dzieci wyjechały do domu wyposażone w wyprawki szkolne, odzież i artykuły żywnościowe.

Dzieci powodźnian przed szkołą w Kobylanach

20 września – w Neplach odsłonięto tablicę upamiętniającą pobyt Józefa Piłsudskiego w 1915 roku w tej miejscowości.

23 października – jubileusz 25-lecia Przedszkola w Małaszewiczach.

5 października 1973 roku w budynku ówczesnego Zarządu Rejonów Przeladunkowych PKP rozpoczęło działalność przedszkole dla dzieci pracowników PKP zatrudnionych w porcie Małaszewicze. Placówkę prowadziły PKP. W 1992 roku kolej zrezygnowała z utrzymywania przedszkola. Zostało ono przejęte przez Gminę Terespol. W 1997 roku połączono przedszkole i szkołę podstawową w Zespół Szkół w Małaszewiczach. Po wybudowaniu nowego segmentu obiektu szkolnego przeniesiono do niego wszystkie grupy przedszkolne. Przestronne i kolorowe pomieszczenia wyposażono w nowe urządzenia, meble i pomoce dydaktyczne.

Do przedszkola wchodzącego w skład Zespołu Szkół im. Kornela Makuszyńskiego w Małaszewiczach uczęszcza 68 wychowanków.

26 października – pierwsze posiedzenie Rady Gminy kadencji 1998-2002.

Rada Gminy III kadencji (1998-2002) w trakcie obrad.

listopad – wyróżnienie gminy w konkursie „Dziecko w gminie – zdrowe odżywianie” zorganizowanym przez Kancelarię Prezydenta RP.

Rok 1999

10 marca – utworzenie gimnazjów publicznych w Kobylanach i Małaszewiczach.

26 kwietnia – podpisanie na Terminalu w Koroszczynie Porozumienia Gmin Granicznych Ściany Wschodniej.

Przed oficjalnym uruchomieniem Terminalu Koroszczyn symbolicznego jego otwarcia dokonali wójtowie gmin pogranicznych Lubelszczyzny, uczestniczący w ceremonii podpisania Porozumienia Gmin Granicznych Ściany Wschodniej.

Komisja Wspólna Rządu i Samorządu Terytorialnego (KWRiST) stanowi forum wypracowywania wspólnego stanowiska rządu i samorządu terytorialnego w rozwiązywaniu problemów dotyczących funkcjonowania samorządu terytorialnego i z polityką państwa wobec samorządu. Komisja konsultuje wszystkie akty (projekty ustaw, rozporządzeń, uchwały) rządu dotyczące samorządu terytorialnego, przedkładane parlamentowi (tj. około 60 proc. wszystkich aktów rządowych). W skład Komisji wchodzi 12 przedstawicieli strony rządowej i 12 strony samorządowej. Członków Komisji powołuje premier. Stronę samorządową reprezentują przedstawiciele 6 ogólnopolskich organizacji jednostek samorządu terytorialnego (Unia Metropolii Polskich, Unia Miasteczek Polskich, Związek Powiatów Polskich, Związek Miast Polskich, Związek Gmin Wiejskich RP, Związek Województw RP). Związek Gmin Wiejskich RP reprezentują w Komisji: Mariusz Poznański – przewodniczący Związku, wójt gminy Czerwonak w woj. wielkopolskim i Krzysztof Iwaniuk – wiceprzewodniczący Związku, wójt gminy Terespol. W ramach KWRiST działa 7 stałych zespołów problemowych. Krzysztof Iwaniuk pracuje w Zespole Finansów Publicznych.

29 września – powołanie przez premiera RP wójta Gminy Terespol w skład Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego

14 października – obchody 25-lecia istnienia Szkoły Podstawowej w Małaszewiczach.

22 października – uroczyste otwarcie Gimnazjum Publicznego w Kobylanach i przekazanie do użytku sali gimnastycznej – inwestycji kończącej proces budowy Szkoły Podstawowej w Kobylanach

Tak wyglądała poprzednia szkoła w Kobylanach...

...a tak prezentuje się nowa szkoła

3 listopada – uchwała Rady Gminy w sprawie utworzenia jednostki budżetowej gminy Zespołu Ekonomiczno-Administracyjnego Szkół, przejmującego od 1 stycznia 2000 roku obsługę szkół gminnych.

Zespół Ekonomiczno-Administracyjny Szkół jest jednostką budżetową gminy Terespol funkcjonującą od 1 stycznia 2000 roku.

Sprawuje nadzór i obsługuje administracyjnie-finansowo placówki oświatowe w gminie: szkoły podstawowe i gimnazja, oddziały przedszkolne i przedszkola. W szczególności ZEAS prowadzi obsługę finansowo-księgową szkół, przedszkola i klas zerowych oraz obsługę kadrową dyrektorów szkół i pracowników jednostki; prowadzi sprawy administracyjne, gospodarcze i zaopatrzeniowe szkół; wykonuje zadania z zakresu remontów budynków oświatowych; prowadzi sprawozdawczość statystyczną w zakresie realizowanych zadań; opracowuje plany dochodów i wydatków w zakresie oświaty; organizuje dowożenie uczniów do szkół.

4 listopada – dyplom uznania Marszałka Sejmiku RP i Prezydium Sejmowej Komisji Samorządu Terytorialnego i Polityki Regionalnej dla Gminy Terespol za istotny wkład w rozwój samorządności lokalnej.

– wybór wójta gminy Krzysztofa Iwaniuka na wiceprzewodniczącego Zarządu Związku Gmin Wiejskich RP.

Rok 2000

– przekazanie gminie Terespol autobusu szkolnego zakupionego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej.

24 lutego – oferta gminy Terespol w zakresie inwestycji w gospodarce wodno-ściekowej została uznana za najlepszą w ogólnopolskim konkursie dla gmin miejskich i wiejskich Agencji Rozwoju Komunalnego, rozstrzygniętym podczas Targów „Eurocity 2000” w Poznaniu.

26 czerwca – wręczenie „Wawrzynu Podlasia 2000” Gminie Terespol w kategorii „Gmina gospodarna”.

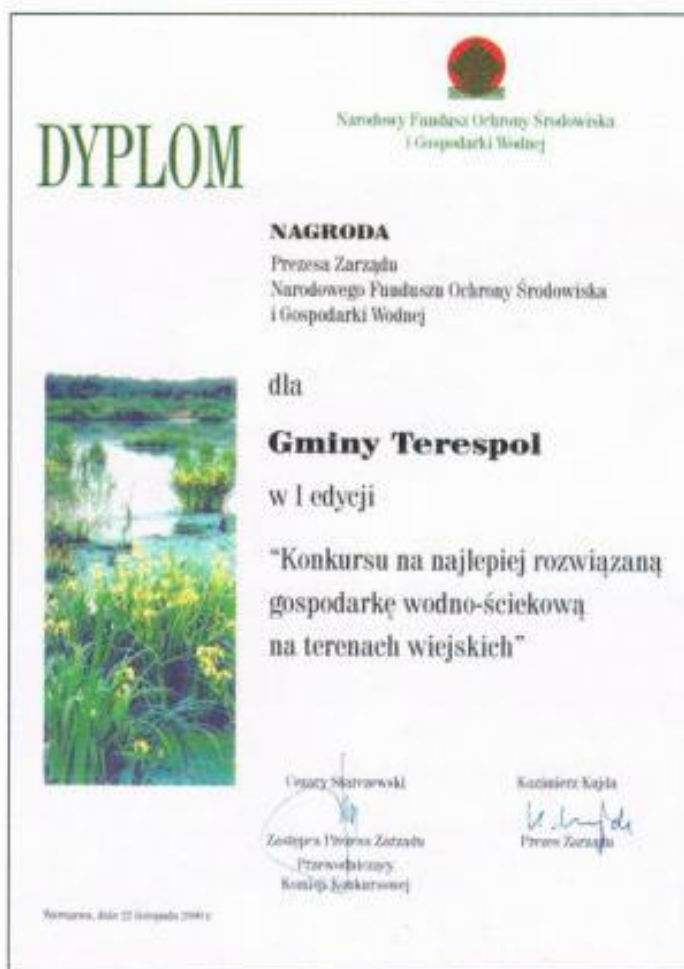

Wicemarszałek Sejmu Franciszek Jerzy Stefaniuk wręcza nagrodę wójcie Krzysztofowi Iwaniukowi

„Wawrzyn Podlasia”

22 listopada – sukces gminy Terespol w ogólnopolskim konkursie Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (gmina otrzymała jedną z trzech pierwszych, równorzędnych nagród w wysokości 500 tys. zł).

Rok 2001

22 marca – Gmina Terespol uzyskuje tytuł „Gmina Przyjazna Środowisku” w Konkursie Ekologicznym „Przyjaźni Środowisku” pod patronatem Prezydenta RP

12 lipca – uroczysty pochówek na cmentarzu w Neplach prochów 12 nieznanych żołnierzy WP (poległych w 1920 roku), ekshumowanych z wsi Kołpin-Ogrodniki, Michalków, Łobaczew Mały, Lechuty Małe, Koroszczyn i Samowicze.

Przewodniczący Rady Gminy Mieczysław Romaniuk (pierwszy z prawej) i wójt Krzysztof Iwaniuk (drugi z prawej) odbierają nagrodę NFOŚ i GW.

Jednostka OSP Neple defiluje z nowym sztandarem

26 sierpnia – uroczyste obchody 45-lecia istnienia Ochotniczej Straży Pożarnej w Neplach

Dzięki wsparciu Gminy nepelska straż dysponuje najnowocześniejszym sprzętem gaśniczym i przeciwpowodziowym

10 września – podpisanie między Starostą Bialskim Bogusławem Żądło a Wójtem Gminy Terespol Krzysztofem Iwaniukiem porozumienia o wspólnej budowie (przez Starostwo i Gminę) ścieżki rowerowej o długości 3 km pomiędzy Koroszczynem a Kobylanami.

Ścieżkę wybudowano z myślą o zapewnieniu bezpieczeństwa dzieciom mieszkającym w Koroszczynie i dojeżdżającym rowerami do szkoły w Kobylanach.

19 września – uroczyste obchody 30-lecia Szkoły Podstawowej w Neplach i nadanie jej imienia Juliana Ursyna Niemcewicza

Tablica upamiętniająca J.U. Niemcewicza

W gminie Terespol system ratownictwa tworzy 6 jednostek OSP w: Neplach, Bohukałach, Krzyczewie, Koroszczynie, Łęgach, Murawcu. Ponadto w Małaszewiczach funkcjonuje jednostka specjalistyczna Państwowej Straży Pożarnej wchodząca w skład Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego.

Największą wartość bojową wśród OSP ma jednostka w Neplach doskonale wyposażona i wyszkolona, mogąca prowadzić samodzielnie nawet duże akcje ratowniczo-gaśnicze.

Od chwili powstania samodzielnej Gminy Terespol jej władze przywiązywały wielką wagę do zabezpieczenia sprzętowego i materiałowego OSP. Poważnym wysiłkiem finansowym budżetu Gminy była rozbudowa Domu Strażaka w Neplach (w 1995 roku); w kolejnych latach wykonano remonty w pozostałych remizo-świetlicach.

Jednostki zostały wyposażone w specjalistyczny sprzęt strażacki. OSP Neple dysponuje dziś wozami bojowymi „Star-Jelcz”, „Kamaz”, „Star” (przekazany nieodpłatnie przez Naftobazy S.A. w 2005 roku) i „Lublin”, OSP Krzyczew – „Skoda”, OSP Koroszczyn – „Star”. OSP Bohukały i Łęgi mają samochody „Żuk”.

Straże w gminie przygotowane są też do akcji powodziowej – mają na wyposażeniu trzy łodzie z silnikami spalinyowymi.

Strażacy dysponują też 2 pługami do odśnieżania dróg.

Rada Gminy przyjęła zasadę, że co roku 1% budżetu gminy przeznacza na ochronę przeciwpożarową.

Szkoła Podstawowa w Neplach utworzona została z czterech placówek: SP w Bohukałach (powstała w 1920 roku, w 1927 roku oddano do użytku nowy obiekt. Od 1 września 1976 roku szkoła była filią, a od 1 września 1992 roku dzieci przeniesiono do Nepli); SP w Łęgach (powstała w latach 20. XX wieku, w 1976 roku uczniów przeniesiono do szkoły w Bohukałach), SP w Krzyczewie (powstała w latach 20. XX wieku, mieściła się w drewnianym budynku wzniesionym przez mieszkańców wsi w latach 1925-1927. Szkołę zlikwidowano w 1973 roku, uczniów przeniesiono do szkoły w Neplach). Szkołę Podstawową w Neplach władze carskie utworzyły w końcu XIX wieku. Na początku XX wieku tajną szkołę polską prowadziła tu dziedziczka Zofia Dymiszowa. W Polsce niepodległej była tu 4-klasowa szkoła powszechna. Po II wojnie światowej 7-klasowa szkoła podstawowa mieściła się w tzw. Białym Dworcu. W październiku 1971 otrzymała do użytku nowy budynek szkolny. Gmina Terespol kilkakrotnie remontowała i modernizowała obiekt szkolny wyposażając go w nowoczesne pomoce dydaktyczne. Do szkoły uczęszcza 122 uczniów z 13 okolicznych miejscowości.

Starosta bialski Tadeusz Łazowski wręcza nowy sztandar z podobizną patrona dyrektorowi Zespołu Szkół im. Wł. St. Reymonta Mieczysławowi Romaniukowi

21 września – jubileusz 30-lecia istnienia Zespołu Szkół im. Władysława Stanisława Reymonta w Małaszewiczach, połączony z odsłonięciem popiersia patrona szkoły.

7 grudnia – wyróżnienie specjalne Gminy Terespol w Konkursie Ministra Środowiska „Lider Polskiej Ekologii”, promującym najbardziej przyjazne środowisku i efektywne działania na rzecz jego ochrony.

7 grudnia – przejęcie przez Gminę Terespol oczyszczalni ścieków w Koroszczynie.

Szkołę utworzono 20 lipca 1971 roku jako ZSZ dla Pracujących Zarządu Rejonu Przelądkowego PKP w Małaszewiczach. Początkowo naukę prowadzono w 3. oddziałach o specjalnościach: operator ruchowo-przewozowy kolei i elektromonter. W 1978 roku utworzono tu Średnie Studium Zawodowe Zaoczne PKP. W 1984 roku szkoła miała już 16 oddziałów. Ministerstwo Komunikacji powołało wówczas ZSZ PKP w Małaszewiczach, w skład którego weszły: ZSZ, Średnie Studium Zawodowe Zaoczne i Technikum Kolejowe. W roku 1990 szkoła otrzymała wyremontowane i częściowo zmodernizowane pomieszczenia po jednostce wojsk kolejowych. W 1993 roku oddano do użytku nowy budynek szkolny, a w 1995 roku kolejny budynek dydaktyczny z nowoczesnymi pracowniami specjalistycznymi, salą gimnastyczną, siłownią, salą konferencyjną z nowoczesnym wyposażeniem. Dzięki zabiegom dyrekcji szkoły otrzymała ona zaplecze sportowe – kompleks boisk do gier zespołowych, bieżnię i korty tenisowe. Szkoła, od 1993 roku Zespół Szkół Kolejowych, została podporządkowana Ministerstwu Transportu i Gospodarki Morskiej. W 1999 roku stała się jednostką samorządu powiatu Biała Podl. Od 2000 roku jest to Zespół Szkół im. Władysława Stanisława Reymonta (w jego skład wchodzi: LO, Liceum Profilowane, technika 4-letnie i 3-letnie, ZSZ, Policealne Studium Spedycyjno-Logistyczne oraz Gimnazjum). Łącznie uczy się tu 653 uczniów.

Minister Ochrony Środowiska Stanisław Żelechowski gratuluje władzom gminy Terespol sukcesu w konkursie „Lider Polskiej Ekologii”

Rok 2002

23 stycznia – przedłużenie przez Jury Konkursu „Przyjaźni Środowisku” gminie Terespol tytułu „Gmina przyjazna środowisku”

1 lutego – uroczysta sesja Rady Gminy w 10-tą rocznicę powstania samodzielnej gminy wiejskiej Terespol

Medal wybitny przez Gminę Terespol z okazji X-lecia jej istnienia

luty – w budynku szkolnym w Kobylanach rozpoczęła pracę Gminna Biblioteka Szkolno-Publiczna.

27 marca – po raz pierwszy od momentu wyborów parlamentarnych odbyło się inauguracyjne posiedzenie Komisji Współ-

nej Rządu i Samorządu Terytorialnego. Wójtowi Gminy Terespol wręczono nominację na członka Komisji.

Kwiecień – Krzysztof Iwaniuk, wójt gminy Terespol otrzymał wyróżnienie nominowanego do nagrody im. Grzegorza Pałki nazywanej popularnie „samorządowym Oscarem” za przyczynienie się do rozwoju gminy, która stała się wzorem do naśladowania dla innych gmin wiejskich.

20 maja – w Neplach gościli uczestnicy Międzynarodowej Konferencji poświęconej życiu i twórczości Juliana Ursyna Niemcewicza.

25 maja – ogłoszenie wyników Rankingu „Profesjonalna Gmina, przyjazna inwestorom” zorganizowanego pod honorowym patronatem Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej. Gmina Terespol zajęła III miejsce.

Natomiast w kategorii partycypacja mieszkańców i komunikacja społeczna Gminie Terespol przypało I miejsce.

9 czerwca – gminne zawody sportowo-pożarnicze, w których udział wzięły jednostki OSP z 4 gmin tj. Terespol, Zalesia, Rokitna i miasta Terespol.

Najlepszą jednostką z terenu gminy Terespol okazała się Ochotnicza Straż Pożarna z Nepli.

W trakcie zawodów

16 czerwca – Powiatowe Zawody Sportowo – Pożarnicze najlepszych jednostek gminnych OSP powiatu bialskiego.

Najlepsze jednostki gminne OSP z powiatu bialskiego

Czerwiec – II edycja Festynu „Nad Krzną i Bugiem – historia i tradycja podlaska” w Neplach.

W latach 2000-2003 zorganizowano w Neplach – z inicjatywy rady sołeckiej i dzięki pomocy licznych sponsorów (Urzędu Gminy w Terespolu, PK „Podlaski Przełom Bugu” i OW ADAD w Neplach) – trzy edycje tego festynu. Były to bardzo ciekawe imprezy etnograficzne połączone z lekcją ekologii i historii w plenerze, w jednym z najciekawszych miejsc Podlasia u ujścia Krzny i Bugu, w miejscu przenikania kultur wschodu i zachodu. Warsztaty rękodzielniczków urządzone w prowizorycznych szalasach stanowiły swoistą wędrowkę po dziejach, zachęcającą młodzież do poznawania i pielęgnowania kultury, tradycji i nauki ludowej swojego regionu.

1 września – rozpoczął funkcjonowanie nowopowołany Zespół Szkół w Kobylanach.

27 października – wybory do Rady Gminy Terespol IV kadencji oraz po raz pierwszy bezpośrednie wybory wójta gminy. Wójtem gminy wybrany został, uzyskując poparcie 81% wyborców, Krzysztof Iwaniuk.

8 listopada – w utworzonym 1 września 2002 roku Zespole Szkół w Kobylanach (skupiającym szkołę podstawową i gimnazjum) odbyła się uroczystość nadania Zespołowi imienia Orła Białego.

Władze carskie utworzyły w Kobylanach rosyjską szkołę elementarną. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości we wsi funkcjonowała 6-klasowa Szkoła Powwszechna, a po II wojnie światowej szkoła podstawowa 7-klasowa. Nauka odbywała się w drewnianym budynku wzniesionym jeszcze przez Rosjan.

W 1991 roku ruszyła budowa nowego obiektu szkolnego składającego się z trzech segmentów. Pierwszy z nich, tzw. segment dzieci młodszych, oddano do użytku 4 stycznia 1994 roku, kolejny – blok żywieniowy – 23 maja tegoż roku, a trzeci – segment dzieci starszych – zaczął funkcjonować w listopadzie 1997 roku. W 1998 roku ruszyła budowa sali gimnastycznej, oddano ją do użytku w 1999 roku. Od 1 września 1999 roku w budynku mieści się szkoła podstawowa i gimnazjum. 7 maja 2002 roku szkoły te połączono w Zespół Szkół w Kobylanach. W 2003 roku przeprowadzono generalny remont segmentu dzieci młodszych i żywieniowego. W 2005 roku rozpoczęto przebudowę boisk sportowych, wybudowano boisko do piłki siatkowej i boisko do tenisa ziemnego z nowoczesną nawierzchnią z trawy syntetycznej.

Segment żywieniowy wynajęto podmiotowi gospodarczemu, który przygotowuje i dostarcza obiady do wszystkich szkół w gminie i do przedszkola.

Zespół Szkół w Kobylanach jest bardzo dobrze wyposażony w pomoce dydaktyczne, ma 3 pracownice komputerowe, bibliotekę, stołówkę. Uczy się tu 392 uczniów z 15 miejscowości w gminie.

19 listopada – odbyła się I sesja nowo wybranej Rady Gminy na kadencję 2002 – 2006. Przewodniczącym Rady został wybrany Mieczysław Romaniuk, a wiceprzewodniczącą – Genowefa Zięba.

Rada Gminy IV kadencji (2002-2006)

Rok 2003

Luty – we wszystkich 25 sołectwach na terenie gminy Terespol odbyły się wybory sołtysów oraz Rad Sołeckich.

Sołtysi w towarzystwie władz gminy przed budynkiem Urzędu Gminy w Terespolu

1 czerwca – Otwarcie łowiska specjalnego w Kobylanach urządzonego i prowadzonego przez gminną spółkę „Eko-Bug”. Nad stawem wybudowano pomosty wędkarskie, urządzono też parking i miejsce do grillowania. Na łowisku funkcjonuje wypożyczalnia sprzętu wędkarskiego i skle-

pik wędkarski. Na łowisku można wędkować bezpośrednio z łodzi.

Łowisko specjalne w Kobylanach

1 lipca – Dziennik „Rzeczpospolita” opublikował ranking Złotej Setki Samorządów opracowany przez Centrum Badań Regionalnych.

Gmina Terespol zajęła 128 miejsce wśród 2500 gmin i miast w kraju i została uhonorowana dyplomem Srebrnej Setki Samorządów.

1-3 lipca – wójt gminy Krzysztof Iwaniuk, jako zastępca obserwatora z ramienia Związku Gmin Wiejskich RP, uczestniczył w posiedzeniu plenarnym Komitetu Regionów w Brukseli.

Komitet – agenda Unii Europejskiej – zajmował się sprawą zewnętrznych granic UE.

Na sali obrad Komitetu Regionów

Komitet Regionów Unii Europejskiej działa przy Komisji Europejskiej i zajmuje się opiniowaniem wszystkich aktów prawnych Unii dotyczących samorządu terytorialnego. Podobnie jak w Polsce, tak i w Unii około 60 proc. wszystkich wytworzonych w Brukseli lub Strassburgu aktów prawnych dotyczy samorządu terytorialnego.

15-28 lipca – młodzież z Zespołu Szkół im. Orła Białego w Kobylanach gościła młodzież Zespołu Szkół im. Solidarności z Korycina (gminy z woj. białostockiego zaprzyjaźnionej z gminą Terespol) na koloniach.

31 lipca – przekazano do użytku drogę Małaszewicze Małe – Małaszewicze Duże o długości 1,37 km.

50 proc. kosztów budowy pokryła Unia Europejska (ze środków SAPARD).

Przewodniczący Rady Gminy Mieczysław Romaniuk i wójt Krzysztof Iwaniuk wmurowują symboliczną ostatnią kostkę nawierzchni nowej drogi

Sierpień – w Kobylanach odbyły się po raz pierwszy Strzeleckie Mistrzostwa Powiatowe z broni sportowej.

W zawodach wzięli udział wójtowie gmin z pow. białskiego.

Wrzesień – zakończono budowę drugiego pasa jezdni drogi dla ruchu towarowego na terenie WOC Małaszewicze 75 proc. kosztów budowy pokryła Unia Europejska ze środków PHARE 2000. Dzięki tej inwestycji drogowej WOC stał się bardziej atrakcyjny dla inwestorów.

Komendant gminny OSP Władysław Kowal przyjmuje z rąk strażaków francuskich dar – czapkę strażacką.

Członkowie z delegacji gminy Terespol mieli okazję do pobytu nad Atlantykiem

Wrzesień – na zaproszenie Przewodniczącego C. Rouleau delegacja z gminy Terespol gościła w zaprzyjaźnionym Związku Plaine de Courance we Francji.

1 września – w 64. rocznicę wybuchu II wojny światowej i z okazji obchodzonego Dnia Weterana w mieście i gminie Terespol odbyły się uroczystości z tej okazji.

19-21 września – w kolejnej ogólnopolskiej akcji „Sprzątanie Świata” uczestniczyła gremialnie młodzież ze szkół gminy Terespol.

23 października – w ogólnopolskim konkursie o „*Laur Edukacji Samorządowej*”. gmina Terespol zajęła V miejsce w kategorii urzędów zatrudniających do 30 pracowników.

13 listopada – odbyło się uroczyste wyświęcenie kaplicy w Koroszczynie, urządzonej przy wsparciu Gminy Terespol. Kaplica mieści się w budynku, w którym wcześniej była świetlica wiejska. Część budynku służy jako remiza OSP w Koroszczynie.

Kaplica w Koroszczynie

19 listopada – w I edycji konkursu „*Nasza Gmina w Europie*”, ogłoszonego przez NFOŚiGW, którego celem była prezentacja dorobku i aktywności samorządów z ostatnich 10. lat w zakresie działań proekologicznych, gmina Terespol uzyskała nagrodę za działania na rzecz ochrony środowiska w dziedzinie gospodarka wodna w wysokości 200 000 zł (w konkursie startowało 281 jednostek samorządowych).

Radni gminy Terespol prezentują dyplom NFOŚiGW „Nasza Gmina w Europie”

28 listopada – uroczystość oddania do użytku nowo wybudowanego skrzydła szkoły podstawowej i przedszkola oraz nadania imienia Kornela Makuszyńskiego Zespołowi Szkół w Małaszewiczach.

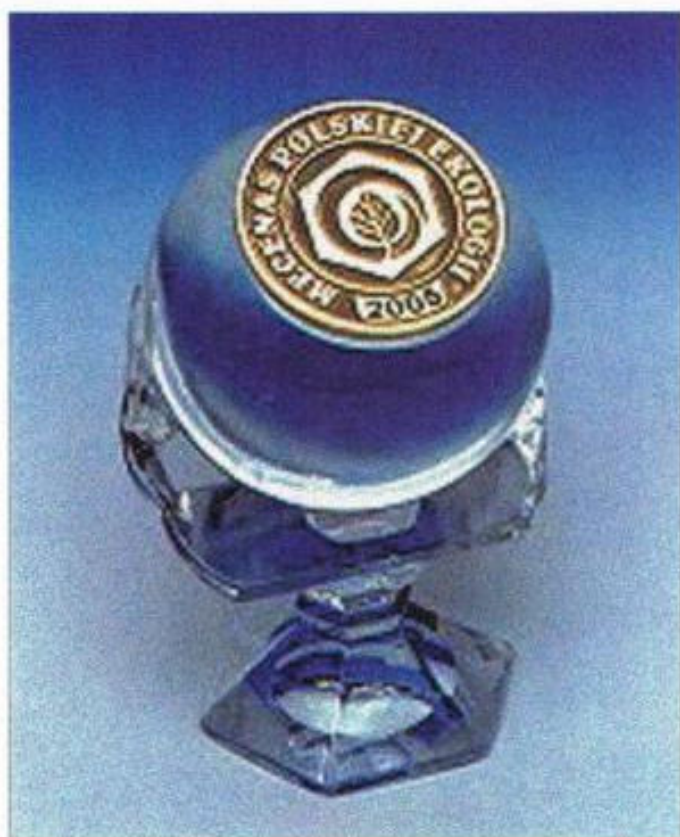
Nowy obiekt Zespołu Szkół im. Kornela Makuszyńskiego w Małaszewiczach

Szkoła Podstawowa w Małaszewiczach powstała 1 września 1973 roku. Utworzona została z trzech placówek: SP w Podolance (powstała w 1944 roku 6-klasowa, a od 1948 roku 4-klasowa), SP w Osiedlu CPN (założona w 1958 roku, 4-klasowa), SP w Małaszewiczach (funkcjonująca w bloku kolejowym nr 7 od 1959 roku jako szkoły 4 –klasowa).

We wrześniu 1974 roku rozpoczęto naukę w nowym budynku szkolnym. W 1997 roku gmina dokonała pierwszego generalnego remontu. Kolejny remont generalny w 2002 roku zmienił wygląd obiektu i warunki nauczania. W 1997 roku połączono szkołę podstawową i przedszkole w Zespół Szkół Podstawowych w Małaszewiczach. W 2001 roku oddano do użytku nową salę gimnastyczną, a w 2003 roku dobudowano segment, w którym ulokowano przedszkole samorządowe. Zespół Szkół ma patrona Kornela Makuszyńskiego. Jest doskonale wyposażoną i nowoczesną placówką, w której uczy się 232 dzieci z 13 miejscowości.

Rok 2004

Styczeń – wyrazem uznania za wyjątkowe efekty w działalności ekologicznej w gminie Terespol było uzyskanie tytułu laureata – po raz trzeci z rzędu – konkursu „Przyjaźni Środowisku”. Za dotychczasową działalność i zaangażowanie w przedsięwzięcia na rzecz ochrony środowiska jury konkursu przyznało Gminie Terespol prestiżowy tytuł – „Mecenas polskiej ekologii”.

Statuetka „Mecenas polskiej ekologii”

Laureaci konkursu prezentują otrzymane trofeum „Mecenas polskiej ekologii”

11 marca – w gminie Terespol powstał Gminny Dziecięcy Zespół Ludowy Pieśni i Tańca potocznie zwany „Karolinką”, w skład którego wchodzi uczniowie szkół w gminie Terespol.

Zespół „Karolinka”

Zespół prowadzi Państwo Trzecia-kowie, założyciele Polonijnego Zespołu Pieśni i Tańca Karolinka w Brześciu. Podstawą decyzji władz gminy o utworze-niu zespołu były osiągnięcia „Karolinki” i doświadczenie jej twórców, jak również zawarta przez Gminę Terespol w 2002 roku z Miastem Brześć umowa o part-nerskich i przyjaznych stosunkach, w któ-rej założono m.in. rozszerzanie i wzmac-nianie przyjacielskich stosunków poprzez wymianę kulturową młodzieży.

Marzec – w gminie Terespol rozpoczęto segregację odpadów komunalnych zgod-nie z wymogami Unii Europejskiej.

4 lipca – z okazji odnowienia polsko-biało-ruskiej współpracy samorządowej na tere-nach wokół kąpieliska gminnego w Kobylanach zorganizowano przegląd folklorystyczny „Kultura bez granic”. Na scenie pre-zentowali się wykonawcy z gminy Terespol i rejonu brzeskiego, m.in. zespół „Obertas” z Łobaczewa Małego, chór z Brześcia „Krasuni” i zespół wokalny „Miławica”.

1 września – w 65 rocznicę wybuchu II wojny światowej odbyło się spotkanie z kombatantami z terenu miasta i gminy Terespol.

16 września – na ulicach miasta Terespol odbyły się XIV biegi uliczne o IX memoriał Wincentego Kozłowskiego, zorganizowane przez Zespół Szkół Ogólnokształcących w Terespolu i Urząd Gminy w Terespolu. Jest to impreza cykliczna, odbywająca się jesienią każdego roku

W biegach masowo uczestniczyła młodzież z terenu gminy i miasta Terespol

17-18 września – uczniowie z terenu gminy wzięli udział w 10. jubileuszowej akcji „Sprzątanie świata – Polska”

Sprzątanie świata – mł. uczniowie ze szkoły w Kobylanach

Wrzesień-październik – przekazano do użytku 5 dróg gminnych: w Krzyczewie o długości 1204 m, w Murawcu o długości 1136 m, w Łęgach o długości 861 m, w Starzynie o długości 635 m i w Samowiczach-Kosomin o długości 600 m.

Uroczystość oddania nowej drogi w Krzyczewie

Październik – ogłoszono wyniki rankingu inwestycyjnego samorządów w latach 2001-2003, w którym gmina Terespol zajęła 42 miejsce wśród gmin wiejskich, z wydatkami inwestycyjnymi rzędu 508,30 zł na jednego mieszkańca,

Siedziba Gminnego Centrum Informacji w Koroszczynie

2 listopad – rozpoczęło działalność Gminne Centrum Informacji z siedzibą w budynku dawnej szkoły podstawowej w Koroszczynie. GCI udziela bezpłatnej pomocy wszystkim mieszkańcom gminy w dostępie do najnowszego sprzętu komputerowego i biurowego, porad w zakresie poszukiwania pracy, informacji dotyczących zatrudnienia itp.

Gminne Centrum Informacji funkcjonuje w budynku dawnej szkoły podstawowej w Koroszczynie. GCI jest pra-

cownią multimedialną, której głównym założeniem jest pomoc mieszkańcom gminy (głównie osobom bezrobotnym i absolwentom) w dostępie do najnowszego sprzętu biurowego i komputerowego ze stałym łączem internetowym. Wielu bowiem mieszkańców gminy Terespol – szczególnie młodych – ma utrudniony dostęp do nowych technologii przekazu informacji, a zakup odpowiedniego sprzętu przekracza ich zdolności finansowe. GCI udziela też pomocy ludziom młodym i bezrobotnym w przezwyciężaniu barier natury psychologicznej, służy informacją dotyczącą organizacji różnorodnych szkoleń, pomaga w udzielaniu odpowiedzi na oferty pracy i w wypełnianiu dokumentów osobom poszukującym pracy itp., tworzy bazę danych o zatrudnieniu dla osób bezrobotnych i pracodawców oraz bazę dla planowanych klubów pracy. GCI prowadzi bibliotekę i czytelníę internetową.

Pomnik w Koroszczynie odnowiła Gmina Terespol

11 listopada – w rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 roku, uroczystie odsłonięto i poświęcono pomnik w Koroszczynie, który jest jednocześnie Pomnikiem Niepodległości i Pomnikiem Nieznanego Żołnierza.

Obchody Święta Niepodległości w Koroszczynie

21 grudnia – podpisanie umowy z Wojewodą Lubelskim o dofinansowanie projektów: „Budowa i przebudowa drogi gminnej Nr 00802L Kobylany – Lebieziew” i „Budowa sieci dróg gminnych w Małaszewiczach, gmina Terespol” w ramach programu ZPORR, priorytetu 3 – Rozwój Lokalny na ogólną kwotę 5 428 759,49 zł.

ZPORR
Zintegrowany Program
Operacyjny
Rozwoju Regionalnego

ZPORR – Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego jest jednym z 7 programów operacyjnych służących do realizacji Narodowego Planu Rozwoju (NPR) Podstaw Wsparcia Wspólnoty na lata 2004-2006. Środki z ZPORR przeznaczane są na realizację polityki regionalnej państwa z udziałem Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego.

Gmina Terespol złożyła dwa projekty w ramach działań ZPORR Unii Europejskiej. Dotyczyły one: budowy sieci dróg gminnych w Małaszewiczach oraz budowy i przebudowy drogi gminnej nr 000802 L. Kobylany-Lebiedziew. Budowę sieci dróg w Małaszewiczach (o nawierzchni asfaltowej: ul. Słoneczna i Wiejska oraz ulic o nawierzchni z kostki betonowej: ul. Cicha, Leśna, Jasna, Miła, Nowa, Krótka i Kościelna) rozpoczęto w październiku 2004 roku, a termin zakończenia robót wykonawca – Przedsiębiorstwo Budownictwa Drogowego „Tre-DROM” w Białej Podl. – ustalił na 31 grudnia 2005 roku.

Przetarg na wykonanie prac określonych w drugim projekcie wygrało Przedsiębiorstwo Robót Drogowych S.A. z Białej Podlaskiej. Droga ta ma bardzo ważne znaczenie dla mieszkańców Małaszewicz, umożliwi bowiem im dojazd do Terespoła z pominięciem uciążliwego przejazdu kolejowego w Kobylanach, oraz dla Naftobaz S.A. – daje bowiem kierowcom autocystern możliwość objazdu Kobylan.

Inwestycje te są współfinansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego – w wysokości 75% oraz w 10% z budżetu państwa, resztę kosztów pokrywa gmina.

Rok 2005

13 stycznia – w gminie Terespol gościła delegacja samorządowców z Białorusi, Litwy i Ukrainy.

30 stycznia – na górze w Kobylanach – mini stok narciarski – odbyła się impreza narciarska w której rywalizowano o nagrody i puchary Wójta Gminy Terespol

W pobliżu baru „Prochownia” i Kąpieliska gminnego w Kobylanach Spółka EKO-BUG urządziła mini stok narciarski. Zakupiła sprzęt niezbędny do naśnieżania i utrzymania stoku (ratrak i lancę do naśnieżania) zainstalowano wyciąg narciarski o długości 180 m. W „Prochowni” urządzono wypożyczalnię nart i sanek.

5 lutego – w Gminnym Centrum Informacji w Koroszczynie odbyła się już po raz kolejny uroczystość jubileuszu 50 lat pożycia par małżeńskich z miasta i gminy Terespol

50 lat minęło szybko...

6 lutego – Urząd Gminy w Terespolu zorganizował kulig, dla wszystkich dzieci ze szkół podstawowych i gimnazjów na terenie Gminy.

Kulig dla dzieci

5 maja – 10-osobowa grupa uczniów z Zespołu Szkół im. Orła Białego w Kobylanach wraz z nauczycielką Wiesławą Gmur wyjechała do departamentu Deux-Sevres we Francji w ramach projektu „Francja 2005”.

5 czerwca – na terenie strzelnicy sportowej w Kobylanach odbyły się zawody sportowo-pożarnicze OSP z Gmin Terespol, Rokitno i Zalesie. Gminę Terespol reprezentowały jednostki OSP z Koroszczyzna, Krzyczewa, Bohukał i Łęgów.

Strzelnica w Kobylanach

22 czerwca 2005 roku otwarto strzelnicę w Kobylanach. urządzoną głównie dla potrzeb klas Zespołu Szkół im. Wł. St. Reymonta w Małaszewiczach. o profilu wojskowym i straży granicznej. Strzelnica jest usytuowana na terenie jednego z fortów okalających Twierdzę Brzeską będącą własnością Lasów Państwowych, Zespół Szkół im. Wł. St. Reymonta w Małaszewiczach przejął ten teren w użytkowanie.

Strzelnicę budowała z inicjatywy dyrekcji szkoły cała społeczność szkolna przy pomocy finansowej instytucji, firm i zakładów pracy.

Służy ona nie tylko młodzieży szkolnej, także społeczności lokalnej, wszystkim służbom mundurowym i myśliwym jako obiekt treningowy, i miejsce zawodów sportowych, strzelań z broni kulowej i śrutowej.

Wójt gminy prezentuje dyplom zaświadcający obecność gminy Terespol w Złotej Setce Samorządów

5 lipca – na Zamku Królewskim w Warszawie wręczono nagrody „Złotej Setce Samorządów 2005”.

Gmina Terespol po raz drugi znalazła się w złotej setce gmin i miast o największych inwestycjach w ciągu ostatnich trzech lat (2002-2004) w przeliczeniu na jednego mieszkańca, plasując się na 89 miejscu spośród 2006 gmin sklasyfikowanych przez Centrum Badań Regionalnych.

10 lipca – gmina Terespol po raz drugi zorganizowała z miastem Brześć festyn folklorystyczny „Kultura bez granic”. Imprezę na terenie rekreacyjnym przy kąpielisku w Kobylanach otworzyli wójt gminy Terespol Krzysztof Iwaniuk i mer Brześcia Aleksander Pałyszenkow.

W festynie wystąpiły m.in. Zespół Ludowy „Obertas” z Łobaczewa Małego

Podczas festynu wystąpił zespół „Lusawa” z Brześcia

prowadzony przez Genowefę Ziębę, Dziecięcy Zespół Ludowy „Karolinka” (gm. Terespol) pod kierownictwem artystycznym Walentyny i Jana Trzeciaków, białoruski zespół „Lusawa” z Brześcia pod kierownictwem Eleny Niekraszewicz i zespół „Prymaki” z Gródka.

Atrakcją festynu był występ „Czerwonych Gitar”.

Dziecięcy Zespół Tańca Ludowego „Obertas” działa w świetlicy w Łobaczewie Małym. Prowadzony jest przez PP. Gdelów z Białej Podlaskiej. W zespole tańczy 24 dzieci, nad którymi opiekę sprawuje pani Genowefa Zięba – radna Gminy Terespol.

18-19 sierpnia – w gminie Terespol przebywali członkowie Zarządu Związku Gmin Wiejskich RP. Zapoznali się oni z działalnością Terminala Samochodowego w Koroszczynie, zwiedzili też Brześć i spotkali się tam z miejscowymi władzami oraz korpusem dyplomatycznym. Samorządowcy złożyli wieńce przy Pomniku Chwały w Twierdzy Brzeskiej oraz na

Spotkanie z władzami Brześcia

grobach żołnierzy polskich z 1920 i 1939 roku na dawnym cmentarzu garnizonowym w Brześciu.

Członkowie Zarządu Związku Gmin Wiejskich RP złożyli też wieńce na grobach żołnierzy polskich poległych w obronie Twierdzy Brzeskiej we wrześniu 1939 roku

Członkowie Zarządu Związku Gmin Wiejskich RP składają kwiaty przed Memoriałem Chwały na terenie Twierdzy Brzeskiej.

20 sierpnia – oddaniem do użytku ulicy Fortecznej w Łobaczewie Małym zakończono kolejny etap budowy dróg w gminie Terespol. Ulica o długości 353 m otrzymała nawierzchnię z kostki brukowej. Wykonano też zjazdy do poszczególnych posesji.

Lato 2005 – delegacja władz rejonu Sambor (obwód lwowski, Ukraina) przebywała z wizytą przyjaźni w gminie Terespol.

Delegacja ukraińska na granicy polsko-białoruskiej

Sierpień – zawody gminne w piłce nożnej o Puchar Wójta Gminy na boisku w Łobaczewie Małym.

Uczestnicy zawodów

11 września – w Samowiczach odbyły się dożynki parafialne. Starostą dożynkowym był sołtys tej wsi Jan Krzyżanowski.

16-18 września – w 12 edycji akcji „Sprzątanie świata – Polska” wzięli udział uczniowie z wszystkich szkół gminy Terespol. Urząd Gminy zapewnił uczniom rękawice i worki na odpadki, a spółka „Eko-Bug” wywiozła zebrane i posegregowane śmieci.

23 października – w Muzeum im. Jana Pawła II w Warszawie Krzysztof Iwaniuk wójt gminy Terespol, uhonorowany został **Samorządowym Oskarem im. Grzegorza Pałki** za „aktywne uczestnictwo w pracach Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego oraz skuteczne zarządzanie gminą”.

Uroczystość wręczenia Samorządowego Oscara

Tak wygląda Samorządowy Oskar

Samorządowy Oskar został ustanowiony w 1998 roku przez Ligę Krajową za wybitne zasługi dla rozwoju samorządu terytorialnego, chcąc tym uhonorować jednego z najwybitniejszych przedstawicieli polskiego samorządu terytorialnego, tragicznie zmarłego Grzegorza Pałkę pierwszego prezydenta miasta Łodzi III Rzeczypospolitej. Grzegorz Pałka, pierwszy prezydent Miasta Łodzi w II Rzeczypospolitej, a także w drugiej kadencji Przewodniczący Rady Miejskiej w Łodzi położył nieocenione zasługi w organizowaniu od podstaw wspólnoty samorządowej. Łódź zawdzięcza Mu – dzięki Jego prawości, pracy i uzdolnieniom – wzorowe zarządzanie oraz wiele oryginalnych rozwiązań organizacyjnych i finansowych.

Grzegorz Pałka kierował się w swoim życiu i pracy ideałami tożsamymi z założeniami programowymi Ligi Krajowej.

Liga Krajowa, zrzeszająca Ligi Miejskie i Ligi Wiejskie, opierająca swoją działalność o hasło: „Rodzina – Wspólnota lokalna – Ojczyzna”, promuje działania na rzecz kontynuacji demokratycznych reform w naszym kraju, wspiera wszelkie formy samorządności i tworzenia autentycznych więzi lokalnych integrujących mieszkańców.

Nagrodę w br. otrzymali również: Waldy Dzikowski – Przewodniczący Sejmowej Komisji Samorządu Terytorialnego i Polityki Regionalnej, Ryszard Grobelny – Prezes Związku Miast Polskich, Prezydent Poznania, Ryszard Choma – Prezydent Przemyśla, Jacek Karnowski – Prezydent Sopotu, Andrzej Pająk – Starosta Suski. Uroczystość uświetnił koncert duetu Michała Kulentego (saksofony) i Marcina Maseckiego (fortepian).

11 listopada – w 87 rocznicę odzyskania niepodległości odbyły się przy pomniku w Koroszczynie gminne uroczystości.

24 listopada – Rada Gminy Terespol podjęła uchwałę w sprawie utworzenia Gminnego Ośrodka Kultury z siedzibą w Koroszczynie.

Gminny Ośrodek Kultury realizuje zadania w zakresie: upowszechniania i ochrony kultury oraz informacji turystycznej, kultury fizycznej i rekreacji ruchowej, rozwijania czytelnictwa, potrzeb informacyjnych i edukacyjnych oraz informacji turystycznej, społeczeństwa informacyjnego.

Podstawowym celem Gminnego Ośrodka Kultury jest prowadzenie wielokierunkowej działalności rozwijającej potrzeby kulturalne mieszkańców, podnoszenie poziomu edukacji kulturalnej społeczeństwa i przygotowanie społeczeństwa do aktywnego uczestnictwa w kulturze, oraz współtworzenia jej wartości.

9 grudnia – Uroczyste oddanie do użytku drogi gminnej nr 000802L Kobyłany–Lebiedziew o długości 4020,55 m. Jest to pierwsza inwestycja Gminy Terespol współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego.

Początek nowej drogi Kobyłany-Lebiedziew

"GRUNT NA MEDAL"

ZWYCIĘZCA:

WOC MAŁASZEWICZE MAŁE - GMINA TERESPOL

Wójt gminy Krzysztof Iwaniuk oraz przewodniczący Rady Gminy Terespol Mieczysław Romaniuk prezentują trofea uzyskane przez Gminę Terespol w konkursie „Grunt na Medal”

12 grudnia – W ogólnopolskim konkursie „Grunt na medal 2005” organizowanym przez Polską Agencję Informacji i Inwestycji Zagranicznych oraz Marszałka Województwa Lubelskiego teren inwestycyjny – Wolny Obszar Celny w Małaszewiczach – otrzymał tytuł laureata.

Grudzień 2005 – We współpracy z Wydziałem Architektury Politechniki Kraakowskiej powstały wstępne koncepcje budowy nowego ratusza i centrum gminy Terespol.

PERSPEKTYWY ROZWOJU

Plany rozwoju gminy Terespol w najbliższych latach są bardzo ambitne. Do końca obecnej kadencji Rada Gminy zamierza wspólnie z wójtem opracować plan wieloletnich inwestycji z wykorzystaniem środków unijnych do 2013 roku, a więc w okresie w którym Polska będzie miała szansę absorbować pomoc z budżetu Unii Europejskiej. Gmina Terespol chce pozyskać możliwie jak najwięcej środków unijnych, po to, by doprowadzić do maksymalnego rozwoju gminy.

Głównym zadaniem w najbliższych latach będzie budowa nowego centrum gminy na gruntach wsi Koroszczyn i Kobylan. Przedsięwzięcie to, bezprecedensowe w III Rzeczypospolitej, ma swoje bardzo racjonalne przesłanki. Miasto Terespol leży bowiem na terenach zalewowych Bugu i nie posiada dogodnych warunków do rozwoju i zwiększenia liczby ludności. Tymczasem gmina Terespol, jako obszar potencjalnego przyspieszonego rozwoju związanego ze wzrostem funkcji transgranicznych, ma szansę uzyskać w perspektywie wiele nowych miejsc pracy. To są przesłanki do podjęcia decyzji o stworzeniu w gminie nowej struktury osadniczej, możliwie najbliższej Terespolu, na pierwszej górcie od doliny Bugu, przy skrzyżowaniu drogi E-30 z drogą powiatową nr 0046 w Kobylanach. Tereny sąsiadujące z terminalem Koroszczyn i węzłem autostrady A-2 zapewnią dobre warunki lokalizacji obiektów handlowych, usługowych, produkcyjnych, składów i magazynów, a więc rozwoju dzielnicy przedsiębiorczości i biznesu tworzącej nowe miejsca pracy. Tereny mieszkaniowe zajmą obszar powyżej drogi Kobylany – Koroszczyn, z przeznaczeniem pod zabudowę jednorodzinna i wielorodzinna niskiej intensywności wraz z usługami towarzyszącymi. Ważnym czynnikiem atrakcyjności nowego centrum gminy będą tereny zielone – zbiornik retencyjny na Czapelce i park. Wszystkie te walory powinny zachęcić ludzi do osiedlania się na terenie gminy Terespol.

W latach 2007-2013 gmina zamierza zbudować w nowym swoim centrum ratusz i dom kultury oraz zbiornik retencyjny z parkiem na Czapelce.

Bardzo ważną inwestycją drogową na terenie gminy, realizowaną przy współpracy finansowej Gminy Terespol, będzie ciąg dróg powiatowych z Koroszczyna (od wiaduktu drogi celnej) do Lebieziewa przez Kobylany – Zastawek. Ponad 11 km drogi zostanie poddane gruntownej przebudowie. Wzdłuż drogi wybudowane i przebudowane będą chodniki, zatoki autobusowe i parkingi.

Ponadto zostanie zakończona budowa dróg w Małaszewiczach (ulica Kolejowa i ulice w nowym osiedlu mieszkaniowym), dróg wokół portu przeładunkowego oraz modernizacja nawierzchni dróg lokalnych prowadzących do miejscowości kolonijnych w gminie.

